

ION VLASIU

DRUM SPRE OAMENI

CASA NEBUNILOR*
RITMURI • OMUL PRINTRE
ARBOR

ION VLASIU
DRUM SPRE OAMENI
Vol. II

Coperta: Vasile Babo
el ON VLASIU

DRUM SPRE OAMENI

Vol. II
CASA NEBUNILOR •
RITMURI • OMUL
PRINTRE ARBOR

ICARTEA A TREIA

CASA NEBUNILOR

RAI GRIJĂ CUM UMBLI!

Altădată călătoream în clasa a treia sau chiar pe
acoperiş, pe unde se nimerea, acum îmi

cumpărasem bilet de clasa a doua. Dacă ar fi știut Moșu că plătisem mai mult cu douăzeci de lei, s-ar fi mirat. Dar el rămăsese în Ogxa, ciopind acolo în șopru, ștergindu-și din cînd în cînd sudoarea de pe frunte, bucuș că scăpase de mine.

— Ai grijă cum umbli, îmi spusese el la despărțire. Așază-te și tu undeva, găsește-ți locul, că nu mai ești copil.

Trenul gonea ca un balaur, lăsînd în urmă hotarul plin încă de tulei și dovleci, numai Mureșul curgea lin, ocolind pînă departe, sau apropiindu-se, trecînd uneori pe sub tren, ca și cînd ar fi vrut să-l oprească. Putea să treacă, acum eu eram mai tare. El trebuia să rămînă cu isatul, eu mă duceam înainte, cu sculptura, în lumea largă. Clujul era numai o etapă. Ce știa Moșu ? Lumea lui se mărginea la hotarele satului, unde trebuia să-ți lucrezi peticul de pă-mînt, să crești copii și să mori, să ajungi apoi în iad sau în rai, lumi care în mintea lui erau aïdoma cu două gospodării : una îngrijită, iar alta plină de bălări.

Lumea întrevăzută de Bunica era mai deasupra. Ea visa punți între stele, fîntîni cu apă vie, în care, dacă te lăsai, ajungeai pe tărîmul necunoscut, unde oamenilor nu le mai era nici frig, nici sete, nici foame. Lumea basmului. Mi se părea c-o văd lîngă Mureș, privind în urma mea...

— în oraș tu n-ai pe nimeni, te-ai înstrăinat. Poartă-te frumos, să fii plăcut oamenilor...

Privind colinele împletite ale peisajului, îmi aminteam toate plecările, dar acum aveam o căldură nouă în suflet, una mare, pe care n-am mai avut-o niciodată. Făcusem o expoziție de sculptură, iar în buzunar aveam două fotografii cu chipul unei fete blonde, minunată. Pe una dintre ele ea scrisese cu litere iniei: *să-ți amintești de expoziția ta din Tîrgu-Mureș.*

într-una din întîlnirile noastre la expoziție, ea îmi recitase poezia lui Eminescu *Iubind în taină*. Parcă o

auzeam rostind cuvintele încet, cu respirația reținută :

          Iubind în taină am păstrat
          tăcere, Gîndind că astfel o să-
          ți placă ție, Căci în priviri
          citeam o veșnicie...

          Scrisesem și eu niște versuri pentru ea, dar n-am îndrăznit să i le citesc. Le-aveam în buzunar, lîngă fotografiile ei, și le-am recitat. Eram prea naive. Eram gata să scriu altele, ajunsesem însă la Războieni, unde trebuia să schimb trenul. M-aș fi simțit bine să tot merg, privind peisajul cu pomi și case care întorc ochii spre tine.

          În gară la Războieni se întîlnesc trenurile, coboară mulți călători, fluieră locomotive, e fum greu. Simți că te apropii de oraș. Omul cu steguleț pălește grăbit, gara stă cu streășina pe ochi, nu vede, n-aude. Chiar dacă nu ești poet te simți stînjelit. Cauți un loc să stai, dar toate sînt ocupate, și trenul tău întîrzie. Dacă ai avea aripi, ar fi mai bine...

          Sufla un vînt aspru și mi-am ridicat gulerul. Mi se părea că lumea se făcuse dintr-o dată mai rece. Simțeam un frig lăuntric și m-am așezat pe o bancă, lîngă un țăran care avea alături o desagă. Privea, clipind rar din gene, ca și cînd ar fi vrut să știe dacă dincolo de fum și ceață mai puteau li orizonturi curate. Văzut din profil, obrazul lui, ars de soare, cu dungi osoase, avea ceva din frumusețea luturilor arse.

Se însera și mie-mi
era tot mai frig. Aș fi
dormit undeva într-o

iesle, să vorbesc prin
somn, să-mi fie cald

La Cluj am ajuns tîrziu și m-am dus la un hotel. Era rece camera și m-am culcat. Mi-a fost frig toată noaptea. Cînd m-am trezit, afară ploua și m-am gîndit la diminețile mele din grădinița cu stupi, luminoase. „Trebuie să uiți, îmi «puneam, satul e poetic în vacanță, are și orașul poezia lui, trebuie s-o cauți, s-o înțelegei...”

Fără îndoială, dar deocamdată îmi trebuia un atelier, în care să pot lucra. Îmi rămăseseră bani pentru o chirie, însă era greu de găsit un atelier. M-aș fi mulțumit cu o cameră luminoasă și am pornit să caut lîngă Someș, pe unde mai locuisem cîndva într-o mansardă.

Mi-am adus aminte că plecasem din Cluj cu gîndul să nu mă mai întorc. Mi se părea pustiu, deși nu era nici o stradă pe care să n-o cunosc. Anii petrecuți acolo îmi trecură repede prin fața ochilor, ca niște străini. Nu-mi venea să-i număr, dar ei întorceau capul spre mine. În fiecare mă oglindeam altfel. Timplar la Căile Ferate, student la Arte Frumoase, soldat la artilerie... Acum eram sculptor. Aș fi putut să rămîn în Tîrgu-Mureș. Lulu mă rugase să rămîn acolo. Ne-am fi întîlnit, aș fi fost aproape de Ogra, lîngă Mureș. Nu, nu... Trebuie să te vindecî de nostalgie, îmi spuneam, acum ești sculptor, nu mai ești legat de nici un hotar, oriunde sînt oameni, te poți simți acasă. Te poți opri la Cluj sau în alt oraș... Oriunde, oriunde ți-e deschisă lumea.

Vorbele astea mi se părea că se ridicau din valurile Someșului.

Ajunsesem aproape de podul mic de illogă parcul în care se afla Academia de Arte Frumoase și am uitat că pornisem să-mi caut un atelier. Mi se părea că mă trezesc dintr-un vis ciudat.

Nu trecuse nici un an de cînd plecasem, și mă simțeam alt om. Cinci luni negre în București, înfruntînd foamea, și altele cinci în sat, luminoase, gîndul morții, apoi sculptura, ca o punte spre viață... Da, da, eram alt om.

Pășeam încet pe aleea parcului bătrîn. Din frunzișul galben se ridica un abur ca o respirație. Arborii își înălțau trunchiurile negre, puternice în simpla lor nuditate, îndemnîndu-te să fii și tu simplu. Îmi venea să-i sărut pe rînd și să le spun la ureche : Am făcut expoziție, auziți, arborilor ? Am făcut expoziție de sculptură. Da, uite ce haine frumoase mi-am cumpărat...

Printre crengi se vedea clădirea academiei, vopsită galben. Se vedeau pe terasă colegii în halate albe. Apropîindu-mă, îmi ziceam că pentru ei timpul a stat pe loc. Între ieri și azi viața lor s-a depănat între pereții academiei. În vremea asta, pe mine m-au bătut toate vînturile...

INCONȘTIENT, ORI NEBUN ?

În atelier era cald. O țigancă neagră sta tolănită pe o saltea de sac. Studenții o priveau, măsurînd-o cu firul de cărbune. Maestrul nu era în atelier, era numai Wan, care-i ținea locul. Sta pe lada de lemne cu Jurcan. Cînd m-au văzut, nu le venea să creadă. Eu eram așa cu palton nou, cu un fular scoțian, cu mănuși de piele, cu o pălărie întoarsă în sus ?

Auziseră despre expoziția mea, dar nu se așteptau să mă vadă la Cluj. E drept că nici eu nu mă așteptam să-i văd. Wan ar fi trebuit să fie profesor, că-și luase diploma, el însă își prelungea studenția, simțîndu-se bine în atmosfera de boemă, a academiei. Fusese învățător, mai demult, și nu-l mai atrăgea catedra. Se înțelegea bine cu maestrul de sculptură și făceau chefuri împreună. Acum era șeful atelierului, titlu care i se potrivea de minune. Știa să fie grav, aproape solemn, deși era un om cald și chiar glumeț din fire. Cînd m-a văzut, a strigat :

— Uite-1 ! Ehe, dar s-a schimbat boierul !

S-au strîns în jurul meu mai mulți, îmi puneau întrebări, dar nu puteam să le răspund fiindcă toți mă întrebau deodată.

Jurcan fusese la Paris, nici nu știam că se întorsese ; mă certa că nu i-am răspuns la scrisori.

— Nu-l ierta, Jurcane, striga Wan, trebuie să plătească un aldămaș pentru succes, altfel cum ?

— Ce te tot uiți la model ? ! Întrebă Jurcan, să-mi caute pricină. Ai grijă, că te înnegrești și tu. Jur că nu știi ce deosebire este între model și sobă ! Vezi, dacă-i făcut expoziție ? ! Te-ai prostiț. Soba-i neagră pe dinăuntru, iar modelul, pe dinafară...

Era veche gluma și n-am rîs.

— Mă, se răsti Jurcan, nu mai știi să rîzi ? Ți s-o urcat succesul la cap ? Mai bine te-ai înscrie la academie, să-ți iei diploma.

— Cum să se înscrie, sări o studentă ca trezită din somn, acum e artist, trebuie să-i spunem „maestre” !

Mă luau peste picior, dar fără răutate.

Atunci a intrat maestrul de sculptură și m-am mirat că între timp albane. Și-a aruncat pălăria în cui, a venit spre noi și mi-a întins mîna, vorbind cu nesilită familiaritate, arhaizînd cuvintele ca prin Banat:

— Uice ! Uice ! Lume nouă ! Am audzit că ai făcut expoziție ! Tare ești pripit ! Am audzit că ai lucrări inte- resance. Io nu știu, nu le-am vădzt !

— Aș vrea să le vedeți. Dacă-mi găsec un atelier, vă chem să vi le arăt.

— Nu le-ai vîndut pe toate ?

— Am vîndut vreo cinci.

— Bugă ! Ești un om avut ?

— Am cheltuit banii. Mai am de-o chirie, și gata.

— Ți i-or tocat mîndrele ? Acum ce-ai de gînd să faci ?

I-am spus că voiam să mai fac cîteva lucrări și, cu acelea pe care le aveam, să fac o expoziție la Cluj, împreună cu Jurcan sau chiar singur.

Se vedea cît de colo că noutatea asta nu i-a plăcut. Privea în jos. Cînd a ridicat capul, a mai zis :

— Faceți ! Nu vă oprește nimeni !

Vorbele astea poate că nu ascundeau nimic rău, dar mie mi s-au părut cam repezite. Am așteptat să mai zică ceva, dar el s-a întors și a plecat.

Ăsta era felul lui de a fi. Arunca două-trei cuvinte și-ți întorcea spatele. Părea veșnic nemulțumit. Cînd eram elev, îmi venea să-l întreb cîte ceva și nu îndrăzneam. Așteptam, tot așteptam să se oprească asupra lucrării mele, să-mi facă o corectură, iar cînd se oprea, mă năucea cu cîteva cuvinte aruncate în silă, de parcă i-ar fi fost greață de nepriceperea mea.

Lucra și el în atelierul elevilor, fiindcă nu avea alt loc, și îl urmăream în ascuns, încercînd să înțeleg taina sculpturii. Lucra cu gesturi ferme, se apropia, se depărta de lucrare, parcă se înfrunta cu chipul pe care-l modela, cioplindu-l cu asprime. Lucra o oră, două, apoi arunca o cîrpă udă pe lucrare, cu ciudă, cum ai arunca o plasă în capul unui dușman, își lua pălăria din cuier și pleca supărat. Rămîneam singuri și, treptat, atmosfera se destindea. O dată am îndrăznit să lucrez cu eboșoarul lui, crezînd că în eboșoarul acela era taina sculpturii, dar atunci maestrul a intrat în atelier și s-a supărat pe mine atît de tare, încît săptămîni întregi nu mi-a mai făcut corectură. I-aș fi cerut iertare, dar nu-mi dam seama de greșeala mea. Lucram fără corectură, silindu-mă să învăț din ceea ce făcea el și, la sfîrșitul anului, mi-a dat mie premiul de sculptură. Așadar se putea crede că mă iertase.

Era încă destul de tînăr, își făcuse studiile la Paris și lucra cu mare îndrăzneală. Lucrările lui mă obsedau ca niște strani viziuni. Nu le înțelegeam, îmi plăceau cum îți plac stîncile, pentru puterea și gravitatea închise în ele.

Între timp mă gîndisem mult la el și voiam să-l revăd, aveam să-i pun multe întrebări în legătură cu sculptura, îmi era plin sufletul de ele.

Aș fi vrut să-i povestesc pe îndelete tot ce văzusem prin București, iar el să-mi spună că voia să ne mai întîlnim, să fie și cu mine prietenos, oum era cu Wan și cu alți colegi. A dori prietenia nu-i un păcat...

Știu că în timp ce coboram scările cu Jurcan mi-am spus că n-ar fi trebuit să mă duc la atelier.

— Ai văzut, spuse el, că și cînd mi-ar fi ascultat gîndurile, de la el nu mai avem ce aștepta. Cînd a aflat de expoziția ta, zicea că ori ești inconștient, ori nebun, altfel n-ai fi îndrăznit s-o faci.

Cuvîntul nebun, așa cum îl rostea Jurcan, mi s-a părut că-mi arde fața. M-am făcut că nu-l aud, însă el avea să-l mai repete.

— Nu-i nimic, Jurcane, să zică ! Mai facem una ! Totul este să găsec un atelier. Nu că așa fi nebun, dar... Nici nu știu ce să zic. Poate are dreptate.

— Ce dreptate ? Nebun sau nu, ai avut mai mare curaj ca noi toți. Tu ești întîiul care a îndrăznit să facă expoziție personală. Clupe te-a lădat. Știi tu cum vorbește el. Zicea că ai viziune, că interpretezi cu îndrăzneală.

Clupe îmi fusese profesor de desen, dar între timp plecase la Tirgu-Mureș, unde înființase o școală de pictură. Îl găsisem acolo. El mă ajutase să-mi găsec o sală. A vorbit apoi cu consilierul cultural al orașului, să mi se cumpere o lucrare pentru muzeu, m-a vorbit de bine în dreapta și în stînga, și s-au găsit oameni care l-au crezut. Îi rămi- neam îndatorat. Cît despre viziune sau despre îndrăzneala cu care interpretam, puteau fi simple vorbe de încurajare, îmi spusese și mie altele, tot atît de frumoase, și l-am crezut. Vorbele bune ajung la inima unui tînăr pe drumul cel mai drept.

— Știi că nu-ți place, vrei tu să te stăpînești, dar îți cade greu. Eu nu mai dau doi bani pe vorbele lor ! Vreau să uit să am fost student.

L-am întrebat pe Jurcan dacă nu știe un atelier undeva.

— Cum să nu ? ! Și încă unul pentru care nu trebuie să plătești chirie. Vii cu mine la nebuni ? întrebă el rîzînd. Tot ți-a spus Ladea că ești nebun.

Rîdea cu hohote și am început să rîd și eu, ce era să fac ?

— Te iei și tu după Ladea, mă brînzarule, ce să fac la nebuni ?

— Ai modele pe ales : generali, prințese, oameni de sticlă, cîți și mai cîți ! E drept că uneori scot limba la tine, dar ce-are a face ? Tu-i faci cu limba în gură. Zău, nu glumesc. Are portarul o cameră goală, mergem acum și vorbesc cu el să ți-o dea fără să plătești un ban. Poate că nici nu ai, și dacă ai, ține-i cu dinții, că alte sculpturi nu mai vinzi. În Cluj se vinde numai pudră și parfum. Pute Clujul a drogherie ca și Parisul.

Gîndul că așa fi putut găsi un atelier, și încă fără chirie, era ademenitor și, dacă într-adevăr el nu glumea, eram gata să primesc.

L-am rugat să-mi povestească ceva despre Paris.

— Ce să-ți povestesc ? Ai să te duci și tu și ai să vezi.

Trebuia să-l iau cu încetul, să aștept.

Purta o bască mică și o pelerină neagră de cauciuc, nu-i sta rău. Era subțirel și vioi în mișcări. Îl duceam de braț, bucuros de întîlnire.

Ajunghind la clinică, mi-a făcut cunoștință cu portarul, un băiat cu mișcări stîngace, care voia parcă să-mi ceară iertare că nu-mi putea da o cameră mai

bună. Ce-i drept, bună nu era, dar era greu să găsești un atelier după toate cerințele.

— Mă bucur, spunea portarul, că n-am să mai fiu singur și poate învăț și eu să sculptez.

Avea pe pereți niște peisaje făcute de el și mi-a spus că absolvise o școală de meserii, ca și mine, dar nu găsisse de lucru și deocamdată sta portar la clinică, așteptând vremuri mai bune.

Erau două clinici acolo, una neurologică, la stradă, în care aveam să stau eu, iar în curte, ceva mai în fund, era clinica psihiatrică, unde era Jurcan desenator.

I-am spus portarului că aveam să mă mut la el încă de a doua zi, apoi am plecat, să-mi arate Jurcan lucrările făcute la Paris.

— E un atelier minunat, zicea Jurcan, izolat, poți bate cu ciocanul zi și noapte, că nu te-aude nimeni.

Spusese și portarul că puteam să mă simt ca la mine acasă. Cum aveam să mă simt, răminea de văzut, deocamdată eram bucuros că puteam să-mi scot lucrările de la gară.

Cînd ne-am apropiat de camera lui Jurcan, am auzit niște strigăte, apoi o ușă trîntită cu zgomot.

Din fundul coridorului venea înspre noi un pacient cu capul înfășurat într-un ștergar.

— Țsta-i Sultanul ! Ți-l prezint, spuse Jurcan. Dacă-i cîștig prietenia, te invită în harem. Ce faci, Sultane ?

Sultanul trecu mai departe, privindu-ne disprețuitor.

— Cum poți trăi tu aici, mă Jurcane ?

— Cum să trăiesc ? M-am obișnuit.

Intrînd în cameră, a desfăcut un sul de pînze pictate și mi le arătă pe rînd. Avea multe peisaje cu poduri și case afumate, desenate cu mîgală. Păreau prea reci și l-am întrebat :

— E atît de afumat Parisul ?

— Oraș vechi !

Înainte de a fi plecat la Paris, fiind încă la academie, pictase niște compoziții mici, cu țărani încovoiați, uimitor de expresive. Mă miram că la Paris făcuse numai peisaj.

— N-ai făcut un nud și' tu, mă Jurcane, te-ai uitat numai la ziduri și poduri negre ? Aș fi vrut să știu cum vede un mocan frumusețea unei franțuzoaice. Te pomenești că ți-a fost rușine !

— Te las pe tine să le sculptezi, cînd te duci. Nu mi-am pierdut vremea cu muierile. Muieri sînt și pe aici destule.

— Vorbește puțin franțuzește, să văd cum ți se mișcă limba ! Ai învățat să zici *bonjour* ?

— Taci odată cu prostiile ! Spune-mi, cum a fost expoziția ta ? Eram gata să viu la Tîrgu-Mureș s-o văd, dar mă înnebunește profesorul, cu microscopul și cu bacteriile lui. M-aș duce oriunde, numai să scap de el.

— De ce nu te duci ?

— Unde să mă duc, profesor de caligrafie la Gherla ? Eu vreau să pictez, mă! îşi cobori ochelarii şi-i şterse, adăugind : Mă ustură ochii, de parc-am mâncat ceapă. Nu mai văd culorile. Hai, lasă-le acum, le mai vezi tu altă dată. Le-aş pune rame, şi nu am bani. Hai să mergem, să mâncăm ceva.

Pe drum i-am pus şi alte întrebări în legătură cu Parisul şi am înţeles, în cele din urmă, că Jurcan nu s-a simţit bine acolo. Era fericit că s-a întors în ţară, dar nu-i plăcea că a ajuns desenator. Zicea că-l dureau ochii, că profesorul îl hărţuia, că nu-i rămânea timp să picteze.

— Nu i-ai arătat lucrările ?

— Nu se pricepe. Medicii ăştia nu înţeleg arta. Îmi tot bate capul cu anatomia. Zice că nu respect natura, şi tot vorbeşte de Rafael. Ce am io cu Rafael ? Treaba lui, i-am spus, eu nu-s Rafael ! Tu zici să facem expoziţie, dar Clujul e plin de profesori ca ăsta. La ce te poţi aştepta ?

Într-un fel, Jurcan avea dreptate. Clujenii aveau despre artă opinii prea rigide ca să poată privi cu îngăduinţă încercările tinereşti.

Deşi încă nu era seară, cerul era întunecat, greu, parcă te apăsa.

— Aşa-i Parisul, mai ales toamna şi iarna, spunea Jurcan. Ceaţă, ploaie, fum, miros de benzină şi pictori pe toate drumurile. Mă simţeam bine numai cînd ieşeam la peisaj. Să ştii tu, mă Vlas, că nicăieri nu-i mai frumos ca la noi ! Acolo nu ninge niciodată.

— Foarte bine !

— Cum foarte bine ? Iarna fără zăpadă ?

Oftă scurt, ca şi cînd nu l-aş fi înţeles.

— Nu te-a schimbat Parisul de loc, mă ciobane, încercam să-l zgîndăr, să mai aflu cite ceva.

— Ba m-a schimbat. Am plecat măgar şi m-am întors catir. Ei, îţi place ? Ce mă tot sîcîi cu Parisul ăsta ? ! A fost bine că am putut lucra. Aici nu pot !

Am intrat la un restaurant, am mâncat, am beut şi o sticlă de vin, vorbind tot mai aprins.

— Nu-i o nebunie să faci o expoziţie, auzi, Jurcane ? Tinereţea nu e o ruşine. Facem cît ştim. Spune drept, a zis Ladea că sînt nebun ? Nu mă supăr, dar vreau să ştiu...

— Nu te superi, dar îţi ard urechile. Era pe terasă cînd a venit Clupei. Să-l fi văzut pe Wan Gomboş cum ridea şi el ! Şi ceilalţi rideau !

— Şi tu nu rideai ?

— Nu, fiindcă eu ştiu că nu eşti nebun. Tu numai faci pe nebulul !

Cu vorba asta îmi trase o palmă peste ceafă, izbucnind în ris. I-am tras şi eu una, apoi am plătit vinul şi am plecat spre casă. Ne încălzisem şi, cum urcam în pantă pe strada Babeş, cîntam incet, ţinîndu-ne de umeri.

Am dormit la el în noaptea aceea, apoi a doua zi mi-am scos lucrările de la gară și m-am mutat la casa de nebuni, unde credeam eu că nu voi sta mult, două-trei luni, să-mi pregătesc expoziția. Pe urmă... Nu mai știam pe urmă ce avea să mai fie, acum însă trebuia să lucrez, să lucrez cu îndrjire. Trebuia să fac niște lucrări serioase, să vadă maestrul meu că nu eram nebun. În dimineața aceea, mer- gînd spre gară, mi ise părea că sînt în stare să fac orice. Din păcate, starea asta a ținut prea puțin.

SÎNTEM LIBERICa să ajung în camera mea urcam o scară, apoi coboram alta, treceam printr-un coridor mic și întunecos, coteam puțin la dreapta, puțin la stînga și ajungeam într-o spălătorie umedă, prin care treceam cu buzele strînse. Pînă aici

intrarea avea un pitoresc cu care nu eram obișnuit. Mă inseninam cînd ajungeam în spațiul dintre spălătorie și camera lui Trifan, unde era o colivie cu două turturele, aduse de Trifan. Deasupra lor era un gemuleț cu gratii, prin care cădea peste colivie o lumină galbenă. De aici coboram încă trei trepte și intram în camera portarului, largă și joasă, mobilată cu un pat de fier, un cuier prins în perete și un scaun. Ajuns aici, respiram adînc, aruncam o privire spre cele două ferestre tăiate de caldarîmul străzii, și-apoi intram în atelierul meu minunat. Nu era larg și nici înalt, dar sub plafon, erau cinci țevi groase de calorifer, din care cădeau rar picături de apă ruginie.

Dormeam pe o ladă imare, pe care salteaua de paie o acoperea de jumătate. Pe marginea goală a scindurii îmi așezam hainele și cărțile. În colțul de lîngă fereastră, aveam o masă pentru modelaj și citeva cocloașe de pă-mînt. Din cînd în cînd, muiam o cîrpă și o storceam deasupra pămîntului. Șiroaiele se prelingeau de-a lungul camerei, treceau pe sub pat, pe sub ușă, prelingîndu-se în camera lui Trifan. Cînd deschideam fereastra, se holbau nebunii la mine ca la o minime. O închideam, și-atunci își lipeau nasul de geam, iscodind ore întregi. Am pus o hîr-tie pe fereastră, și camera s-a întunecat. Parcă eram într-o bortă de păianjen. Dacă citeam, mi se îngreunau pleoapele și adormeam îmbrăcat ; mă trezea pocnetul țevilor de la calorifer. Îmi rezepam perna de perete și stam așa, nici treaz, nici adormit. A doua zi eram abătut, îmi venea greu să mă apuc de lucru. Muiam o cîrpă și udam iar pămîntul, gîndindu-mă să încep ceva după ce s-o înmuia, dar uitam de el și se usca iar.

Lucrările aduse din Ogra le-am înșirat pe lîngă perete. Nu-mi plăceau. În lumina unde le făcusem, păreau mai omenești. Sub lumina electrică, păreau fioroase. Mă lăsam în genunchi, privindu-le pe rînd, cu mare îndoială. Ce rost mai avea să fac altfel ?

Cam în vremea aceea a venit și maestrul meu. Voia să pară glumeț, dar mie nu-mi ardea de glumă. Mă

17

întreba

2 — Drum spre oameni voi. U — c. 224

de ce m-am ascuns în văgăuna aceea, unde, zicea el, cîntă turturelele, baș ! ca în rai !...

Aș fi fost mai bucuros dacă m-ar fi chemat să lucrez în atelierul luminat al academiei, dar una ca asta nu i-a trecut prin minte. Cine știe de ce ? !

S-a aplecat să vadă lucrările și, răsucindu-le încoace și încolo, se uita la ele, dar nu zicea nimic. În cele din urmă a ridicat de jos piatra aceea găsită pe marginea Mureșului, a așezat-o împotriva luminii și, pipăind-o îndoielnic, zicea că formele erau bine înțelese. Îmi venea să-i &pun că piatra aceea m-a scăpat de la moarte, dar și așa el credea că sint nebun, și am tăcut.

Apoi a plecat. Mi-am spus că pentru atîta lucru putea să nu mai vină, și amărăciunea mea a crescut. M-aș fi rezemat de cineva, și n-aveam de cine.

Sint singur și mă duce-un gînd

Spre locuințele lacustre...

Repetam în gînd versuri de Bacovia și mă gîndeam la fata blondă, în a cărei iubire nu mai credeam. Mi se părea că n-a fost decît o poveste. M-am întins pe pat și, închizînd ochii, m-am lăsat în voia gîndului, purtat spre lumea copilăriei. Și ca întotdeauna, acolo îl-am găsit pe Bacu, ale cărui povești mă urmăreau, al cărui chip se desprindea din ceața trecutului, cu blîndețe, cu bunătatea lui de neuitat. M-a cuprins o duioșie mare, bolnăvicioasă și, cum priveam prin genele întredeschise, mi se părea că-l văd cum deschide ușa încet, cum se așază pe marginea patului. Mi se părea că-l aud vorbind.

Mă văd în acel început
de viață nouă, de
departe, îmi aud pașii
dibuitori prin orașul
neînțeles încă și
neprimitor. Ca într-un
desen încîlcit, se
desprind oameni și în-

tîmplări care mă strigă toate deodată

.Că ajunsesem să locuiesc în subsolul unei case de nebuni, nu era lucrul cel mai rău, dar, crescut în lumina peisajului sătesc, întinericul mă apăsa. Lumina pentru un sculptor e ca sunetul pentru un pianist. O lumină bună cade pe materie și-i dă viață, formele prind relief, ritmurile se împletesc și te atrag în jocul lor. Nu-mi dam seama bine de toate astea, poate erau și alte cauze, destul că nu puteam lucra. Mă tot gîndeam la grădina ou stupi din Ogra și mi se așeza o ceață pe ochi. Mă trînteam pe patul acela și citeam cît citeam, apoi adormeam. Cînd mă trezeam, îmi vedeam lucrările și îmi dam seama că sînt viu, în lume. O lume pe care n-o cunoșteam, o simțeam numai, lumea orașului, imensă, frămîntată, în veșnică luptă și creștere.

Uitam foamea și uneori scriam poeme, pe care azi, recitîndu-le, pot crede mai ușor că, întorcîndu-mă în trecut, nu devin robul inchipuirii.

Poezia mă tulbura. Pierdeam cu totul înțelesurile simple ale vieții. Aveam momente cînd mă cuprindea spaima că nu mai puteam face deosebire între viață și neviață. Visam temple pe creste de munți, cu sculpturi uriașe care vorbeau. Balauri de piatră se mișcau încet, acoperind orizontul. Auzeam pocnetele caloriferului și mi se părea că sînt în copilărie, iar popa din Lechința puscă după mine. Mă trezeam și, ca să alung amintirile groțefști, îmi udam mîna și-mi freecam multă vreme tîmplele asudate. Cînd nu mai puteam răbda, săream din pat, mă îmbrăcam, cu un fel de spaimă, și plecam în oras.

Oamenii văzuți pe drum păreau că umblă încolo și înoace, fără țintă. În Ogra, aveau coase, furci și greble pe umeri. Umbletul lor avea un înțeles, al orașenilor era ascuns. Intram la cinematograful și vedeam filme străine. Parcă priveam în fundul unei ape adînci, cînd limpede, cînd tulbure, niște vietăți cu totul ciudate. Cînd ieșeam, Clujul mi se părea o apă ce sta pe loc. Mă întorceam acasă, tre-murînd de frig, și mă culcam.

Cînd mă sculam, îmi ziceam : „Trebuie să lucrezi, trece timpul și nu faci nimic, ce aștepți ? Te gîndeai să faci o expoziție, ai uitat ?”

Nu uitasem, dar nu-i mai înțelegeam rostul. La Tîrgu- Mureș, o făcusem fără să mă întreb, acum simțeam nevoia să știu de ce. Moșu spusese că trebuia să-mi fac un rost. Ce alt rost puteam găsi decît acela de a lucra ?

Într-o dimineață, am început. Luam lut și-l băteam pe scheletul de lemn cu o bucurie ce-mi intra prin

mădulare, dureros. Parcă eram în Ogra, în grădiniță, îl auzeam pe Moșu spunând : „Să faci chipuri cioplite ? La dracu ! în casa mea nu pot răbda toate rușinile !” Numai Bacu mă înțelege pe mine... Pământul crește pe scheletul de lemn, mă urc pe un scaun, lemnul se acoperă, în timp ce gândurile se deapănă...

Am rupt hirtia de pe geam.

Privită de departe, forma prindea conture pe zidul alb, luneca în sus, învolburată. „Seamănă cu sufletul meu de acum, mi-am zis, dar ce puțin seamănă cu tot ce știu despre sculptură ! Unde e începutul acestui fel de lucru, unde-i sint marginile ? Poate omul să facă orice din materie, oricum ?”

Îmi jucau ochii, furați de linii care se unduiau șerpuitor. Era o dungă mai tare, care pleca de jos, descria o curbă țîșnită brusc, apoi se înălța drept, se inolina puțin la dreapta, contopindu-se neașteptat într-o formă absorbantă... „Văzduhul, da ! Văzduhul e un moft !”

Hi, calule nădrăvăniile,
Scoate-mă din țara
focului, Du-mă în lumea
norocului !....

Recitam cuvintele Bacului, atras adînc în vraja lucrului...

Dar e destul de greu să-ți amintești gândurile ce-ți trec prin minte în astfel de clipe : te dezlegi de tine, cel știut, orele trec fără să prinzi de veste. Se deschid în adîncul tău niște lumini, se aprinde un foc, e cald, e frig, îndrăznești, te miri...

În timp ce minile se mișcau în spațiu, auzi voci și îndemnuri care se împulzesc spre ochi și spre degete, încît nu știi ce s-alegi, cum să le pui laolaltă. Te oprești, te depărtezi, îți dai seama că din tot tumultul tău nu s-a prins de materie aproape nimic, ai o clipă de îndoială și începi din nou pe un fir oarecare. Ți-e sete și uiți să bei apă, îți aprinzi o țigară și ți se stinge între buze. Întrezevi un luminis care se mișcă, se depărtează, ademenitor. Nu mai simți oboseala, lucrezi ca o apă care bate la țăr-

■HinHHH

muri. Ai vrea să nu te oprești veac, dar îți curge sudoarea pe frunte, ți se întepenesc picioarele sub genunchi, ți se uscă buzele, trebuie să te oprești. Mult, bine, rău, cît și cum ai făcut, cu atîta rămii. Cît măsori munca ta cu truda depusă, zici că e bine, ești mulțumit, dar conștiința judecă altfel. E nemiloasă conștiința. Vine cu un compas din afară, măsoară, potrivește, elimină și uneori nu mai rămîne nimic. Uneori ți-e milă de tine, îți vine să plîngi...

Jeșisem din atelier, mergeam spre Jurcan, fără să văd nimic. Mă urmăreau imagini care-mi trecuseră prin minte și încercam să le compar cu imaginea făcută.

Făcusem un sul ondulat care de la mijloc în sus avea o zvicnire, dar partea de jos parcă se înșuruba în pământ.

ÎNDOIELI

Pe o pînă de o șchioapă Jurcan pictase cîțiva țărani sub un cer întunecat. M-am uitat la ochelarii lui, apoi la geam, la culorile închise din tablou și i-am spus :

— E cam întunecat ogorul tău, mă Jurcane.
— Las' să fie, ogoarele nu-s luminate cu electrică !
— Nu, dar nici afumate ca podurile din Paris, bagă de seamă !

— Nu-ți bate capul cu asta ! Mai bine apucă-te de sculptură. N-ai lucrat nimic ?

I-am spus că am lucrat.

S-a sculat și a început să-și spele pensulele. Eu mă plimbam prin cameră, ocolind colțul dulapului, care-mi tăia drumul.

— Viu să văd, spuse el, aruncîndu-și paltonul pe umeri.

Ieșim în curte și străbatem cărările, tăcuți. Curtea e plină de nebuni...

— Te-ai mai obișnuit cu ei ? mă întrebă el.

— Nu. Vreau să mă duc de aici.

— Unde să te duci ?

N-am răspuns

.Sub scări, uguiau turturelele. Jurcan începu să ridă :
— Să fiu aii dracului, aici poți înnebuni fără să-ți dai seama. Unde să ne știm duce ?

Ajuns în fața lucrării, își coborî ochelarii, se depărtă, se apropie.

— Ai curaj ! spuse el. Dacă ai fi la Paris, ai avea succes, aici ai să vezi ce pătești. Te-ai mai gândit ? Când facem expoziția ?

— Ar trebui să cerem sala Prefecturii.

— O să ne-o dea, dar cu ce-o plătim. De unde găsec eu rame ? Trebuie să facem un afiș, cataloage ! Tu zici că trebuie să arătăm lumii ce facem, să nu ne temem, dar asta cere cheltuială și, dacă nu vinzi nimic, te faci de ris.

Fire practică, Jurcan se gîdea la toate. Când vorbeam cu el, cădeam și eu pe pămînt.

Am stat puțin în atelier, apoi am ieșit să cinăm. Cîteva studenți și studenți, cu obraji îmbujorați de frig, se băteau cu brîși de zăpadă.

— Mă, bine-i să fii student, zicea Jurcan. Stau aici cîțiva ani și pe urmă se fac medici, avocați ! Cine ne pune pe noi să facem pictură ?

Cotim în jos pe lîngă Biblioteca Universității, trecem pe strada Iorga și ajungem în Piața Unirii. Cît vezi cu ochii, e plin de studenți și studenți. Când intri printre ei, te simți ca într-o pădure tînără.

Jurcan își continuă gîndul, vorbind ca pentru sine :

— Se plimbă. Eu trebuie să desenez creieri de nebuni. Se ține scai de mine profesorul, anafora lui și-a cui l-o făcut ! Îmbătrînim și nu știm ce-i viața. Trăim ca urșii în birlog.

Mai încolo, colț cu strada Corcheș, o fată sulemenită pînă la urechi ne strigă :

— Unde mergeți, dragă ? Pușiloror !

Jurcan alungă ispita, glumind :

— Sintem urși, dar nu ne place birlogul...

Se înnopta. Catedrala lui Matia, neagră și mare, părea o cetate sinistă. Pe calul de bronz, Graiul Matei, învelit în platoșă, sta țeapăn, înfruntînd întunericul. *Lupoica*, mamă patetică, îi alăpta pe Romulus și pe Remus.

„Aici, pe locul *Lupoicei*, mă gîndeam eu, ar trebui ridicată statuia lui Horia. Poate am s-o fac eu...”

Am intrat la o lăptărie și am cinat, apoi ne-am întors acasă. Când ne-am despărțit, Jurcan a strigat în urmă : — Vezi, mă Vlas, să nu-ți pierzi optimismul !

În zilele care-au urmat am făcut o seamă de lucrări mici în lut, pe care le lăsam să se usuce. Lucram ziua și noaptea, și treceau săptămînile. Jurcan era abonat la un restaurant și uneori îmi aducea cîte ceva. Se uita apoi la

lucrări și-mi tot spunea că, nedormit și nemîncat, nu-i bine să lucrezi.

— Și ce vrei tu să faci ? Dacă n-ai fi desenator, ai putea plăti un abonament ?

Tăcea și parcă era trist că el avea abonament, iar eu nu.

— Lasă, că-ți aduc azi o friptură, spunea el, în cele din urmă. Să-ți aduc și niște ouă ?

— Să-mi aduci. Am să ți le dau înapoi cînd oi avea și eu o găină ouătoare.

— Îți vine să mai și rîzi, faci pe grozavul: să știi că nu-ți aduc. Ești galben ca păpădia ! Dracu să te ia cu caii tăi năzdraveni cu tot. Ți-o trebuit expoziție ! Răbdă !

Ieșea trîntind ușa, iar eu rămăneam să aștept ouăle și friptura, însă el se ținea supărat, nu-mi aducea nimic.

Cu timpul am început să înțeleg că Jurcan nu prea știa de glumă. Felul lui de a vorbi, fără ocol, te făcea să rîzi și puteai crede că are umor. Avea, dar nu era umorul unui om vesel. Rîsul lui era mai mult o descărcare, un fel de-a lovi cu praștia niște corbi care-i năluceau vederea. Nici generos nu era, dimpotrivă. Cînd avea un ban, îl ținea ascuns. El semăna dinspre partea asta cu Moșu meu din Ogra. Era harnic și stringător. Hîrtii, creioane, pensule, costume vechi, el nu le împrăstia, le ținea pentru zile negre, și în felul acesta nu se întîmpla să rămîie el nemîncat sau fără un ban în buzunar. Adusesse din sat frica de ziua de mine. Din pricina acestei frici nu se încumeta să trăiască fără slujbă. Răbda poruncile profesorului, căruia nu-i păsa că pictorul tînăr își obosea ochii noapți întregi la microscop.

Nu știa de glumă Jurcan, dar era, în felul lui, nespun de cinstit. Era și el orfan de tată și a învățat cum a putut, îi ducea mamă-sa mîncare în desagă și, după spusa lui, mîncă săptămîni la rînd pită uscată cu ridichi.

Avea o ură neagră împotriva ciocoilor. Cuvîntul ciocoi avea un înțeles foarte larg, era ca un harapnic cu care îi biciuia la un loc pe bogați, pe politicieni, pe profesori și chiar pe colegii care nu-i plăceau. Numai ce-l auzai :

— Ciocoiul dracului, își dă cu briliantină pe păr ; am să-i trag una după ceafă, să-i sară muci din nas. Face pe marele desenator, și umblă cu albumul lui Dürer în geantă. Ce am io cu albumele ? Desenul se face cu suflet. Dacă ai ceva, spui, dacă nu, du-te dracului, la ciocoi tăi, și lasă desenul în pace !

Franchetea lui Jurcan, aspră, usturătoare și brutală uneori, îi făcea mai mulți dușmani decît prieteni, dar el era gata și pentru dușmănie.

îmi aduc aminte că într-una din zilele acelea, vorbind despre vremurile studenției noastre, mă miram că nici un coleg nu vine pe la noi. Jurcan a sărit ca ars :

— Cum să vie, dacă profesorii zic despre tine că ești nebun, iar despre mine că sînt prost ? Nici nu vreau să știu de ei. Mi-am luat diploma, gata! Sîntem liberi să lucrăm cum vrem, cum știm și cum putem. Le dăm bună ziua, și mai mult nimic. O să vadă ei cine-i prost și nebun. Cît eram la școală, adu-ți aminte cine erau talentații... Nu puteai scoate o vorbă în fața lui cutare și cutare. Unde-s acum ? Își dau cu briliantină pe păr, se ciocoiesc !

înjura, blestema, gata să se bată orbește cu cine încerca să-i stea în drum, și-i dam dreptate. Eram alături de revolta lui, respectam dorința lui de a-și urma drumul cu orice preț. Ceea ce nu băgăm de seamă era că morala voinei nu era de ajuns pentru a găsi drumul drept al vieții. Ni se puneau întrebări mari la care nu găseam decît răspunsuri mici. PE PĂMÎNT E MAI URIT

Că era multă invidie, răutate și prostie, fără îndoială, simteam și eu, și jurcan. Simteam toți că este ceva, un rău ascuns care împiedica viața. O dezordine socială pe care puținii o înțelegeau.

Ajunsesem la oraș și eram ai nimănui. Copii de țărani săraci, gonii peste hotarul satului, iar orașul n-avea lipsă de noi și eram mulți și nimeni nu se gîndea să ne facă loc. Trebuia să ni-l facem singuri și nu cunoșteam cărările.

Un an mai înainte, cînd plecasem din Cluj la București, crezusem că voi găsi un loc în care să mă simt mai la larg, acum nu mai aveam nici speranța asta. Și totuși lucram. Nu trebuie să te dai bătut, îmi spuneam. La urma urmei, mai rău decît moartea nu e nimic. Foamea se uită, bolile se vindecă, nu te lăsa.

Eram gata să rabd de foame, dar îmi lipseau altele multe. Aș fi cioplit o piatră, un lemn, și n-aveam, n-aveam ghips să-mi torn lucrările.

Mi-am adus aminte că nici în Ogra nu avusesem piatră și a trebuit să fur pietrele kilometrice de pe drumul țării. Umblam prin oraș iscodind, dar pietrele erau zidite. Am găsit, în cele din urmă, în curtea olarului la care ardeam lucrările, două bucățele de marmoră. Una mai tare, de Ruschița, și alta mai moale, și le-am cioplit. Am făcut un cap de copil cu ochi holbați, buzat, cum eram eu copil, iar din cealaltă, un tors de femeie. Într-un lemn de foc am cioplit tot atunci un alt cap de copil, cu aceeași expresie lunatică; l-am cioplit pe genunchi, fiindcă nu aveam tejghea. A fost destul însă ca să învie în mine dorința de a ciopli și am avut norocul să întîlnesc un prieten de la Atelierele Căilor Ferată care m-a îndreptat la un tîmplar al cărui atelier era destul de încăpător și avea tejghele mai multe. Era un mic patron evreu, în atelierul căruia mai lucrau cîteva calfe, și el se arăta bucuros să-mi facă loc în atelierul său, cerîndu-mi în schimb să-i sculptez niște ornamente pentru mobile.

Mă sculam de dimineață și porneam prin aerul reavăn, respirînd larg, ca un om ce iese de sub pămînt. Pe drum

^^^IHBBH^^IHBBHH

întîlneau muncitori care mergeau la lucru și mă năpădea un sentiment de liniște.

Clujul e un oraș destul de mare și are chiar faimă de oraș frumos. Mie nu mi s-a prea legat de inimă poate

fiindcă din frumusețea lui nu mă alegeam cu nimic. Ani de zile, destul de mulți, am locuit mereu pe margini. Când lucram la C.F.R., locuisem dincolo de gară, sub vii, unde erau câteva case răzlețe, niște colibe, cum era și a gazdei mele, un ungur fierar, care-mi făcuse loc sub o fereastră în aceeași cameră unde trăia cu soția și cu copilul său. După ce ieșeam din ateliere, porneam pe deal cu o carte în mână și mă întorceam cind răsăreau stelele.

Mai târziu, ca student, m-am mutat dincoace de gară, înspre fabrica Dermata, cartier pe care se lăsa fumul locomotivelor, greu, și tușeam toată noaptea. Apoi m-am mutat în partea cealaltă, înspre pădurea Hoia, crezind că aerul putea fi mai curat, dar acolo erau alte pricini. M-am mutat lângă fabrica de bere, aproape de Mănăstur, să cunosc un sat de țărani și mai necăjiți decât cei din Ogra.

Bătusem toate marginile Clujului, nu e de mirare că nu mai aveam ochi să gust frumusețea centrului, din ferestrele cărora ți se aruncau priviri cameleonești, disprețuitoare. Acum locuiam în centru, dar sub pământ. Eu, care crescusem pe marginea Mureșului, în livezi cu fin înflorit, prin oare zburau fluturi...

La toate astea mă gîndeam diminețile cînd mergeam spre atelierul de tipărire, undeva într-un cartier locuit de țigani, care făceau foc în mijlocul casei, pe jos, iar fumul ieșea prin ferestre ca într-o tabără de ciomați. Copii bolnăvicioși, desculți în miezul iernii, în zdrențe îți ieșeau în drum și-ți întindeau mina fără un cuvînt, să-i miluiești, și mă durea că trebuia să trec pe lângă ei ca un nesimțit.

Ajunsesem să nu-i mai văd ca pe ființe cu un gînd și un suflet al lor; ci în întreg, ca pe un ogor buruienos pe care nu-l poți curăța decît cu foc. Poate că astfel de locuri erau multe în țară și eu nu le știam. Cum să* nu înnebunească oamenii ? Era o întrebare pe care nu și-o puneau nimeni. Căutam un vinovat pe care să-l pot întîlni, un primar, un prefect la care să mă duc într-o zi și să-i spun :

— Ascultă, mă domnule, eu locuiesc într-un beci la casa de nebuni, înțelegeți ? De săptămîni și luni stau acolo și lucrez sub pământ ca sobolii, acum a trebuit să ies, că n-am teighea, dar afară e mai urît ca acolo. Ar trebui să-ți fie rușine, mai cu seamă dumitale ; da, da, apăsam eu pe cuvinte, să-ți fie rușine pentru că, în vreme ce copiii ăștia umblă desculți și plini de bube, tu dormi pe-o ureche. Auzi, mă căpcăunule, nesimțitul ! Am să te întîlnesc într-o zi și te iau de ureche...

Vorbeam singur, mă cătrăneam, înfiorîndu-mă de curajul meu naiv, dar ajungeam repede la atelier și-l uitam pe domnul primar.

— Bună dimineața ! strigam eu. Gata-i dulapul ?

— îl gătam la paștile cailor ! răspundeau calfele rîzînd, iar i-am tras pielea de pe el !

Era o poveste cu dulapul ăsta. Patronul era un încurcă-lume : luase o comandă și n-o putea scoate la cap. Cucoana care-l comandase a cerut să fie dat jos furnirul, că n-avea ape frumoase, auzi vorbă, ca și cînd dulapul ar fi o bluză pe care s-o coși și s-o descoși, una-două.

Calfele mîrîiau, dar patronul avea filozofia lui. El zicea :

— Clientul are banii lui, trebuie să-i dai marfa pe care o cere. Punem alt furnir, și așa, n-are încotro, trebuie să plătească !

Era copil de negustor, pe care, cine știe cum, părinții l-au îndreptat spre meserie, ale cărei rosturi nu le prea înțelegea.

— Bine, bine, i-am spus și eu o dată, felul dumitale de a te purta se potrivește în prăvălie, dar aici, bagă de seamă, dai faliment.

— Ei, și ce dacă dau, ce-ți pasă dumitale, atunci am să deschid o prăvălie, cine mă oprește ?

— Nu te oprește nimeni, dar calfele cine le plătește ?

Cine să le plătească, dacă nu clienții ? Io nu am mașină de făcut bani ; dac-aș avea, aș plăti șase luni înainte, nu șase înapoi. Crezi dumneata că sin't om fără inimă ? Am cinci copii, ce crezi, cine le dă să mînce, cine-i îmbracă, cine-i trimite la școală ? Avea cinci copii și o nevastă grozav de arțăgoasă. Venea în atelier de două sau chiar de trei ori pe săptămînă, intra minioasă și striga :

— Dă-mi bani, auzi ? Ce, ai uitat să-mi aduci ? Trebuie să viu pînă aici, și acasă copiii sparg ferestre !

în loc de răspuns, patronul începea să mormăie și spunea că n-are bani, iar nevastă-sa pleca blestemînd.

— Dă-i, domnule, cît de puțin, strigam eu, Luîndu-i apărarea, să aibă ceva pentru piață.

Patronul lăsa lucrul și ieșea după ea.

— Săraca femeie ! mă induișam eu.

— Ia las-o încolo, săreau calfele, teatru ăsta îl cunoaștem noi. Sînt înțeleși, vor să ne-arunce praf în ochi. Parcă noi nu știm ce lucru iese din mîinile noastre ?

— Atunci, de ce nu vă plătește ?

— Vrea să ne aibă în mînă. Să cerem, să ne milogim și să tnu putem pleca în altă parte. într-o zi îi dăm una cu ciocanul în cap.

își făceau curaj calfele, cît nu era de față patronul, dar cînd intra tăceau chitic ; băteau cu ciocanele mai tare, hîr-șiau cu ferăstrăul mai smincit, dar altfel.

Patronul începea să chițăie *

— Cee? Cîți bani să-i dau ei? îi spun că n-am, ea zice să-i dau ! De unde să-i dau, dacă n-am ? Mă las de meserie ! Are dreptate dumnealui : furnirul, dacă-l schimbi o dată, de două ori, se duce la dracu tot ciștigul ! în prăvălie, dacă nu-i place un ciorap de bumbac, cumpără unul de mătăsă ! Nu-i place rochie de lînă, cumpără una de crepdeșin ! Clientul se duce cu marfa, și tu rămîi cu banii !

Urma o tăcere, iar calfele pricepeau amenințarea.

Erau timpuri grele pentru muncitori. Patronii plăteau un impozit oarecare statului, și de aici încolo erau liberi să folosească munca oamenilor după bunul lor plac. Dacă vreun muncitor îndrăznea să cricnească, era dat afară. Trebuia să rabzi toanele patronului, n-aveai încotro. Îmi aduceam aminte încercările mele de timplar. Nu mă simțeam bine, totuși lucram acolo fiindcă îmi lipsea teijgheaua, nu puteam ține lemnul pe genunchi.

Erau și zile mai senine, zilele în care patronul făcea plata. Atunci calfele se încălzeau cu cîte un rachiu și aveau țigări. Fluierau și treceau orele fără să luăm seama.

Cînd lăsam lucrul, mîncam împreună. Spre seară ei se duceau la casele lor. Eu mai întîrziem. Aveam astfel două-trei ore de liniște. Venea apoi paznicul atelierului, un bă- trin reumatic, care-și plătea păcatele vinzînd

gazete. Fusese cîndva negustor de vază, a avut chiar o moșie, crescătorie de porci și o moară, undeva pe valea Someșului, dar căzuse la patima cărților, apoi, după cum îmi povestea el, într-una din acele zile a dat peste el un blestemat de „ti-fus” și n-a mai fost în stare să-și vadă de afaceri.

— Și ce să-ți spun ? Că dumneata ești om cu învățătură, ești om fain, cu viitor, și poți înțelege singur cum îi atunci cînd nu știi ce să mai faci...

Era vorbăreț și cunoștea multe întîmplări din trecuta viață a Clujului.

— Hei, dumneata ești tînăr, n-ai de unde să știi. Altă viață a fost pe-aici, n-ai de unde să știi, dar îți spui, uite că-ți spui și să nu te superi: cînd nu era Rumânia Mare era mult mai bine și mai frumos. Puteai să câștigi bani buni. Dacă aveai noroc, puteai să câștigi într-o noapte la cărți chiar o moșie.

— Puteai să le și pierzi, cum le-ai pierdut dumneata, îl oțăram eu, neluînd seama că trăgea focul la oala trecutului gr of esc.

— Ei, dac-am fost prost ?! Dar ia gîndește dumneata : dacă nu venea Rumânia Mare, nu se luau moșiile, și atunci avea cine să le piardă, și poate câștigam alta ! Ce, nu se poate să vie norocul de două ori ?

Îi spuneam că eu nu cred în noroc.

— Dumneata ai talent. Și ce, ăsta nu-i un noroc ? Ai să faci acum o expoziție minunată și ai să câștigi atîția bani, că n-ai să știi ce să faci cu ei.

— Să știi că-ți cumpăr toate ziarele pe-o lună înainte, să ai și dumneata o vacanță.

— Bine-ar fi să am și io o vacanță. Am „reumă” la genunchi, au ! cum mă doare ! Îți spun io, mai bine-i să nu fii bătrîn niciodată. Să am io încă o dată anii dumitale ! Ei, ei !...

— Ce-ai face ?

— M-aș apuca de negoț, ce să fac ?!

— Și-ai pierde iar banii la cărți !

— Nu, asta n-aș mai face. Aș pune banii la bancă, în Elveția, și la bătrînețe m-aș duce și io după ei, să trăiesc într-o țară „fivilizată”, n-aș mai sta aici, să vînd gazele la oameni care n-au milă de-un bătrîn cumsecade.

Îmi povestea adeseori despre grofi și despre viața lor.

— Groful n-avea grijă decît să fie el fericit. Am avut și io parte, ce să zic, nu-i frumos să mințesc. Cu banii faci ce-ți place. Bei vinuri alese, șampanie ! Știi dumneata ce-i șampania ? Poți să spui că ai beat vreodată, să vezi viața în culori frumoase ? Te întreb io, acum să-mi spui !

— Nu, ce-i drept îi drept, șampanie n-am beat.

— Nu-i nimic, ai să bei ! Îți spun io că ai să bei, dar nu ca un grof ! Ai să bei și dumneata, o dată la un

ospăt, dar un grof bea șampanie și vin de Tokai cum bei dumneata apă. Eei !

— Au beut cîndva, acum s-a isprăvit !

— Să crezi dumneata ! Mai beau și-acuma, dar nu ca mai demult. Nu știi dumneata nimic, dar ești om fain. Îmi place să stau de vorbă, că înțelegi. Și să știi, iacă îți spun, de la un bătrîn multe poți învăța...

CUVINTELE

Învătam ceva : să cred că viața pedepsește lăcomia și dezmățul. Decăzuți ca ei mai erau prin Cluj mulți. îi vedeai pe la ușa cafenelei, cu priviri tulburi, îmbrăcați în haine de vinătoare, vechi, cu cîte un muc rîp " , roasă în gură, uneori întorcînd în mină un baston cu cap de argint, singurul semn al blazonului pierdut. Din păcate, statul le mai lăsase acestor strigoi medievali un ciot de moșie în jurul curților, dar oșpete cu șampanie nu se mai făceau în palatele lor. Apăruseră lun nou soi de grofi, ridicați după războiul mondial, care storceau banii din exploatare de tot felul. Se intitulau mari industriași, bancheri.

Nu erau bine așezate în mintea mea toate ițele vieții de atunci, simțeam doar că nedreptatea se leagă de lăcomie, de instincte, care, dacă nu sînt strunite, urîtesc viața, și într-o seară, după ce m-am întors în pivnița mea, am modelat un monstru ridicat pe două picioare scurte, încovoiat spre pradă.

Îl priveam și încercam să înțeleg cum fusesem în stare să fac o imagine atît de degustătoare, îl puneam alături de alte lucrări, cu care nu se asemăna de loc. Formele erau moi, dezarticulate, aerul din jurul lor parcă duhnea. Scirbit, într-una din zile l-am aruncat pe fereastră, într-un morman de zăpadă. Trifan l-a ridicat de acolo și l-a pus în camera lui unde, tot privindu-l și eu, m-am obișnuit ca și cu celelalte lucrări ; nu mă mir că aveam să-l pun la expoziție. De altfel, rostul unei expoziții era pentru mine ceva tot atît de neînțeles ca și sculptura.

La Tirgu-Mureș am scăpat ușor, deși, în afară de cîțiva oameni care mă cunoșteau, cei mai mulți s-au uitat cam chiorîș la lucrări. Președintele căminului mi-a spus-o verde în ochi că el nu înțelegea, dar îi spusese fratele lui că am talent. Profesorul meu de desen de la Școala de meserii privise și el lucrările, zimbînd cu îngăduință :

— Nu-i nimic, nu-i nimic, zicea el, ești tînăr, încă nu înțelegi multe lucruri, dar ai sentiment. Îți cumpăr și eu un portret, îl pun la muzeu...

Îngăduința lor mi-a mers la inimă, dar nu mi se dăduse pentru lucrări în sine, ci mai ales pentru legăturile pe care le aveam cu ei din trecut. Recunoșteau că am

talent, dar asta nu-mi era de ajuns. Voiam să știu cum se mișcă talentul, să știu ce stă și ce nu stă în puterea lui. Răspunsurile pe care mi le dam singur nu-mi ajungeau. Nu-mi era de ajuns să simt că așa sau altfel putea fi bine, trebuia să știu de ce. La expoziție, mă gindeam, vor veni oameni, mai mulți ca la Tîrgu-Mureș, voi putea vorbi cu ei, să aflu ce nu știu.

TREBUIE SĂ FII SINCER

Am început să-mi privesc pe rînd lucrările, corectînd unele, dar cînd nu știu ce vrei, adeseori strici, și stricam și eu. îi spuneam lui Jurcan :

— Cînd mă uit la lucrări, îmi vine să fug din Cluj.

— Asta-ți trebuie ! Tu ai să fii în stare să mă lași singur. Așa de repede ți-ai pierdut optimismul ?

— Lasă-~~c~~mă cu optimismul, mi s-a urît de pivnița asta. Aș vrea să fie vară.

— Tu ești ca vremea. Stai, că nici Crăciunul n-a trecut. Ascultă turturelele și mai faci un cal năzdravăn. O să ai doi cai, ca sfîntul Ilie !

— Dacă n-ar fi cai, la ce-ar fi bune podurile tale ? îi întorceam gluma, și nu-i plăcea.

Dacă după asta îi ceream zece lei împrumut, nu-mi da. Zicea să aștept pînă-și vinde podurile.

Glumeam deschis, aruncîndu-ne săgeți, dar fără răutate. Fiecare lucrare nouă ne prilejuia discuții, cînd mai așezate, cînd mai aprinse. Ieseam deasupra Clujului înspre Mănăstur, unde Jurcan picta case sărace, în lumina moho-rită a iernii. îl întrebam :

— De ce nu pictezi orașul ?

Și el răspundea :

— Nu mai vreau să pictez case de ciocoi !

Într-un astfel de răspuns se trădau o concepție, un mod și o atitudine socială, pe care el le lega de temă. Tonalitatea închisă a tablourilor, tristețea mocnită, aspră în care erau învăluite, în toate se simțea ecoul nemulțumirilor lui

— Așa simt eu, zicea el, și nu mai avea nevoie de alte explicații.

— Încearcă și tu alte acorduri, luminează-ți paleta, îi spuneam mereu, încît îl scoteam din sărite.

— Taci tu cu teoriile tale, nu mă îmbăta de cap, ți-am spus că așa simt eu !

Privind în urmă, înțeleg că frămîntarea noastră era de neocolit. Arta este și ea, pînă la un punct, o meserie pe care trebuie s-o înveți, să știi cum se face și de ce trebuie făcută.

Mai demult oamenii credeau că arta se face din
inspirație, așa credea și Jurcan, așa credeam și eu,
totuși conștiința nu-mi da pace.

Cînd mă întrebese Moșu la ce erau bune sculpturile mele, îi spusese că le cumpără domnii și le pun în casă cum pun tîrării icoanele. „Mă, nu fi prost, îmi spusese el supărat. Icoanele le punem în casă că sînt sfînte, dar sperietorile tale la ce pot fi bune ?”

Deci Moșu avea o credință. Întrebarea lui într-acolo bătea, nu e de mirare că răspunsul meu nu-l mulțumise. Icoanele erau sfînte, pocite sau nu, dar în ele era scrisă credința. Ale mele erau simple sperietori. De ce trebuiau puse în casă niște lucrări în care nu era nici o credință ?

Trebuia să învăț să răspund, să știu la ce era bun un *Vițel de aur*, un *Cal năzdrăvan*, o *Lebădă*, o *Vioară*.

Dacă unele erau destul de decorative pentru a putea fi puse în casă ca lucruri frumoase în sine, altele nu erau. Atunci, de ce le făceam ? Erau bune la ceva, sau erau într-adevăr sperietori, și nimic mai mult ?

În cele cîteva luni petrecute la București, văzusem o seamă de lucrări prin expoziții și prin muzee, puține, și nu le înțelesesem nici pe acelea. Unele îmi plăcuseră, altele nu. Privind *Himerele* lui Paciurea, știu că mi-am spus : „Anatomia nu e o lege a frumosului”. În fața lucrărilor mele de acum, îmi spuneam același lucru, dar mai departe nu puteam merge.

E greu să povestești cum se mișcă sufletul unui artist tînar. Simți că ai ceva de spus, și nu găsești forma potrivită. O cauți și uneori o găsești, dar nu-ți dai seama. Și căutarea asta e cu atît mai grea, cu cît ai mai mult de spus. Sufletul te trage în toate părțile, și spre rău, și spre bine. Nu-ți dai seama dintr-o dată pe ce lume trăiești, care e rostul tău.

„Ai grijă cum umbli”, îmi spusese Moșu. Cu alte cuvinte, să mă gîndesc la ceea ce fac, să nu merg împotriva vieții, ci să umblu ca un om de omenie... Acum eram gata să ies între oameni cu niște lucrări pe care nu le înțelegeam, iar unele mi se păreau de-a dreptul urite. Încercam să-mi împac sufletul zicînd : „Sînt expresioniste, nu sînt frumoase prin forma exterioară, cum sînt cele grecești, sînt ca ale lui Paciurea, interesante prin conținut. Frumosul poate fi de mai multe feluri...”

Îmi priveam lucrările și mă cuprindea un sentiment de mîndrie. Visam că-mi crește barbă și mustăți, iar admiratorii îmi spuneau *maestre*. Dar nu adormeam totdeauna, și-atunci nu știu din ce colț tainic porneau gînduri care-mi

— Drum spre oameni voi, II — e. 224 stricău bucuria : „he, he, tinere, ai scăpat de pompierism, dar ești un simplu imitator. Un sculptor trebuie să găsească un stil original...”

În felul ăsta mîndria mea nu ținea mult. Luam lucrările pe rînd, le duceam în fața ferestrei, privindu-le cu încordare. Da, unele semănau cu ale lui Paciurea! *Calul*, *Vițelul*, *Sufletul dansului*, erau tot un fel de

himere, ceva mai grotești. Era în ele o scrișnire, o tristețe. Tristețea mea, cu răceala și cu căldura ei neîmpăcate, care nu-și găseau forma proprie. Cîteva lucrări semănau cu sculpturile văzute prin albume, erau senzuale, cu mîngiere pe forme, plăcute. Un cap în piatră stilizat semăna cu lucrările lui Brâncuși. *Moise*, cu forme colțuroase, putea aminti unele lucrări ale maestrului meu... Ce fel de stil original putea fi asta ?

Forma originală este marea obsesie a artistului tinăr, el simte că ceea ce se repetă e obositor și că opera de artă are menirea de a da prospețime spirituală vieții.

A înțelege dinamica interioară a măiestriei, adică modul ei de a face lucruri în spațiu, cere, pe lângă intuiție, și spirit de discernământ critic, care se formează încet. Și despre toate acestea mie nu-mi vorbește nimeni. Știam doar că arta nu trebuie să imite natura, dar unde și cum trebuia să facă tangență cu legile ei, nu bănuiam.

Circula un cuvînt : interpretare, cuvînt pe care-l vedeam adeseori pus în paranteză lângă titlul unei sculpturi. Asta însemna că fizionomia unei persoane a fost schimbată în direcția unui conținut esențial, care însă prea adeseori rămânea confuz, neexpresiv, rece. Din tot ce văzusem, numai lucrările lui Paciurea și ale lui Brâncuși îmi sugerau viața și uneori, gîndindu-mă la lucrările lor, mi se părea că mă apropii de marea înțeles al sculpturii, de modul ei de a învia materia, și aveam zile de optimism.

Prins în mreaja acestor frămîntări, nici n-am băgat de seamă că se făcuse iarnă, și încă iarnă grea. Se așternuse zăpadă maro peste oraș și era frig, dar eu nu-l simteam. Aveam ghețe, palton nou, iar în atelier era cald, chiar prea cald. Dinspre partea asta mă simțeam bine, n-am ce zice, dar nu aveam bani. Primisem un onorar modest de la redacția revistei *Societatea de miine* pentru o poveste scrisă la Tîrgu-Mureș, și-i împărțeam cu socoteală. Ca să-mi rămînă pentru cheltuieli de atelier, mîncam mai puțin. Noroc că eram dedat cu foamea. O bucată de pine cu puțină sare, uneori un ou, niște cartofi fierți îmi erau de ajuns ca s-o duc de pe-o zi pe alta. Mă chinuia mai mult amintirea fetei din Tîrgu-Mureș. Îi trimiseseam cîteva scrisori, la care nu primisem răspuns.

M-am plîns lui Jurcan și el s-a răstit la mine :

— Apucă-te și toarnă-ți lucrările, că n-ai vreme de pierdut. Ce, acum e timp de iubit ?

Îmi aduc aminte că în acele zile mi-a fost de mare folos cartea de poeme scrisă de Walt Whitman, acel poet american care a cîntat libertatea și iubirea de

oameni în cuvinte simple, ce ți se prind de inimă ca niște lacrimi fierbinți. Pe măsură ce citeam, un ciudat sentiment de putere puneam stăpînire pe mine și parcă-mi era rușine de tristețile mele. „Dorul după sat, îmi spuneam, și dragostea sînt nimicuri.”

Am început să lucrez ca să uit. Am spart o lucrare pe care o credeam prea decorativă, o fată cu un porumbel, și am făcut-o a doua oară. Am făcut portretul lui Jurcan și încă o variantă după Eminescu. Lucram pînă noaptea tîrziu, să amorțesc în mine gîndul dragostei și dorul de sat, fără să-mi dau seama că și asta era un fel de a iubi.

INTRE DOUĂ LUMI

În ajunul Crăciunului mi se părea că aud colindătorii în sat și, lucrînd, colindam încet.

O colindam pe Lulu și priveam pe fereastră, crezînd că ea mă aude. Cădeau fulgi mari de zăpadă, se lepeau o clipă de geamul aburit și se topeau.

Turnasem peste zi un portret al ei și trebuia scos din forme, și am lucrat pînă tîrziu. Cînd am isprăvit, mă ducea mijlocul și, lăsîndu-mă pe pat, am adormit, dar numai pe jumătate. Mi se părea că intrase cineva în atelier și nu-l vedeam. Sta ascuns într-un colț și de acolo întinse o mină mare cu care-mi apăsa pieptul. Respiram greu și se făcea tot mai întuneric. Atunci m-am sculat și am plecat, gata să mă duc oriunde.

„Grîîu... Grîîu...”

Se treziseră turturelele și cîntau

Afară era o liniște cum rareori înlînești în oraș. M-am gîndit că trebuie să fie destul de tîrziu după miezul nopții. Apucasem pe strada Hasdeu, singuratică. Mergeam încet, negîndindu-mă la nimic, învăluit de frig și de noapte, simțindu-mă ca pe alt tărîm. Am ajuns repede în Strada Moșilor. Dacă aș fi mers înainte, aș fi ajuns în Mănăștur. Locuisem cîndva pe aici, laolaltă cu Miron și cu Aurel. Citeam în fiecare zi o carte nouă, scriam un caiet de poezii într-o lună și pierdeam nopți întregi vorbind despre „nemurirea sufletului” și despre dragoste. Atunci am citit cărțile lui Dostoevski, tulburătoare. Tot atunci am scris trei caiete intitulate *Frămîntări*. Pe unul din aceste caiete, Miron scrisese : „Tot te mai frămîntî?”

Îmi veneau în minte toate astea, ca niște întîmplări dintr-o altă viață.

Am ajuns în parc. Bâncile pline de zăpadă păreau si-crie albe. M-am lungit pe una din ele și stam acolo între- bîndu-mă dacă moartea nu e mai frumoasă decît

viața. Gindurile mi se părea că vin din adâncul arborelui negru.

— Ești romantic, un romantic întârziat, îmi spunea arborele.

- De săptămîni de zile nu dorm, nu mînc și au beau, mă auzi, arbore bătrîn ? Nu mi-e somn, nu mi-e foame, nu mi-e sete ! Mi-e sete și foame de oameni buni. Asta înseamnă să fi romantic ?

M-am sculat de pe bancă și păseam apăsător, să nu mai aud ce spuneau arborii. Am trecut peste Someșul înghețat, prin strada Drăgălina, pe lângă mansarda mea de student și n-am luat aminte. Îmi ascultam pașii sub care zăpada se văita strivită și, ca să n-o mai aud, călcam mai ușor, ca și cînd aș fi vrut să mă ridic de pe pămînt. O nevăzută ființă se străduia să-mi prindă aripi de umeri, să mă ridice sus, în cerul cu stele reci, unde nu mai erau nici sentimente, nici dorințe calde.

Ajunsesem la capătul de sus al străzii cu nume romantic, *Strada Fericirii*. Cînd locuiam aici, la numărul 17, citeam biografii de oameni mari. Lucram în atelier unsprezece ore pe zi și pierdeam nopțile citind cărți despre oameni care nu s-au lăsat ingenuncheați, oameni care au dat lumii o nouă conștiință și aripi sufletului, iar a doua zi dormitam lîngă mașina de geluit...

Apoi am ajuns la numărul 4, unde m-am mutat cînd am ieșit din sanatoriu. Mi-am lipit obrazul de geamul rece și am privit înăuntru, dar tabloul era pustiu, un pustiu de casă mare, pe care gazdele încercau să-l alunge cu muzica. Aș fi intrat în curte. Era acolo căsuța mea, unde voiam să scriu o piesă de teatru cu Baciul. Umbra poetică a lui *Narcis* se oglindea în sufletul meu și parcă-l auzeam pe Baciul întrebîndu-mă :

— Tu n-ai vreo idee ?

Nu-l văzusem de mult pe Baciul ; întîlnisem alți tovarăși de atelier, dar pe el nu, și mă miram. Dacă ar fi reușit să intre la Conservator, acum am fi fost împreună, cine știe ? Ar fi umblat cu dramele lui Shakespeare în buzunar, obsedat de umbra lui Hamlet. La ce bun ?

Fumul din preajma gării mi-a adus aminte diminețile de demult, cînd mă duceam la lucru. Suna sirena și intram pe poarta neagră de fier, pierzîndu-mă în rîndul negru al muncitorilor. Apoi m-am despărțit de el. Îmi ziceam că poate era un făcut să mă despart mereu de toți și de toate. Nu mă puteam opri nicăieri, nu-mi puteam găsi așezare, nici liniște.

În timp ce treceam podul peste linii, unul cite unul mi-au coborît în minte alți tovarăși de lucru. Mi se părea că-i văd pășind grăbiți, cu gulerile ridicate ca în cea dintîi dimineață, atunci demult, cînd am fost primit în slujbă. Și erau mulți. Treceau pe lîngă mine, ca și atunci, fără să mă vadă.

Hei, mă fraților, tovarăși ! Stați puțin, vreau să vă văd, să vorbim. De cînd am plecat din atelier, sînt tot mai singur, parcă nu mai sînt oameni pe lume. Și mi-e

urît, tare mi-e urît. Voi nici nu ştiţi, am făcut o expoziţie, sint sculptor, nu mai sint tîmplar, dar mi-e dor de voi, de toţi tîmplarii din lume mi-e dor...

La capătul de dincolo al podului m-am oprit, privind printre şirurile de vagoane. Mi s-a părut că ei se furişau stingheriţi. Un vînt rece dinspre vîi îmi ardea obraji ; mi-am ridicat gulerul mai sus, privind departe, monologînd gînduri răscolite de fumul greu, fum înăbuşitor de carbune, care mă îmbolnăvisese altădată. Veneau spre mine zilele mohorîte, ca nişte umbre lungi, şi se aşterneau peste şirurile de vagoane, dar nu puteam pleca. Mă simţeam ca între două lumi. Una neagră şi dură, dar .adevărată, din care fugisem căutînd una mai bună, spre care mă îndreptam dibuînd.

Bine c-ai scăpat de-aici, îmi şoptea o voce sumbră, ai avut curaj, nu ţi-l pierde. în lumea artei toate sint altfel.

Cum altfel, care e adevărul acestei lumi, în care eu nu văd decît semne de întrebare, pe care trebuie să le luminez cu neştiinţa mea?! Şi sufletul mă cheamă înapoi. Cum poţi merge înainte, dacă te uiţi înapoi ?

Merg mai departe, împotriva vîntului. în dreapta şi în stînga, căsuţe mici acoperite de zăpadă mă privesc neclintite. Calc la întîmplare. Mai sus, în stînga, se văd luminile sanatoriului. Acolo sint ceferiştii mei, îmbolnăviţi de fum şi de praf, de oboseală şi de muncă peste puteri. Au insomnii...

Drumul urcă tot mai în pantă. îl cunosc bine. Sub nucul acela bătrîn citeam, după ce ieşeam din atelier, *Cartea ceaiului* de Ocacura Cacuzo, lectură despre artă şi frumuseţe, care mă făcea să uit maşina de geluit, asurzitoare. Tot acolo am citit *R.U.R.*, piesa lui Karel Capek, pe care n-am înţeles-o...

M-am oprit. Clujul se vedea, de sus, alb, luminos ca un oraş din poveşti. Oraşul încercărilor mele... Mă întrebam de ce nu-l iubesc. Pentru că am suferit prea mult în el şi nu mi-a dat nimic în schimb, am răspuns şi, întorcîndu-i spatele, m-am dus mai departe. Mă duceam înainte cu privirea larg deschisă, păşind apăsat, tot mai apăsat, ca şi cînd sus pe creastă m-ar fi aşteptat cineva.

Nu mă aştepta nimeni, dar era în mine o nelinişte pe care încercam s-o înăbuş, căutînd imaginea altor ani.

\ Trecusem şi altă dată prin astfel de stări. Erau de neociolit, dar ele mă ajutau să înţeleg că trebuia să merg înapoi, cît de încet, îdar înainte.

Cînd am coborît, mă durea spatele de frig şi am intrat în gară, să mă încălzesc. Sala de aşteptare era luminată slab de două becuri, în jurul cărora foiau un roi de mus-culiţe.

MATEI

Pe o bancă dormea un soldat cu pușca în brațe. Alături, un tânăr, cu un ochi vinăt, îmbrăcat în zdrențe, minca semințe, scuipind cojile cu dispreț, îl cunoșteam. I-am dat mîna și el mi-a întins-o pe a lui, cu încetineala unui om pentru care gesturile sînt fără rost. M-am așezat alături. Trebuia să zic ceva și parcă-mi înghețase limba. Era Matei, coleg de la Școala de meserii. Așteptam să vorbească, dar tăcea.

— Cine te-a bătut, mă Matei, ce-i cu tine ?

— Nevasta.

Răspunsul ăsta scurt îl însoți un un fel de rîs sec din gît, se răsuci către mine și mă întrebă :

— Tu nu ești înșurat ?

— încă nu.

■ — Atunci nu știi nimic, bobocule !

Prinse o semință zvirlită prin aer, o dezgھیocă scurt și o scuipă ca pe o săgeată. Apoi tăcu iar.

„Poate e nebun”, m-am gîndit o clipă, privind iuțea la care împoșca printre dinți cojile de semințe. Parcă ar fi voit să-mi arate ce știa el.

— Nu știi nimic, bobocule ! repetă el, ca un ecou al unor gînduri tainice.

Cuvîntul boboc era o vorbă veche a lui. Venise la școala noastră după ce studiasse trei ani la Școala de meserii din Petroșani. Fusese eliminat de-acolo pentru purtare, dar el avea să ne uimească. Dalta și ciocanul se mișcau în minile lui de ți se împăienjneau ochii privindu-l. Maestrul de sculptură zicea că Matei e un artist. Cuvîntul ăsta eu încă nu-l înțelegeam, deși se lega de numele școlii. Acum venise între noi un artist, căruia îi înfloreau lemnul sub degete. Noi abia făceam în lut un crin cu liqii drepte, iar el scotea din dalta trandafiri cu petale răsucite. Ne adunam împrejurul lui, privindu-l ca pe un vrăjitor, întorcea din cînd în cînd capul spre noi, rămînea o clipă cu dalta în aer, ochii negri i se întorceau în orbite aprinși, învăluindu-ne pe toți într-o privire, apoi iar nu mai vedeam decît ciocanul și dalta, de sub care așchiile săreau împrejur ca din praștie... Cum săreau acum semințele.

Amintirile acestea mi-au trecut prin minte într-o clipă, dar el a simțit. în timp ce scoase iar cîteva semințe din buzunar, spuse :

— Era gata să nu mă cunoști. M-am schimbat puțin, nu-i așa ? He, he, bobocule, dacă nu ești înșurat, tu nu știi ce-i viața. Unde călătorești ? Tu ești tîmplar, nu ? Lucrezi la C.F.R. ?

— Nu mai sînt tîmplar, sînt sculptor, am răspuns cu o mindrie pe care nu mi-am putut-o ascunde.

A tresărit. Mi s-a părut chiar că o clipă i s-a deschis și ochiul cel vinăt.

— Ce spui, sculptor ?

— Da, am făcut o expoziție la Tîrgu-Mureș, a venit și maestrul tău. M-a întrebat de tine și n-am știut ce să-i

spun. Pe unde ai umblat atîția ani, ce-ai făcut de n-am auzit nimic de tine ?

— Am prins muște ! Sculptura nu mai are căutare. Tu ciștiți ?

— Ce să ciștiți ?

— Bani ! Din ce trăiești ?

— Trăiesc de pe-o zi pe alta. Vreau să mai fac o expoziție.

— Vrei să te faci artist ? E greu, băiete, aici la Cluj. Cu burta goală îți amorțește mîna pe daltă. Uită-te la mine cum arăt. Nu mă mir că nu m-ai cunoscut. Ai atelier ? Am să viu o dată să văd ce faci.

— Vino acum, poți să stai la mine pînă te împaci cu nevasta, e cald și am un pat mare, dormim împreună.

Nu, acum nu pot, uite !A scos o telegramă din buzunar. Murise mama lui și se ducea la înmormintare. Nici n-a trecut mult, și am ieșit împreună pe peron. Cînd a trecut locomotiva prin fața noastră m-a prins de mină și m-a strîns tare. Eu m-am uitat la el întrebător.

— Dă-mi o țigară, a spus el ca și cînd ar fi cerut un cuțit.

I-am aprins o țigară. A tras un fum și a început să tușească. A lăsat-o jos, apoi a strivit-o sub talpa picio-rului.

— Nimic nu-mi face bine. Mă duc ; dacă mai viu la Cluj, te caut.

L-am îmbrățișat, spunîndu-i :

— Să vii, auzi, Matei, să sculptăm împreună. Găsesc eu de lucru, n-avea grijă, am mulți cunoscuți aici. Auzi ? Să știi că te aștept !

— Vuu, a strigat, pierzîndu-se între oamenii care se înghesuiau la ușa vagonului.

Mă gîndeam adeseori la colegi și aflam vești despre unul și altul. Rareori aflam vești bune. Doi-trei reușiseră să se înscrie la Școala tehnică și ajunseseră maîstri. Unii, după încercări numai de ei știute, se întorseseră în sat și lucrau pămîntul. Grădinara se făcuse aviator și a căzut într-o pădure. Potcoavă înnebunise, după ce făcuse mari încercări să-și urmeze studiile și nu izbutise să intre la Școala tehnică. El ar fi vrut să ajungă inginer. Zăhan, cel mai silitor și mai inteligent din toată clasa, ajunsesese funcționar la Uioara. Apoi auzisem că s-a călugărit. Cînd am auzit, mi-a venit să rid, dar nu era de rîs. La școală fusese cel dintîi care n-a mai vrut să se spovedească. El îndrăznea încă atunci să spună că lumea nu s-a putut face în șase zile. Urma un curs de electricitate, iar la fizică era neîntrecut. Cum ajunsesse el să se călugărească era o taină, într-o zi am aflat că s-a aruncat în fîntina minăstirii, cu capul în jos.

Ștefan Ruța era mecanic la Fabrica de chibrituri din Cluj, îl întîlnisem uneori, pe stradă, mereu singur. Subțire, înalt, cu ceva întunecat în priviri, părea un țăran la marginea unui ogor uscat de secetă. Era de pe Cîmpie, din Pogăceaua, copil sărac, orfan de război, cum eram aproape toți.

— Nu te însori, Ștefane ? îl întrebam.

— Mă însor cu moartea, răspundea el, liniștit.

Eu credeam că glumea, dar, cîțiva ani mai tîrziu, gîndul lui trist s-a împlinit. A murit de cancer.

Matei va muri și el. O să-și tragă un glonț de revolver în cap. Timpul nu e pe placul absolvenților de la Meserii. Timpul este împotriva noastră. Eu vreau să mă fac sculptor, să fac opere nemuritoare, și mor de foame. Ză- han a vrut să ajungă în cer, cine știe cînd și cum a

înțeles că cerul e prea departe. Poate și el a vrut să se întoarcă în sat, în Singerul de Cîmpie, la turma lui... Zăhane, tu ai vrut să fii sfînt! Eu aș fi mulțumit să pot fi om, la un loc cu oamenii, și nu reușesc. Bat la poarta orașului, și ea nu se deschide..."

CÎNTECUL

A doua zi a venit Jurcan la mine. Era ziua de Crăciun și eram tare amărît. Stăm ghemuit în pat, ca un bolnav, și nu mă prindea somnul. Cînd m-a văzut așa, s-a intristat. Ar fi vrut să facă ceva pentru mine, dar nu știa ce. A plecat în cele din urmă, lăsîndu-mă singur. De sus, de la etaj, unde locuia medicul-șef, se auzea un pafon. Vocea arteiței avea o tristețe sfîșietoare, dar cîntecul se revărsa cu fericire.

Tristețea și fericirea, imite într-un ton duos, aveau pentru mine în ziua aceea o rezonanță ou totul nouă. Mi s-a părut că vād prin aer lumini ciudate care se intrupau într-o imagine albă. Imaginea aceasta semăna aidoma cu viziunea pe care am avut-o sculptînd *Lebăda*, și dintr-o dată am înțeles că sculptura mea nu era altceva decît un cîntec.

Nu aveau glas frumos, dar degetele mele vibrau și puteau da viață materiei, între mine și artista care cîntase nu era mare deosebire, atît numai, că sufletul ei se exprima în sunete, iar al meu în forme.

M-am sculat și, ridicînd *Vioara*, am pus-o pe soclu, sub fereastră. Am ridicat apoi și *Lebăda*, căutîndu-le asemănarea.

Ce putea fi acest ceva care face să semene o vioară cu o lebădă? Răspunsul a venit singur : cîntecul.

Așadar nu eram nebul, dinspre partea asta puteam să mă liniștesc. Profesorul meu de la Școala de meserii zicea că lucrările au sentiment. Oare nu era destul ? „Ce anume zicea el că nu înțeleg" ?

Am pus lucrările la loc și am ridicat altele ; îmi puneam urechea pe ele, să le ascult cîntecul lăuntric, dar nu toate erau muzicale. Erau unele care țipau, altele bombăneau, iar unele erau cu totul tăcute, forme reci.

Mă gîndeam că n-ar trebui să le duc la expoziție, dar erau multe din astea, nu mai puteam fi date la o parte,

„Nu-i nimic, mi-am spus, să le vadă și oamenii, să le judece, n-am nimic de ascuns."

Luată această hotărîre, m-am simțit ușurat. Bătuse peste mine un vînt aspru și trecuse. Mi-am adus aminte că-mi era foame tare și, coborînd în oraș, am intrat la un restaurant și m-am ospătat, cheltuîndu-mi toți banii. Eram atît de flămînd, încît mi se părea că n-am mîncat de-un an.

VERNISAJ

Mai erau puține zile pînă la deschiderea expoziției, zile pe care le-am pierdut patinînd unele lucrări.

În ziua de Bobotează, dimineața, am dus lucrările și le-am așezat. Erau prea multe : Jurcan avea șaptezeci de tablouri, iar eu douăzeci și opt de sculpturi, și toate astea într-o sală destul de mică.

După ce le-am rînduit, Jurcan a pus mîna pe o cîrpă udă și a spălat parchetul, apoi a plecat să se radă, lă-sîndu-mă singur.

Mi-am aprins o țigară, încercînd să le văd cum stau, dar nu le mai simțeam. Păreau niște obiecte străine și iar a început să bată peste mine vîntul indoielii. Poate Jurcan plecase de frica acestei clipe, nu știu, destul că nu mă simțeam în largul meu. „Prea multe, prea multe lucrări ai pus, îmi spuneam. Ajungeau zece, de ce le-ai adus pe toate ?” N-am avut timp să mai răspund. Am auzit voci multe și deodată au început să intre vizitatori. Intrau vorbind și rîzind ca într-o sală de așteptare. Și după ce-au intrat, s-a făcut o tăcere ciudată. Erau doamne și domni din Cluj, pe care-i puteai vedea la anumite ore plimbîndu-se, salutîndu-se între ei cu plecaciuni, arătîndu-și parcă unul altuia că sînt cineva. Dar ce aveau ei cu mine și cu Jurcan ? Prea veniseră toți deodată. Ei nu știau că Jurcan plecase să se radă, să se îmbrace, să aibă o tinută demnă de un vernisaj ? Mă frămîntam pe loc. Mi se părea că sînt în mijlocul unui tîrg, înconjurat de o mulțime care pornise în căutarea unui vinovat. Eram și obosit peste măsură, vedeam inform și crescut, dar în cazul de față nu mă înșelam prea tare.

Vin în viața unui om momente în care, orice ai face, nu poți scăpa de sentimentul că ești ridicol și te miri că cei dimprejur nu izbucnesc în ris. Mai ales tăcerea ciudată care se prelungea în sală n-o puteam înțelege. Vorbeau în șoaptă, ca și cînd n-ar fi vrut să știu și eu ce puneau la cale. Parcă eram specii diferite într-o grădină zoologică, despărțite cu sîrmă ghimpată. Eu eram un fel de broscoi, iar ei niște dinosauri, a căror liniște venisem s-o tulbur cu orăcăitul meu.

Distanța asta o mai simțisem și altă dată, dar nu ca acum. Îmi venea să mă urc pe scaun, să le fac un semn și să le spun : Am făcut expoziția ca să vă cunosc, să ne cunoaștem, și voi mă priviți chiorș. Nu am nimic de ascuns. E drept, urăsc cameleonii. Sinteti cameleoni ?

Cîte unul întorcea capul spre mine, măsurîndu-mă cu o privire fugară, ca și cînd ar fi întrebat: Unde e nebulun care a pus drăcoveniile astea aici, în drumul nostru ?... „Jurcane, Jurcane ! M-ai lăsat singur, să-mi pierd optimismul chiar acum, cînd n-ar trebui.”

N-aș putea spune cît a durat starea asta, cîteva minute, nu mai mult, însă mie mi s-au părut lungi.

Au început pe urmă să vină alți vizitatori, tot atât de neașteptați, dar care aveau să-mi facă o bucurie de nepovestit. A intrat un grup de tineri poeți pe care îi cunoșcusem mai demult la un cenaclu literar.

— Uite-l pe Vlasiu, a strigat unul mai înalt. Ne-ai păcălit, sculptore !

Mi-a arătat ceasul, zicînd că ei voiau să fie primii la vernisaj.

— Asta e Vlasiu ? întrebă cu glas tare o fată care era cu ei. Eu credeam că are barbă. Nu-i așa că un sculptor trebuie să aibă barbă ?

Au urmat hohote de ris și am ris și eu. Rideam ca un copil care se trezește din somn.

Au trecut mulți ani de atunci și am făcut multe expoziții, dar niciodată nu mi-a fost dat să re trăiesc emoții atât de contradictorii și intense ca la acel vernisaj. Dacă aș căuta o comparație, m-aș gândi la acei naufragiați care, purtați de vînturi săptămîni și luni pe o plută, ajung pe neașteptate lîngă o insulă. Insula asta pentru mine se numea prietenie, încredere.

Tinerii care glumeau, poate fără să-și dea seama, îmi aduceau acest neprețuit dar, a cărui căldură era scrisă în cuvinte spuse la întîmplare, în risete, ca și în tăcerea lor. Acum, domnii și doamnele cu blănuri puteau să plece ori să stea, să facă orice, să mă laude, ori să mă hulească ; îmi găsiseră dintr-o dată lăuntrica așezare, simțîndu-mă în stare să primesc și binele, și răul cu stăpînire de sine, cu înțelegere.

Coroiu a venit la mine și mi-a cerut voie să schimb titlul unei lucrări, intitulată *Dansatoare*. I-am dat voie și el s-a apucat numaidecît să corecteze cele cîteva cataloage ce se aflau pe masă. Am luat unul, să văd titlul nou, dar el scrisese franțuzește : *L'âme de la danse*. I-am spus că nu cunoșteam limba franceză.

Coroiu era din Moldova, student la Medicină. Buzele subțiri, bărbia împinsă înainte, ochii trași sub frunte îi dădeau aerul încordat al unui vînat de păsări. Cînd rîdea își proptea bărbia în piept, ca și cînd ar fi vrut să se bucure în ascuns de glumele lui. Într-un poem despre care am să vorbesc mai tîrziu, el se definea astfel :

.....Am ajuns la senzația călcării pe urme proprii. Îndeplinesc ceva, și abia tîrziu aflu că am îndeplinit. Cînd ? Cum f Unde ? Mă descopăr întîmplător și mă culeg de ici- colo, sumar. Am ajuns existența fără oglindă și aflu de la trecători: sînt brun, înalt, privesc mai mult cu un ochi și cu nasul. Am crezut că mă înlînesc și m-am urmărit în pomi, în ape, în stînci, în crepuscul, și am rămas mereu deasupra sau dedesubt, niciodată la nivel...'

În clipa aceea, Tamara eu Alecu s-au apropiat de mine și, luîndu-mă de braț, într-un triumf, mi-au spus în șoaptă că soția primarului vrea să mă cunoască. Ca

să mă introducă în temă, Tamara se simți datoră să-mi dea unele amănunte :

— E încrezută ca un plutoni er-maj or și a fost primadonă ! Nu uita să-i săruți mina pe degetul mic, să creadă că ești monden, și să n-o contrazici, fiindcă e obișnuită să i se vorbească numai în genunchi. Nu te duce acum, să nu simți că am ris de ea, deși ar merita să știe tot ce-am spus, să mai slăbească cel puțin zece kilograme. Să nu crezi că a venit la expoziție să te admire, a fost la Someș unde s-a aruncat crucea și, trecînd pe-aci, au intrat cu toții... Să se încălzească !

Se vede că am făcut ochi mari, și Alecu a simțit mi-rarea mea. A izbucnit în ris, întrebînd :

— Tu credeai că toți ăștia au venit să onoreze verni-sajul ?

— Nu poate fi atît de credul, a răspuns Tamara în locul meu. ăștia se duc numai la Operă, fiindcă stau în loje și spectatorii se uită la ei ; se fac că ascultă pierduți, de fapt au crampe.

îmi vorbea foarte de aproape și puțin aplecată fiindcă era înaltă. Ar fi trebuit să vorbească ceva mai încet, dar avea o voce nesupusă la șoaptă. Ea spunea despre sine că nu poate gîndi decît cu voce tare.

Tonul și ținuta cu care vorbea erau ale unei eleve în-crezute, care-și spune în grabă lecția. Studiasc în Anglia. Rîdea cu întîrziere, exploziv și spunea că nu are reflexul umorului.

Alecu era îndrăgostit de ea. Era înalt și sfios, cu sincerități care-l făceau ridicol. Se temea de limba ascuțită a lui Coroiu, de întreruperile lui și lua cuvîntul cu prudență.

Nu suporta ironia. Era admirator al lui Racine și Cor-taeille.

— Hai, sculptore, că pleacă doamna primar. Lăsați-l, (mă, să-și primească oaspeții !

Ăsta era Neagoe, copil de țăran din Munții Apuseni, desîrat și osos ca un cioban, student la Filozofie, conștient de sine și mîndru că era urmaș al lui Horia, cu care de altfel nu semăna de loc. Avea ochi cu riduri cu un năsuc de copil. Umbla fără pălărie, cu părul căzut pe frunte, haiducește.

— Ce să-i spun primăriei ?

— Spune-i să-l roage pe primar să-ți cumpere' ceva pentru primărie, de exemplu...

— *Calul năzdravan!* încheie fraza Andrei, prietenul cel mai bun al lui Neagoe, fiul unui cunoscut profesor universitar, coleg la Medicină cu Coroiu, poet și chitarist pasionat. Cînd vorbea, desena cuvintele în aer cu mina, ca și cînd ar fi vrut să-și netezească ideile.

— Ai o expoziție interesantă, îmi spunea el. Abordezi probleme. Ce importantă are că clujenii vor face migrene ?

Andrei era jumătate francez, dar mama lui murise de mult. Se simțea străin în familie. Amabil și prețios în

societate, sincer și generos cu prietenii. Tamara spunea că este inteligent și are stil.

Voiam să le urmez îndemnul, s-o salut pe primăriță, dar atunci am dat cu ochii de Sandi, un pianist cu care făcusem armata împreună. Era corepetitor la Operă, fiul unui vinzător din Cluj. Blonziu, cu ochi de culoarea cicoarei, ieșiți din orbite cu mirare, părea un personaj coborât din panopticul unui teatru de păpuși. Ne-am îmbrățișat.

— Bravo, artileristule, spuse el, mirându-se de afluența din sală, te felicit. Am citit afișul, altfel n-aș fi aflat. E o surpriză ! Dă-mi voie să-ți prezint pe cel mai talentat bariton al Clujului : Leon Popovici.

Acest bariton era un vlăjgan de doi metri, cu părul căzut pe frunte, cu gîtul încordat, privind pe sub frunte ca și cînd ar fi avut grijă să nu ridice ochii mai sus de înălțimea omului. Mi-a strîns mîna, privindu-mă fără să spună nimic.

Ascultă, Vlasiu, îmi spuse Sandi, apropiindu-se de urechea mea. N-am bani, dar am credit la un croitor. Rețin o lucrare și în schimb îți faci un costum de haine j după gustul tău. Primești ?

/

— Primesc, dar tu nici n-ai văzut lucrările.

— Am ales de la prima privire. Uite-o ! Te rog să pui „reținut”.

Alesese *Sufletul dansului*.

Tot Sandi mi-a prezentat un tânăr cu ochelari, care spunea:

— Nici eu n-am bani, dar sînt candidatul unei moșteniri. Aș vrea să cumpăr *Calul năzdravăn*. Aș plăti în rate de 200 de lei săptămînal, adică toți banii mei de buzunar.

El chema Paul și era fiul unuia dintre primii compozitori din Ardeal. Se întorsese de curînd din Italia, unde începuse studiul la Facultatea de drept, pe care le continua acum, la Cluj. Cultivînd amintirea tatălui său, cînta la pian.

Leon a scos o tabacheră de argint și mi-a oferit o ți-gară, pe care tot el mi-a aprins-o. Îmi tremurau degetele, și el a văzut.

— Ai trac, mi-a spus el. Bine că nu ești cîntăreț. Și eu am !

Rînd pe rînd, au venit apoi alți tineri, între care și cîțiva prieteni mai vechi. Era poetul Tehaș, cu care fusesem într-o iarnă pe valea Bîrgăului, apoi Sandu și Dinu Ilea, cel care mă îndrumase să intru la academie. El continua să studieze încă. Sandu se întorsese din București și juca roluri comice la teatrul din Cluj.

— Unde ai văzut tu astfel de cai ? mă întrebă el, se vede că nu ești cavalierist.

— Taci, mă, se răsti Dinu, aici nu ești la teatru. Așa-i cal năzdravăn ! Viziune de artist, nu de cavalierist !

Era un fel al lor de a glumi, cu care eram familiarizat.

Am fost prezentat doamnei primar și stam de vorbă cu ea. Spunea despre lucrări că sînt grotești, că ea se miră cum se face că un sculptor tânăr n-a făcut nici un nud grațios.

— Știi, spunea ea, femeia a fost întotdeauna un prilej de inspirație. Fără inspirație nu este artă. Inspirația este ceva divin. Dimineața preferi monștrii !

— Făcea gropițe în obraji și i se ascutea bărbia ca o nucă. Îmi pare rău că nu vă plac lucrările mele. Eu tocmai mă gîndeam că ați putea să puneți o vorbă bună pe lângă domnul primar, să-mi cumpere *Calul năzdravăn*. Prietenul Neagoe zicea că ar sta bine pe frontispiciul primăriei...

— Vaai ! Nici prin gînd nu-mi trece. Vrei să-și piardă slujba, tinere ?

Suita doamnei primar a izbucnit în rîs. își descărcau evlavia pe spinarea mea, privind-o admirativ.

I-am lăsat să ridă, am rîs chiar și eu, să nu le stric cheful.

— Probabil vă gîndiți la un vultur care să țină o baionetă în cioc, sau așa ceva. (Se făceau astfel de monumente pe vremea aceea.)

— Da' de unde ! Nu mă gîndesc la nimic. Ce fantezie au artiștii ăștia ! Auziți, un vultur cu baionetă ! Ha, ha, ha !

Rîsetele s-au repetat ca la comandă. Am rîs și eu încă o dată. Primărița, lingîndu-și mereu buza de jos (o cochetărie vizibilă), luă iar cuvîntul :

— Să-ți spun drept, fanteziile dumitale sînt îngrozitoare.

Îsta era un cuvînt spus așa, în treacăt, pentru a înțelege că nu trebuia să iau parte prea deschis la rîsul lor. Mi-am luat un aer serios.

— Înțeleg, aș vrea să cred totuși că nu v-ați speriat prea tare.

— O, de loc, sînt tare de înger, dar știu, eu cred că sculptura trebuie să fie, cum să zic, am văzut și eu sculpturi, am călătorit mult, am văzut muzeele din Italia, chiar vara trecută am văzut Vaticanul. Ah, cu ce entuziasm ! Italienii sînt cei mai mari artiști, adevărați maestri ! Ce linie, ce perfecțiune, ce grație infinită ! Am stat în fața unei sculpturi de Canova, fără să mă mișc, o jumătate de oră...

— Cu domnul primar ? am întrebat, smerit.

— Da, cu el. Deși este om de știință, este un mare admirator al frumosului, se emoționează ca un copil ! Mai ales cînd am văzut *Primavera* lui Boticelli, ce să mai spun ? O încîntare !

A vorbit mult, sărind de la un tablou la altul, din oraș în oraș, urmărită cu tot mai mare admirație de grupul cu

4 — Drum spre oameni voi. !1 — c. 224
care venise. Se strînseseră în jurul nostru și-i sorbeau cuvintele.

„Trebuie să fi fost frumoasă cîndva”, îmi spuneam. Acum, însă, avea gușă. Buzele îi erau răsfrinte, cu o stăruință de salivă la colțuri. Și era roșie.

— Dumneata cunoști *Primavera* ? mă întrebă neașteptat.

— Din albume, am răspuns.

— De ce nu faci o astfel de sculptură ?
 — V-aş spune că n-am avut un model care să mă inspire. Dacă aţi vrea să-mi pozaţi dumneavoastră...
 Mi-am înclinat puțin capul.
 — Crezi într-adevăr că sînt caracteristică ?
 Era greu să ştii dacă era proastă ori se făcea.
 — Mai ales cînd vorbeşti, obrazul dumneavoastră e plin de graţie.
 — Nu-i așa ? Graţia nu poate lipsi unei sculpturi.
 De exemplu...
 A început să vorbească iarăşi despre voiajul ei prin Italia şi despre operele cu Canova.
 — Dacă le-ai fi văzut şi dumneata, sigur te-ai fi inspirat.
 E locul să spun că despre artă şi despre iubire nu poţi vorbi frumos dacă nu eşti onest şi curat sufleteşte. Un cuvînt simplu, un suris, un gest schiţat sau chiar o tăcere simţită pot dovedi uneori prezenţa unui suflet sensibil. Cele mai frumoase cuvinte rostite de ea sunau fals.
 — Pot să mă inspir privindu-vă pe dumneavoastră...
 — Şi cum mă vezi ? insistă ea.
 — V-aş face cu genele lăsate în jos, cu buzele întredeschise, în extaz, ceva mai voluptuoasă decît *Primavera*. În genul Julietei, iar alături pe domnul primar, în formă de Romeo, am adăugat, zîbind.
 N-a îndrăznit nimeni să ridă şi nici nu era cazul, dar doamna primăreasă, simţind că ajunsese pe un teren lunecos, a pus punct convorbirii în mod distins.
 Privindu-şi ceasul cu cel mai ingenuu ton, a spus :
 — Ah, am stat prea mult ! E ora mesei.
 Mi-a întins mina, gata să-mi întoarcă spatele.
 În loc să-i sărut mina şi s-o las să plece, i-am ținut-o încă puțin (fără îngăduință), să-i mai spun ceva.
 — De ce vă igrabăți ? Aş fi vrut să vă mai întreb : ce lucrare credeţi că i-ar place domnului primar ?
 — Nu ştiu, nu ştiu, el are gusturile lui. Dacă vrei să-l inviţi, n-ai decît, dar să ştii că e ocupat pînă peste cap, n-are timp nici să mănince. Şi primărie, şi catedră... Are prea multe pe capul lui !
 Ajunsesem lîngă uşă.
 — Dacă l-aţi convinge să-mi pozeze, s-ar mai odihni. Vă implor !
 — Ah, cum sînt artiştii ăştia fanatici ! Am glumit, tinere ! Credeam că ştii de glumă.
 Am lăsat-o să aibă ultimul cuvînt, înclinîndu-mă respectuos, înţelegînd abia acum că o jignisem, şi poate n-ar fi trebuit. Nu-mi dam seama, dar pe nesimţite împrumutasem felul de a fi al Tamarei. M-am întors la prietenii mei şi am fost uimit că ei erau aproape încîntaţi.
 — Sculptore, în veci n-o să-ţi ierte gluma asta, spuse Alecu. Pusi e adorata Clujului monden. Nu ştiu

dacă ți-ai dat seama. Primarul e mic și slab ca un țin.
Asemănarea cu Romeo e dură. Ai fost prea rău cu ea.

— A fost rău cu Romeo și cu Julieta, strigă Neagoe.
Bine i-ai făcut ! Să-și vadă de ceaiuri și de sindrofii
doamna primăreasă !

O dată cu primăreasa au plecat aproape toți cei care
veniseră de la botez. Am rămas noi și ne simțeam bine.
Neagoe spunea că viața în Cluj lincezește, că nu se pe-
trece nimic deosebit, că el admiră curajul meu, fără
rezervă. Fiecare ținea să-mi spună câte ceva, în felul
său, dar n-aveam timp să le răspund la toți. Mi se
părea că mă întorsesem atunci de undeva de departe,
că ajunsesem cu mare întârziere, iar ei erau mirați și
surprinși ca și când m-aș fi întors pe alt drum decât cel
pe care eram așteptat.

Mi-am amintit că avuseseră de gînd să scoată o revistă
și i-am întrebat :

- Ce-i cu revista, cînd apare ?
- N-avem bani, au răspuns deodată.
- Dar dacă eu voi cîștiga bani, atunci o scoatem ?
- Aplaudăm intenția, au răspuns ei.

Așadar, noi am luat o hotărâre fără multă tirguală : în două cuvinte.CENACLU LITERAR

Îi cunoscusem un an mai înainte, în casa profesorului Papilian, autorul pe atunci al unui roman și al unui volum de nuvele, în casa căruia se întruneau o seamă de tineri într-un ceneclu literar. Am fost o singură dată, împreună cu Sandu Ilea și cu Ion Th. Ilea, poeți amândoi și studenți la Conservator, și cu un funcționar tânăr, care scria proză. Profesorul avea o casă destul de încăpătoare, împodobită cu lucrări făcute de maestrul meu. Avea și o bibliotecă mare, astfel că pereții nu se mai vedeau.

Cînd am intrat noi, casa era plină. Unii stăteau pe scaune, alții pe cîteva fotolii, iar pe una din somiere erau mai multe fete. În mijlocul camerei era profesorul Papilian, la masa lui de scris, plină de cărți și de manuscrise. Se citea un studiu despre poezie. L-am ascultat cu încordare, cu mare uimire. Eram uimit și-mi părea rău că aflasem atît de tîrziu de acest ceneclu, în care problemele literare erau dezbătute cu multă îndrăzneală.

Seara aceea avea să se încheie cu lecturi făcute de noi. A citit întîi poetul Ion Th. Ilea cîteva poezii din volumul pe care îl avea sub tipar. Lui îi datoram invitația la ceneclu. Îl cunoștea pe profesor și ceruse învoirea de a lua parte cu cîțiva prieteni. Eram așteptați, dar apariția noastră stîrnise oarecare neîncredere. Nu eram tocmai arătoși. Imbrăcămintea noastră mai ales lăsa de dorit, ceea ce, bineînțeles, nu ne împiedica să avem talent ; pînă la proba contrarie, cei de față se sileau să fie binevoitori, totuși eu am simțit că pașisem, cum se zice, cu stîngul. Îi șoptisem lui Ion Th. Ilea că air fi mai bine să nu citim deocamdată, dar el nici n-a vrut s-audă. Avea deplină încredere în valoarea poeziei lui, dar mai ales în știința declamării. S-a sculat de lingă noi, a făcut un pas înspre mijlocul camerei, s-a oprit, a scos din buzunar poeziile, și-a scuturat părul de pe frunte cu o mișcare de cerb care se apără de muște, apoi a așteptat să se facă liniște, și s-a făcut. Dar el tot nu începea.

— Poftim, domnule Ilea, citește, te rog, îl îndemnă profesorul, cu aceeași blîndețe pe care i-o cunoșteam de la cursul de anatomie.

Poetul și-a lăsat pleoapele peste ochi, colțurile gurii în jos, într-un suprem dispreț, apoi, deschizînd ochii, a silabisit titlul poeziei : *Au-tum-nală !*

Minutat. S-a făou't o tăcere în care tînărul actor își întrece talentul poetic. Poezia era scurtă, cu versuri

împerecheate, poezie de atmosferă cu vagi ecouri bacoviene, ruralizate.

Lectura a decurs, pînă spre sfîrșit, urmărită cu mare atenție, aș zice chiar cu surprindere. La sfîrșit, însă, poetul a scrîntit-o din pricina unei rime defectuoase pe care actorul n-a reușit s-o camufleze. Citez : Pe la răsîpintii,

Fumul bate mătînii !

Efectul a fost dezastruos. Coroiu, care între timp se urcase pe scara bibliotecii, spunînd că el reprezintă galeria, tocmai cînd erau așteptate aplauzele a parodiat versul, plasînd o ironie urmată de un hohot de ris prelungit, ris tineresc, molipsitor, de la care nu ne-am putut sustrage nici noi, prietenii poetului rural, uitînd o clipă admirația pe care i-o purtam. Coroiu, cu drăcescul lui instinct al momentului, cu o mimică și cu surisul celei mai sincere păreri de rău, a ritmat versurile din urmă cu tonul apăsător al unui actor care dă o replică grea : Pe la răsîpintii, Fumul face... prostii !

Sensul ritmic al versurilor era reparat, însă prestigiul poetului, grav compromis. Și-a pus în buzunar celelalte poezii, aruncîndu-și încă o dată părul peste cap, de astă dată ca un vițel plouat, dezolat mai ales că și noi rîdeam.

Domnilor ! Domnilor, vă rog ! Poezia a fost foarte frumoasă. Da, are imagini ! în sfârșit... Domnule Ilea, te rog să nu te superi, nu se ride cu răutate. Așa-i că nu te superi ? Bineînțeles, citești foarte frumos ! Domnul Coroiu, — nu-! cunoști încă —, e cam ironic, în sfârșit! Galeria !...încearca profesorul să restabilească atmosfera academică, dar îi venea și lui să ridă. Cine mai citește, domnilor ? Dumneata, domnule Vlasiu ! Mi-ai fost student, nu-i așa ? Mă bucur că ai venit. Ce scrii, ce ne citești ?

îmi venea să-i spun că sînt mut, să citească oricine ! Eram în stare să ascult chiar *Infernul* lui Dante, numai să nu citesc eu. îmi dam seama însă că, în atmosfera creată de „răspîntia” lui Tehaș, orice codire putea să-mi fie fatală. Trebuia să citesc. Mi-am scos hîrțile din buzunar încet, ca din gura unui șarpe. Le-am desfăcut, și parcă nu vedeam literele. Citeam încet, cu pauze între cuvinte, să pot respira:

IDOLUL

Am crezut cîndva că aș putea iubi,
Să mă dărui întreg,
Sclav supus, ochilor verzi...
În genunchi, cu capul aplecat,
Am cerșit mina ei rece pe frunte. °
Nu sînt în rîuri pietre,
Nici ghetari în ocean,
Nici zăpezi mai reci ca minile ei.
Vreau să fii idolul meu, i-am spus,
Auzi, fruntea mea arde...
Ne aflam undeva sus,
Deasupra orașului, lîngă o veche cetate,
Unde munții încep să crească...

Dar idolul cu ochi verzi nu știa să iubească.

— Foarte frumos, foarte frumos, domnule Vlasiu ! Nu ? Eu cred că e frumos... în sfârșit, dumneavoastră ce spuneți ? Nu ia nimeni cuvîntul ?

Nu lua nimeni cuvîntul. Nici *pro*, nici *contra*.

— S-auzim mai departe, domnule Vlasiu. Ne mai citești ceva ?

Prinsesem oarecare curaj. Am aruncat o privire înspre Coroiu. Parcă spunea : ai scăpat ca prin urechile acului. A doua poezie avea o formă mai organizată, dar n-o mai am, și-mi amintesc numai sfîrșitul. Era intitulată *Scrisoare de dragoste*. Îl scriam iubitei de undeva de departe, de pe alt tărîm. însă întoarcerea asta era plină de greutate. În final, îndrăgostitul reușește totuși, aducîndu-și aminte ultima ei sărutare :

Voi ajunge într-un roșu asfințit... Să nu te miri de obrazul meu trudit. Glasul să-ți fie cald, privirea sfioasă, Să pot crede că mi-ai fost credincioasă.

— Foarte riscant ! mormăi Coroiu.

Profesorul interveni :

— Vă rog, domnilor, vă rog ! Să nu exagerăm ! Citește, domnule Vlasiu ! Mai ai ceva ? Nu mai aveam.

— Vrem proză ! a intervenit Coroiu, insidios.

— Este ! a răspuns amabil Cristea, scoțind dintr-o geantă un manuscris citit toate zilele. (Cristea venise cu noi.)

Profesorul s-a uitat la ceas, spunând :

— Mai avem timp.

— Citesc un fragment scurt, începuse Cristea, asupra căruia am îndoieli. Sint curios să știu dacă are ecou literar.

Cristea a citit într-o deplină tăcere și ascultare trei sferturi de oră, cînd în mijlocul unei fraze se opri:

— Aici ar trebui să scriu cuvîntul *muscă*, însă...

Cristea se opri la mijlocul frazei. Profesorul ezita. Și în tăcerea aceea, cînd fiecare își exersa spiritul de pătrundere, căutîndu-și distanța potrivită, Alecu cel sfios și naiv, eu cel mai candid glas, întrebă :

— Da' de ce nu scrieți *muscă* ?

— Nu știu, răspunse Cristea cu simulată candoare.

Aș vrea un cuvînt cu altă rezonanță, mai științific...

Aha ! Blondul ăsta cu ochi cețoși i-a prins în cursă pe toți deodată. Minunat !

A început apoi să citească mai departe, cum ai citi știrile dintr-o gazetă, pentru sine. Într-un tîrziu se opri la mijlocul unei pagini, închise manuscrisul și, în timp ce-l așeza în geantă, zise :

— Aș fi putut să mă opresc mai repede ; mi-a făcut, însă, plăcere să pun la încercare răbdarea poezilor.

A întors capul spre Coroiu, privindu-l cu coada ochiului, însă Coroiu de mult nu mai asculta. Citea titluri pe cotoarele cărților din bibliotecă.

Ar fi fost bine să ne oprim aici, dar Sandu Ilea nu citise nimic, și doar avea și el un caiet de versuri intitulat *În tovărășia lui Lucifer*: în seara cu pricina, hotărîse să citească o romanță din acest caiet. Nu mi-a rămas în memorie decît sfîrșitul, și-mi pare rău. După ce poetul pune mina pe chitară, iese sub lumina lunii și-i cîntă iubitei o serenadă. Mi se pare că ăsta era și titlul poeziei. Cum și el era actor, e de la sine înțeles că declama frumos. Altfel doar, că poetul nu avea de loc alura unui trubadur. Era cam mărunțel, cu ochi mici ca două bobîțe, însă știe toată lumea că talentul n-are nici o legătură cu statura poetului, ca probă că au fost mulți poeți mici-mari și poeți mari-mici. Dacă și-ar fi citit poezia simplă, fără gesturi, ar fi putut evita comicul, fiindcă ideile și forma poeziei, chiar dacă nu erau prea originale, aveau un conținut decent. Din păcate, poezia avea un refren onomatopeic, repetat cu prea

accentuată emfază : Dă-mi chitara ! Seara pe lună, Exhibiții
vreau să fac ! Clac ! Clac ! Clac !

Cînd a terminat, toți cei de față au început să scandeze : Clac ! Clac ! Clac ! Profesorul, cu toată străduința lui, n-a mai fost în stare să restabilească spiritul academic al cenaclului. Cei prezenți au rupt rîndurile, cum se spune, întrecîndu-se să găsească alte asociații și rime în „clac” • Clac! Clac! Clac! Pupăză peste colac !...

Maac ! Maac ! Maac !
Dă-mi chitara că-s
sărac !

Poezia merge strună,
Mai ales seara pe lună...
Clac ! Clac ! Clac !

Parcă erau la un miting împotriva poeziei romantice. Bineînțeles că rideam și noi.

— Aștia ar fi buni la teatru, spuse Sandu. Dacă aș avea acolo așa succes, aș fi cineva.

Cînd s-a mai astîmpărat veselia, profesorul i-a pus poetului inima la loc, spunîndu-i că, în afară de refren, poezia era în definitiv foarte avîntată, cu imagini plastice....

— Refrenul însă, știi, domnule Ilea, re-free-nul într-o poezie trebuie să fie ca un ecou pierdut... Da ! Un ecou pianissimo... Cred că nu te superi... Bineînțeles, risul e și el un fel de critică, altă dată ai să rizi și dumneata. Ia să vedem : cine mai citește, domnilor ?

Tăcere.

— Nimeni ? Mai avem timp, domnilor. Timpul e bani ! Ia să vedem, sexul frumos !...

— Pardon ?

Întreruperea venea din virful scării, unde Coroiu se cuibărise din nou, păsărilă cu arcul întins, gata să prindă din zbor orice abatere de la expresie și stil.

Sexul frumos era reprezentat în seara aceea nu numai de poete, era și o prozatoare care tipărise de curînd o carte cu amintirile sale din liceu. Prozatoarea avea însă un frate poet. Tînăr, cu părul cîrlionțat ca un amoraș, se vede că era hotărît să debuteze și el în aceeași seară, care nouă ne fusese fatală. Pentru mai multă siguranță, poete, talentații frați au venit împreună cu tatăl lor, un respectat profesor universitar. După lectură, se vedea cît de colo că ascultătorii erau dezolați. Nu se ivise nici un prilej de rîs. Neagoe, Andrei și Alec-u au luat cuvîntul, cu vădită îngăduință, ca și cînd ar fi vorbit cu profeso- rul-tată, felicitîndu-l pentru niște copii atît de silitori. Profesorul suridea aproape mulțumit, atunci însă Ta- mara, ca un copil care sparge un balon de săpun, să se amuze, porni la atac :

— N-am știut că avem printre noi niște critici formați la grădinița de copii. Eu țin să spun deschis și fără nici un ocol că pelteaua nu-mi place nici în borcan, nici în literatură. Știu că nu-i frumos și nici bine să nu fii solidară cu genul... adiacent (am ținut să evit expresia curentă, pentru a nu-i da prilej lui Coroiu să facă un spirit deplasat, și mă felicit că am reușit), dați-mi voie să-mi continui ideea și vă rog să scuzați paranteza, de altfel nu mai am de spus decât puține cuvinte și în special că prefer sinceritatea prolețarilor (prolețarii eram noi), care cu voie sau fără voie ne-au făcut să ridem, și în definitiv și la urma urmei n-are importanță... De fapt, cu totul altceva voiam să spun. Am urmărit cu atenție pe cei trei vorbitori, care ar fi fost patru cu mine, dacă și eu aș fi evanghelică în ton și idei, ceea ce îmi repugnă... Numai tonul a fost evanghelic, fiindcă idei n-au avut de loc. De mirare, mai ales, în cazul lui Neagoe, student în filozofie ; seUza]bil însă nu este nici unul, și eu sînt foarte supărată fiindcă, ascuMndu-i, a trebuit să calc eticheta de trei ori... Da, mi-a venit să casc și m-am reținut.

— Pofțiți acum, nu e târziu ! o invită Coroiu.

— Ba e târziu, fiindcă toate lucrurile trebuie făcute în timp propriu, chiar glumele bune, dacă se repetă, își pierd efectul. Nu mai am să vă spun nimic : bună seara !

Tamara și-a pus fularul și a pornit spre ușă, urmată de hohote de ris.

S-au sculat toți. Toți vorbeau, toți rideau. Ridea și profesorul, dar nimeni nu știa exact de cine și de ce se ridea.

În stradă ne-am răzlețit în grupuri. Pe cer, luna mare parcă se oferea tuturor cu dărnicie să fie cîntată. În seara asta, însă, a trebuit să-și acopere obrazul, să nu mai audă onomatopeicele asociații cu refrenul : Clac ! Clac ! Clac ! repetat de poeți cu glas tare în liniștea nopții.

UN COLECȚIONAR PRICEPUT

Jurcan nu venise. De ce să vină ? Decît sa ți se spună verde în ochi că urîțești oamenii, mai bine să stai în fața oglinzii și să te razi.

Un vizitator a crezut că eu eram pictorul și, fără nici un înconjur, îmi întinse imina, prezentîndu-se, apoi vorbi așa :

— Să vă spun drept, la Cluj n-am văzut nici o expoziție atît de reușită. Aveți ceva în culori, ceva ce nu se poate spune în cuvinte. Se vede că dumneavoastră ați studiat la Paris. Am fost și eu un an, mai demult, în tinerețe.

Acolo e țara pictorilor ! Am văzut acolo un tablou de toată frumusețea. Aș fi vrut să-l cumpăr, dar nu mă răbda inima să dau atîția bani, și-acum îmi pare rău.

— Era scump tare ? îl întreb eu.

— Cerea o avere pe el. Spunea că trebuie să fie de Rembrandt, dar se ștersese iscălitura.

— Se întîmplă uneori.

— Ce ți-e, domnule, și cu destinul ! Cît trăiesc artiștii, lucrările lor se vînd pe nimic, și abia după ce mor cresc în preț. Îmi dau seama că dumneata ai foarte mult talent, îți spun fără nici un interes, sînt impresionat. E drept că aveți cam prea multe poduri, ar fi frumos să aveți mai multe subiecte românești, care impresionează foarte plăcut. Ce credeți ?

— Sint convins. Îmi pare rău că nu e aici colegul meu de expoziție, să-l cunoașteți, eu...

Voiam să-i spun că nu eu eram pictorul, dar el mă întrerupse.

— Să vă spun drept, despre sculptură nu am aceeași impresie. Nu știu ce aș putea să vorbesc cu dînsul. Cred că nu ne-am înțelege. Are curaj, n-am ce zice, dar o cam scrîntește. De ce zîmbiți ? Asta e părerea generală.

— Mă bucur că nu e aici colegul meu. Vă închipuiți cum s-ar simți. A plecat să se radă și încă n-a venit. Zicea că nu e frumos să primească vizitatori așa, neras.

Colecționarul a dat din umeri, apoi, deschizînd catalogul, făcu doi pași, apropiindu-se de lucrarea intitulată *Vițelul de aur*.

— Cine a mai văzut vițel cu cap de om ? Adică nu zice ba, se întîmplă din cînd în cînd ca o vacă să fete monștri, dar trebuie oare luați model pentru artă ?

Nu mi-ar fi fost prea greu să-l lămuresc cît de larg putea fi orizontul formal al unei opere cu caracter satiric, însă după discuția avută cu primăreasa m-am gîndit că e zadarnic. Mă lăsam amuzat de confuzia lui.

Îmi trecu prin minte convorbirea avută cu un medic în atelierul meu, înainte cu vreo lună, cînd îi făceam un portret, și, lăsîndu-l să creadă că eu eram pictorul, i-am spus :

— Eram chiar în atelierul colegului cînd făcea portretul unui medic. Poate-l cunoașteți, e medic la Institutul de psihiatrie. Îi spunea și dînsul colegului meu că are talent, dar n-ar trebui să-și irosească fantezia cu lucrări pe care nu le înțelege nimeni. Îl sfătuia să facă statuete pentru decorat interiorul, că publicul le-ar cumpăra și ar putea să câștige bani frumoși, să aibă o locuință frumoasă, să mă-nînce bine și așa mai departe.

— Doctorul avea dreptate. Ar trebui să-l asculte. E încăpățînat ?

— Dacă vine, vi-l prezint, să-l cunoașteți.

— Mi-am spus numai o părere, așa, între noi ; în fața nu i-aș fi spus-o. Știți, e o chestie de obraz.

— Înțeleg. Sînteți un om cu bun-simț, îi întind mîna și spun : Mi-a părut bine de cunoștință.

— Și mie nu mai puțin, răspuse vizitatorul, plec cu o impresie foarte plăcută și am să revin. Știi, n-am prea mulți bani, sint un umil avocat, aș vrea totuși să cumpăr un tablou.

— E o promisiune pe care n-am s-o uit, i-am spus, stringindu-i mina foarte tare. Aș vrea să fiți primul cumpărător.

— Am chiar o mică colecție, modestă, după veniturile mele, adăugă zîmbitor domnul avocat, în timp ce ne despărțeam.

Atunci a intrat Jurcan, cu obrazul înroșit de frig și de brici.

— Bine că vii ! Unde ai întirziat atîta ? Te caută admiratorii... Domnule avocat, el este pictorul ! Vă rog să faceți cunoștință. Aveți ocazia să cunoașteți un pictor ras, tuns și frezat. Și să știți că opiniile dumneavoastră despre sculptura mea, deși m-au întristat, au meritul că sint sincere.

Vizitatorul a înțeles repede incurcătura și zicea să-l iert, fiindcă nu era familiarizat cu sculptura modernă.

I-a cumpărat lui Jurcan un peisaj și, înainte de a pleca, a venit la mine, rugîndu-mă încă o dată să-l iert că a făcut o confuzie.

— Nu e prea gravă, i-am spus, nu sint supărat de loc.

— N-ai știut cum să-l iei, zicea Jurcan, după ce a plecat. E un colecționar priceput, ai pierdut un cumpărător.

De la sine înțeles că nu eram bucuros. E drept că avocatul era un om cu vederi cam înguste, dar cu bune intenții. Cînd s-a despărțit, a încercat să-mi pună inima la loc spunînd că, după ce a mai privit o dată lucrările mele, își dă seama că s-a cam pripit, că aveam și lucrări frumoase. M-aș fi simțit mai bine fără acest compliment. Dacă era adevărat, însemna că între lucrările mele erau și lucrări pe gustul acestui colecționar obsedat că, după moartea artiștilor, lucrările lor creșteau în preț. Acest mic spirit burghez mi l-a făcut de la început odios ca și pe pri-măreasa în ale cărei ifose de cultură se simțea snobismul cel mai insipid. În felul ei de a vorbi, ca și în al avocatului se simțea setea frumosului confortabil, gustativ și senzual, frumosul naturalist, adresat simțurilor : nuduri, fazani, naturi moarte, statuete. Aveam și eu statuete, și chiar grațioase, cum era *Sufletul dansului* sau *Fata cu po- rumbelul*, de ce nu s-au oprit asupra lor ? Aveam și un *Tors* cu forme senzuale, cioplit în marmoră. Aveam niște portrete, între care unele destul de cumînți. De ce văzuseră numai lucrările groțești ? Era grea întrebarea asta, fiindcă de ea se lega și problema frumosului, care nici în conștiința mea nu era încă bine limpezită.

M-am apropiat de lucrările cu pricina, încercînd să le privesc ca un străin, ca și cînd ar fi fost ale altuia, și

din- tr-o dată mi-a venit să râd. Erau în ele o sfidare nerușinată, o goliciune inconștientă, vulgară, prostească și îngim- fată. Mi se făcu o lumină în cap, mare. „Aici sînt ei, mi-am spus. E clar ca bună ziua ! Și ei, au simțit ! He, he, doamnelor și domnilor, acum înțeleg cum stăm cu grația. V-am făcut portretul fără model, chiar cu neștiință. Poate asta se numește *intuiție*! Ah, ce multe cuvinte sînt pe care eu nu le înțeleg bine !”

CUVINTE CU ALT ÎNȚELESA doua zi, Coroiu a scris în ziarul *Patria* o cronică foarte entuziasă, ceea ce însemna că o scrisese într-o suflare, după ce plecase din expoziție. Știu că, citind-o, am simțit că se întoarce pămîntul cu mine. Parcă cineva de pe altă lume, o lume eu oameni buni și inteligenți, îmi trimisese o scrisoare, prin care mă declarau cetățean de onoare. Nu era vorba dacă aveam sau nu aveam talent, era vorba de cu totul altceva. Mi se da o dragoste mare, scrisă mai mult printre rînduri, o încredere fără umbre și fără îndoieli.

Știu că, intrînd în expoziție, am început dintr-o dată să-mi privesc lucrările cu alți ochi. Parcă cineva făcuse un gest și căzuse de pe ele un voal cenușiu. Năpădise un aer proaspăt în sală, o căldură necunoscută.

Au început să vină vizitatori cu duiumul. Intrau respectuoși, salutînd, apoi porneau de la o lucrare la alta cu un fel de sfială.

„Au citit cronică, îmi spuneau eu. Acum n-o să mai îndrăznească nimeni să râdă. He, he, nu mai sînt singur. De ieri pînă azi a trecut o veșnicie. Primăria și colecționarul vor înghiți în sec. Grație, inspirație divină ? Cuvinte vechi ! Omul cu condei, acest Coroiu, tot alt de necunoscut ca și mine, a găsit alte cuvinte : materie, ritm, elan, expresie ! Da, da ! Cuvinte cu alt înțeles. Cuvinte care mi se potrivesc mie, rădăcina lor e aici, în lucrări. Coroiu le-a simțit. El vrea să le simtă și alții.”

Stam pe scaun, privind vizitatorii cum se mișcau încet de la o lucrare la alta, încercînd să citească mișcările lor dacă înțelegeau sau nu, că aici nu era vorba de grație, de asemănare, ci de cu totul altceva : „dynamism”, „elan”, „expresie” și încă ceva, ceva grozav : „pulsăția materiei”, „setea de spațiu”. Erau în cronică lui Coroiu și alte fraze cu sunet nou, pe care nu mi le mai amintesc. Destul că, citind-o, îmi găsisem dintr-o dată un sprijin, niște pîrghii care-mi lipseau. Acum mă simțeam în stare să mă apăr. Mă simțeam tare și simțeam chiar un îndemn de a mă război.

Maestrul meu nu venise. „Va veni, îmi spuneam. Poate va zice că formele nu sînt bine înțelese.” Am să-i răspund : Aici e vorba de altceva, e vorba de expresie, de ritm, de pulsație a materiei...

Mă lăsam furat de
contradicția mea cu
maestrul, fără să simt
că-mi înghețau
picioarele. Jurcan
întârzia și mă miram.
Mă miram, dar eram și
îngrijorat. Coroiu nu po
-mmamsmBmm

menise nici un cuvânt

despre el. „O să-l doară pe Jurcan, îmi ziceam, dar eu nu
sint de vină. Pe mine nu trebuie să se supere. Nici eu nu

m-am supărat din pricina colecționarului”...

Totuși, Jurcan vedea altfel lucrurile. A venit și, chiar fără
să fi spus ceva, l-am simțit : era o fierbere în el, o durere.
Privea în lături, ca un berbec întăritat. A dat mîna cu
mine, rece ca un străin.

— E frig aici, a spus în cele din urmă, ca și cînd eu aș
fi fost de vină. E mai frig ca afară. Tu ai venit de mult?
Astea erau întrebări de mintuală.

A pipăit soba cu minile și s-a strîmbat de parcă ar fi
atîns un dușman.

— O să înghețăm aici, spuse el cu o convingere
totală, de ce plătim noi Prefecturii mii de lei ? N-ai vorbit
cu intententul ?

— Ce să vorbesc ?

— Să facă foc !

— Păi, tu nu vezi că este foc ?

Foc era, dar soba nu încălzea. Era o sobă de tablă
smălțuită, înaltă și frumoasă, în care lemnele ardeau
încet, poetic.

— Ai citit articolul ? mă întrebă neașteptat.

— L-am citit.

— Despre mine de ce n-a scris nimic ?

Era ușor să răspund că nu știu, dar un astfel de răs-
ouns nu putea fi liniștitor și nici adevărat. Simțeam că tinerii
cenacliști priviseră cu îndoială pictura. Neagoe îmi
spusese că Jurcan nu pune probleme. Coroiu spusese că
așa ceva s-a mai văzut, adică același lucru.

— Are sentiment, le-am spus eu, dar se vede că asta nu fusese destul.
 — Eu cred că vor scrie, am să-l întreb pe Coroiu.
 — N-am nevoie, răspunse scurt Jurcan și, fără să mai zică ceva, ieși din sală trîntind ușa.
 Mă simțeam nevinovat, dar liniștit nu eram.
 Abia a ieșit Jurcan, și a venit maestrul meu.
 L-am întâmpinat, salutîndu-l respectuos. El mi-a strîns mina, zicînd :

56

— la să vedgem ce fantasmagorii ai mai făcut dumneata..

Cuvîntul fantasmagorii nu mi-a plăcut. Nici tonul.

— Să vă dau un catalog ? l-am întrebat.

— Ce să fac cu el ?! mi-a răspuns atît de răstit, de parcă i-aș fi oferit cutia Pandorei. Eu credeam că mă onorezi cu o invitație.

Intraseră în expoziție Tamara cu Lila. Văzute împreună în chenarul ușii, erau ca două infante într-un tablou intitulat *Ziua și noaptea*. Amîndouă înalte, puternice, dar una brună și alta blondă. Amîndouă poete cunoscute, conștiente de talentul lor, prietene din obișnuință și rivale nedeclarate. Tamara, încă de la ușă, a început să strige :

— Expoziția ta face scandal ! Mi-a spus Paul că ministrul Vaida i-a dat telefon și l-a întrebat cine ești. Vaida este tutorele lui Paul și să știi că se crede un om foarte cult, dar habar n-are de artă, de altfel ca toți miniștrii din guvern, care sînt niște agramați ! Aș vrea grozav să fiu aici cînd vine, să văd ce mutră va face cînd o să vadă *Vișelul de aur*, cu care seamănă leit, atîta numai, că vișelul n-are mustăți. Ha, ha ! Ce-ar fi să-i pui și vișelului niște mustăți ? Ai citit critica lui Coroiu ?

— Am citit-o.

— Nu e o critică, e un manifest ! Trebuie să fii flatat ! Coroiu e cel mai mare zeflemist al epocii, încă n-a lăudat pe nimeni pînă acum, dar e foarte deștept și pare cult. Eu nu-l iubesc și nici el nu mă iubește pe mine, dar asta n-are importanță. Ne urim reciproc, dar nu ne disprețuim, și asta e foarte important. Ūra e un sentiment tot atît de valoros ca și iubirea, poate chiar mult mai valoros, fiindcă te împinge la luptă, și lupta cere curaj. Tu ce părere ai ?

N-aveam timp să-i spun părerea mea, fiindcă doream să vorbesc cu maestrul meu.

— îți răspund mai tirziu, i-am spus, nu te supăra, Tamara, e aici maestrul meu și poate că nu rămîne mult.

— Nici eu nu rămîn, am intrat în fugă, fiindcă mă duc la curs. Rămîn totuși să fumez o țigară. Dă-mi un foc !

I-am dat foc și m-am dus lîngă maestru.

— Ai multă imaginație dumneata, mi-a spus el. Cînd le-ai făcut pe toace ?

întrebarea lui mi s-a părut ironică, prea rece și, fără să mă gîndesc, am răspuns cu aceeași răceală :

— Ziua și noaptea !

— Se pare că mai mult noaptea !

Era vădit că maestrul meu era nemulțumit. Mai mult chiar, voia să mă jignească.

— Nu lucrez cu deșteptătorul, am răspuns cu pauze între cuvinte, încercînd să zîmbesc, fără să reușesc.

A urmat o tăcere în care el a înțeles că eram gata să mă apăr, și poate mai mult : că pierduse autoritatea asupra fostului său elev.

— Face fișitecare culm poaice... Am să mai viu, a adăugat el într-un târziu, întinzîndu-mi mina.

Era limpede că, între mine și el, punțile de înțelegere erau rupte pentru multă vreme. Pierdere de care nu-mi puteam da seama atunci.

NU BANII HOTĂRĂSC ACȚIUNILE NOASTRE

înspre seară a venit și Teo, cel mai vechi prieten intelectual din Cluj, și, după ce-a văzut lucrările, m-a invitat să luăm cîna împreună. El ajunsese director al Camerei de muncă, slujbă bine retribuită. Își cumpărase multe cărți, pe care spunea că n-are timp să le citească.

Teo era fiul unui pantofar, origine cu care se mîndrea ; studiasse economia politică la București și era foarte cult. Pe vremea cînd lucram la Căile Ferate, el îmi dăduse cîteva lecții de franceză și-mi împrumuta multe cărți de citit.

M-a întrebat cine era Coroiu și i-am spus.

— Are un condei foarte sprinten. Ceilalți or fi tot atît de talentați ? se întreba el.

— Eu cred că sînt. E vorba să scoatem o revistă, dar n-avem bani.

— Nu banii hotărăsc acțiunile noastre, a spus el.

65

Dacă într-adevăr sinteți hotărîți să faceți ceva, eu vă plătesc ti-

parul primului număr. înseamnă că nu mai cumpăr cărți două-trei luni. Am și așa destule pe care nu le-am citit încă. Poți să le spui.

— Bine, dar cu un număr n-am făcut nimic.

— O revistă bună vă va aduce bani. Trebuie să aveți curaj.

Le-am spus prietenilor și nu le venea să creadă. Vestea că am găsit bani a trecut printre ei ca un fulger, iar revista a început să fluture în visul nostru.

Stam în expoziție cu picioarele înghețate și ne încălzeam inimile visînd succese literare. O bombă trebuia să fie revista noastră și nimic mai mult, dar nu găseam un titlu. Și dacă nu găseam titlul, nu puteam trece la lucru. A venit atunci Neagoe, cu părul în vînt, și, deschizînd ușa, a strigat :

— Apare *Herald* !

— *Herald* ? (Eu nu știam ce înseamnă.) Am întrebat : Un titlu mai pe înțeles nu s-ar putea ?

Ei au ris, spunîndu-mi că asta înseamnă tot un fel de cal năzdravăn. A rămas așa.

În zilele următoare am adunat material și l-am dat la tipar. Scrisesem și eu cîteva pagini, pe care ei le-au găsit foarte îndrăznețe și au hotărît să fie tipărite pe pagina întâi. Deci revista avea să se deschidă cu proza unui sculptor. *Deschidere la un banchet*, astfel intitulaseam îndrăzneala mea literară. Scrisesem acest discurs cu resentimentele de la vernisaj și într-o oarecare măsură impresionat de lectura unor poeme de Maiakovski, de la care împrumutam tonul combativ.

Andrei scrisese o cronică despre expoziție, două poezii și un horoscop 1933, în care prevedea, între altele : „înstituirea unui premiu pentru cea mai expresivă formă a mizeriei.”

Coroiu a venit într-o dimineață foarte palid în expoziție și-mi spuse că n-a dormit toată noaptea : scrisese un poem care avea să umple cea mai frumoasă pagină a revistei, un dialog între el și Ana, tineri care-și împărtășeau focul și arderea lăuntrică, lucizi și extatici, luptînd cu porniri tinerești pe care voiau să le împace. Coroiu a mai scris și un eseu despre teatru, făcînd un succint istoric, foarte corosiv în concluzii, asupra momentului. Alecu îi închinase Tamarei o poezie, despre care ea avea să spună că ar fi putut lipsi, mai ales versul cu *delir divin...* Nu-i plăcea Tamarei să fie divinizată.

Printre noi era și un sas din Sibiu, Erik, pianist și poet. El a scris un eseu despre muzica modernă, cu concluzia finală că rivalul hotărîtor al muzicii clasice se află în muzica primitivă a popoarelor.

Cam așa era materialul, completat cu niște poeme în proză, intitulate *Povești țără degete*, scrise de mine în zilele de vagabondaj prin București, obsedat de gîndul morții.

Toate acestea au fost citite acolo, lîngă șoba de tuci amorfizată, și au fost primite fără nici o critică. Ei, care în cenaclu se certaseră atît de tare încît profesorul a întrerupt tipărirea revistei, desființînd și cenaclul, acum se admirau unii pe alții fără rezerve. Mă miram, dar, fără să mă laud, eu eram de vină (ca să fac un paradox). Eram atît de încîntat de felul lor de a scrie și-i laudam cu atîta aprindere, încît se molipsiseră și ei.

În afară de Neagoe, toți erau orașeni și întrebuințau foarte des cuvinte pe care eu le înțilnisem numai prin cărți, mai ales cuvinte cu iz franțuzesc, al căror sens îmi ră-minea adeseori ascuns. Citiseră mult și vorbeau despre lecturile lor cu căldură. Îi ascultam cu neprefăcută admirație.

Cînd spuneam și eu cîte ceva, vorbeam cu grijă, temîndu-mă să nu spun prostii. Ei ziceau despre mine că am o inteligență nediformată de teorii, că pe ei cărțile i-au falsificat, ceea ce credeam eu că sînt simple vorbe binevoitoare. În sinea mea îi invidiam pentru cultura lor. Toți cunoșteau limbi străine, mai ales limba franceză o vorbeau curent.

Acum totul era gata. Mai lipseau niște poze pentru reproduceri și un titlu, pe care începusem să-l cioplesc în lemn. Rămăseseră însă cîteva întrebări în legătură cu locul și timpul apariției : cînd, de cîte ori, unde ? Răspunsul la aceste întrebări era totuși legat de bani, și n-am răspuns. Am uitat chiar să dani un număr de ordine revistei. Am scris doar atît : *Herald — 1933*. Era de ajuns.

PRIETENIE, POEZIE, MUZICĂ

Într-una din aceste seri, ieșind din expoziție, Andrei ne-a invitat la el. Erau de față Neagoe, Coroiu și Erik.

Locuia deasupra Grădinii botanice, într-o casă mare, în care spunea Andrei că familia i-a dat și lui un degetar, însă camera lui avea două geamuri (cu perdele), pat adevărat, o somieră, masă, scaune, bibliotecă și chiar un aparat de radio. Mă întrebam ce va spune cînd va veni el la mine...

— Vaai, se minuna Erik, ce interior „purchez” are Andrei ! Ce căldură, ce foc ! Și tablouri ! Numai pianul lipsește... De ce ? (Toate frazele lui sfîrșeau cu „de ce”). Eu cred că mobilarea unei camere trebuie să înceapă cu pianul, asta nu pentru că eu sînt pianist, să nu credeți că sînt subiectiv. De ce să fiu ? Adică sînt, nu vreau să mă laud, poate că nici nu m-ați crede. De ce să nu credeți ? A ! Dar văd o chitară ! Cer scuze ! M-am grăbit, ca întotdeauna, și asta nu e frumos. Nu știu de ce nu pot să mă stăpînesc niciodată... Sînt copilăros, așa cred, nu pot deveni adult, și eu vreau !

Se simțea în felul lui de a vorbi influența Tamarei, dar la un mod minor și romantic.

Cînd vorbea despre poezie sau despre muzică uita să afecteze și-l puteai asculta cu interes. Cînd îl invitase să scrie ceva pentru *Herald* (îl înținisem pe stradă), m-a întrebat de la început dacă avea să fie o revistă de stînga sau de dreapta. I-am spus că redacția nu pune deocamdată nici o condiție, fiindcă de fapt nu există. Erau numai doi redactori locuitori, care aveau sarcina de a controla tipărirea fidelă a materialului citit împreună cu toți colaboratorii.

— Asta e minunat și ceva nou, să știți că mă interesează foarte mult și am să scriu cu plăcere. Singura formulă de viață pe care o pot admite este independența.

Așadar, Erik era un independent. Dăduse chiar o definiție a independenței, care nu trebuia să fie romantică și Rousseau-istă, nici literară și nici didactică. Erik visa un soi de independență a spiritelor alese. Era un platonician de modă mai nouă. Repeta mereu cuvintele *neant*, *evadare*. Se pare că în acest punct el se înțelegea filozofic cu Neagoe și mă tem chiar că apropierea de filozofia germană a acestuia să fi început o dată cu prietenia lui pentru Erik. Nu njică, a fost mirarea lui Erik ceva mai tîrziu, cînd Neagoe ne-a citit o recenzie a revistei *La Nouvelle Revue Française*, în care, subliniind un articol despre tineretul rus, semnat de cunoscutul scriitor sovietic Ilya Ehrenburg, reușea să fixeze linia politică a viitorul *Herald* mai mult de- cît tot materialul poetic dat de noi. Vorbea de cîntecui muncii îngemănate cu dialectica mașinii, de frumusețea tragică a unei lumi în creștere, iluminată de zelul biruinței finale.

— Vaai ! sări ca ars Erik, asta sună prea frumos ca să fie adevărat. N-am știut că ești un atît de înfocat adept al revoluției comuniste. Dacă ai fi în Germania,

acum ți-ar fi frică de Hitler... Am ascultat un discurs violent din care n-am înțeles nimic, de frică. Am simțit că pielea pe mine se încrețește, ca pe gâină.

Într-adevăr, cam la începutul lunii, în Germania venise Hitler la putere și ținea seară de seară cite un discurs.

— Am să trec în horoscopul anului perspectiva unui nou Mărășești, spuse Andrei, cu un ton distant, ridicându-și genele de pe chitara lui frumoasă, pe care începuse s-o piște cu două degete, ca și cînd s-ar fi îndoit de sensibilitatea ei muzicală.

Coroiu, ascultînd acest început de discuție, încerca să-și camufleze suspiciunea răsucindu-și o rezervă de țigări.

Începuse Neagoe să vorbească, atacînd capitolul cel mai nevralgic al istoriei politice moderne, anume Tratatul de la Versailles, despre care spunea că în curînd va deveni un s^mpt petec de hîrtie, și asta numai și numai din vina englezilor, ale căror interese materiale erau prea mici în sud-estul Europei și aveau îndreptată întreaga atenție înspre colonii.

— Andrei l-a întrerupt, spunîndu-i :Rechinismul capitalist e valabil cînd vrem să explicăm atitudinea politică engleză, dar în ce-i privește pe germani, teoria spațiului vital, pe care bat moneda naștiții, nu e decît un camuflaj tactic. Ei vor să se răzbune. Văd în zare catacombe de cadavre.

— Vaai, ce stranie viziune, apocaliptică ! sări Erik. Dacă aș avea cît de dt mindrie națională, m-aș simțit jignit. De fapt, am ! Dar cuceritorii cu arme de foc nu mă interesează. Mi se pare ciudat că e pictor...

— Vă rog să nu degradați această nobilă înclinare a geniului uman : să ținem cont că avem printre noi un plastician adevărat.

Apelul era al lui Goroiu. Între cuvinte, smulgea cu bu- zjele cite un fir de tutun, pe care îl scuipa jos, disprețuitor.

Andrei pusese pe masă o sticlă de vin auriu, din care ne serveam singuri. Neagoe se plimba prin cameră cu paharul în mînă, încercînd să readucă discuția la recenzia lui. Vorbea despre duritatea caldă și învăluitoare a unui poem publicat în *La Nouvelle Revue Française* de Saures, despre care spunea că este un Walt Whitman al cosmosului contemporan, cosmos al problematicei timpului nostru. Vorbea ca la catedră. Cred că dacă n-ar fi fost cine să-l întrerupă, ar fi fost în stare să vorbească singur pînă dimineață. Cam sentențios și didactic, totuși eu îl ascultam, bucuros că-l puteam înțelege ușor. Mai greu era să-l urmăresc pe Andrei, care, în frica lui de a nu întrebuița expresii și cuvinte prea uzuale, se exprima cu ocoluri, în care nu o dată se pierdea cu totul firul ideilor. Trebuia să

intervină Coroiu pentru a simplifica expunerea, deformând ideile lui Andrei, satiric.

Venind vorba despre revistă, Neagoe spunea că nu trebuia să facem zarvă, trebuia să facem un simplu anunț, câteva zile mai înainte de apariție, altfel o să înceapă să curgă manuscrise și presiuni de care nu ne vom putea apăra.

A venit vorba despre expoziție, și ei nu-și ascundeau admirația pentru curajul meu. Neagoe sublinia mereu că numai astfel de manifestări tari vor putea să miște Clujul din lîncezeală, că revista va trebui să răscolească și mai mult spiritele amorțite de mincare și politică proastă ale burghezilor din Cluj.

I-am spus lui Coroiu că Jurcan era supărat fiindcă nu scrisese nimic despre expoziția sa.

— Nu mă interesează, a răspuns el. N-a înțeles nimic din Paris. Ar fi putut să înțeleagă cel puțin imperativul culorii.

— Nu vreau să vă conving pe voi într-un fel sau altul. Eu admir sinceritatea lui Jurcan. Pictează cu temperament.

Coroiu mă întrerupse :

— Temperamentul în artă nu mai e la modă. E plină țara de temperamentoși care nu gîndesc.

— Mă tem că voi priviți talentul numai cu un ochi, dintr-o latură. Jurcan are meritul că vrea să picteze țărani așa cum sînt. Viziunea lui nu mai e semănătoristă. Peisajele de asemenea au un conținut nou, un lirism tragic. S-ar putea scrie ceva. Eu mă simt stînjenit. Dacă nu vreți să creadă despre voi că sinteți ciocoi, trebuie să scrieți, altfel nu va accepta să colaboreze la *Herald*.

— Ne-am putea lipsi, răspuns Coroiu, dar fie, am să scriu.

S-a și ținut de cuvînt, iar Jurcan avea să se însenineze ; totuși poezii nu-i plăceau. Cînd i-am spus că voiam să scoatem o revistă, a stat puțin, privind-mă mirat, apoi a spus :

— Tu n-ai ce minca, și-ți stă gîndul la reviste.

Andrei a mai scos dintr-un sipet o sticlă de vin, din

care tot gustînd,
spiritele noastre s-au
încălzit mai mult, eu
însă nu mă avîntam în
discuție, fiind mai

bucuros să-î ascult,
simțind că erau mai
culți decît mine. Erau
nemulțumiți și setoși
de o schimbare socială
și politică, purtînd
fiecare în spinare
balastul unui
individualism precoc,
sursă a conflictelor
mici și mari care pînă
la urmă aveau să ne
împiedice să facem un
grup omogen. Trebuiau
să mai treacă ani mulți
pentru a găsi calmul și
așezarea lăuntrică
matură, să putem avea
în fața vieții și a

problemelor ei o stabilitate

Ajungînd acasă, mă străduiam să recapitulez discuțiile noastre, mirîndu-mă cum reușisem să-i unesc în gîndul de a scoate o revistă, fiind atît de diferiți ? Sentimental, mă simțeam mai apropiat de Andrei. Poate fiindcă era mai trist. Recitam în gînd o strofă din poezia lui dată pentru *Herald* :

Am regăsit un sens în cînta unui cub
abstract sărut de plan
cu gura linii frînte ideal.
și gol de gînd, sfîrșit.

Mai mult poetul, decît poezia, îmi inspira încredere. Era cel mai tînăr dintre noi. Obrazul lui încă nu fusese biciuit de amărăciuni ca ale noastre.

O seară mai tîrziu am fost invitat la Sandi, unde erau adunați artiști și artiste de la Opera din Cluj. Sandi m-a prins pe după mijloc, frățește, și m-a prezentat.

O foarte cunoscută cîntăreață, întîia cu care am dat mîna, mi-a spus :

— Am văzut și eu expoziția dumatile. *Sufletul dansului*, pe care l-a reținut Sandi, poate fi și sufletul muzicii, nu-i așa ?

I-am spus că rareori un titlu acoperă în întregime conținutul unei sculpturi.

Am dat mîna cu cei de față, apoi am revenit lîngă cîntăreață.

— Aș vrea să am și eu un lemn cioplit de dumneata. Cum să fac, m-a întrebat ea și, fiindcă eu n-am răspuns numaidecît, a mai adăugat : Muzica dintr-o sculptură nu tace niciodată. E minunat s-o poți simți, ca pe ceva concret, prin degete.

Îmi aducea o laudă care m-a făcut să mă gîndesc la seara cînd am ascultat muzică.

— Știi, eu locuiesc într-o pivniță, și uneori se aude muzică de la etaj. Închid ochii și mi se pare că sînt într-un palat. N-am cultură muzicală, nu am nici un fel de cultură, însă muzica mă ajută să cred că avem suflet.

— Cîntă ceva pentru el, a spus Sandi.

Să cînte pentru mine ? M-a cuprins o bunăstare lăuntrică pe care cîntecul avea să picure o fericire de neuit.

— Cîntă Grieg ! a mai adăugat Sandi, deschizînd pianul. Ion mi-a spus că are de gînd să facă o sculptură intitulată *Solveig* !

A cîntat aria lui Solveig. Glasul ei avea ceva din căldura amiezilor de vară de pe marginea Mureșului, o aromă de ierburi înflorite.

Cînd a încetat, mă gîndeam că ar trebui să spun ceva, dar eram emoționat tare și mă temeam să nu spun o prostie. I-am prins mîna și i-am sărutat-o, zicînd :

— Să știți că vă fac o statuie de fildeș. Adică aș vrea.
— Ești foarte drăguț, că te gîndești, m-aș mulțumi să-mi faci și mie un *Suflet al muzicii*.

I-am făgăduit, spunîndu-i că voi încerca să găsesc li-nii mai calde, să se simtă vocea ei acolo.

În mod foarte amical, drept mulțumire, ea m-a sărutat pe obraz.

Oare ce dar mai mare puteau să-mi dea oamenii, în Schimbul unei expoziții pregătite în casa de nebuni ?

— Ivan, ia seama ! a strigat Leon, apropiîndu-se de mine. Sărutul unei primadone e primejdios ! Mai ales dacă ai trac...

A izbucnit în rîs, și eu am simțit că mă înroșesc.

Sandi a redeschis pianul și a început să cînte un fragment dintr-o simfonie la care lucra atunci. O lumină crepusculară, de oranjuri și violeturi calde, îi lumina profilul și-l înfrumuseța. Degetele lui subțiri și osoase se mișcau cu zvicniri scurte, cu opriri lungi și păreau transparente.

Leon, ca și cînd ar fi voit să se apere, arunca înapre Sandi colaci mari de fum. M-a prins apoi de braț și mi-a șoptit:

— Aici începe nebunia.

N-am înțeles ce voia să spună.

Cînd a încetat Sandi, Leon mi-a întins un pahar.

— Ivan, vreau să beau cu tine. Să nu te superi că-ți spun tu. Vreau să fim prieteni!

Am beut vinul și ne-am îmbrățișat.

— Ivan, îmi place sculptura ta. Ivan, auzi tu ? Ești foarte îndrăzneț, vreau să fim prieteni, sint sătul de oameni fricoși. Ivan, știi cine e femeia care te-a sărutat ? Cea mai genială soprană din lume !

Nici vorbă, se putea altfel ? Eu eram cel mai talentat sculptor al generației tinere, el cel mai mare baș după Șaliapin, iar Sandi, pur și simplu un geniu. Țsta era felul de a se vorbi, nu puteai să te superi. A fi încercat să fii modest într-o atmosferă ca aceea ar fi însemnat să nu te lași zborului tinereții, să vrei să fii bătrîn înainte de vreme.

Leon a cîntat, ceva mai tîrziu, aria lui Mefisto și, ascultîndu-l, am simțit că vom fi prieteni. Era înalt, puternic, cu o frunte dreaptă, umbrită de șuvițe negre, care-i dădeau o semeție bărbătească, puternică și simplă ca un vînt de munte. Stam într-un fotoliu, pe brațele căruia mi se sprijineau mîinile nesilit, iar alături, pe o măsută, paharul meu cu vin se golea și se umplea fără să simt. Știu că mi-am spus : „Acesta e paradisul, da ! Să simți că cei dimprejur te iubesc și să-i iubești și tu fără umbre și îndoieli.”

Nu aveam nici o îndoială și nu-mi lipsea nimic, dar dacă un spiriduș, să zicem, ar fi venit lângă mine și mi-ar fi șoptit •

— Ți-ai dorit prieteni și ți i-am adus pe cei mai aleși, spune, ce-ți mai dorești ? Cere încă ceva.

Aș fi răspuns :

— Pe Lulu.

Din păcate, spiridușul n-a venit, iar Lulu avea să rămână multă, prea multă vreme, departe de mine.

CHEF LA „AZIL”

Se schimba viața mea cu fiecare zi. Întîmplări și bucurii se îmbulzeau și-mi încărcau sufletul de fericire. Dimineața, cînd plecam spre expoziție, îmi venea să ridic minile în aer și să strig : Acum te-am găsit, lume largă, ce minunată ești !

Cînd ajungeam la expoziție, mă așteptau prietenii. Fugeau între orele de cursuri, ca și cînd nici o clipă din acele zile nu trebuia pierdută, ca și cînd ceea ce ne puteam spune atunci, numai atunci trebuia spus, și nu altă dată. Veneau fel de fel de oameni cu care stam de vorbă. Unii mă laudau, alții plecau nedumeriți, mă vorbeau de rău și de bine prin oraș, se ducea vestea despre expoziție și veneau mereu alți vizitatori. Cunoscuți vechi care mă uitaseră își aduceau aminte și mă căutau.

Într-o zi a venit un funcționar de la Fabrica de chibrituri, cu care locuisem împreună pe cînd lucram la Căile Ferate, dar cu care nu mă înțelesesem de loc. Se supăra mereu că țineam lumina aprinsă după miezul nopții. Între timp mă iertase și, îmbrățișîndu-mă, surîdea fericit.

— Auzi, Ionel, să mă scuzi că te-am necăjit mai demult, să știi că-mi bate inima de bucurie că te-am întîlnit. Să știi că m-am înșurat ; dacă vii la mine, o să fie fericită nevasta mea și o să-ți facă o tocăniță de pui cu smîntînă, să-ți lingi buzele, nu alte.

M-am dus și m-am simțit ca la un frate mai mare. Și el, și soția lui se întreceau să-mi facă pe plac, ca unui oaspe așteptat ani de zile.

Au venit și gazdele mele din strada Fericirii și mă certau că am lăsat să treacă anii și nu m-am mai dus pe acolo. A venit apoi fata popii din Ogra cu soțul ei, acei oameni buni care mă găzduiseră cînd am poposit întîiași dată la Cluj, ajutîndu-mă să fiu primit în Atelierele C.F.R. Mă îmbrățișau, mirîndu-se că trăiesc, că sînt sculptor, că eram îmbrăcat frumos și altele.

Veneau chiar și colegii de la academie, și unii dintre ei mă luau peste picior :

— Asta-i artă modernă ? întrebau ei cu o ușoară undă disprețuitoare în glas.

Aș fi putut să le răspund cu același ton, dar le răs-pundeam glumind.

**Chiar Wan Gomboș n-a
găsit nici un cuvânt
prietenesc, nici pentru
mine, nici pentru
Jurcan. E drept, nici
rău n-a spus, așa că,
pînă una-alta, aveam să
rămînem prieteni.
Singurul student care a
știut să întîmpine
îndrăzneala mea cu
tinerească sinceritate
și cu căldură a fost
Dinu Ilea, care, deși
intrase înaintea mea la
academie, continua să
studieze. El spunea că
nu e nimic mai bine**

decît ,să fii în veci
student şi să nu-ţi baţi
capul cu nimic. Nici nu
şi-l bătea. Urma doar
cursurile practice, iar
teoria zicea el că are să
şi-o însuşească din
experienţă

— Dacă nu te întâlneam eu, și azi ai bate cuie în vagoane, zicea el, glumind. Bine-am făcut că te-am scos de acolo, dar să nu-ți iei nasul la purtare. Vreau să rămânem prieteni.

Nici nu puteam fi cu el decât prietenos. Nu pentru că m-a scos de la vagoane, cum zicea el, ci fiindcă făcea parte din acei oameni a căror bunătate se dăruia simplu, pe care o simți într-o strângere de mină.

Ca să mă cîntească în acele zile, a pus la cale un chef.

Într-o seară, puțin înainte de închiderea expoziției, s-a deschis ușa și au intrat trei inși cu trei căciuli albe de zăpadă. În mîini aveau cîte o sticlă de vin.

— E aici sculptorul ?! strigă Sandu, fratele lui Dinu, care pășea înaintea lor.

— Mă năstărăule, de cîte ori să-ți spun că nu se zice sculptor ?! Se zice sculptor ! Zi după mine : sculp-tor !

Sandu nu-l lua în seamă. Se apropie și începu un discurs :

— Frate Vlasiu, totul e pregătit ! Sus la *Azil* e săr-bătoare ! S-au tăiat curcanii, s-au deschis butoaiele, zboară fazanii prin aer ! Cucuveaua fericirii cîntă pe casă ! Bra- mante, ilustrul nostru tată (inamicul meu numărul unu), va fi încîntat să cunoască un sculp-tor din Ogra de Mureș !

În vremea asta, Tehaș (nume prescurtat al lui Ion Th. Ilea) s-a apropiat de bustul lui Eminescu și a început să vorbească cu marele poet în versuri, spunîndu-i con-frate.

— Confratele meu :

Că sînt poet mai mic ca tine, Lumea și țara o știu bine. Coboră de pe-al tău soclu, lin, Vîno cu noi la azilul de noapte... Avem acolo sticle de vin, Vreo nouă,

Și-o fată frumoasă, ca un bob de rouă...

Dinu ridică brațul, dîndu-l la o parte pe Tehaș. Iși luă căciula din cap, lipi călcîiele militărește în fața bustului și începu să declame :

Tu, rege al poeziei românești,
Poetul Tehaș nu știe cine ești !
Nici sticla în mînă nu știe s-o ție, A căzut poetul rural în neagră beție !
Alfără nînge, nînge ca la laș, Iartă-l,
Eminescule, pe bietul Tehaș !

Mi-a întins apoi sticla.

— Unde dracu ai fost și ce ți-o venit să faci expoziție, că s-a aprins academia de lacrimi și invidie ?! Să bem în cinstea lui Eminescu, să te ierte că l-ai *scluptat*!

— Taci odată, mă căpcăunule, se repezi Sandu la el, nu te bilbii.

Vizitatorii, cîți se aflau la acea oră în expoziție, înțelegînd despre ce este vorba, au plecat unul cite unul, apoi nu mult mai tîrziu am plecat și noi.

Afară ninge ușor, pluteau fulgi albi peste oraș și-l înfrumusețau.

— Hai, ceferisitule ! striga Sandu, luîndu-mă de braț.

— El nu e numai ceferist, el e și tunar, din Felecvar ! A tras cu tunul două expoziții. Mă poeților ! Voi pușcați rimele... la o parte cu infanteriștii ! Hai, tunarule !

Drum bun, drum bun, doba bate...

A început să cînte un marș vechi, apoi mi-a întins iar sticla.

— Una și bună : cu infanteriștii nu facem război, bem singuri !

— Taci, mă nebunule, că te dau pe mîna poliției ! striga Sandu.

— El vrea să fie ca Lucifer, dar nu înțelege *Calul năzdravăn*. E drept că nici eu... îmi șopti la ureche : Spu- ne-mi drept ce-i : cal ori iapă ?

Sandu îi îndesa căciula pe ochi, strigînd :

— Taci, mă nebunule, că ne faci neamul de rîs !

Am ajuns sus, spre calea Feleacului. Se vedea Clujul

luminat și, cum ninge peste el, părea un oraș de basm. Ne treceau sticlele unul altuia, iar vinul ne creștea veselia. Am început să cântăm :

Nu-mi trebuie boi, nici vacă,
Numa mindruța să-mi placă.
Nu-mi trebuie nici avere,
Numa mindră pe plăcere...

Se părea că uitasem cu totul de oraș și ne duceam în peșit, undeva prin țara largă, căutându-ne mindrele. Tehaș chiui năprasnic și începu alt cîntec, de pe la ei : Citu-i Birgăul de lung,
Nu poci la mindra s-ajung. Alte fete mă opresc, Mă strigă să le iubesc ! Mindrele, mindrele, Mi-au mîncat zilele...

Mai chiui o dată la sfîrșit, apoi ridică sticla spre cer, sorbi vinul pînă la fund și o aruncă departe, scrișnind din măsele. Sandu mîria și el niște versuri :

Hei, că mindruța-mi aducea
Lapte dulce-ntr-o mărgea Și
mîncam și eu cu ea Și tot ne
mai rămînea Să mînce și-o
păsărea !

În cele din urmă am ajuns. Ne auzise Bramante și a ieșit să ne deschidă poarta.

— Tată, a strigat Dinu, noaptea asta aprindem casa : praf și pulbere s-alege de ea !

Aprindeți-o, copiii mei, că fac alta, a răspuns bătrînul, deschizînd poarta de lemn.

Aruncase două vorbe la întîmplare, dar noi știam că nu se lauda. Casa în care intram era făcută de mîna lui, din temelie pînă la acoperiș. Și ce casă ?! Nu era alta să-i semene. Chiar arhitectul orașului, după ce-i făcuse multe mizerii cu sistematizarea și altele, i-a spus :

— Să trăiești, moșule, dă-i înainte. Faci o casă, că și Bramante te-ar invidia.

De aici i se trăgea porecla.

— „Arhitectul îmi tot cerea plan pe hîrtie. Io am planul în cap, domnule arhitect, i-am spus, dar el nu credea. Apăi o văzut el că io nu glumesc. Trebuia să lucru hoștește, noaptea, să nu mă vadă arhitectul, dar ziua nici n-aveam vreme, că duceam cărți la învățații aia mari !” (Avea serviciu la Biblioteca Universității).

Ducea cărți, și în vremea asta făcea planuri în gînd pentru alte camere, pe care din an în an le adăuga, ajun- gînd la o arhitectură ca o minăstire florentină, spre mirarea arhitectului orașenesc, care în cele din urmă s-a dat bătut.

Alta i-a trebuit lui Bramante. A început să zidească și în sus, și înspre margini nenumărate camere, încît să fie loc destul nu numai pentru ei și copii, ci și pentru prietenii copiilor, care, neavînd unde dormi, trăgeau acolo ca la un azil, spre bucuria acestui Bramante-

țăran, gata să înceapă munca din nou, numai să nu le strice voia copiilor.

— Tată, uite-aici ! Să faci cunoștință cu un sculptor din Ogra, care a făcut un cal năzdravăn ! Roagă-l să ni-l dea nouă, să-l punem la poartă. Să te facă și pe dumneata călare, ca pe Făt-Frumos !

— Apoi, să mă facă, dacă știe, că io nu l-oi opri, a răspuns bătrînul, întinzîndu-mi o mină aspră, în timp ce cu cealaltă deschidea ușa casei, din care ieșea un miros dulce, de ceapă prăjită.

— Mamă, gata-s curcanii ? a întrebat Sandu.

— Gata, cum să nu, poftiți sus, dragii mei.

— Sus, ceferistule, sus, mă înghionti Dinu. Aici e bucatăria populară, sala de ospete e la etaj...

— Cu fața spre stele, ca un panteon din lut străbun ! adăugă teatral poetul Tehaș.

De după ușă, un copil cu ochi de cărbune tot striga :

— Nene Sandu, nene Sandu ! Mi-ai adus un cheion ?

O fetiță cu părul răsfirat sări din pat, strigînd și ea :

— Și io veau un cheion !

— Ce creioane vreți, mă, se răsti Sandu, pășind în urma noastră pe scara întunecoasă, spre vestita sală a ospetelor, în care, ca să intri, trebuia mai întîi să ajungi pe dealul din spatele casei, unde era un petec de loc, cu o grădină suspendată, apoi o altă scară mai mică și o ușiță, prin care trebuia să te apleci, ca să poți intra teafăr.

Ajungeai astfel cu respirația tăiată într-o cămăruță de patru picioare, cu un gemuleț pătrat, prin care zicea Dinu că intrau Stafile, să-și numere păduchia. Pereții erau din cărămizi de lut și din chirpici făcut cu pleavă, dar pe jos era podit cu scinduri. De aici i se trăgea numele de sală de recepție. Pe pereți erau tablourile lui Dinu, cele mai multe începute numai. Erau figuri cu un ochi, cu cite o jumătate de obraz, cu mini fără degete, fără un picior, dezbrăcate și îmbrăcate, iar între acestea, o floarea-soa- relui în mărime naturală, niște tufe de garoafe, un sfînt jupuit, niște cai și un autoportret care semăna mai mult cu soldatul Svejk.

Cheful, după cum se vedea, era început. Lingă o măsuță cu picioare scurte, Cristea sta cu picioarele rășchirate, vorbind aprins despre teatrul lui Shakespeare. Pe un pă- tucean de scinduri acoperit cu o cergă de lînă sta fata pe care Tehaș o comparase cu un bob de rouă.

— Bine c-ați venit, spuse ea, că m-a înnebunit Cristea cu teoriile lui despre teatru.

Cînd am făcut cunoștință cu ea, și-a spus numele : Nora.

— Despre dumneata spunea Tehaș că ești ca un bob de rouă ? am întrebat-o.

— De ce să nu spună ?

Semăna totuși mai mult cu o gheșă somnoroasă, cam prea dolofană, dar nu lipsită de farmecul femeilor cu ochi oblici.

Pe masă erau câteva sticle cu vin roșu, o pită rotundă, slănină afumată, brinză albă și ridichi negre.

— Sfintele bucate românești și singele Domnului, iată-le, frate Vlasiu ! Să începem ospățul, vorbi Tehaș ironic, apoi, trecîndu-și o mină prin păr, cu dreapta ridică o sticlă și mi-o dete. Să închinăm pentru artă și pentru Nora ! Nora o să cînte o doină din Muntenegru, iar tu ai să-i faci o statuie ca zeiței Minerva ! Cu coroana dragostei pe cap !

— Mă incultule, strigă Dinu, Minerva e zeița artelor, nici atîta nu știi ! Zeița iubirii se numește Venus ! Artele și dragostea sînt din aceeași familie. Zugra-vule, nu te amesteca în mitologie. Așa-i Nora ? Cîntă ceva,

— cu glasul tău suav, l-am spus confratelui Eminescu că ești aici, dar a rămas *nemuritor și rece...*

Nora suridea, arătându-și dinții albi, cu strungăreață. A beut apoi un pahar de vin și a început să cinte sirbește. Nu înțelegeam cuvintele, dar se simțea dragostea în ele.

Era bun vinul și ne-am încălzit repede. Doinele Norei ne-au încălzit și mai tare. Cînd ridea, i se închideau ochii cu totul, nu ne mai putea vedea, iar noi o prindeam în brațe.

— Lăsați-mă, că plec, se apăra rîzînd, dar îi plăcea.

Fusese invitat și Baciul, pe care nu-l văzusem de cînd venisem la Cluj, dar ei nu-mi spusese ră.

— Măi, măi, și tu ești aici, strigă el intrînd, pe unde-ai umblat ?

Ne-am îmbrățișat, apoi a dat mîna cu Nora și cu toți ceilalți.

Într-o mîna avea un cocoloș de zăpadă. L-a pus pe masă, zicînd :

— Ninge afară, de parcă vrea să îngroape Clujul. Deschideți un pic fereastra. Vă înaburiți aici de fum.

De cînd nu-l văzusem, se mai împlinise. Pe vremuri era slab. Se temea că o să moară de tuberculoză. Nici acum nu era gras, dar părea mai îndesat. Cum nu mai erau scaune, Dinu îi oferî un butuc din lemnele de foc, glumînd :

— Ție, ca reprezentant al ceferiștilor, îți oferim un fotoliu !

— îi fac loc lîngă mine, spuse Nora. Șezi, aici, ceferistule.

Teaș i-a pus și lui o sticlă de vin în față.

— Scuzați, înălțimea-voastră, dar noi, după obiceiul casei, bem din sticle.

— Frate Baciule, și voi toți cinstiți meseni, lua Sandu cuvîntul, ca un staroste aburit de beutură, să ridicăm cupele și să bem pentru libertate !

— Taci, mă actorule, îl opri Dinu, că nu știi să toastezi. Libertatea e lucru mare. Nu-i așa, Baciule ? Pentru libertate trebuie să bem în picioare. Sus !

Ne-am ridicat toți, afară de Cristea.

— Eu nu mă scol, spunea el. Libertatea-i o vorbă

— Iartă-l, Doamne, că nu știe ce spune ! Libertatea, să știi tu, mă prozatorule, că e poezie, nu proză. Să bem, fraților !

Am beut, apoi Dinu ne-a sărutat pe rînd. Cînd a ajuns la Nora, a ridicat sticla în sus, declarînd :

— Nora, tu ești libertatea în persoană. Am să te pictez cu aripi mari, albe ! Te sărut de două ori !

— Aici ai vrut tu să ajungi, căpcăunule ?! strigă Sandu. Pentru asta puteai să te scoli singur în picioare.

Luă cocoloșul de zăpadă și îl frecă pe obraz. Cristea găsisese la fereastră caietul de versuri al lui Sandu și începuse să citească, silabisind. Sandu-i luă caietul din mină, apostrofîndu-l :

— Profanule ! Poezia mea se citește cu înflăcărare. Nu-l lăsați să citească, se repezi Dinu, că nu se mai oprește. Are idei ateiste ! Am să-l văd pe lumea aialtă în furca lui Satan.

— Stai jos, mă berbecule, acum vorbim serios. Ascultați : cine îndrăznește să spună că a mai scris o astfel de poezie ? Începu să citească :

în astă clipă,
Cel mai păgîn între oameni
sînt eu. Mă-ngin cu
Dumnezeu Și-a față-i arunc
cuvinte de ocară Ca unui
ipocrit de rînd. în văzduh
înalț o scară... C-un gest de
amenințare, Rîzînd, mă urc
spre cer ! Ține-mi scara,
frate Lucifer,

Dreptate vom face noi
Lumilor născute-n zări...

Poate am mai lăsat vreun vers pe dinafară, dar nu multe : în orice caz, ideea cred că este neștirbită.

— E faustiană, spunea Cristea, idee veche.

— Veche ori nouă, îl apostrofă Dinu, vă spun eu că ajunge în iad. îi urez drum bun !

— Prostii ! strigă Sandu. Voi credeți că mă joc *cu poezia ? A început să citească altele, e greu să mi le amintesc, totuși pînă la urmă ne-am convins că el nu era ateu de l'ragui distrugerii, cum susținea Cristea. Îmi amintesc din- tr-o poezie strofa din urmă : ...Grija zilei de mine

Pe nimeni nu-l muncește mai mult ca pe mine.
Aș vrea în loc de piept să am un coș de fabrică,
Prin el să răsunе glasul celor oropsiți.

Avea și accente de revoltă, cu previziuni de viitor. Una dintre poezii se încheia astfel:

Timpu-i necruțător cu îngîlfați,
Pîlîng la ușa lui și împărați.
Timpul pe toți ne va răzbuna !

Am iubit și eu o dată,
Ce iubire minunată !
Luna de pe cer vedea,
Nime-n lume nu știa...

— Bravo ! Bravo ! strigarăm noi.

— Nu mă întrerupeți, că sînt inspirat, se apăra Dinu.

Și cînd ne iubeam mai bine

Lucifer lingă mine vine...

— Acuma l-ați pornit, îl întrerupse Sandu, nu se mai oprește pînă dimineața.

— Lasă-l, se ruga Cristea, că are umor. Zi, zi, Dinule ! Una patriotică !

— Zic, numai să nu mă mai întrerupeți.

— Ai grijă, mă nebunile, se înfurie Sandu, că trîntești lampa jos !

Era o lampă atîrnată de plafon cu o sîrmă pe care Dinu, inspirat cum era, o lovise cu mîna.

Ne-a spus și ghicitori, și balade, și vorbe de clacă, de toate știa. Nora, ca să întrerupă acest val de inspirație, a pus o placă și l-a luat pe Cristea la dans.

Dinu era însă pornit, nu-l mai putea opri nimeni. S-au făcut astfel două partide. Una de dansatori, condusă de Nora, și una de ascultători, condusă de poet, a cărui fantezie îmbrățișa tematica cea mai variată.

Nora rîdea și schimba dansatorii. Mi-a venit și mie rîndul. Cînd m-am ridicat de pe scaun, mi s-a părut că-mi fuge pămîntul de sub picioare, apoi, cînd am început să dansez, nici nu mai știam pe ce lume mă aflu. Cum nu era spațiu, dansul era mai mult un prilej de îmbrățișare,

— Mă strîngi prea tare, mi-a spus Nora, nu sînt de piatră.

„Nu, îmi venea să-i spun, ești de foc. Fetele pe care le-am cunoscut pînă acum toate au fost mai frumoase de cum ești tu, dar tu arzi.” Ochi-Verzi, Anicuța, Lulu mi-au trecut prin fața ochilor ca niște năluci și am înțeles dintr-o dată că nu le iubisem cu adevărat pe nici una, parcă cineva mi-ar fi luat o mască de pe obraz, și masca rîdea cu hohote.

— Cînti frumos, i-am spus Norei, îmi pare rău că nu te-am cunoscut mai de mult. Simt că mă îndrăgostesc de tine.

— I-auziți, strigă amuzată, vrea sculptorul să se îndrăgostească de mine.

Cristea opri gramofonul.

— Vrem s-auzim o declarație de dragoste !

— Și eu ! mă îndemna Nora. Spune, de ce vrei să te îndrăgostești ?

— Vreau să iubesc o fată urîtă... nu-i nimic că-i urîtă. Cîntă frumos. E o privighetoare, da ! O să stăm împreună sub lumina lunii, <și ea o să cînte. Ea să cînte, eu să plîng...

— Minunat început, mă încurajă Cristea. Spune tot ce ai pe inimă. Voi rideți, dar mie nu mi-e rușine. Nu sînt sentimental, nici beat, sînt lucid...

— Taci, mă sculptore, tot striga Dinu, nu mai spune prostii, că rîd actorii de tine !

— M-ați atras aici, rideți de mine ; Nora nu ride. Nora, pune-mi mîna pe inimă ! Simți că nu mint ? Jur că nu știu să mint. Sînt serios, totdeauna am fost serios.

Nora mi-a pus mîna pe inimă. Avea pe degete un briliant mic, cu o lumină ascuțită ca un vîrf de ac.

Am căzut în genunchi.

— Vreau să mă umilesc, vă dau voie să rideți, vă rog chiar ! Nu sînt beat ! Mi-e milă de mine ! Nora, știu că asta nu e o declarație onorabilă, e chiar jignitoare, dacă ținem cont că am spus că ești urîtă. Vreau să fiu sincer. Dacă mă poți iubi cum sînt, voi fi fericit, dacă nu, mă duc acasă ! Acasă la nebuni ! Acolo pot ride, pot plînge...

Ca să dovedesc că nu eram beat, stam într-un picior pe scaun. Totuși eram beat. Beat și trist. Am început să dansăm iar. Un tango, care de mult nu se mai cîntă, un așa-zis tango-tigan. Nora fredona încet cuvintele :

...Țigăncile pe loc Cu cărți și cu ghioc în drum au poposit...

Era îmbrăcată cu o rochie de catifea neagră, destul de scurtă, cu pantofi de antilopă, cu tocuri înalte. Mișcările ei pe loc, ușor ritmate, îmi dădeau senzația că am în brațe un ghem care se face și se desface.

Dinu începuse să tragă linii cu un cărbune pe spatele unui carton pictat, iar Sandu cu Cristea vorbeau aprins despre poezie. îi vedeam ca prin ceață. O ceață mare învăluia lumea și pe mine. O neliște caldă, o nelămurire...

— Vino, să plecăm de-aici, i-am spus Norei, afară ninge, e frumos ca în basm.

— Vrei să mă încînți, dar eu nu sînt romantică.

— Nu crezi că te iubesc ?

Nu credea.

Am lăsat-o, mi-am luat paltonul și n-am făcut nevăzut.

Afară ninge într-una, crescuse zăpada pînă la genunchi și mergeam greu. Mă întrebam : oare o iubesc pe fata asta, ori ea îmi place numai fiindcă Lulu nu-i aici ? Pe care o iubesc ?

NĂLUCĂ IUBIRII

A doua zi, înspre seară, Nora a venit la expoziție. Avea un palton bleumarin, care-o strîngea. De sub beretă, părul involt îi cădea pe umeri, stufos. Avea

subsuoară niște caiete. Când mi-a întins mina, mi s-a părut că avea un zîmbet de femeie care se știe iubită.

Am rugat-o să mă ierte dac-am jignit-o seara trecută, dar ea zicea că bărbații numai la beție sînt sinceri. Mă întrebă dacă întotdeauna eram atît de patetic.

— Nu știu cum sînt. Știu că ți-am făcut declarații caraghioase, toți eram caraghioși. Ți-am spus că ești urîtă, dar nu ești de loc.

— Lasă, nu-ți cere scuze. Voi sculptorii sînteți afurisiți. De ce-ai plecat ?

— Îmi pare bine că ai venit la expoziție, i-am spus schimbînd vorba.

— Și mie, dar aici mă intimidezi. N-am văzut nicio dată o expoziție, deși la noi, în Iugoslavia, este un sculptor foarte mare : Mestrovici, ai auzit de el ?

— Am auzit. Aș vrea să-i cunosc lucrările.

— Să vii la vară în satul nostru, să vezi Dunărea, să-i cunoști pe bănațeni. Sînt oameni de viață, nu ca voi, ardelenii, niște papă-lapte, care se îmbată și se duc singuri acasă. O să mergem și la Beograd ; am o soră acolo și o să îte găzduim să-ți placă.

— După vorbă nu pari bănațeană, voi vorbiți ca după ceaslov.

— Te rog să nu rîzi de noi ; știu și io să vorbesc bănațenește, dar mi-s studentă la Conservator și mă fac rafinată cum sînteți voi argelenii. Vedzi să știu ?

I-am făcut cunoștință cu prietenii și i-am dat un scaun. Ea mi-a cerut o țigară, apoi am lăsat-o, fiindcă intra un cunoscut și m-am dus să-l primesc. Ei au început să glumească, și ea rîdea.

Avea risul ei o sonoritate ademenitoare, încît m-am grăbit să mă întorc.

— Prietenii tăi rîd de mine. Au zis că, dacă vrei să soulptezi o *Verrus Năzdravănă*, aș fi un bun model. Lăsați numai, că fac eu cură de slăbire și mă fac ca un țîr de subțire.

Știa să glumească, dar dinspre partea slăbitului, era greu să-ți faci iluzii.

Ceva mai tîrziu am ieșit cu toții din expoziție. La colțul Prefecturii, Nora ne-a întins mina, spunînd că se duce acasă ; eram gata să ne despărțim, dar ea s-a întors și, cu multă ingenuitate, a întrebat :

— Cum, din atîția cavaleri, nici unul nu se alege să mă conducă acasă ? Mă lăsați singurică ?

Poate datorită strungăreței pe care o avea, i-urile din cuvintele sale aveau niște accente care te făceau să simți fiecare cuvînt în parte.

Am prins-o de braț, iar ea s-a lipit de mine, spunînd :

— Prinde-mă tare, să nu mă prindă frigul !

Am prins-o de talie, neștiind totuși dacă vorbea sincer sau făcea un simplu joc de cuvinte. Mi-a dat mîna la o parte.

— Nu așa de tare, că nu-mi stă bine, io mi-s studentă.

O clipă mai tîrziu întoarse capul și, privindu-mă ca și cînd ar fi voit să vadă ce cred eu, a adăugat :

— Îmi place, dar nu-mi stă bine.

— Ești foarte simpatică, Nora, dar să te piepteni, auzi, și să-ți perii paltonul. Ești ca o miță ieșită din cuptor. Io vreau să te iubesc pe tine.

— Lasă-mă, că m-am încălzit destul. Să-ți fie rușine ! M-a împins scurt și păsea repede înainte.

Pe gardul de sîrmă de lîngă Biblioteca Universității, zăpada înghețată era ca o dantelă și, oprindu-mă acolo, scriam cu degetul arătător, una după alta, literele : r-u-ș-i-n-e. Ea s-a întors și, ștergînd literele, zise :

— Să mă duci acasă, că-mi îngheață picioarele ! Io mi-s fragilă. N-am un palton ca tine, e subțire al meu ! Ar trebui să mă salți în brațe și să mă încălzești.

Nu era greu să vezi că se alintă conștient, dar în felul acesta înțelegea ea să-și joace rolul în seara aceea.

Mă strîngea de braț și mă lăsa iar, depărtîndu-se și apropiindu-se, încît era cu neputință să nu înțelegi dorința ei de dragoste.

Pe marginea Grădinii botanice, arborii, grei de zăpadă, păreau niște ciobani în cojoace albe. Am lăsat strada în stînga, intrînd în grădină, fără să luăm seama că nu erau făcute cărări prin zăpadă. Cît cuprindeai cu ochii erau numai nămeți albi, peste care se desenau, ici-colo, umbre violete. Așteptam să întrebe de ce-am schimbat drumul, dar ea înfrunța nămeții, cu obrajii îmbujorați de frig, res- pirînd larg, ca și cînd ar fi voit să-mi arate că, la urma urmei, se lasă dusă oriîncotro.

I-am spus, într-un tîrziu :

— Dacă acum ne-am scoate inimile și le-am pune pe zăpada albă, ni s-ar arăta zîna zăpezilor. Aș ruga-o să ne treacă pe alt tărîm...

— I-aș cere un cojoc, a răspuns ea, zîmbind pe jumătate. Zău, mi-e frig, unde mă tot duci ?

Voiam s-o atrag în lumea închipirii mele, dar ea tremura de frig.

Ne-am înfîlțit în serile care-au urmat și, de fiecare dată, îmi părea tot mai frumoasă și, încet-încet, am uitat de Lulu. Nora mă atrăgea în viața ei, spre simțuri.

Nu-mi puteam da seama, dar începeam un capitol nou ale cărui întîmplări aveau să se împletească în viața mea și să rămînă țesute în ea pentru totdeauna.

Ea spunea că sînt sălbatic și rău, dar că ea o să mă îmblînzească.

— O să-ți fie milă de mine și ai să mă iubești ca pe o soră. N-am să te supăr și fac tot ce zici tu. Vreau să fi stăpînul meu și să-mi poruncești, dar să nu mă bați.

Tata m-a bătut o dată și nu pot să-l uit. A bătut-o și pe mama și-l urim amindouă. Mama e ca o floare ofilită, plînge mereu și lucrează prea mult, iar tata e puternic și înfricoșător. Dacă n-ar fi mama cu el, n-aș vrea să-l mai văd niciodată. Pe mama ai s-o iubești tu, și ea o să te iubească. Ea iubește tot ce iubesc eu. Cînd voi fi profesoară, am s-o iau la mine, să trăim amindouă, să nu mai lucreze, că o doare mijlocul, și nimeni nu are grijă de ea.

Mă înduioșă cu astfel de povești. Cînd trecea o zi fără s-o văd îmi lipsea, apoi cînd ne vedeam, mă cuprîndea o liniște mare.

A venit într-o zi la atelierul meu cu totul pe neașteptate și parcă nu se putea dumeri.

— Cred că nimeni din cei ce văd expoziția ta nu-și închipuie că cineva se poate gîndi la lucruri frumoase în vîgăuna asta întunecoasă, cu nebuni la fereastră. Trebuie să te muți de aici !

— Trebuie, e ușor de zis. Ai văzut cît de greu se vînd sculpturile ? Nu am bani.

— Am să-ți dau eu. Zău, nu rîde, și să nu fii mîndru. Sînt bani pe care-i cîștig eu din meditații, fac ce vreau cu ei. Nu e rușine să-ți dau ție, fiindcă tu ești artist. Cînd ai să cîștigi, îmi dai și tu mie. Vreau să fim prieteni, că de iubit, nu știi să iubești.

Astfel de vorbe și întrebări mă puneau în încurcătură. Ea mă îmbrățișa însă, rugîndu-mă să cred că tot ce spune este din inimă.

— Nu mi-s nici mincinoasă, nici lingușitoare, să nu crezi. Dacă zici să mă duc, mă duc, dacă zici să rămîn, rămîn. Numai să nu te superi. Iar dacă o fi să ne despărțim, să nu zici că am fost rea, că se zice mereu despre noi bănățelele că sîntem fete stricate, dar nu-i așa. Sîntem dragăstoase și ne place viața. Nu sîntem ipocrite, ca arde- lencele voastre.

Încercam să cred că nu minte, dar cînd eram departe de ea mă îndoiam. Era doar studentă la Conservator, făcea studii de teatru, cu alte cuvinte se pregătea pentru ca- riera actricească și mă gîndeam că face exerciții de amoreză cu mine ; din pricina asta îi spuneam mereu că nu are talent.

— Ba am, zicea ea, sînt ingenuă și am multă grație, așa a spus maestrul meu, și eu îl cred, fiindcă este un artist mare. Artistii mari nu mint. Tu ai vrea numai tu să ai talent. Am și eu !

Avea grație în felul ei, un fel de grație umorescă, pe care o răspîndea firesc ; nu-i era greu să creeze atmosferă de veselie în jurul ei.

— Ești bună pentru rolurile de comedie.

— Nu-i nimic, și comedia e artă, dar ai să vezi că voi putea să joc chiar în rolul Ofeliei, numai să slăbesc. Am să mă hrănesc numai cu ceaiuri, să slăbesc ca tine, încă și mai slabă mă fac, atunci ce-ai să mai zici ?

— Atunci am să te iubesc, îi spuneam, dar numai atunci.

— Nu-i adevărat, tu mă iubești și acum, dar nu-ți dai seama, nu vrei să recunoști, că. ești mindru. Ești mindru că ai succes cu expoziția, dar și eu voi avea, ai să vezi tu. Va trebui să mă aplauzi chiar fără voie și să-mi aduci un buchet de flori.

Crede că o iubeam, deși Nora nu avea nimic din așa-zisa „femeie a visurilor noastre”. De bine, de rău, puteam spune însă că mă iubește și pe mine cineva, cu trup și suflet. Ce avea să aducă viitorul, nimeni nu putea ști.

PROFESORII

Încă în prima săptămână au început să vină la expoziție cei mai de vază intelectuali din Cluj. A venit într-o zi profesorul meu de istoria artelor, Coriolan Petran, om foarte plin de sine, cu care nu m-am prea înțeles în timpul studenției.

Îmi plăcea istoria artelor și mă duceam la cursuri cu trageră de inimă, dar profesorul vorbea atât de monotonic, cu fraze atât de lungi, încât mă apuca somnul. Cădeau și alți colegi în păcatul ăsta și, cine știe, poate că profesorul își da seama, destul că uneori, că să ne învieze, ne spunea câte-o anecdotă — cam în felul ăsta :— Pictorul Goya, susțin unii biografi, era un mare afemeiat. Lua parte, fiind invitat, la banchete și recepții prin palatele nobililor spanioli, făcând -curte asiduă tinerelor doamne din societate. La una din aceste recepții istorice, pictorul Goya, probabil afectat profund de soția amfitrionului, a invitat-o în atelierul său chiar în aceeași noapte. Frumoasa doamnă a primit invitația însă amfitrionul a observat absența tinerei lui neveste și, când s-a întors, bănuitor cum sint toți bărbații, i-a cerut explicații, probabil în termeni violenți, astfel că doamna s-a văzut constrinsă a-i mărturisi gelosului ei soț că i-a pozat genialului pictor, dar, desigur, îmbrăcată, ceea ce era neadevărat, fiindcă de fapt ea a pozat pictorului dezbrăcată și se pare că amfitrionul, tot mai violent, a pretins să vadă cu ochii săi acest tablou pictat după miezul nopții. Doamna, prudentă, cum sint toate femeile în astfel de împrejurări, a avut prezența de spirit să-l informeze pe genialul Goya despre intenția soțului gelos, drept care maestrul, probabil ca să evite un duel singeros, a pictat în aceeași noapte, din memorie, un al doilea tablou, reprezentînd pe această tinără și frumoasă doamnă, de astă dată desigur îmbrăcată...

Profesorul se întrerupea și, în timp ce-și scutura un fir invizibil de pe reverul hainei, răsfla lung, apoi continua pe același ton :

— Acum am de gând să proiectez ambele aceste două variante ale acestei celebre opere care a dat naștere la nenumărate comentarii și interpretări, juste și nejuste, pentru a vă da seama câtă asemănare există între ele și mai cu seamă ce efort uriaș a trebuit să facă pictorul într-o singură noapte...

Se aude în sală un ris infundat, pe care profesorul nu-i ia în seamă.

Se stinge lumina. Pe ecran, cele două variante ale Majei răspîdesc o vraja provocatoare. Prin aer trece umbra invizibilă a lui Eros. întunericul, tăcerea, dau momentului încordare. Elevii așteaptă explicații. Profesorul întîrzie, prelungind clipa în căutarea tonului profesoral, sobru. își potrivește cravata, cu două degete, apoi, ridicînd bagheta, vorbește :

— Priviți ! Aceasta este Maja, îmbrăcată, în ținută foarte decentă, iar în cazul alăturat este Maja dezbrăcată...

— Mai puțin decentă ! strigă un elev.

Indignat, profesorul aprinde lumina și întreabă :

— Care a fost măgarul ?

■HHHnHHnHraHffHnHHHHUHI

Măgarul nu se legitimează, clasa izbucnește în hohote de ris. Profesorul face semn și imaginea dispare de pe

Cînd se întîropla să nu dorm, rideam și eu, dar rideam prea tare și nu tocmai unde ar fi dorit profesorul. O dată s-a întrerupt în mijlocul unei fraze, m-a privit lung, apoi, apăsînd pe cuvinte, a zis :

— Eu vin bolnav la curs, și dumneata rizi ?

— Vă rog să mă iertați, domnule profesor, n-am știut că sînteți bolnav.

— Și dacă n-aș fi bolnav, ar tre-bu-i să rizi ? Un student tre-bu-ie să fie a-tent ! Te poftesc să ieși afară !

Avea dreptate să se supere profesorul, dar era greu să fii atent, luptînd și cu somnul, și cu risul. Din pricina asta a trebuit să las la o parte cursul de istorie, cu toată părerea mea de rău, iar ceva mai tîrziu am plecat la București.

Trecuse doar un an de atunci, dar profesorul mă uitase. Expoziția l-a făcut să-și aducă aminte. Cînd a intrat, eu cu Coroiu făceam corecturi pentru *Herald*. Profesorul s-a apropiat, spunînd grav :

— Sînt profesorul Coriolan Petran, de la Universitate.

Mi-a întins mîna.

— Vă cunosc, domnule profesor, v-am fost elevi, și eu, și Jurcan. Poate ați uitat ?

— Din nefericire, îl țin minte numai pe pictor. Unde se află acum ?

Aruncă ochii spre Coroiu, care, neavînd ce face, cio-plea colțul mesei cu o lamă de ras.

— Dînsul este un prieten, student la Medicină.

Coroiu își spuse numele, apoi, cu cea mai bună cre-
dință, adăugă :

— Pictorul e bolnav de reumatism ! A plecat prin vecini, să se încălzească.

Într-adevăr, Jurcan venea dimineața, sta el ce sta, și deodată începea să-și frece genunchii, înjurînd Prefectura și pe toți prefectii din lume. Trîntea ușa în urma lui și se ducea în camera portarului, unde mai sta puțin, apoi pleca prin oraș.

Poate acest răspuns simplu i se va fi părut profesorului nerespectuos. A ridicat capul în sus, întrebînd ironic :

— Dumneata ești locțiitorul său ?

— Nu, eu sînt doctorul lui, a răspuns Coroiu, zîmbind ascuțit. De altfel, un artist, dumneavoastră știți, domnule profesor, nu poate fi înlocuit. (Minunată întorsătură.)

— Asta depinde, după cum e și artistul.

— Ne place să credem că nu sînt decît artiști mari.

•— Foarte favorabil pentru prietenii dumitale, voi profesorul să pună punct, dar Coroiu se înclină respectuos și adăugă :

— În privința lor, așteptăm părerea dumneavoastră.

Provocat să-și spună părerea, profesorul făcu doi pași,

apropiindu-se de *Vițelul de aur*, ca și cînd ar fi știut mai de mult că se afla acolo, apoi, îndreptîndu-și gulerul că-meșii, vorbi ca da curs:

— Eu am văzut nenumărate opere de artă, inedite și originale, și am învățat în lunga mea carieră că originalitatea, cînd nu are o bază estetică și filozofică, nu emoționează. Ce este acest monstru ? Rinjetul acesta e hidos !

— Am vrut să arăt că un monstru e hidos, cum spu-
neți.

— Foarte comodă explicație, dar nesatisfăcătoare.

— E și inutilă, completă Coroiu. Artistul nu trebuie să explice, el creează. Rolul explicațiilor revine criticilor.

— Dumneata, tinere, ești inteligent, dar ești prea agresiv, ca să nu zic obraznic.

Luat pe neașteptate, Coroiu s-a înroșit. Trebuia să-î
apăr.

— Domnule profesor, noi vorbim aici ca la noi acasă, adică nu ne ascundem, nu mințim. Eu am uitat că m-ați dat afară de la curs și vă primim în expoziție cu dragoste, vă rog nu vă supărați că vă dăm explicații în felul nostru. Mi-ar părea rău să plecați supărat pe noi.

Dacă vreți, am să vă răspund eu, ca la curs, vrem să vă simțiți bine !

— Sint gata să ascult, decretă netulburat profesorul.

M-am îndepărtat doi pași de lucrare și, întinzînd mîna, am început să vorbesc cu tonul și aerul unui student care știe lecția :

— Știu și eu, domnule profesor, că opera de artă nr. este un fenomen întîmplător, că viziunea și personalitatea unui artist se dezvoltă în strînsă legătură cu viața, de aceea trebuie să aibă un substrat filozofic. Eu încă nu am o filozofie, poate de aceea viziunea mea oscilează. Cum s-ar zice, fac și eu ce pot. Totuși, întrebarea dumneavoastră are un răspuns foarte simplu : rinjetul acestui monstru exprimă psihologia egoistă și cinică a iubitorilor de aur, conținut care trebuie să inspire privitorilor repulsie. Este o lucrare cil caracter satiric.

Profesorul m-a întrerupt :

— Ei bine, am înțeles, dar dumneata trebuie să știi că o operă de artă trebuie să fie și frumoasă. Care este frumusețea acestei opere ? Fiindcă urîțenia am văzut-o.

— Coroiule, te rog să răspunzi tu, să nu creadă domnul profesor că ești supărat.

Coroiu s-a înclinat din nou.

— Cu voia domnului profesor, am să răspund și eu tot ca la curs, ca la un curs de estetică, dar țin să precizez că eu sint student la Medicină. Domnule profesor, frumusețea unei opere de artă trebuie căutată în complexul formal al operei, în măiestria cu care este făcută.

— Tocmai, se răsti profesorul, ce fel de măiestrie vezi dumneata aici ?

Coroiu a plecat capul în pămînt, a tăcut puțin, așteptînd, dar profesorul se pare că nu mai avea nimic de spus, fiind gata să-i dea nota patru. Studentul și-a regăsit însă echilibrul pierdut...

— Dumneavoastră, domnule profesor, știți, de exemplu, că fiecare om are un cap, pe care și—l poate vedea în oglindă, totuși nu fiecare poate spune că are și un portret. Ca să ajungi la un portret, îți oferi capul unui sculptor, să zicem, și el îi dă forma și calitatea artistică. Pune de la el simțire și măiestrie, dar capul e din afară. Frumusețea artistică este adăugată de talent, afară numai dacă nu vrem să facem apologia naturalismului. Prietenul a mărturisit adineauri că *Vișelul de aur* este o operă cu caracter satiric. Asta înseamnă că subiectul a fost organizat în vederea unei expresii exagerate a conținutului.

**Bine, bine, dar
dumneata nu răspunzi**

la întrebarea pusă. De ce este atât de îngrozitor la vedere și urît ?

— !Sculptorul ă urîțit acest animal fiindcă ideea care se leagă de el îi repugnă și vrea să generalizeze acest sentiment de oroare. Dumneavoastră știți că artistul poate să admire lumea, dar e liber s-o și deteste. El detestă pe adoratorii auruilui, și o face cu multă fantezie, cu simț compozițional îndrăzneț. Aceasta este partea măiestrită a lucrării. Modelajul și forma exprimă cu multă vervă plastică oroarea pe care artistul a simțit-o gîndindu-se la oamenii care trăiesc numai pentru cîștigul de bani. *Vițelul de aur* este de fapt icoana capitalismului lacom, care fură, ucide, exploatează, numai și numai ca să adune comori de aur. Cu rînjetul acesta v-a indignat, și vă rog să aflați că nu numai pe dumneavoastră, este o dovadă în plus că artistul și-a atins scopul. Atît am avut de spus. Aș fi putut să mă exprim mai pe scurt, dar am vrut din toată inima să înțelegeți....

— Cred că n-am înțeles, l-a întrerupt profesorul, cu un aer de vădită jîgnire.

— Ne pare bine că sînteți sincer. Dacă vreți, expozantul va continua să vă explice mai pe larg, dar eu vă rog să mă scuzați, trebuie să plec la curs.

— Mulțumesc pentru amabilitate, a spus profesorul. Vă rog să-mi dați un catalog, am să încerc să mă orientez singur. Erudiția dumneavoastră mă depășește.

Nici vorbă, profesorul ne lua peste picior. Erudiția noastră, destul de stîngace, dar mai ales modul ironic cu care se exprimase Coroiu l-au supărat pe profesor. I-am dat un catalog și l-am lăsat să se descurce singur.

Atunci s-a deschis ușa și a intrat directorul academiei. S-a apropiat de profesorul Petran, salutîndu-l cu deosebită reverență. În felul acesta, profesorul și-a restabilit prestigiul într-o secundă și, regăsindu-și echilibrul profesoral, și-a luat iarăși acel aer de cancelar netulburat.

— Mi-a fost elev și colaborator, zicea directorul. A pictat cu mine la o biserică din Deva. Are talent, dar e dușman înnăscut al anatomiei. Ești prea romantic, mi se adresează mie, trebuie să-ți stăpînești firea aprinsă, altfel nu se știe unde te duce. Trebuie să arzi mai potolit.

Vorbea cu căldură, fără ifose, ca de la om la om.

Auzise vorbindu-se la
cafenea despre
expoziție, citise unele
dintre articolele
apărute și chiar avea în
buzunar unul, pe care
mi l-a dat, întrebându-
mă dacă l-am citit

— .Să fii cu băgare de seamă, să nu te lași furat de
sforăitul gazetarilor. Azi te laudă, și mine te hulesc. De
bună seamă, expoziția ta e nouă din toate punctele de
vedere. Nu oricine o poate înțelege, poate nici tu nu știi
ce-ai făcut. Ce spuneiți, domnule profesor ?

— Sint de aceeași părere, imă acomodez greu cu
modernismul. Știi că eu sint un adept al Renașterii. Mă
gîndesc totuși să scriu ceva. Sint corespondentul unei
foarte mari reviste americane, unde trimit din cînd în
cînd dări de seamă despre mișcarea artistică din
România, însoțite de fotografii. Ce crezi dumneata, mă
întrebă cu un zîmbet ironic, care este cea mai
caracteristică operă pentru personalitatea dumitale ?

— Domnule profesor, dacă mă ironizați, sinteți
nedrept cu mine. De la început ați vrut să mă supărați,
nu e de mirare că pînă la urmă v-am supărat noi pe
dumneavoastră. Puteți fi admiratorul Renașterii
italiene, și eu sint, dar îndrăznesc să cred că nu vă
așteptați să sculptăm la infinit sclavi mușchiuși. M-a
jignit și soția primarului, din- du-mi exemplu pe
Canova, și nu m-am supărat. De la dumneavoastră,
chiar dacă nu e bine ce fac eu, aștept înțelegere.

— E foarte sincer, vorbi directorul. Asta e marea lui
calitate, dar și defectul lui. Trebuie să-i înțelegem pe
tineri, să ne amintim că și noi am fost ca ei. E drept,
vine o vreme cînd îți dai seama că sinceritatea e
zadarnică. Auzi, Vlăsie ? E bine că ai început să
cioplești lemn și piatră, schimbă el vorba, tu ai un
temperament care caută piedici, îmi place curajul tău,
dar ai să suferi mult, ține minte. Trebuie să te
pregătești sufletește. Ai vîndut ceva ?

— Am primit un costum de haine, în schimbul unei lucrări.

Directorul mă învălui cu o privire părintească și, surî-zînd, adăugă :

— Nu-i puțin, dar nici destul. Trebuie să trăiești, să poți lucra imai departe. Ești prea slab. Ai grijă ! Artiștii tineri mor de tuberculoză.

Profesorul se depărtă de noi, fără un cuvînt. Am rămas cu directorul, care, voind să mă liniștească, mă sfătuia să fiu mai reținut și să nu contrazic vizitatorii, mai ales cînd sînt profesori.

— între noi fie vorba, continuă directorul, n-ar fi stricat să mă chemi să văd lucrările înainte de a le expune.

- Drum spre oameni voi. II - c. 224

Te-aș fi sfătuit să lași la o parte cîteva. Societatea burgheză clujeană e foarte incuiată.

— Nu sculptez pentru ei, am răspuns, întrerupîndu-l, și nu i-a plăcut.

— Vezi, nu știi să te stăpînești, dar eu țin la tine și cred în talentul tău. Numai că una-i talentul, și alta-i viața. Cele mai multe talente se pierd pe drum. Spune-mi, mai ești îndrăgostit ?

— Nu mă iubesc fetele, domnule director.

— Nu te iubesc cum vrei tu ! În dragoste trebuie să aduci ceva, și tu vrei să te inspire. Nu toate femeile sînt făcute să fie muze. Ele vor să se amuze ! Bagă de seamă, ușor îți pierzi capul, ți-am spus mai demult.

— Cred că nu mai sînteți supărat pe mine că v-am lăsat la Deva cu lucrarea neisprăvită. Mi-a părut rău, dar îmi pierdusem capul...

— Ți-am purtat multă grijă, îmi era frică să nu te sinucizi. L-am rugat pe tatăl fetei s-o trimită pe ea să te cheme din munți. Așa-i că n-ai știut ?

— Dacă-aș fi știut, aș fi rămas lîngă dumneavoastră, n-aș fi plecat, dar eu credeam că sînteți supărat. Eram tare chinut.

— Dragostea-i o boală de care te vindeci, și iar te îmbolnăvești. Nu sînt leacuri împotriva dragostei. Eu sînt trecut de șaiszeci de ani și sînt mai îndrăgostit ca la douăzeci. Îți vine să rizi ? E drept că nici nevaste ca a mea nu mai sînt multe, știi tu ! Ar trebui să vii s-o inviți la expoziție. Ea vorbește frumos despre tine.

I-am făgăduit.

Pe urmă el s-a apropiat de profesorul Petran și vorbeau împreună.

Au intrat în expoziție Tamara cu prietena ei. Îmi aduceau o prăjitură împachetată în hirtie. Zicea Tamara s-o mănînc încet, că mă îngraș vîzînd cu ochii.

Aflaseră că soteam o revistă, și veniseră să isco-dească.

— Scoateți o revistă, orgolioșilor, și nu ne-ați invitat și pe noi.

Foarte încurcat, le-am răspuns că va fi o revistă de gen masculin.

— Orgolioșilor! Vă disprețuiesc ! Pariez că o să fie proastă. Nici n-am s-o citesc ! în ziua în care apare, mă închid în casă, trag perdelele și am să rid cu hohote. Știu că ideea a fost a lui Coroiu, care e un ipocrit și mă urăște pentru că i-am spus o dată că are nasul ascuțit ca Strohschneider (un vestit dansator pe frînghie).

Nu se putea să nu rizi. Îmi pare rău, vorbi mai departe cu înțeleală amețitoare, că nu-i aici, să mă audă. Îl urăsc ! Pe toți îi urăsc, numai pe tine încă nu, dar ai să te strici și tu, cum s-a stricat și Andrei, care mai demult știa să fie simplu și cald. Acum și-a ridicat și el nasul în sus, fiindcă a citit dicționarul *Larousse* și s-a făcut tobă de carte. Parcă văd că o să publice o poezie pe care n-o vor înțelege nici vrăbile. Hai, Lila, să plecăm ! Îmi pare rău că ți-am adus prăjitura. Să-ți stea în gît, fiindcă te-ai solidarizat cu el.

Profesorul Petran, care le cunoștea, le-a salutat. Tamara se repezi spre el.

— Vă rog să mă scuzați, domnule profesor, că nu v-am văzut. Cînd sînt indignată, nu mai văd pe nimeni, ceea ce nu se cuvine, dar dumneavoastră sînteți înțelegător. Nu-i așa că mă iertați ? Vă rog să mă iertați. Sînt proastă și nestăpînită, adică sînt numai nestăpînită, v-am spus și altă dată... Nu-i frumos să te repeți, știu.

— Sînt încîntat că vă văd, domnișoară, sînteți, ca întotdeauna, foarte spirituală, răspunse profesorul, netulburat și chiar surzînd.

De altfel, fiind celibatar, îi plăcea să se pună în postura unui cavaler galant, mai mult de formă, bineînțeles, fiindcă în fapt era un misogin declarat, ceea ce știa și Tamara, astfel că nu se înșela asupra surăsului său.

Tamara a plecat, iar profesorul s-a întors în fața lucrării pe care tocmai o examina. Era a doua lucrare cu conținut satiric, mult mai hidoasă decît cea în discuție : *Asasinul din Düsseldorf*, temă în care instinctul erotic lua proporții grotești, respingătoare.

Privind pieziș, cu o mină ridicată la înălțimea ochilor, ca și cînd s-ar fi apărut de violența imaginii, profesorul începu să vorbească, de astă dată cu alt ton. Își găsisse un punct de sprijin în gravurile pictorului Goya și, chiar dacă nu era entuziasmat, era gata să recunoască originalitatea și expresivitatea lucrării.

— Numai că, zicea el, publicul din zilele noastre nu agreează astfel de imagini.

Îmi cerea totuși o fotografie pe care s-o reproducă alături de articolul pe care avea să-l pregătească pentru revista americană care-i făcuse cîntea să-l numească corespondent pentru România.

Directorul asculta, ca și când nu-i venea să creadă. Albul obrazului său parcă se făcuse și mai alb. Părea un apostol, sub privirea căruia se întâmpla o minune.

Minunea asta i-o datoram lui Coroiu, care izbutise să dea o neașteptată explicație lucrării. Era greu de știut, totuși, dacă profesorul era sincer sau numai convențional. I-am spus că neîntârziat voi face o fotografie.

— Sînt în fiecare zi la Universitate, unde pot fi găsit la cancelarie între orele 12 și 13, mă lămuri profesorul, apoi îmi întinse mîna și plecă împreună cu directorul, care, tot mai mirat, uită să-și ia pălăria.

L-am ajuns la poartă și i-am dat-o.

— Să-ți mai spun ceva, zise el, aplecîndu-se puțin. M-am întîlnit cu primul-ministru Vaida-Voievod. M-a întrebant despre tine. I-am spus că ești talentat și că ar trebui să iacă ceva, să-ți dea ajutor, să-ți urmezi studiile în străinătate. Ai grijă, cînd vine, fii mai puțin sincer. E un nepriceput, nu lua seama ce spune. Sînt foarte rari miniștrii care înțeleg arta. Tot la altele se gîndesc ei.

A plecat directorul, lăsîndu-mi în suflet mulțumirea pe care o ai cînd simți bunătatea oamenilor.

Profesorul Papilian, agitat ca o apă în creștere, mi-a strîns mîna cu putere, spunînd că se bucură că i-am fost elev. Nu-și amintea dacă eram silitor sau nu, dar asta nu avea importanță, pentru că, în sfîrșit... Vorbea repede-repede, ca și cînd n-ar fi avut timp să-și spună tot, ca și cînd s-ar fi temut de sonerie. În lungii lui ani de profesorat intrase frica în el, nu se mai putea schimba.

Scrisul îi era ca și vorba : grăbit, cu întreruperi, cu reveniri, cu paranteze, n-aveai timp să guști pe îndelete lectura, te fura mereu, te atrăgea și pe tine în întorsături, în fugi și opriri. Între profesorii din Cluj, gravi și greoi, el avea o suplete tinerească. Îi și plăcea să se înconjoare de tineri, cu care era gata oricînd, oriunde să deschidă o convorbire despre orice subiect : estetică, filozofie, fizică, biologie, anatomie : despre toate știa destul să vorbească, fără întrerupere.

Tot așa de astă dată, intrînd în expoziție, chiar înainte de a fi văzut temeinic vreo lucrare, a început :

— Foarte frumos, foarte frumos, domnule Vasiu ! Iar- tă-mă că n-am venit la vernisaj, dar sînt foarte ocupat, foarte, foarte ocupat ! Am terminat un volum de nuvele și transcriu un roman mare, un roman psihologic, am și o lucrare de specialitate, și toate astea trebuie să le fac între orele de curs. Te invidiez pe dumneata. Dumneata ești fericit, fiindcă te poți ocupa de artă liber ! Liber, domnule Vasiu ! Nici nu știi dumneata ce lucru mare e libertatea. Să stai și să lucrezi, să faci lucruri frumoase. Da, foarte frumoase ! Ce titlu are lucrarea asta ?

— *Calul năzdravăn.*

— Ia să vedem. Foarte interesant, original, da ! Ești un meșter adevărat, cu vocație, viziune. Da, da, viziune, fantezie ! Ai lucrat mult, mult și frumos ! Te felicit din toată inima ! Ți doresc succes, îl meriți din plin, fiindcă ești un om de talent, ai mare viitor ! Sculptura e o meserie foarte, foarte grea, poate cea mai grea dintre toate. Cred că ești de părerea mea. Ce spui despre Ladea ? Sper că e mîndru că ai fost elevul său, fără îndoială ! El e mai dinamic, are robustețe, dumneata ești sensibil, ai lirism, da, da ! Îl admiri pe Brâncuși, se simte. Brâncuși e foarte interesant ! Vezi dumneata, sculptura trebuie să fie interesantă. Da, interesantă și originală ! Mai ales originală, fiindcă prin originalitate, numai prin originalitate se poate întrevădea personalitatea unui artist. Și dumneata ești original, da, da, foarte, foarte original ! Ai cioplit și lemn, ce frumos ! Spune, domnule Vlasiu, le vinzi ? Bineînțeles ! Dar vreau să te întreb, sint scumpe ? Vreau să-ți cumpăr și eu una sau chiar două, dacă, bineînțeles, nu sint prea scumpe...

Nu erau prea scumpe, și profesorul a cumpărat două reliefuri, despre care zicea că vor sta foarte bine în biblioteca sa, alături de alte lucrări de artă pe care le cumpărase din economiile lui, din pasiune pentru frumos.

Profesorul și-a amintit de timpul cînd citisem poezii la cenacul literar pe care-l găzduia în casa lui, neuitînd să întrebe dacă mai scriam. Nu i-am putut spune că eram pe cale să scoatem o revistă cu cenacliștii lui, fiindcă trebuia să respect consemnul tăcerii. *Herald* trebuia să se nască în taină, ca un copil din flori.

PRIMUL-MINISTRU

— Avem succes, îi spuneam lui Jurcan, mare succes, nu-ți dai seama ?

— Ce succes, ăsta e succes ? Ai primit un costum de haine și citeva mii de lei, ăsta-i succes ? Stai toată ziua Țci, în loc să te miști și tu. Vino să-l invităm pe Vaida. Am auzit că e la Cluj.

Vaida era prim-ministru, și Jurcan pe bună dreptate se gîndea că el ar fi putut să cumpere niște lucrări.

— Nu numai că nu vin, dar îți poruncesc să nu-l inviți nici tu. Am să pun un afiș pe ușă pe care voi scrie : Intrarea miniștrilor interzisă !

— Ai sictir, nu face pe grozavu, aici nu ești singur. Fac ce vreau !

Era greu cu Jurcan. L-am luat cu blîndețe, încercînd să-i explic de ce nu trebuia să-l invităm. I-am spus că Voievodul s-a dat de partea regelui ca să ajungă prim-ministru, că apără interesele bancherilor și că nu ne

puteam face iluzia că pricepe arta altfel decît primăreasa.

— Asta te privește pe tine. Lucrările tale fac scandal. Eu îl invit.

L-am lăsat în pace, crezînd totuși că nu se va duce, dar el s-a dus și l-a invitat, fără să-mi spună, iar Voievodul a venit.

Eram singur în expoziție. Stam pe scaun, cu picioarele pe sobă, citind un ziar. Mi-am lăsat picioarele jos. El și-a luat pălăria de pe cap, dar fără să salute.

„Nu-i nimic, să nu salute, îmi ziceam, îndrîjindu-mă singur, nici eu nu-l salut. La urma urmei, nu-l cunosc. Să vie Jurcan, să-l salute el.”¹ Mi-am aprins o țigară și, fumînd, îl priveam pe deasupra ziarului, încercînd să ghicesc cum se simte. Se simțea destul de prost, nu era greu de înțeles. Mă gîndeam chiar ca pînă la urmă era urît din partea mea și, adueindu-mi aminte de ceea ce-mi spusese Alexandru Pop, era gata-gata săj mă ridic, să-l cer iertare că nu l-am recunoscut, dar atunci s-a apropiat el de mine, întrebînd unde este pictorul care îi făcuse onoarea să-l invite personal la expoziție...

I-am spus că Jurcan stă puțin, fiindcă e frig și nu se simte bine, fiind bolnav.

— Da, e cam frig aici ! Ar trebui să faceți foc, spuse el, răsucindu-și un colț al mustății.

— Facem puțin, i-am răspuns, ridieîndu-mă în picioare, aduc prietenii cîte două-trei bucăți de lemne sub palton, dar Jurcan are nevoie de cel puțin cincisprezece grade de căldură. Suferă de reumatism.

— Mda, mda ! răspunse rar ministrul. De reumatism ? Nu-i bine, însă artiștii sînt obișnuți. Ei se lasă încălziți de muze, își încheie judecata, încercînd un fel de ris generos.

Mie însă nu-mi venea să rid. Atunci el s-a uitat în lă-turi, răsucindu-și iarăși mustața, cu două degete. În vremea asta, un copil, cu care venise împreună, s-a apropiat și—l trăgea de minecă pe Voievod, zicînd :

— Vîno, tată, să-ți arăt o femeie fără mini și fără pi-

Era un *Torso*, cioplit în marmoră, lucrare destul de realistă, dar, fiindcă n-avea cap și picioare, domnul ministru i-a spus copilului că e o sculptură abstractă. Atunci a venit într-un suflet prietenul Paul și, cu mari plecăciuni, îi cerea iertare excelenței-sale că întârziase, apoi, privindu-mă cu mirare, m-a chemat să mă prezint. Ministrul a dat mîna cu mine, întrebîndu-mă foarte de sus :

— Unde te-ai născut dumneata ?

— În Lechința, am răspuns dintr-o dată.

El păru că se gîndește o clipă, apoi vorbi ca pentru sine :

— Vlasiu... Vlasiu ? Numele ăsta are o iezonanță latină : Blasius ! Blaise !

— Unii oameni de știință susțin că numele Vlas este de origine slavă, i-am răspuns simplu.

— Ei ! mai fac și savanții greșeli.

— Excelență ! Vlasiu are dreptate, voi Paul să netezească această contradicție, dar excelența-sa nu se simțea prea excelent. L-au prins niște strănături ca niște explozii de tun.

— Am să-l spun prefectului să vă dea lemne, se lăuaa el, nu se poate să înghețați aici !

N-a stat mult în expoziție, că-i era frig. După ce-a făcut un rond printre lucrări, a mai strănutat de câteva ori, apoi a plecat, spunându-mi rece :

— Te felicit!

Nu peste mult a venit Jurcan, care, aflînd că invitatul său de onoare plecase, mă întreba ce-a zis și dacă i-a plăcut ceva.

— Eu cred că i-a plăcut. A strănutat în fața fiecărei sculpturi o dată, iar în fața tablourilor de cîte două ori, semn că pictura l-a impresionat mai mult.

— Spune drept, ce i-a plăcut ? Nu face teorie !

— Nu înțelegi ? Nimic ! Zicea că un pictor bolnav de reumatism n-ar trebui să invite miniștri la expoziție, într-o sală înghețată, în care te apucă strănutul. Iar în ce mă privește, sînt gata să răstorn soba peste tine. Să te înveți minte, berbecule ! Să nu mai alergi după cai verzi ! Ti-am spus să nu te duci la el ?

— Lasă-mă tu cu teoriile tale, spune drept : nu mi-a cumpărat nimic ?

— Nu ! în schimb a fost aici profesorul Papilian, a ver nit neinvitat și, din economiile lui, mi-a cumpărat mie, două sculpturi. Asta e ! Ești lămurit cum stăm ?

Jurcan se făcea că nu înțelege încotro băteau vorbele mele.

— N-a întrebat unde sînt eu ? Ce i-ai spus ?

— I-am spus că suferi de reumatism la creieri, că nu poți trăi fără o căldură de cincisprezece grade, așa cum mi-ai spus tu. Domnul ministru a zis că artiștii se lasă încălziți de muze. Ți place ?

Jurcan și-a pierdut răbdarea și a început să înjure.

— Mi-am pus speranța în el. Cu ce-mi plătesc datoriile ? N-am fost aici, că i-aș fi spus deschis să se lase de politică. Ciocoiul dracului, a învățat la Budapesta să fie băcan ! Papilian de ce n-a cumpărat și de la mine ?

— Zicea că nu-i plac podurile de piatră. Voia un pod de lemn !

Supărat de-a binelea, Jurcan mi-a dat un ghiont, jurîndu-se că nu va mai face expoziție cu mine în veci ! A trîntit ușa, de s-a cutremurat Prefectura, grăbindu-se ca și cînd ar fi vrut să-l ajungă pe Voevod, să-l arunce arcanul în git.

A doua zi a venit directorul academiei și, cu primele vorbe, m-a întrebat dacă am fost în expoziție când a venit Vaida. I-am spus că am fost.

— Și cum l-ai primit ?

— Nicicum. A intrat fără să dea bună ziua.

— Rău ai făcut. Trebuia să-l lingusești așa, de formă, ministrii sînt vanitoși. Mi-a dat un telefon și mi-a spus să nu mai dăm drumul studenților nepregătiți !

— Aici s-a lăudat că va vorbi cu prefectul, să ne dea lemne de foc. Era mai bine să-i spunei că studenții n-aveau paltoane și mergeau la cursuri îmbrăcați cu ziar pe sub cămașă, că mi-am întrerupt studiile fiindcă nu mi-am putut plăti taxele. Zicea că *Torsul* asta e abstract. E și prost, și rău. Vă rog să mă iertați, domnule director, nici n-am crezut altceva despre el și nu m-am așteptat la nimic. Voi continua să lucrez fără bursă de la Vaida.

— Da, da, te înțeleg, dar sînt în joc interesele academiei. Ți-am spus că trebuie să fii cumpănit...

— Cred că n-o să-mi cereți să închid expoziția, fiindcă excelența-sa v-a dat un telefon ?!

— Nu, dar nu-i bine să fii provocator cu somitățile, îți faci rău și ție, și nouă.

— N-am fost de loc provocator, și-mi pare rău. Asta cred că e greșeala mea. Ar fi trebuit să-i spun că nu are dreptul să ne critice. Poate s-o facă oricine, dar el nu. Studenții vin flămînzi și acum la cursuri, cum veneam și eu. Asta trebuia să-i spun. Da, că am lucrat în pivnița casei de nebuni, din mila unui portar, ca să fac o expoziție !

Bună, rea, vă spun încă o dată că fiecare cuvînt rostit de el este o obraznicie...

Vorbeam foarte aprins, iar directorul, ca să mă liniștească, mi-a pus mîna pe umăr, vorbind aproape cu duioșie :

— Nimeni nu te înțelege ca mine. Tu știi cît m-am umilit pînă am înființat academia asta, și mă umilesc și acum, să n-o desființeze, că avem mulți dușmani. Numai dușmani avem și prieteni de loc, fiindcă n-avem printre noi pe cineva cu protecție politică. Dacă l-ai fi primit bine, ar fi fost mulțumit, pentru că expoziția voastră, chiar cu exagerări, e interesantă, și ar fi fost bine și pentru academie. Eu tocmai înaintasem un memoriu, să ne mărească bugetul, și putem da cîteva burse. Sîntem în minile lor, trebuie să înțelegi.

Îl ascultam cum vorbește și parcă-mi era milă de el. Era palid, slab și înalt, cu păr alb, aplecat de spinare, cu ochii oboșiți. Fuma un muc de țigară de foi, pe care-l tot strîngea între degete, ca și cînd el ar fi fost vinovat că polițienii nu înțelegeau cît se trudise să înființeze academia, cu ce gînduri frumoase pornise la drum...

în seara aceea m-am dus de-a dreptul acasă. Pivnița, fără lucrări, părea o văgăună sinistă. Se spărsese o conductă de la calorifer și picura apă într-un lighean, pe care-l pusese portarul.

Sus, în camera medicului-șef, vorbea Hitler la radio. Nu știam ce spune, dar se putea bănuși, din răcnete scurte și prelungite, că se războia cu un dușman nevăzută care-i albură orizontul. Ascultându-l, mă cuprindea un fior. Mă temeam și nu știam de ce. Vorbea aproape în fiecare seară și l-am întrebat pe Trifu, ce plăcere-i face medicului-șef să-l asculte ?

— îl studiază din punct de vedere psihanalitic. Vrea să facă un studiu despre dictatori, mi-a răspuns, rîzînd.

Nu știu la ce concluzii o fi ajuns cu Hitler, dar felul dictatorului de a vorbi, imai ales acolo în pivnița casei de nebuni, suna straniu. De obicei, cînd începea să vorbească, plecam. Acum simteam nevoia să rămîn. Convorbirea cu directorul mă tulburase, mă încerca o remușcare de care se legau fel de fel de gînduri. Mă gîndeam la profesorii mei, îi vedeam discutînd și acuzîndu-ne pe mine și pe Jurcan că ne grăbisem să facem expoziție, ca să-i facem pe ei de rîs.

Mă trîntisem pe pat și încercam să-mi adun gîndurile, să văd în ce constă greșeala noastră, dar nu puteam prinde un fir.

M-am sculat să golesc ligheanul, fiindcă se umpluse și curgea apa pe jos. Apa era ruginie, mîzgoasă. Totul era urît în seara aceea, dar eu voiam să gîndesc, să înțeleg cum am greșit. Am pus ligheanul la loc, întrebîndu-mă cine-o să-l mai golească, dacă am să adorm ?

Hitler tăcuse, dar urletele lui parcă intraseră prin pereți, șiroiau cu apa ruginie și curgeau în lighean, de unde mi se părea că se înalță și crește forma lugubră a *Asasinului din Düsseldorf*, căruia îi dădusem acest titlu, dar nu-l găseam îndeajuns de potrivit. Acum mi se făcu lumină în cap, dar prea mare. Pețcran spusese să-i dau o fotografie după lucrare, dar nici el n-o înțelegea. „Ah, dacă ar fi martor clipei, îmi spuneam, poate ar înțelege că *Asasinul* este o imagine de care se leagă tot ce e hidos în univers, o imagine a viitorului întunecat... Nu, n-am greșit că l-am pus la expoziție ! Răspîndește groază, oroare. Asta e «frumusețea» lui... Ce greșală ! Dacă aș fi intitulat lucrarea *Dictatorul*, toată lumea i-ar fi înțeles sensul...”

Se umpluse iar ligheanul și m-am sculat, să-l golesc. A venit și Trifu, aducînd un ciubăr. Zicea că mecanicul plecase în oraș, și trimisese să-l caute. Pînă avea să vină, puteam gîndi în voie. „La urma urmei, eu n-am nimic cu academia, nu le datorez nimic. Îmi deschid singur drum. Nici cu Vaida n-am nimic, nici cu Petran, nici cu primă-reasa. Cînd va apărea *Herald*, or să se

lămurească și mai bine că nu cerșim admirația lor. Sint egoiști și vanitoși, cum a spus și directorul, maimuțăresc sentimentele. Cameleoni ipocriți !... E foarte bine, cum am scris în cuvîntul de deschidere : *«Fraților, schimbarea la față s-a făcut. Istoria să însemne pe prima foaie numele lui Maiakovski. Uzinele vor fi transformate din spinzurători în biserici. Toți cameleonii să fie împălați și depuși pe hotare, în loc de sperietori! Copiii noștri vor învăța după aceste semne că nu e frumos să fii cameleon. Banchetul nostru, la care am fost invitat să iau cuvîntul, este neîndoielnic un banchet mult mai normal, lucru pentru care ne felicităm, și nu mă îndoiesc despre asta, nici un nebun nu va mai lua cuvîntul. Eu personal nu sint de loc nebun. Sint integru și foarte lucid. Am numai o lacună: urăsc cameleonii /...»" îmi reaminteam sfîrșitul discursului scris pentru Herald. îl vedeam tipărit pe înția pagină a revistei, cu titlu mare : Deschidere la un banchet. „Cînd vor citi, îmi spuneam, vor pricepe, în sfîrșit, de ce sculptez imonștri. Fiindcă trăiesc cu ei la un loc. Da, domnule profesor Petran, sint, nu sint frumoase, nu știu, încă nu știu bine ce e frumosul. Coroiu și alții ca el cred că sint un artist revoluționar. Da, da, revoluție, domnule Vaida ! Poți să desființezi academia, noi mergem înainte... !"*

Prinsesem un fir și mă încălzisem tare, ieșindu-mi din fire, dar a venit mecanicul, a adus o scară, o lampă de benzină și a început să repare țeava. în felul acesta m-am liniștit, îl ascultam cum bodegănea, supărat că nu avea nici o clipă de răgaz, nici noaptea.

ALȚI PROFESORI

A venit și profesorul Sextil Pușcariu. Mic de statură, cu un cap frumos cioplit, cu nasul ușor acvilin, cu o privire ascuțită, el da cuvîntelor o fermitate fără asprimi și accente căutate.

Mi-a spus că a mai fost la expoziție, dar că era închisă și a revenit, pentru că îl interesează pictura și sculptura,

arte care nu sînt destul de încurajate la noi

— Am chiar o colecție modestă, cu cîteva lucrări de artiști contemporani. Am și niște icoane țărănești destul de frumoase, zicea el, și m-a invitat să văd această colecție, apoi a început să vorbească despre lucrările mele : Se spune că ești modern, dar în modernismul lucrărilor dumitale este un arhaism de o factură nouă, foarte expresiv. Depinde cum ai să evoluezi, fiindcă, de bună seamă, n-ai să te oprești aici. Mie îmi plac mai mult lucrările cu caracter liric. Cele realiste sînt cam grotești, în sensul că formele sînt prea exagerate...

A vorbit mult pe tonul ăsta și l-am ascultat cu mare încordare și modestie. Erudiția lui nesilită mă ajută să-mi găsesc stăpînirea de sine și căldura pe care trebuie să le ai în fața oamenilor de bun simț.

A cumpărat *Lebăda*, lucrare cioplită în lemn, și astfel șirul cumpărătorilor continua în lumea oamenilor pe care îi respectam. Nu era puțin lucru, și eu îmi dădeam seama. Era frumos că, între atîția intelectuali pe care îi avea Clujul, se puteau găsi și astfel de oameni. Cei mai mulți semănau cu Vaida-Voievod, a cărui vizită mi-a dat o amărăciune pe care n-o puteam uita, și-i făceam zile fripte lui Jurcan.

De ce l-ai invitat, mă mocane ? Ce-ai gîndit, c-o să-ți cumpere un pod ? Te-ai tîrît la ușa lui ca o broască rioasă. Nu era nevoie ! Venea el și fără să-i fi chemat.

— Crezi tu că venea, de ce să vină, să-ți vadă *Vițelii de aur* ?

— Da, *Vițelii* ! Ești un bou încălțat, nu înțelegi nimic nici tu. Te gîndești numai la bani !

— Mă gîndesc, ce vrei, să mînc răbdări prăjite ca tine ? Nu mi-e rușine să-mi vînd lucrările, că io le-am făcut. Nu cer bani gratis.

Mă înfuriam :

— Mă Jurcane, nu fi încăpățînat. Tu nu înțelegi că expoziția noastră are un scop mult mai mare decît cîștigul ?

— Ce fel de scop ? Lasă-mă cu idealismul tău, nu mă ameteți de cap. L-am invitat, și gata ! Fac ce vreau, să nu mi dai tu lecții ! Și să știi că altă dată nu mai fac expoziții cu tine. Am să fac singur, iar tu fă ce știi cu filozofia ta. Dracu să te ia cu *Căii năzdraveni* cu tot ! Tu crezi că ai succes, și s-o urcat la cap, dar eu știu ce știu.

— Ce știi ? Spune, nu fi Laș ! Tot vorbești de sinceritate, dar n-ai curajul să spui tot.

— Bine că ai tu. Ce să-ți spun ? Doar ți-au spus-o alții verde în ochi. Ce faci tu nu-i artă ! Acum înțelegi ?

Trebuia să înțeleg. Mă dureau cuvintele lui, deși erau spuse la minie. Dar se zice că la minie spunem adevărul.

Pînă la artă, fără îndoială, aveam încă un lung drum de încercări, pe care aș vrea să le pot povesti pe îndelete, așa cum au fost. Cu căderi și eu înălțări trecătoare, care încet-încet aveau să întărească în mine conștiința că nu e destul să fii sincer, ci mai ales adînc și conștient, că artistul are o misiune : misiunea de a ajuta oamenii să iubească viața frumoasă și dreaptă.

PICU PROCOPIE PETRUȚ

Din noianul de vizitatori, voi mai aminti despre un profesor universitar, Onisifor Ghibu, care, fără să fi avut erudiția lui Sextil Pușcariu, nici talentul profesorului Papilian, avea prestigiul unui intelectual mîndru de atribuțiile lui didactice, pe care le îndeplinea, aș zice, cu zelul vechilor dascăli transilvăneni, convins că poporul român, ca să poată pași în lume, trebuie să se cultive.

Întrînd în expoziție, a venit la noi și s-a prezentat cu onestitatea unui anonim, deși era chiar mai cunoscut decît profesorul Petran.

— Sînt fericit că am prilejul să cunosc doi artiști tineri și afit de talentați, încît vorbește tot orașul. Eu am dragoste de frumos, dar n-am pretenția că înțeleg arta. Știu numai că viața nu se poate lipsi de oameni ca dumneavoastră. Noi, românii, sîntem un popor tînăr în cultură, dar avem virtuți pe care le putem fructifica în folosul nostru și al omenirii. Ar fi bine să vă ajute statul, să puteți să vă dezvoltați talentul. Desigur, aveți greutăți mari. Am auzit că sînteți copii săraci, care v-ați ridicat singuri.

Vorbea liniștit, aruncînd din cînd în cînd cîte o privire asupra lucrărilor, de departe, ca și cînd i-ar fi fost de ajuns să constate că erau acolo. Ceea ce ne-a și spus :

— Eu n-am venit să vă critic, întîi că n-am pricepere, dar mai ales pentru că artiștii tineri trebuie încurajați, nu criticați. Sînt bucuros să vă cunosc și aș vrea să credeți în prietenia mea. Nu am bani să vă cumpăr lucrări. Nu acum, dar am să fac eu rost de ceva bani, și atunci cumpăr. Pînă atunci mi-ar face mare plăcere să-mi faceți o vizită, într-o zi cînd veți voi. Am să vă delectez cu niște manuscrise vechi, foarte interesante, cu ilustrații în acuarelă, făcute de un călugăr foarte isteț și talentat.

Atît mie, cît și lui Jurcan ni s-a părut cam monotonă introducerea asta, din care redau numai o parte. După ce a plecat, nu prea știam ce să credem. Totuși el ne făcuse cîntea să ne invite la el. Și ne-am dus.

Profesorul ne-a primit într-o cameră ai cărei pereți erau acoperiți cu rafturi de cărți de jos pînă sus. În mijloc era masa lui de scris, și alături două scaune, aduse poate pentru noi.

Eu am iubit cărțile încă de mic, deși în casa noastră nu se afla altă carte decît *Gromovnicul*, din care tata citea uneori despre mersul vremurilor. Mai tîrziu, cantorul satului mi-a dat și mie o carte, mi-a dat-o de tot, fiind- că-i păzeam oile : *Genoveva de Brabant*, carte veche, care se citea pe la nod, pe care am citit-o și eu de mai multe ori, pe cîrnp, pe unde se nimerea să fiu. O purtam în traistă, învelită într-o cîrpă, și mă mindream cu ea. Mi-a aruncat-o în foc într-o zi un băiat mai mare, să-mi facă rău. Știu că, privind-o cum i se răsuceau foile în flăcări, mi se părea o ființă vie, și plîngeam.

Mai tîrziu, ajungînd la oraș, am putut avea mai multe cărți, dar nu atîtea cîte aș fi vrut să citesc, iată de ce, intrînd în casa profesorului, m-am simțit bine.

Îl vedeam pe profesor cumva în întreg, eu toate cărțile sale. El era inima lor, și ele erau gata să se miște și să vorbească la un semn al lui. După un schimb de cuvinte de bun venit, profesorul s-a apropiat de un raft plin de la un cap la altul de manuscrise legate în piele.

— Sînt exemplare unice, spuse profesorul, scoțînd cu grijă un manuscris cu chirlice. Picu Petruț e originar din părțile Sibiului, de la Săliște, unde s-a retras după ce a fost excomunicat din minăstire. Se pare că nu era prea bisericos... V-am chemat să le vedeți, fiindcă ilustrațiile au o mare valoare. Nu numai prin vechime — se împlinesc aproape o sută de ani de la moartea lui — poate fi socotit printre cei mai mari ilustratori români ai acelor vremuri. Mă gîndesc să fac o comunicare la Academie, deși n-ar strica să mai aștept: bănuiesc că s-ar mai putea găsi și alte manuscrise. Pînă acum se cunosc vreo șaptesprezece, din care cele mai multe sînt aici.

Profesorul s-a așezat pe scaun și, foarte încet, a început să întoarcă pagină după pagină, explicîndu-ne conținutul ilustrațiilor, care pe noi nu ne interesa prea mult, mai ales că profesorul citea și fragmente din versetele ilustrate. Ne spunea chiar și glasul pe care se cîntau, totuși noi ne sileam să fim respectuoși. Am fi fost mai bucușori să răsfoim cărțile singuri, să ne oprim asupra ilustrațiilor care ne atrăgeau, dar profesorul avea metoda lui.

Se făcuse seară, și noi încă nu văzusem în întregime nici două manuscrise. Jurcan mă privea cu îngrijorare, ca și cînd ar fi cerut ajutor.

Mi-am luat inima-n dinți și l-am întrebat pe zeusul dascăl dacă n-am putea să venim altă dată, spunându-i că nu mai puteam întârzia.

— Foarte bine, a spus el, veniți și mâine și vom continua.

Jurcan făcu ochi mari, gata să spună cine știe ce.

Atunci, însă, soția domnului profesor, despre care știam că și ea fusese mai demult cîntăreață la Operă, a intrat în bibliotecă și ne-a spus bună seara cu ton de mare prietenie. Parcă nu-mi venea să cred că erau în Cluj și astfel de doamne prietenoase. Ea nu văzuse încă expoziția, dar îi spusese soțului ei că eram tineri talentați. Avea o natură bună, o căldură familiară care-o făceau simpatică. Auzind că aveam să venim și a doua zi, ne-a spus că i-ar face plăcere să rămînem la cină.

— Dar să veniți mai de timpuriu, adăugă profesorul, că mai e mult de văzut.

Soția profesorului ne îndemna să luăm din aperitivele aduse, și noi nu ne-am sfiit, am tot luat, în timp ce profesorul încă mai continua să ne explice cît de importante erau acele manuscrise pentru cultura românească din trecuturile vremi.

— Sînt foarte frumoase și instructive, adăugă Jurcan cu vădita dorință de a fi pe gustul profesorului.

— Mai lasă-i acum să respire, îl ruga soția lui, umplînd încă un rînd de pahare de vin, cuvinte care l-au făcut pe profesor să înceteze.

Nu e de mirare deci că o priveam cu simpatie.

I-am mulțumit pentru bunătăți și am plecat. Cînd am ajuns în stradă, i-am spus lui Jurcan :

— Am pățit-o cu Petruț ăsta. Mă cam doare capul !

— Și pe mine, a răspuns el. Zău, mă, cum sînt profesorii ăștia... Noroc că nu trebuie să dăm examene. Tu ai fost răbdător ca niciodată, dar mie îmi venea să sar de pe scaun. Mine, dacă venim, nu trebuie să mai tăcem. Să zicem și noi ceva, să nu creadă că sîntem proști.

A doua zi a început lectura celui de-al treilea volum.

— Aici, ne arăta profesorul, este vorba de alungarea Evei din rai.

— Sînt bine compuși. Sînt în perspectivă, zise Jurcan, ou cel mai fals ton teoretic.

Mi-a venit să rîd.

— Aici e vorba de învierea lui Lazăr, continuă profesorul.

— Foarte sinistru, scăpă Jurcan iarăși o apreciere deosebită. Influență bizantină !

— Da, pictorul e influențat de pictura bizantină, dar nu schimonosește figurile, luă vorba profesorul. El este un artist popular, pe care îl socotesc vrednic de interesul dumneavoastră, întrucît aveți aceeași origine țărănească. În volumele pe care le-am colecționat, sînt

peste două mii de ilustrații, încetul cu încetul o să vi le arăt pe toate...

Nu știu dacă avea într-adevăr gîndul ăsta, dar noi ne-am înspăimîntat de-a binelea și căutam în gînd o scăpare.

Jurcan îmi aruncă o privire peste umerii profesorului.

— Am fumat prea mult, domnule profesor, ne îngăduiți să deschidem puțin fereastra ?

Jurcan îmi ghici gîndul și-mi sări în ajutor, în felul lui. — Mai bine ar fi să ne luăm paltoanele pe umeri și să ne plimbăm puțin prin grădina. Ar fi o idee bună.

Bună idee și curajoasă din partea lui Jurcan, dar profesorului îi era teamă să nu răcească. A început să vorbească despre poeziile lui Picu Petruț, spunînd că a fost influențat de Ion Barac, de Vasile Aron și chiar de Anton Pann.

Numai unul dintre volumele pe care-și sprijinea afirmațiile avea peste o mie patru sute de pagini.

Cînd s-a sculat profesorul să ni-l arate, Jurcan a început să se scarpine la ceafă, ca un țaran ajuns la ananghie. Ca să nu rîd, am început să vorbesc :

■ E o muncă nemaipomenită, domnule profesor. E o lecție pentru noi, nu știm cum să vă mulțumim. Mai ales Jurcan, care are de gînd să facă pictură bisericească, are ce învăța.

— Mă bucur că vă interesează, răspunse profesorul, în-torcîndu-se spre noi. Le vom cerceta împreună pe toate.

Jurcan a deschis gura să spună ceva, dar s-a oprit deodată, ca și cînd i s-ar fi pus un nod în gît. A întors capul spre fereastră, parcă numai într-acolo mai vedea o scăpare.

Au urmat încă două ceasuri de lectură și explicații, să mă ierte inimosul profesor, dar le-am uitat, fiindcă l-am ascultat pe sărite, apărîndu-mă de Jurcan, care, din cînd în cînd, îmi trăgea cite un picior pe sub masă, spunînd la întîmplare :

— Are personalitate Petruț ăsta, păcat că nu mai trăiește.

La masă eram beți fără să ne fi atins de vin și am făcut cele mai grave abateri de la etichetă. Tăiam ochiurile cu cuțitul, făceam mămăliga cocoloș între degete și amestecam furculițele. Pahare n-am răsturnat, însă nu ne-am sîit să luăm de două și de trei ori din toate mîncările, fumînd și țigareleto doamnei, fiindcă ale noastre se isprăviseră. După cină, soția profesorului a cîntat la pian, și cînta frumos. Renunțase la cariera artistică, după spusa ei, pentru a se dedica în întregime familiei.

— Bine a făcut, zicea Jurcan, după ce-am ieșit, că stă cam rău cu talentul. îl prefer pe Petruț. Dar fără explicații !

Vizita la profesorul Ghibu o țin aminte, nu numai fiindcă e legată de numele lui Picu Petruț, care este într-adevăr un ilustrator de mare valoare, dar și pentru omenia caldă cu care am fost primiți în casa lor, într-o vreme când ușile celor înstăriți se deschideau cu greu unor artiști al căror viitor, și mai ales trecut, sta sub semnul întrebării. Se pare că acest profesor nu uitase că și el era copil de țăran, cum uitaseră cei mai mulți.

Am lăsat să treacă timpul, fără să ne mai ducem, deși profesorul ne invita de câte ori ne întâlnea, cu multă căldură.

Veniți să vă arăt și celelalte volume ale lui Picu Petruț. Veniți, că vă aștept.

Zicea că a mai găsit un exemplar nou, care avea vreo trei sute de ilustrații.

BUCURIA DE A TRĂI

Între timp mai apăruseră două cronici scrise de doi profesori, articole în care o seamă de aprecieri se suprapuneau cu caldă simetrie aspirațiilor mele, avind meritul de a întări în conștiința vizitatorilor opinia că sculptura nu era numai o artă vizuală, că materia și forma puteau fi supuse gândirii noastre.

Acest principiu estetic, pe care eu abia îl dibuiam, iar autorii acestor cronici îl făceau cunoscut, avea să devină treptat firul conducător al muncii mele viitoare.

Articolele au reaprins interesul vizitatorilor. Mai ales intelectuali care lăsaseră să treacă timpul fără să ne viziteze, actori, cîntăreți, poeți și muzicieni veneau unul cite unul, dîndu-mi prilejul să-i cunosc și să stau de vorbă cu ei.

Artiștii de la Operă erau aduși de Sandi și de Leon. Ei îmi arătau o dragoste și o admirație neprecupețită, ca și tinerii literați cu care pregăteam revista. Gîndurile pe care le schimbam în acele zile cu vizitatorii răscoleau în sufletul meu aspirații noi, dîndu-mi o neliniște caldă, întărind în mine convingerea că drumul pe care pornisem era cel bun.

Îmi amintesc de poetul Emil Isac, fostul meu profesor de estetică ; a venit însoțit de două jartiste de la Teatrul maghiar, cu care mi-a făcut cunoștință, dar ele n-au stat mult. A rămas el și, cu multă răbdare, a privit fiecare lucrare, vorbind fără întrerupere. Parcă făcea o repetiție a cursului său de estetică. Vorbea frumos, dar cam sărea de la o idee la alta, referindu-se mereu la experiența lui.

— Societatea din Cluj, spunea el, nu e pregătită pentru astfel de manifestări, dar vouă să nu vă pese. Sînteți

tineri. Nici pe mine nu mă înțelege nimeni, eu însă nu mi bat capul cu toți proștii din lume. N-au decît să se cultive. Un poet nu e la cheremul oricui. Își scrie durerile și bucuriile cu sinceritate atît de mare, încît se oglindește în ea universul întreg... Cred că cunoști poeziile mele !

Le cunoașteam.

Nu poțt reda felul lui de a vorbi. Saltul de la o idee la alta, revenirile și mai ales intonația, cu pauze lungi la mijlocul frazelor, pentru a căuta o metaforă, un cuvînt rar sau un accent satiric, îți cereau multă răbdare ca să-l asculți. Nu-i plăcea să fie întrerupt și nu răspundea decît arareori la întrebări directe, dimpotrivă, te lăsa să crezi că nici nu te-a auzit. Îi plăcea să fie ascultat ca un oracol. Uneori avea expresii tari și chiar vorbe de ocară, mai ales cînd biciuia prostia și arivismul social. Dreptul ultim de a judeca opera cuiva îl acorda numai posterității.

M-a invitat să-i fac o vizită chiar în aceeași zi, și m-am dus. Locuia într-o cameră destul de mică, ghiftuită de cărți, puse la întîmplare peste tot, chiar și pe cele două fotolii pe care le avea, astfel că vizitatorii nepoțiti trebuiau să stea în picioare. Dacă se hotăra să ia cărțile de pe unul dintre ele și te poftea să șezi, ținea să-ți spună că era cea mai mare cinste pe care o făcea cuiva.

— Pe scaunele mele nu dau voie să stea decît oameni de bun-simț. Proștii îmi dau migrene, și sînt mulți, nu te poți scăpa de ei. Ei cred că un poet e un oarecare, că oricine îl poate trage de mincă... Să-ți citesc ultimul meu poem, încă nu l-am citit nimănui, nici nu-mi place să citesc tare. Poezia trebuie șoptită. Cu voce tare, orice poezie pare prozaică...

Uita să-mi citească și se întorcea iar la fotolii, spunînd că le moștenise de la tatăl său și că uneori i se părea că-l simte acolo, mai ales cînd compunea.

Am fost impresionat de voința lui de a rămîne poet, și nimic altceva, într-un timp în care goana după situații și averi devenise mai mult decît o boală, un morb care părea de nevindecat și care urîtea viața ca o pectingine.

Peste ani s-a întîmplat să-mi găsesc un atelier în aceeași curte în care sta și el și aveam să învăț de la acest poet un lucru simplu : că nu poți fi cu totul în asentimentul oamenilor, fără o totală dăruire.

— Dar, zicea el, un poet, un artist, un creator care cade pe panta linguşirii ratează de la început, pentru că linguşirea e minciună, iar poezia este adevăr.

Era un mare cunoscător al literaturii maghiare și avea un respect fără seamăn pentru poezia lui Ady Endre și a lui József Attila.

— Aceștia sînt zeii literaturii maghiare, zicea el, care au biciuit mocirla vieții grofeste, așezînd poezia în drepturile ei umane. Să știi de la mine, Vlasiu, că nu vor muri niciodată, pentru că ei n-au linguşit nici

oameni, nici instituții, nici idei ipocrite. Au biciuit silnicia, răutatea și prostia, cu neîntrecut simț poetic, tot atât de adânc și original ca și Eminescu al nostru. Astfel de poeți fac cinste nu numai țării lor, ci tuturor popoarelor.

Venea serile în atelier și uneori rămânea mai mult, vorbind cu înflăcărare crescândă, alte dăți pleca repede, ca și cînd ar fi căutat ceva ce nu găsea. Uneori mă chema să ne plimbăm împreună. Umblam un ceas, două prin parcul de lângă Someș și vorbea fără oprire. Chipul lui, cu un frumos profil bărbătesc, părea săpat într-un lemn albit de ploii și de lumină. Am vrut de multe ori să-i fac un portret, însă el amina mereu.

— După ce mor, îți pozez mai liniștit, zicea el, o să ai atunci distanța cuvenită pentru a face o sculptură care să se vadă de departe.

Într-una din aceste seri mi-a adus puțină miere într-un pahar și doi biscuiți. Întîi n-am înțeles, dar el a început să vorbească, spunînd că-mi aduce mie cîna lui din ziua aceea, să mă învețe să mîncînc miere, fiindcă este cel mai sănătos aliment.

— Dimineața un ou, iar seara puțină miere cu unt, și o conștiință curată, e de ajuns pentru a trăi fericit.

— Și cite o sticlă de vin, am adăugat eu.

— Asta e glasul tinereții, n-am nimic împotrivă, dar vinul te împinge spre vorbe și fapte de care-ți pare rău.

Paul l-a adus într-o zi pe Szolnay, cel mai cunoscut pictor maghiar din Cluj, care venise acolo de la Baia-Mare. Vorbea greu românește, însă destul de bine ca să înțeleg ce suflet cald avea. După ce a privit pe indelete lucrările, m-a întrebat :

— Nu înțeleg : ziare maghiare de ce nu scrii nimic despre acest expoziție interesant și tineresc ?

Am dat din umeri. Era și pentru mine o întrebare.

Szolnay a dat el o explicație :

— Vezi, între noi nu trebuie să fie șovinism. Noi lucrăm pentru întreg omenire. Să ajutăm sufletul și conștiința oamenilor să fie mai drept și mai generos. Nu supărat, Vlasiu sste mult unguri care gîndește frumos prietenie. Artist, trebuie fii om, el arta face prin iubire și simțire. Artă nu joc de cărți, să facem glumă din el și răutate.

O bunătate caldă și gravă învăluia cuvintele lui. Semăna cu directorul meu, care, ca și Szolnay, știa că nu e destul să spui un adevăr, ci mai cu seamă să-l rostești cu căldură, cu modestie și convingere.

Ne-a invitat să ne ducem pe la el, și ne-am dus. Avea un atelier mic, plin de peisaje în pastel. El reușea să dea poezie cromatică zidurilor galbene cu acoperișuri de tinichea, ale Clujului. Avea multe studii după un cadavru, din care mi-a dat și mie unul, în semn de prietenie, zicea el. I-am dat și eu un cap de pămînt ars.

Din păcate, viața lui era îngreunată de boală și se plîngea mereu că nu poate lucra destul de mult.

— Greu meserie, zicea el. Nu putem face pictură bun, dacă nu lucrăm mult.

El a lucrat totuși foarte mult și a făcut pictură bună, în înțelesul mare al cuvintului, iar timpul nostru îl cîns-tește pe bună dreptate, situîndu-l între clasici, unde este locul lui.

Szolnay studiase ingineria și învățase că nici o lucrare a omului nu trebuie făcută de mintuală. Într-o zi se afla în atelierul lui un medic tînăr, care se oprișe în fața lucrării de pe șevalet, spunînd că ar vrea s-o cumpere.

— Nu putem vinde, a răspuns Szolnay, surîzînd ca și cum s-ar fi scuzat, încă nu gata. Mai avem lucru mult la el. Nu stai bine nici desen, nici forme. Place dumitale numai culoare, dar nu destul. Facem bine, și atunci dumneavoastră cumpărați.

îmi amintesc cu emoție de acest maestru, ca și de toți ceilalți artiști sau neartiști pe care l-am cunoscut atunci, ca despre un început de viață. Sentimentul că erau oameni care veneau spre mine cu prietenie, înclinați să mă considere la unison cu ei, împărtășindu-mi gânduri și aspirații care semănau cu ale mele, mă ajuta să-mi găsesc echilibrul și vigoarea de a întîmpina viitorul cu încredere. Vorbele înțelepte care mi s-au spus de către unii au fost pentru mine cea mai înaltă răsplată pe care o puteam aștepta. Ele au trezit în mine dorința de a trăi, întărîndu-mă în lupta cu potrivnicia dușmănoasă a anora, sau ocolind cu îngăduință falsa prietenie.

Era întîia etapă hotărîtoare a unui drum dinspre sat spre oraș, drum strîmătorat de clasa celor avuți, care credeau că orașul le aparține. Împotrivirea rece și fățișă a orașului venea de la ei. Nu-i puteam distinge încă destul de bine, dar timpul avea să mă ajute. Găsisem o armă, disprețuită de ei, arta, pe care o priveau ca un simplu „joc de cărți”, cum spunea Szolnay. Mie avea să-mi deschidă toate drumurile : întîi spre luminarea spiritului meu, îngădit de prejudecăți și incultură, și apoi spre bucuriile vieții. Bucuria de a trăi între oameni buni și drepți.

CUMPARA DREPTĂȚII

Nu trecuse mult timp de la închiderea expoziției. Emoția tiparului mă împiedica să simt bucuria de nedescris pe care o simte orice expozant în astfel de zile. Mă sculam dimineața și plecam spre tipografie, unde aveam greutăți cu clișeele ce trebuiau să apară în *Herald*.

Într-o astfel de dimineață aveam să-mi explic de ce nu veniseră nici Baci, nici ceilalți prieteni din ateliere la expoziție. E drept că Teo îmi spusese într-o zi să nu-i

astept, adăugind că la ateliere se pregăteau niște evenimente pe care aveam să le aflăm la timp.

— Ce fel de evenimente ? l-am întrebat. Și expoziția mea e un eveniment.

— De alt orizont, prea liric pentru a fi comparat, încheie el discuția.

Îl respectam prea mult, pentru a forța discreția lui, și am tăcut, gândindu-mă că poate Baciul o să vină într-o zi la mine și aveam să-l întreb pe el. Apoi zilele au trecut și uitasem. Nu mă mai gindeam decât la revistă.

Era o dimineață destul de urâtă. Bătea vântul și-ți arunca în față fulgi de zăpadă cu ploaie. Îmi strângeam fularul în jurul gâtului, ocolind cu grijă băltoacele, gândindu-mă că mi-ar fi trebuit niște galoși. De mult îmi visam eu galoșii ăștia, iar acum eram pe cale să-i am. Aveam în buzunar banii primiți pentru o lucrare și m-am oprit în fața unei vitrine. Stam acolo, privind galoșii, chibzuind câți bani îmi mai rămăneau, dacă-i cumpăram pe cei mai frumoși.

Atunci a început să sune sirena Atelierelelor de la C.F.R., al cărei ton îmi rămăsese în urechi. Acum suna prelung, nu ca altădată. Grozav suna sirena în ziua aceea, parcă mă striga.

— Ce s-a întâmplat ? De ce sună ? se întreba cetățenii unii pe alții.

Cineva a rostit cuvântul „grevă”.

„Grevă ? Aha, de data asta, țimplarii, strungarii, mecanicii, electricienii, lăcătușii, fierarii, tapițerii, vopsitorii n-au mai așteptat ora prinzului, și-au pierdut răbdarea, au tras curelele de pe mașini, au lăsat jos ciocanele...”

Am uitat de galoși. Mergeam înainte și mi se părea că vântul bătea mai tare. Curgeau de pe streșini cocoloașe de zăpadă și nu le luam în seamă. Cuvântul grevă îmi intrase în cap și nu-l puteam scoate. Sta lângă cuvântul *Herald* și parcă nu se potrivea unul cu altul.

Mă uda lapovița, dar mergeam înainte, gânditor. Bacu venise lângă mine și umbla alături. Avea cojoc alb și căl-țuni din piele de bou. Ce-i păsa lui de lapoviță ?

„Spune, Bacule, cum a fost în anul acela de pomină, cînd țărani au pus mina pe coase și pe securi ? Povesteai într-o zi, cînd păzeam oile pe lângă țințirim. Te-ai oprit lângă piatra aceea în formă de 8 și ne-ai spus că erau îngropați sub ea patruzeci de țărani din Ogra. Îngropați de grofi, pentru că au cerut dreptate... Ne spuneai fel de fel de povești. Te-ai rezemat de piatră și vorbeai. Grofii au făcut trenuri și cărau bogățiile, iar oamenii mureau de boli și de foame... Mureau copii în leagăn, ori slujeau viața întreagă pe moșii. Nu le auzea plînsul nimenea. Apoi s-o așezat lăncu din Vidra în fruntea țărănimii și s-o bătut cu vitejie, numai că nu i-o

fost dat .să aibă noroc, că l-o mințit împăratul... Ogrenii au făcut gropi peste noapte, au luat piatra de la cumpăna unei fintini și au pus-o acolo, să pomenească vremilor despre cumpăna dreptății. Azi nimeni nu-și aduce aminte cine e îngropat sub piatra aceea. Crește pământul pe ea, o înecă buruienile. Am fost la Ogra azi-vară și am văzut-o. Mi s-a părut că oasele celor de sub pământ Strigă. Se auzea un cuvânt murmurat pe buza Mureșului : dreptate... dreptate... Bacule, sînt multe întrebări cărora nu le dau de rost. S-a zis și se mai zice că nu se cuvine să ridicăm sabia, că cel ce o ridică, de sabie va muri. O grevă e o sabie ridicată, Bacule ? Dacă muncitorii își cer drepturile încrucișînd brațele, înseamnă că au ridicat sabia ?"

Bacu mi-a răspuns vorbind rar, parcă citea în ceaslov, și vorbele se auzeau limpede : „Dacă sabia e ridicată în numele dreptății, e sabie sfîntă ! Auzi, nepoate ? Să nu uiți !"

La tipografie se lucra tăcut. Se auzea numai clempănitul rotativelor. Cînd am trecut pe lîngă culegători, ei au ridicat ochii asupra mea, privindu-mă într-un anume fel, ca și cînd m-ar fi invitat să tac și eu. Patronul tipografiei sta la birou, cu capul îngropat în registre. L-am lusat la o parte pe mașinist, cu care eram prieten încă de cînd eram la Căile Ferate, și l-am întrebat:

— Ce știi despre grevă ?

A aruncat o privire spre biroul patronului, apoi, în timp ce potrivea ceva la mașină, mi-a spus :

— A început bine, mi-a spus Lupea acum. Muncitorii sînt solidari și comitetul e stăpîn pe situație. Au ocupat birourile și au făcut echipe de pază peste tot. Inginerii și funcționarii sînt sechestrați. Mai mult nu știu. Ar fi bine să te duci să vezi ce se întîmplă. Eu nu pot lipsi de aici. Ai venit pentru clișee ? Lasă-le, avem noi grijă să iasă bine.

Am plecat. Pe drum mi-am adus aminte de cheful nostru de la „azil". Acum mi se părea că înțeleg de ce Baciu nu era în apele lui. Înțelegeam și de ce nu venise la expoziție. Trebuia să organizeze greva.

Încetase ninsorea, dar mai bătea vîntul. Mergeam înainte, păsînd tot mai repede, ca și cînd în zare se aprinsese un foc lîngă care trebuia să ajung mai repede.

Am ajuns, dar nu era chip să te apropii. Străzile erau barate de polițiști, care încercau să le oprească pe soțiile muncitorilor. Ele veniseră cu mîncare pentru oamenii lor și nu le lăsau să intre. Dincolo de poarta atelierelor se vedeau muncitorii. O masă neagră, ca o pădure în freamăt.

Dinspre Depoul de locomotive, din cînd în cînd, țîșneau fluierături peste tăcerea înfrigurată.

— Vine armata, vine armata, se auziră niște voci.

Venea un pluton de soldați, condus de un locotenent. Soțiile muncitorilor priviră lung în urma soldaților. Cîteva încercară să treacă prin rîndul polițiștilor, dar fură împinse înapoi.

Am intrat în vorbă cu una, și ea mi-a spus că directorul atelierelor nu avusese încotro, a trebuit să plece la București cu doleanțele muncitorilor. Cereau să li se dea negru pe alb : mărirea salariilor, opt ore de muncă pe zi, ajutor de boală pentru copii, pentru neveste. Drepturi care nu li se respectau, de aceea luaseră ei minile de pe mașini.

— S-a făcut un comitet de grevă, îmi spunea femeia. S-au ales conducătorii.

S-a apropiat de noi altă femeie, care la început m-a privit cam bănuitor, dar mai apoi vorbea deschis. De la ea am aflat că nu de mult salariile ceferiștilor fuseseră scăzute. Asta e o treabă a lui Vaida, mi-am spus, își plătește prețul puterii. „He, he, domnule Vaida, ai grijă, ăștia nu sînt țărani. Mă tem că nu-i cunoști pe ceferiști. Jur că n-ai dat ochii cu nici unul. Sînt oameni răbdători, care lucrează în frig, în fum, vara și iarna, zile lungi ! Poate nu știi că se lucrează unsprezece ore pe zi... Dacă ai ști, ai înțelege că ăștia, la adicăteala, nu se tem de moarte. Și nici prostii nu sînt. Băcu are și talent, să știi de la mine. Dacă ai sta de vorbă cu el, te-ai mira auzindu-l cum vorbește. Ai putea învăța de la el să nu fii flecar...”

Încă nu știam ce rol avea Baciul, dar aș fi putut jura că făcea parte din comitetul de grevă. Nu-l puteam vedea altfel.

Îmi înghețaseră picioarele tot umblînd prin udeală, îmi era frig și tremuram. Voiam să plec, dar parcă mă ținea locului o mină nevăzută. Privind soldații, ale căror baionete erau mai înalte decît gardul atelierului, mă întrebam ce gindeau ei. Atunci am văzut-o pe soția lui Urași, gazda mea de demult. Ni s-au întîlnit ochii, dar ea nu m-a cunoscut. Nu se aștepta să mă vadă acolo. Mică de statură, aproape se pierdea printre celelalte. Din cînd în cînd schimba sufertașul și, ducîndu-și mîna la gură, și-o încălzea. Am pășit înspre ea și m-a recunoscut. După schimbul de cuvinte obișnuit, mă întrebă în ungurește :

— Oare ce-o să se întîmple, ce crezi dumneata, lanoș ?

Avea o îngrijorare în priviri și, ca s-o liniștesc, i-am spus să nu se teamă, că lucrurile vor ieși bine.

— Să te-audă Dumnezeu, a spus ea.

Mi-am adus aminte că era adventistă. Cîndva încercase să mă convertească și pe mine, ca și pe bărbatul ei.

— Stau aici de la ora unsprezece și nu ne lasă sălba-ticii ăștia să intrăm. Ce mincă oamenii ?

— Nu se gîndesc ei acum la mîncare !
Ea mă privi inciudat, cu ceva străin în priviri.
Trecuse mult de amiază și se strîngeau tot mai multe
femei. Unele erau cu cîte un copil lîngă ele.
— Unde-i tata ? întrebau mereu.
Mi-am adus aminte de vremurile tulburi din 1918,
cînd ieșisem împreună cu Mama să așteptăm
întoarcerea căta- nelor de pe front. Așteptam să se
întoarcă și Tata, care se dusesse la război, o dată cu
cei alți lechințeni, lăsîndu-mă mic. Dar el nu s-a mai
întors...
„Războiul a încetat de mult, îmi spuneam, acum ar
trebui să fie bine, și nu este. Inimile mamelor și ale
copiilor tremură ca și mai demult. Ah, viață, viață, urîtă
ești ! Cine să te schimbe ? !”

Ajunsesem acasă și nu-mi găseam locul. închipuirea
mă întorcea în trecut. Mi se părea că pășesc dintr-un
atelier într-altul, mirîndu-mă de muțenia mașinilor.
„Iată, patruzeci de mașini stau în rînd ca niște soldați
cu picioare negre. Oare așteaptă un semn, să se
năpustească peste viață ? Ar fi mai bine să lucreze, să
mute fierul și lemnul, să cînte, să ridă. Dar pentru asta
ele cer oameni ! He ! Ce om și Baciul ăsta... Cine-ar fi
crezut că, în vreme ce sta aplecat pe strung, privind
gura cuțitului, îngropată în fierul sclipitor, el se gîndea
la o zi în care tăcerea să cadă peste mașini ? ! Omul, așa
e, nu poți ști ce gîndește. Minile lui fac un lucru, dar
gîndul i se duce departe și lucră ce vrea el. Uneori
schimbă rostul lumii, face altă lume. Hm ! Puterea
omului... Oare Baciul avea puterea asta ? El a scos
pentru o zi inimile din mașini, le-a stins glasul cu un sin-
gur semn. A pus sirena să cînte altfel, să cînte prelung,
cu vaiet sinistru...”

O clipă mi s-a părut că aud glasul supărat al lui Ba-
ciu, care, ridicînd o mină deasupra mulțimii, îmi făcea
semn să tac, strigînd :

— Nu mai sporovăi
verzi și uscate, mă
artistule, taci ! Acum
nu e timp de poezie..

„Aș fi vrut să dorm, și nu-mi era somn. Mă trîntisem pe pat și mă lăsam purtat de gânduri. Veneau spre mine atelierele. Mă vedeam umblind pe acolo, în atelierul de forjă, flăcările îți dogoreau obrazii, ți se încălzea creierul în cap. Acum a intrat frigul în cuptoare. E un întuneric de smoală, prin care te pierzi ca într-o groapă. S-a supărat Urași, i s-a făcut lehamite de căldură, a aruncat apă rece peste foc. „Hei ! Urași ! Urai tu focurile, ori fierul, care nu se lăsa călit, te împietrea și te făcea tăcut ? Alt foc vrei să aprinzi tu ! Aștepți semnul, să schimbi oamenii, să-i arzi pe cei răi !”

Iată și afurisita mea de teighea ; ființă mută, cite po-vești nu ți-am spus ? Și lădița cu scule care tocesc minile și le amorțesc. Ei bine, ciți ani au trecut ? O sută, o mie ?

Am ieșit din atelier cu graba omului vinovat, am trecut printre vagoanele demontate pe linii ; unele, fără roți, erau sprijinite de butuci, altora le lipsea un perete, altora ferestrele și ușile. De cînd nu mai cîntă sirena, au înțepenit. Dacă zece ani n-ar mai cînta, ar putrezi, ar crește buruienile peste ele, s-ar face una cu pămîntul.

„Mocane, asta nu se poate ! Cred că nici voi nu vreți. V-ar dura inima să vedeți că drumurile de fier ruginesc pe hotare. Altceva vreți voi, de bună seamă. Eu nu înțeleg bine ce vreți voi, auzi, vreau să vorbesc cu tine !”

Străbat anevoie prin vagoane, am uitat intrările și ieșirile care duc la poartă. Îl văd pe Radu, tovarășul sfios care cînta doine. Uite-l pe Bratu, tinichigiul, pe care vin- tul l-a răsturnat de pe un vagon, întorcîndu-l peste cap acoperișul de tînchea, ca pe-o umbrelă de moarte. Și Luca, cel care-mi vorbea de un avion minune, și Simon, bătrînul tuberculos. Se zbătea moartea în plămîni lui, dar avea o casă începută, îi mai lipsea acoperișul și, trebuia să cîștige bani. O acoperea cu singele lui. Fiecare țigla însemna o picătură de singe, fiecare căprior, o hemoptizie.

Încercam să-mi fac loc printre ei, dar nu puteam pă-trunde. Erau ca un zid, în care bătea un singur gînd : să nu înceapă lucrul pînă nu vor schimba cîntecul sirenei. Parcă s-ar fi înțeles să fie asemenea mașinilor, să-și arate legătura cu ele, să știe lumea că ele nu pot fi fără ei ; tăceau ei, tăceau și mașinile.

Asta înseamnă o grevă ? Nu ridică nimeni sabia, nu curge singe. Atîta numai, că oamenii își iau minile de pe mașini, le încrucișează. Vrea cineva să pună mîna pe sabie, se gîndește domnul prefect la una ca asta ? Acum sirena nu mai cîntă după ceas. Se vor ridica rîngile de fier, și nu vor fi destule. Vai și amar va fi de cine se va ridica împotriva dreptății !

Am început să simt cum va fi fost sufletul lui Baciu în clipele acelea, în fața viitoarei, gata să aprindă focul

morții aducător de pace, iar eu, undeva într-o margine, greier singuratic, ce schimbă viața în vis și poveste...

„Stau aici în întuneric și somnul nu mă prinde. Ar trebui să merg la domnul prefect, să-i spun să trimită soldații acasă, să intre singur prin porțile atelierului, să se plimbe cu Baciul pe lângă șirul mașinilor tăcute și să se înțeleagă, fiindcă Baciul e înțelept. Asta ar trebui ! Să-mi găsesc puterea care înmoaie inimile. Eu nu știu ce fel de putere am eu. Știu să cioplesc, frământ lutul și pot să-i dau formă, dar profesorul de istoria artei zice că n-am filozofie. E drept, n-am nici o filozofie. Auziți, Baciule, Mocane, voi ce filozofie aveți ?”

Mi s-a părut că ei răspund deodată : „Filozofia revoltei”.

„Atunci, noi suntem una. Voi faceți greve, iar eu sculptez suferința, izvor al revoltelor.”

MÎNA OMULUI

În colț, sub fereastră, lada cu pământ părea o groapă, din care șerpi negri scoteau capetele. Am luat un bulgăre și l-am pus pe stativă...

„Așadar, asta e tot ce pot eu ? Auzi, Baciule, nu v-am uitat. Degetele se zbat, tremură pe lutul rece și vă caută. Aș vrea să spun lumii întregi că voi aveți dreptate. Cine știe dacă glasul meu va pași cîndva din beciul casei de nebuni, în care lucrez, cine știe ? Limba asta pe care o vorbesc degetele, glasul formelor, cine-l înțelege ? Pun pămîntul, apă, îl lovesc și-l adun. Se încălzește sub degete și se formează o mină care se înalță în sus, în care vreau să cuprind toate tăcerile, deznădejțile ! O mină care crește în spațiu, ca o creangă zvîcnită din trunchi. Asta e o sculptură ? Nu pot mai mult, dar o sculptură care suferă, vorbește pentru voi. Caut glasul pe care cuvintele nu-l cuprind.”

Gîndeam așa și lucram. Degetele mi se mișcau încet și parcă mă dureau.

M-am culcat înapoi miezul nopții. Cînd m-am sculat, a doua zi tîrziu, mina pe care o făcusem se uscaser puțin și pe alocurea lutul devenise gri-verzui, culoarea care întregia expresia lucrării. „Poate pentru că minile muncitorilor sînt pline de mîzga uleiului”, mi-am spus.

Mă întrebam ce legătură este între mina făcută de mine și muncitori, ce-ar putea înțelege un privitor, văzînd-o.

Groznică scrutare. Să poți vedea, simți și gîndi cu ochii, cu creierul altuia. „Drace, ajută-mă, fiindcă altul nu poate”.

Am sărit din pat și m-am apropiat de lucrare. Mi se părea că se desface. Conturile se lăteau, se apropiiau,

ca un plămîn care se înăbușă. „E suferință, mi-am spus. Asta e ideea ! Ar putea înțelege oricine !”

Parcă-mi era frig și mă cuibărisem iar în pat. Mi-am tras pătura sub bărbie, întorcându-mă spre perete, să nu mai văd mina aceea bolnavă, care plingea pentru dureri neînțelese, o mină care, din păcate, era a mea. O simteam cum crește, cum trece prin acoperiș în sus, deasupra orașului, ca un semn de strigare.

Am adormit din nou, cu această imagine în gând, și nu m-am trezit decît tîrziu. Cerul era cetos, era întuneric în atelier și am aprins lumina, privind lucrarea din nou. Muncitorii ridicau pumnii în aer, voiau să zdrobească. Erau umiliți, dar nu erau umili. Muncitorul lîngă nicovală, pe care-l aveam în expoziție, făcut în toamnă, avea un conținut tot atît de obscur ca și mina. Trebuia deci să încep încă o dată, cu mai multă stă-pinare de sine. Am făcut o altă armătură și am început să lucrez, întrebîndu-mă cîte mini va trebui să fac pînă voi face una în care să se simtă mina omului, o mină în care să fie cuprinse toate ideile pe care omul le împlineste prin lucrarea lor, în care suferința și revolta să ardă ca o flacără.

VAL DE GREVE

În zi arai *Patricia* a apărut a doua zi un articolăș în care greva era luată în zeflema. Se spunea că la atelier se înscăunase pentru scurt timp „un mic regim sovietic”, condus de clișiva muncitori, în fruntea cărora era citat numele lui Bacii. Se spunea că încă n-a putut fi arestat și că urmărirea continuă. În clipa aceea mi s-a părut că-i văd pe Baciugănd singur pe un cîmp larg, pustiu, hăituit de jandarmi.

M-am dus la Teo la birou, dar el nu era acolo. Aș fi vrut să stau de vorbă cu cineva, să-mi spună că nu-i adevărat. Totuși asta era adevărul, ba chiar mai grav. M-aro dus acasă la Teo, iar el mi-a dat amănunte foarte triste. Baciugănd fusese arestat, și nu singur, însă Teo nu părea alarmat- Nici nu era în firea lui. Spunea că e normal, că de la un guvern capitalist nu te puteai aștepta la altceva. L-am întrebat ce fel de soviet făcuse Baciugănd. Teo a început să ridă.

— Asta e buba. Guvernul se teme de isoviete. Simte că-i sună ceasul. Ai citit *Dimineața* ?

Dimineața era numele unui mare ziar din București, îl avea alături și mi l-a dat să-l citesc. Pe prima pagină se anunța cu litere mari și cu fotografii greva ceferiștilor din București.

— Se îngroașă gluma, spuse Teo. Ei cred că se pot juca cu muncitorii.

— Se face revoluție ? l-am întrebat eu.

— Bineînțeles ! O grevă este un pas în marea mișcare a revoluției proletare. Greva din București are amploarea marilor evenimente politice. Să-l vedem acum pe Vaida, pe unde scoate cămașa ?!

|||||

H

H

în momentul acela Teo, cu firea lui optimistă, nu-și putea imagina ce grozăvie puneau la cale miniștrii țării, în frunte cu Vaida. Întruniți în consiliu, au hotărât să reprime greva cu armele, și a doua zi dimineața soldații au dus focul ucigător în ateliere, înroșindu-le cu singele muncitorilor. Au urmat apoi arestări în masă, dar muncitorii erau îndirjiți. A urmat un val de greve. La Iași, la Oradea, la Ploiești, peste tot muncitorii înfruntau furia guvernului, care nu contenea cu arestările.

Despre Baci unii spuneau că este, alții că nu este arestat și, ca să află, m-am dus într-o zi înspre ateliere.

Acolo lucrurile păreau neschimbate, atîta doar că portarul nu mi-a dat voie să intru.

— Pe vremuri se intra mai ușor, i-am spus.

— Pe care vremuri ? mă întrebă el, iscoditor.

I-am spus că fusesem angajat acolo, dar el mă privea cu tot mai multă îndoială. Zicea să aștept, că nu mai era mult pînă la ora trei, și am așteptat. Cînd a sunat sirena, mi se părea că sînt în atelier și-mi așezam sculele. „Eu am scăpat, îmi spuneam... Mie nu-mi mai poate porunci sirena. Mă mișc după voia mea. Nici inginerii nu mă mai pâl- muiesc. Nici de Vaida nu mi-e frică. A decretat stare de asediu ? Asta înseamnă că lui i-e frică ! Frică de muncitorii ăștia negri, care pășesc obosiți, cu cîte un sufertaș în mină. Ai împușcat o sută, două sute ? Cîte sute de muncitori obosiți ai împușcat, domnule Vaida ? Ai scăzut salariile, ai sigilat sediile muncitorești ? Ești un ministru prost. Orice atelier este un sediu. Ai umplut atelierele cu agenți și iscoade ? Nu știi că muncitorii <se înțeleg din ochi, cu o strîngere de mină, că bătaia ciocanelor e o limbă așpră și simplă, limba aista pe care o vorbesc ei ?! He, he, domnule Vaida, nu-i cunoști, nu-i cunoști. Dacă ai fi aici, să vezi ce ochi îmi aruncă trecînd pe lîngă mine ! Ai aprins o mare neîncredere în ochii muncitorilor, ai deschis o mare prăpastie dureroasă...”

Treceau pe lîngă mine cu zecile, cu sutele, și gîndul m-a întors și mai adînc în trecut, amintindu-mi ziua în care-mi începusem lucrul în ateliere. Atunci îi văzusem la suprafață. O masă de oameni negri, ca o apă tulbure. Negri erau și acum și pășeau îngrămădiți tot ca atunci,

încît aproape n-aveam timp să-mi plimb ochii peste toți. Aștep-

tam să iasă timplarii, să intru în vorbă cu vreunul, dar n-a trecut mult timp, și am dat ochii de Urași. Când m-a văzut, s-a smuls din grămadă.

I-am întins mina, și el m-a întrebat pe cine aștept. I-am spus că pe el îl așteptam. Pe obrazul lui ciupit de scînteile focului s-a mișcat un suris rece.

— Bine, zice el, vino cu mine, vorbim pe drum.

— E adevărat că Baciu a fost arestat ? I-am întrebat în cele din urmă. De ce l-au arestat ?

Acest „de ce ?” poate i s-o fi părut nelalocul lui, nu știu, destul că Urași a răspuns în bătaie de joc :

— Luat ou de sub cloșcă ! Nu-i nimic, vorbi el mai departe. Sucim noi grumaz la cloșca asta !

Urași lucra de peste douăzeci de ani la cazangerie. Era forjor: îl văzusem de multe ori cum lucra, țeapăn, cu mișcări simple ; dacă din cînd în cînd n-ar fi scos cîte-o vorbă, ai fi zis că e un robot. Făcea cîrlige de agățat vagoanele și tampoane, manevrînd un ciocan automat, de a cărui putere era mîndru. Cînd era supărat pe cineva, zicea :

— Pe asta trebuie punem sub ciocan. Batem bine la el!

Se părea că eu pășeam foarte încet. Urași se răsti la

— Hai mai repede. Am foame !

Era mai mic decît mine, dar pașii lui se deschideau lung. Aș fi vrut să-mi spună mai mult, el însă scurta răspunsurile.

— Cum a ieșit greva ?

— Mestecat între noi agenți trădători. Trebuie facem alt greva ! întoarse capul spre mine și mă privi întrebînd : Cînd vine la mine ? Venit o dată duminică, vorbit mai mult ! Și nevastă, și copil pomeneste pe tine. Cîți ani trecut de cînd nu văzut ?

Nu trecuseră mulți, dar uneori anii par lungi.

— Pe cine au mai arestat ?

— Mulți ! Care nu fugit, prins !

Mai mult n-am putut scoate de la el. Lîngă pod s-a oprit și mi-a întins mina, bucuros, poate, că-și va urma drumul tăcut. Nu se schimbase de loc. Cînd locuiam la el, era în stare să nu spună un cuvînt o seară întreagă. Locuiam toți într-o cameră. După ce se culcau ei, eu întîrziam citînd. Incepusem chiar să scriu. Se auzeau din cînd în cînd fluierăturile locomotivelor, și uneori Urași, cel atît de tăcut ziua, vorbea prin somn :

— Na ! Buf ! Dracu pe tine !

Vorbea cu fierul, cu ciocanul.

Despărțindu-mă de el, am ajuns repede în piața gării. Trecînd înainte, în fața unei bodegi am dat cu ochii de Gliga. Mergea legănat, cum îi era felul.

L-am ajuns din urmă și i-am pus minile pe ochi.

— Mină de prieten ! strigă el, pipăindu-mă.

Ne-am îmbrățișat.

— Tii, mă Vlas, la asta nu mă așteptam ! De unde-ai răsărit ?
 Locuisem pe vremuri împreună și ne înțelegeam bine de tot. Era mereu îndrăgostit, dar fetele nu-l iubeau, fiindcă nu era *fercheș*, zicea el.

— Fercheș, ca Remus, 'tu-i colacu cui l-o făcut ! Se uită fetele la frizura lui ca la oala cu smintină !
 Remus era copilul unui picher și avea *fumuri de domn*, zicea Gliga, bătindu-și joc de el.

— Hai să bem o palincă, mă Vlas, că io am mai beut două. Cu asta o fi trel, ș-apoi mă duc acasă, unde mă așteaptă un castron de ardei umpluți : mîncarea națională a ceferiștilor ! O cunoști și tu, de cumva n-ai uitat. Spune, ce faci ? Am auzit că ai ajuns artist. Dragnea mi-a spus că ai făcut expoziție. Te suduie că nu te-o găsit acolo. De cînd ești la Cluj ? Știi că pe Baciul l-au arestat ?

— Tocmai asta voiam să aflu.

— După ce s-o spart greva, l-au găsit în podul timplă-riei. 'Tu-le născătoarea lor de trădători ! Il mai ții minte pe Panțu ? Ala ciupit de vărsat ! El și încă cițiva au încurcat lucrurile. Nu-i nimic, îl giudecăm noi odată ? El a dus agenții pe urma lui Baciul !

— Și unde-i Baciul acum ?

— L-o băgat în prevenție la Curtea Marțială. Se pregătește un proces.

— Mocanu, ce-i cu el ?

— El, cu toți ceilalți din comitet încă nu sînt arestați, dar e greu să scape, că e plină țara de copoi Siguranței.

— Dar Petrea ?

— Agent ! Măi, și ce băiat bun părea ! Mănăstirea lui ! Cînd a intrat armata în atelier, el îndemna muncitorii să se imprăstie. El și alții ca el. Pe membrii comitetului de grevă n-au pus mîna, numai pe Baciul, dar de la el nu scot nimic, chiar dacă-l taie-n bucăți ! Nu știu ei cu cine au de-a face. Spune-mi unde săzi tu, că viu o idată cu Radu la tine. Cu Remus nu mă vîd de mult. S-o înșurat cu Marga, o mai știi ? Nu m-o ales pe mine, mîncă-i-aș cosilele ! Tot vreau să mă înșor, și nu găsesc alta ea ea. Tu nu te-ai înșurat ? Spune, ciștiți bani cu meseria ta ?

— L-am întrebat cum s-ar putea ajunge la Baciul.

— A dat din umeri, ca omul care nu știe. Apoi întinse sticluta și ciocni, sorbind-o pină la fund.

— N-am mîncat nimic de ieri seară. M-o ameuțit palinca, dar nu-i nimic. Îmi vine să cînt !

— Ne-am despărțit.

— Venim la tine, de bună seamă venim cu Radu ! strigă în urma mea.

— Radu era și el strungar, ca și Baciul. Un tînăr cam firav, înalt și sfios, care cînta doine la Societatea de lectură pe care o înființasem eu cu Baciul la ateliere.

Veneam pe drum pășind încet și mă gîndeam la acest trecut ! „Dacă aș fi rămas la ateliere, acum aș fi poate cu Baci după gratii, îmi ziceam.”

Pe Coroiu l-am întîlnit două zile mai tîrziu și i-am spus că am fost pe la ateliere.

— Ai grijă, mi-a spus el. Arestează pe capete.

— Cu Baci ce-o să se întîmple ? l-am întrebat.

— O să-l condamne. Păcat că s-a lăsat prins. La București greva a fost mai bine organizată, zicea el, muncitorii au fost solidari, au făcut proba mare a unității proletare.

L-aș mai fi întrebat una-alta, dar el a schimbat vorba, zicînd :

— Nu apare într-un moment bun revista noastră. O să li se pară suspect autorităților că semnăm cu pseudonime.

Știu că, despărțindu-mă de el, am simțit un gol, o tristețe nelămurită. M-am dus acasă și stam acolo pe pat fără să gîndesc nimic. A venit Andrei și am deschis vorba cu el, așa într-o doară.

— Ar trebui să întîrziem apariția revistei, spuse el, într-un gînd cu Coroiu, dar asta nu se mai putea, și pînă la urmă Andrei zicea că, dimpotrivă, apare în cel mai bun moment.

Nu mai știam ce să cred. Revista noastră, comparată cu greva, îmi părea o simplă jucărie, totuși conținutul politic al revistei putea să atragă după sine o prigoană, mai ales că în timpul acela apăreau la București reviste și ziare în care ideile democrat-progresiste erau exprimate fățiș. Noi eram la început, și din păcate nu se afla printre noi cineva care să-i dea o linie clară. Ne deosebeam și ca fel de a ne exprima. Unii aveau pornirea spre forme mai originale : Coroiu, Andrei și cu mine. Neagoe și Alecu erau mai aproape de forme de expresie tradiționale. Nu ne băteam capul cu aceste nepotriviri, eu sustineam că *Herald* trebuie să fie o revistă independentă din toate punctele de vedere, fără să-mi dau seama că dorința mea era copilărească. Merseam pînă acolo încît tipărisem și un clișeu cu un desen în cerneală, făcut foarte naiv de Trifan, portarul clinicii, care de altfel avea talent și se gîndea că într-un viitor mai bun ar fi putut să studieze la academie. Ne deosebeam și ca origine socială, dar nici acest lucru nu ne supăra. Eram uniți deocamdată prin tinerețe și prin pornirea de a sălta din matca veche, în care ne simțeam strîmtoși. Simțeam cu toții că viața nu are rost dacă e mincinoasă și nedreaptă, căutam o ieșire, un drum mai luminos, eram gata pentru îndrăzneii mari, dar deocamdată nu găseam forma potrivită.

ÎNMORMÎNTARE POETICĂ Cînd a apărut revista, cele cinci sute de numere s-au vîndut toate în primele trei zile, cumpărate mai ales de studenți și profesori. Profesorul Bogdan Duică ne-a făcut mare reclamă la una din lecțiile sale de la Universitate, spunîndu-le studenților să citească revista noastră pentru a învăța cum nu trebuie să se scrie. Astfel, opinia oficială s-a statornicit de la început împotriva noastră. Bogdan Duică făcea parte dintre profesorii a căror activitate depășea cercul preocupărilor didactice. Făcea critica literară și era temut pentru spiritul lui combativ.

Este de spus că, în acel timp, studentimea constituia o masă cetățenească din care partidele politice își recrutau cadre, e drept mai mult electorale, fiindcă posturile mari, atît în partide, cît și în stat, se împărteau în familie o dată cu dreptul de moștenire asupra bunurilor materiale. Chiar așa, însă, o parte era

înclinată să primească ofertele și chiar să lupte pentru ele, împărțindu-se în grupe și grupulețe politice, dansînd între partide, după natura intereselor fiecăruia.

În fruntea asociațiilor studențești se aflau, bineînțeles, adepții mai mult sau mai puțin ai politicii guvernamentale, elemente așa-zise de viitor. Se afla și printre noi un astfel de vîrf, Neagoe, chiar cel mai înalt, fiind președintele centrului studențesc, rang foarte sunător în ierarhia vieții studențești.

Din păcate, la toate acestea eu nu mă gîndisem, astfel că vîlva produsă printre studenți eram gata s-o socotesc un succes. Neagoe, Alecu și Erik, vedeau altfel lucrurile, dar nici unul nu se grăbea să mă lămurească și pe mine.

Coroiu îmi spuse într-o zi :

— Neagoe e foarte agitat, își vede surpat titlul de președinte al centrului studențesc.

Întrebarea mea era cum și ce să fac, să asigur apariția celui de al doilea număr al revistei. Trebuia adunat bănuț cu bănuț de pe la chioșcuri, și asta era o treabă destul de inclicată. Expoziția se închisese, și dintr-o dată grupul nostru intrase în pămînt. Mă vedeam numai cu Coroiu și cu Andrei. Ei spuneau că trebuie să facem totul ca să găsim fonduri. Teo însă nu plătiese nici tipografia în întregime, deci la el nu ne mai puteam duce.

În desperarea noastră, ne-am gîndit (ideea a fost a lui Coroiu) să facem un ceai dansant care, dată fiind vîlva pe care revista o făcuse printre studenți, credeam că ne va aduce banii de care aveam nevoie. Socoteala noastră a fost însă greșită. Studenții n-au venit decît în număr foarte mic și abia am putut scoate banii pentru orchestră și local, ba încă nici atît.

Curios este că în acest timp răuvoitorii șopteau în dreapta și în stînga că eram subvenționați în ascuns de Partidul comunist. Care alt partid ar fi putut să susțină un grup de tineri care semnav : Saul Pelaghia, Peer Kasim, Grigore Tobie, Serge Darva, Trifan Goia, Antonie Luca ? Cine puteau fi ei ? Unii spuneau că sîntem evrei. S-a aflat apoi că numele erau schimbate. Aha, se ascund ! Atunci nu pot fi decît comuniști. Intelectualii s-au înțeles cu muncitorii : unii fac greve, alții scot reviste...

L-am întîlnit pe Neagoe, iar el, în loc să mă întrebe dacă am găsit bani, zicea că așa nu mai poate merge, că trebuie să ne întîlnim și să discutăm, să dăm un program și o ținută serioasă revistei, că atmosfera din Cluj nu era propice pentru fronda literară, că profesorii dezavuează revista noastră. Asta era ceva cu totul nou. Cînd citisem cuvîntul de deschidere în expoziție, stînd cu toții în jurul sobei, n-a găsit să spună altceva decît că era interesant, bun ! Se părea că sîntem uniți împotriva cameleonilor. Acum el bătea în retragere.

Ne-am întâlnit la mine în atelier, să citim materialul pentru numărul următor. Veniseră și Lila cu Tamara, Erik cu Alec, și chiar grupul de la azil : Cristea, Sandu și Tehaș, pe care-i chemasem eu.

Planul meu era să adunăm, pînă una-alta, material pentru un număr nou. Cine nu voia să scrie, n-avea decît. Cît despre bani, mă gîndeam că am să scot de la chioșcuri vreo două mii, iar restul să mai văd. Coroiu a cerut voie să citească el înțil, fiindcă -trebuia să plece la curs. A citit un poem în proză intitulat *Ape*. Lectura a decurs fără întreruperi. La sfîrșit, Neagoe a luat cuvîntul. Vorbea tăios, scurt, prea rece pentru atmosfera creată de lectură. Coroiu l-a ascultat, apoi, cînd a tăcut Neagoe, s-a sculat de pe scaun și a plecat fără să răspundă. Atitudinea lui era disprețuitoare, ceea ce nu era semn bun. Îi puseseam la un loc, i-am adunat și i-am împăcat. Am vorbit cu fiecare în parte, cald, și s-au strîns cu toții. Acum Neagoe vorbea tăios, iar Coroiu i-a întors spatele.

È drept, Coroiu spusese că pleacă la curs, dar se sim^țea că voia să ocolească orice discuție. Mă lăsa pe mine să descurc lucrurile, și nu eram destul de pregătît.

I-am rugat să ne întîlnim altă dată, să citim, să vedem. Și ne-am întîlnit o săptămînă mai tîrziu la un restaurant, dar ne înstrăinasem. Am beut cîte un țap de bere și ne-am răcit cu totul. Era limpede că Neagoe ar fi vrut o altfel de revistă, ceva în felul *Gîndirii*. *Herald* era prea modest: o placă, pe care se puteau zgîria inscripții libere, un loc unde tînerțea noastră își putea desface aripile. Fiecare cu zborul său. Nu eram pe gustul lui Bogdan Duică ? Atîta rău ! Voiam oare să dăm lecții de literatură ? Doamne ferește ! Ne încercam spadele luptînd cu morile de vînt, dar Neagoe n-avea nimic de Don Quijote. El aruncase un ceas mai devreme sulița și coiful de tinichea al aventurii. Ca președinte al studențimii, visa poate să ajungă președintele guvernului, în locul lui Vaida. De ce nu ? El era și mai cult, și mai inteligent decît Vaida și la nevoie putea să-și lase și el mustați, chiar mult mai înfrîngate.

— Să discutăm, începu el vorba, privindu-mă.

— Ce să discutăm, mă Neagoe ? I-am întrerupt eu. M-am tot gîndit ce trebuie să discutăm și nu înțeleg. Te rog, dacă ai ceva pe suflet, vorbește deschis.

Și atunci ne-a spus că revista noastră era un fleac. Trebuia să ne gîndim că Clujul era un centru universitar și că nu era bine să intrăm în conflict cu mărimile. Că noi am putea face o revistă așa și așa...

Mi se părea prea complicat, și nici Coroiu, nici Andrei nu-mi săreau în ajutor. Au urmat cîteva clipe în care gîndurile noastre tăceau : băteau numai inimile.

Am ridicat halba de bere și, ciocnînd, am spus :

— Eu zic să renunțăm. Tot nu avem bani pentru numărul doi. Dacă o fi să găsim, vom încerca atunci să vedem ce și cum trebuie făcut.

Aș fi vrut ca unul dintre
ei să se opună. Din
păcate, toți erau
studenți și poate
simțeau în cuvintele lui
Neagoe o primejdie,
destul că m-am simțit
deodată singur, ca în-
ainte de vernisaj

Restaurantul era pe lângă parc și, cum timpul se încălzise, poate și din dorința de a ne izola, am ocupat o masă în grădină. Un vântișor ascuțit aducea miresme de pământ și trunchi umed dinspre pădurea Hoia, mișcând crengile încă negre ale pomișorului sub care noi înmormintam fătul nostru poetic.

Cînd am ieșit în stradă, știam că *Herald* murise, nou-născut, ca un făt fără zile...

Nu pot uita zîmbetul ciudat de pe obrazul alb al prietenului Teo. Rămînea dator la tipografie cu două mii de lei, totuși cred că nu se gîndea la asta. Era amărît, după cum avea să-mi spună mai tîrziu, fiindcă pornirile cele mai frumoase puteau muri în aer ca porumbeii călători, împușcați în plin zbor, de oportuniștii gloriei politice.

Ajunși în Piața Unirii, Teo mi-a strîns mîna cu același zîmbet ciudat și, cu o nuanță de zeflemea, a întrebat :

— Adică, *Herald* nu mai apare ?

Eu am ridicat din umeri, și *Herald* n-a mai apărut.

SENSUL CASTITĂȚII

în noaptea aceea, pivnița mea părea mai pustie ca niciodată. Bătea un vînt rece de undeva, nu știu din

care parte a pământului : voiam să adorm și nu mă prindea somnul. Lucrările aduse din expoziție își luaseră iar locul pe jos, în neorînduială. *Vișelul de aur* rînjea straniu, iar *Vampirul* mă muștră că nu-i fac o fotografie. S-ar fi simțit bine într-o revistă americană, lîngă un articol scris de profesorul Petrán. L-am întors cu fața spre perete, iar *Vișelului de aur* i-am pus o pungă de hîrtie pe cap, să nu-i mai văd rinjetul. *Calul năzdravăn*, nefiind turnat, l-am aruncat în lada de lut, fiindcă se crăpase. Gu Paul m-am înțeles să-i cioplesc unul din lemn. (Promisiune neîmplinită.) Vreo două lucrări le-a luat Jurcan, dîndu-mi și el în schimb niște tablouri cu flori, care, puse pe pereții mei nevăruți de veacuri, siruiți de apă ruginie prelinsă din țevile caloriferului, se simțeau tot atît de rău cum mă simțeam și eu.

Într-o zi a venit o bătrînică la care locuisem pe vremuri, căreia îi rămăsese dator chiria pe nu știu cîte luni, și-mi cerea banii. L-am spus că n-aveam și am rugat-o să ia ce poțea.

S-a uitat împrejur cu tristețe și a cerut tablourile. I le-am dat, lucru pentru care Jurean s-a supărat, pe bună dreptate.

— De ce nu i-ai dat sculpturi ? m-a întrebant el.

— I-am spus să ia ce poțeste. I-au plăcut picturile mai mult decît sculptura, trebuie să fii mîndru.

— Cine te pune să faci cai năzdraveni și asasini ? Dracu să te ia ! Să știi că nu mai vin pe la tine. Nu vreau să te mai văd în veci !

Veneau Coroiu și Andrei. Veneau uneori și, înghițind praful din atelier împreună, vorbeam despre *Herald*, cu părere de rău că pierdusem singurul mod de a scăpa de lîncezeala provinciei. Andrei cînta la chitară o romanță, citea Coroiu un poem, dar toate acestea rămîneau în atelier, lîngă pămînturile mele care se uscau, uitate sub cîrpe. Cu timpul aveam isă aflu că ei se temuseră, ca și Teo, să-l combată pe Neagoe, bănuindu-l ca om al Siguranței. Bănuiala cred că nu era întemeiată, totuși prudența lor avea o explicație : erau studenți și se gîndeau că lucrul cel mai bun era să-și termine studiile.

Mă gîndeam că ei aveau cel puțin cursuri, se prindeau de ceva și le trecea timpul. Starea mea era a călătorului care se oprește în drum. Uitasem ceva și nu știam ce. Eram ca năuc. Aveam datorii la olarul care-mi arsese lucrările, la tîmplar, și mai aveam încă o chirie veche, de pe timpul cînd eram student. Trebuiau plătite. Pe deasupra, lucru rău de tot, trebuia să mă mut. Trifan zicea că vrea să se însoare și avea lipsă de cameră. M-am gîndit în fel și formă cum aș putea ajunge la bani și n-a fost alt chip decît să-mi vînd costumul de la Sandi și să rămîn cu cel vechi. Am plătit datoriile, dar nu-mi erau de ajuns pentru a-mi închiria un nou atelier.

L-am rugat pe Trifan să mă îngăduie încă o lună, două. A fost înțelegător. Știa și el ce e necazul, fiindcă avea parte de el. Ce blestem, ce rușine ! Să fii bun meseriaș, dornic de viață, și să stai portar la casa de nebuni !

Ca să mă prind de ceva, am început un nou portret al Norei. Venea des la atelier, aducându-mi suflul cald al iubirii și al tinereții ei fragede. Pleca apoi și cădeam iar în starea mea de năuceală. Citeam și dormeam mult. Jurcan intrase într-o nouă expoziție. Cîțiva absolvenți ai academiei împreună cu încă vreo cîțiva tineri, necunoscuți cum eram și noi, s-au hotărît tsă deschidă o expoziție colectivă în aceeași sală, a Prefecturii, și ne-au invitat să expunem și noi. Ca să fi putut primi, mi-ar fi trebuit lucrări noi, și nu aveam. Jurcan avea însă destule tablouri neexpuse, și a primit. Unul dintre expozanți, sub pseudonim, a găsit cu cale să scrie o cronică în care lucrările lui Jurcan au fost aspru criticate. A venit la mine tunînd și fulgerînd. Ca să-l liniștesc, i-am spus că am să-l rog pe Coroiu să scrie un articol, în care să-l apere. I-am și spus, iar Coroiu a scris un articol care i-a mers la inimă lui Jurcan, și așa ne-am împăcat din nou. Îmi purta totuși un ghimpe pentru prietenia mea cu poeții, cu care el nu se putea înțelege : zicea el că teoretizează prea mult și-l doare capul, că erau ciocoi care scriau poezii din trecere de vreme și cite altele.

Cînd ieșeam în oraș o întîlneam pe Nora, care mă înțimpina rîzînd. Mă miram că putea fi atît de veselă. Eu mă plîngeam, blestemam, arătîndu-mi toate îndoielele, spunînd mereu că trebuie să mă întorc la Căile Ferate, că tîmplăria e o meserie și mai cînsită, și mai bănoasă decît sculptura, dar ea rîdea mereu, arătîndu-și dinții albi și strungăreață.

— Iubitul, nu te sfătuiesc să te întorci acolo, că e fum și praf, și-apoi ce mi-e una, ce mi-e alta ? Tîmplarul dă și el cu ciocanul, dar face banul ila anul ! Eu te iubesc sărac. Dacă-mi iau licența, cîștig bani și ți-i dau ție pe toți. Ești mulțumit ?

Felul ei de a vorbi, cald, fără rece chibzuință, mă veselea, dar nu bănuiam ce se ascundea în dosul cuvintelor ei. Poate nici ea. Ne jucam cu vorbele, și timpul trecea.

Adeseori, serile, mă duceam acasă la ea. Locuia, împreună cu o colegă, la o șvăboaică foarte gospodină, care, de cum intram, îmi și da un ceai de mentă pe care îl beam în silă, lăudînd-o că știe să facă ceaiuri aromatate. Cînd plecam, Nora ieșea cu mine în curte și ne îmbrățișam, stînd acolo pînă ne apucau strănuturile. Atunci ea mă împingea ușor, zicînd să plec, că i-a degerat nasul. Urcam încet spre atelierul meu, întrebîndu-mă dac-o iubeam sau nu. Asta era și întrebarea ei.

Venea dimineața la mine, poza un ceas, gungurindu-mă ca pe un copilăș, apoi sărea ca arsă, Sitrigînd : Vai, iar întîrziu de la curs !

Își aduna grăbită părul sub beretă și fugea cu pași mărunți, scuturîndu-se ea o rătușcă ieșită la mal. Ceva mai tîrziu, Nora și-a închiriat o cameră numai pentru ea. O cameră destul de încăpătoare și aerisită, unde aveam să scap de ceaiurile de mentă ale bătrînicii. Nora puneia flori în glastră, era cald și citeam cărți franțuzești împreună, ne legam unul de altul, aproape fără să luăm seama, și tot mai des mă încerca dorința de a-i spune că aș fi vrut să nu ne mai despărțim niciodată, să fim soț și soție. Aș fi vrut doar să știu că eu eram singurul bărbat în viața ei, dorință firească de altfel, pe care Nora nu voia sau nu putea să mi-o astîmpere. Zicea că sînt copil necredincios și că trebuie să cresc. Eu credeam că sînt destul de mare ca să am dreptul la o iubire întreagă și într-o dimineață, în timp ce-și trăgea ciorapii, i-am spus :

— Aș fi gata să mă înșor cu tine, dar mă tem că tu nu ai sensul-castității.

Încă nu știam că, mai ales dimineața, amorul propriu al femeilor este ca o cutie cu praf de pușcă. S-a întors spre mine, m-a privit o clipă cu mare răceală, de la distanță, ca și cînd n-ar fi auzit bine.

— Mai lipsește să spui că sînt o stricăță, spuse ea, făcînd un pas spre mine. Ca să te liniștesc, află că tu ești al treilea bărbat în viața mea !

Nemaipomenit ! Eram inclus într-o suită cifrică : trei, cu mine ! Nu știam pînă atunci că iubirea poate să aibă și un sens cantitativ. Am simțit o repulsie organică și, ca să urmez formula matematică în care Nora mă înglobase, am răspuns tot în cifre, călcînd cu brutalitate cea mai frumoasă lege a caracterului unui bărbat : stăpînirea de sine.

M-am îmbrăcat apoi cu mișcări de om scos din fire pentru totdeauna și am plecat, fără să mai întorc ochii spre ea. Era o dimineață senină, dar n-o mai puteam simți.

Orașul, lumea întreagă îmi păreau cufundate într-o ceață de neînțeles, nu mai auzeam, nu mai vedeam, nu mai înțelegeam nimic. Înaintam fără țintă, ca o vîietate alungată de foc. Minie, spaimă, rușine, durere, toate se adunau în mine. Atelierul mi s-a părut în ziua aceea un loc în care-mi ascundeam obrazul. Un obraz nou în care ardea un foc necunoscut. M-am privit în oglindă și mi s-a părut că nu mai semănăm cu mine. M-am dezbrăcat și, udînd un prosop, am început să mă frec cu el, ca și cînd aș fi vrut să șterg de pe mine arsura oare mă învăluia. Obosit, în cele din urmă, m-am așezat pe marginea patului și stam acolo uitat, încercînd să mă ridic în conștiință, să înțeleg ce se întîmplă cu mine. Se

îmbulzeau glasuri ciudate, voiau să vorbească, dar cuvintele nu-și găseau locul și înțelesul.

Am simțit că mi-e frig și am intrat sub pătură. Nu-mi dădeam seama cît greșisem eu, cît greșise ea, nu puteam ghîdi. Mă urmăreau doar surîsul ciudat și privirea obraznică cu care mă înfruntase, ca și cînd ar fi vrut să știe dacă arma cu care mă lovise era bine aleasă.

Dezolat de simplu e jocul dragostei privit de departe... Cînd ești în el însă, nu poți decît să arzi. Voința și inteligența nu te mai pot ajuta.

Înspre seară, după un somn chinuit, m-am întors la ea. Era destul de tîrziu. Se culcase și citea.

— M-ai bătut prea tare, mi-a spus ea zîbind. Dacă mă băteai mai încet, tot te iubeam. Te iubesc, pentru că sînt proastă.

Nu era proastă, era numai șireată. Așa credea ea că trebuie să fie. Zicea că e fericită că mă întorsesem. Eram și eu. Zicea că ea a știut că am s-o bat, fiindcă n-o iubeam destul ca s-o pot ierta.

Vorbind astfel, îmi da
conștiința că iubirea
noastră era în mîinile
mele. Trebuia doar să
fiu iertător, să pot uita
ca s-o iubesc fără
umbră de îndoială, cum
mă iubea și ea pe mine,
cu toată dăruirea.
Acest dar, care ni se dă
mai ușor decît toate, pe

care nu-l simți al tău
niciodată deplin..

.AVEAM NOROC

Se făcea primăvară, erau calde zilele și luminoase. Dinspre pădure băteau vânturi molcome, aducând miros de pă-mînt deszăpezit. Nu mai puteam sta în atelier, mă apăsa întunericul și plecam pe marginea Someșului, ieșind din oraș, apoi mă întorceam obosit și uneori adormeam. Uneori ieșeam în curtea clinicii și stam pe o bancă, privind bolnavii. Erau mulți. Veneau unii cu alte apucături și plecau alții. Sănătoși sau nu, dar plecau, pentru a face loc altora. Jurcan se obișnuise pînă întra-aița cu ei încălți îi desena. Pe mine mă tulburau. Cînd vorbeam cu ei, mi se părea că se întoarce pămîntul cu mine.

O tinără călușărită, îmbrăcată într-o rochie neagră, avea într-o bîsmăluță niște bucățele de hîrtie colorată pe care le privea surizînd, făcîndu-și uneori cite o cruce.

— Ce-ai acolo ? am întrebat-o.

— Painselute, mi-a răspuns, mîndră de sine. Să-ți dau una ? Dacă pui sub pernă, visezi îngeri. Uite !

Mi-a dat o panselută, apoi a făcut semnul crucii. Avea o zi cînd vedea îngeri. Erau însă și zile cînd vedea draci ! Atunci era mai bine să nu dai ochii cu ea.

Un veteran din războiul mondial, schiop, îmbrăcat într-o uniformă peticită, credea despre sine că este Mihai Viteazul. Privea castanii din curte, strigînd că vin turcii. Pregătea mereu atacuri.

De după colțul unui pavilion, pășea abia atingînd pămîntul omul de sticlă.

Stai ! stai ! striga de departe, cînd da ochii cu tine, tremurînd de frică.

Se temea că se sparge.

Printre bolnavii mai vechi era și un tîran înalt, care tot măsura clădirile eu o prăjină. Planul lui era să mute clinica.

Striga mereu :

— Pornește ! Pornește ! La o parte ! La o parte !

Păreau niște actori încăpățînați să joace același rol.

Nu

era greu să înțelegi, privindu-i, că farmecul și frumusețea vieții stau în schimbare. Îmi spuneam că poate scopul artei era legat de nevoia de schimbare 2 vieții, și nu greșeam

Mă întrebam ee-ar fi dacă m-aș încăpățîna să sculptez pe viitor numai viței de aur, și răspunsul mă îngrozea. Ajungeam astfel la concluzia că o rupere totală de rațiunile sociale era cu neputință fără să înnebunești. Deci se putea învăța ceva și de la nebuni. Jurcan îi desena ca să observe expresia. Eu învățam că inteligența -omului e o calitate înșușită din experiență și, ca tot ce este înșușit, se poate pierde.

În cele din urmă am început să desenez și eu. La început creionam liber fizionomii generale, de care nu eram mulțumit. Jurcan făcea cam același lucru. Cu

timpul, însă, aveam să înțeleg ceva înspăimântător : că nebunii nu mai aveau nimic omenesc. Generalul avea leit privirea unui cîine. Omul de -sticlă părea o veveriță. Mă obsedau. Aș fi vrut să mă mut, să mă duc oriunde, cît mai departe de acest teatru tragicomic, dar nu mai aveam bani nici pentru masă.

Se pare, însă, că aveam noroc.

Într-una din aceste zile, trecînd spre Jurcan, am văzut pe o bancă un omuleț cu un vraf de cărți alături, în care răsfoia pe rînd, ca și cînd ar fi căutat ceva ce nu găsea.

„Asta e un savant, mi-am spus în sinea mea, o să aibă de lucru cu generalul.” Intrînd la Jurcan, i-am spus nou-tatea.

— E mai de mult -aici, -dar -nu iese prin curte, lucrează, e compozitor.

Da, era un compozitor, și încă din cei mai aleși pe care-i avea țara. Tonul liniștit cu care Jurcan îi rostise numele (e m-ai bine să rămînă necunoscut) m-a înfiorat. Nu mult mai înainte ascultasem la un concert o simfonie de o rară expresivitate și frumusețe. Sandi îmi spusese că autorul era bolnav de nervi, dar nu mă așteptasem să-l întîlnesc pe cărările omului de sticlă.

Cînd m-am întors de la Jurcan, nu mai era acolo, eu însă îl vedeam, îi simțeam privirea ațintită asupra mea și parcă îl auzeam spunînd : „De ce te -miri ? Un artist poate și el înnebuni. Sintem oameni și noi, ceva mai simțitori, de aceea suferim mai mult...” Îmi veneau în mințe unele fragmente din simfonia pe care o ascultasem, care avea un moment sfișietor de trist, încercam să fac legătura între operă și viața maestrului, întrebîndu-mă dacă nu cumva suferința este o lege a creației.

Cunoscusem pe unul dintre medici și, întîlnindu-l, l-am întrebat despre starea acestui pacient.

— O nimica toată, răspunse el scurt : astenie. Nu e nimic grav.

Știu că, despărțindu-mă de el, mă gîndeam la soarta lui Eminescu, ;icînd că alți medici vor fi spus și ei că nu era grav. Simțeam nevoia să vorbesc cu maestrul și tot ezitam. Într-o zi am îndrăznit totuși, dar cu teamă, cu sentimentul că mă fac pârtaș într-un moment de viață al artistului prea trist, ca să aibă lipsă de martori.

Era o zi limpede, cu cerul de un albastru fraged, care nu se potrivea eu arborii golași, negri și încă umezi. Sta pe o bancă și l-am salutat.

— Maestre, sînt fericit că ara prilejul să vă cunosc, i-am spus. Voiam de mult să vorbesc cu dumneavoastră.

— Și de ce n-ai vorbit, ți-a fost frică de mine ?

— Nu, dar citeați mereu și...

— Dumneata nu citești ? Poate n-ai cărți ? Dacă vrei, îți împrumut. În care pavilion stai dumneata ?

I-am arătat cu degetul. Se părea că nu crede. Clipea încet din gene și, zîmbind ciudat, mă întrebă :

— Cu ce te ocupi dumneata, cînd nu ești aici ?

— Sînt sculptor. Stau aici de multă vreme, din toamnă. Acum vreau să mă mut.

— Da, da, înțeleg. Te-ai făcut sănătos. Unde vrei să te muți ?

Îi trecu peste față un zîmbet ciudat. Căutam un răspuns și parcă nici unul nu se potrivea.

— Mă mut în oraș, am spus cu oarecare întîrziere.

N-a mai pus altă întrebare. Avea o cățelușă, care se juca cu el. A ridicat-o pe bancă, zicînd :

— Are un temperament de femeie ușoară : îi place să stea numai în brațe. Îți plac cîinii ?

— Dacă nu mușcă !

— Toți cîinii mușcă, plăcerea e să-i îmblînzești. Cu oamenii e mult mai greu. Nu-i așa ? Spui că ești sculptor ? Ai auzit de sculptorul G...

Am înțeles că mă pune la încercare.

— Îl cunosc. V-a făcut un bust pe care l-am văzut reproduș pe coperta unei reviste. Lucrare destul de bună.

— Dumneata cum mă vezi ?

— Ca în simfonia dumneavoastră, pe care am ascultat-o de curînd : îndurerat.

— Te duci la concerte ?

— Uneori, cînd mă invită vreun prieten. Nu am bani să merg cînd doresc.

Lăsă jos cățelușă, apoi, întorcîndu-se spre mine, mă privi cu atenție, ca și cînd ar fi vrut să cîntărească fiecare cuvînt.

— Da, spuse el ca pentru sine. Mă bucur că te cunosc. Iartă-mă, dar credeam că ești nebun. Poate și dumneata ai crezut la fel despre mine. Nici n-ar fi de mirare. Aici sîntem, cum s-ar zice, în regatul lor. Vino în camera mea, s-a încălzit prea tare. Mai vorbim acolo, dacă nu ești grăbit.

Îmbarcîndu-mă pe scaunul de la pian. M-a întrebă câți ani aveam, unde-mi făcusem studiile și cum ajunsesem să locuiesc tocmai la clinică.

Răspundeam pe îndelete, și el tot pune alte întrebări.

— Trebuie să ai grijă în primul rînd de sănătatea dumitale. Ca să poți face artă mare nu e de ajuns să ai talent, trebuie să ai și condiții, să fii sănătos și să trăiești mult. Arta cere un efort supranatural, ușor te scrintești, mai ales într-o țară condusă de niște măgari. Abia de cînd sînt bolnav au început să mă respecte. Compun o nouă simfonie și m-am retras aici, dar nu mă simt bine. Nu mai poți găsi nicăieri un loc liniștit. Dumneata cum te simți ? Sînt curios să-ți văd lucrările. Am să-ți fac o vizită, dacă mă primești.

În timp ce vorbea, răsfoia paginile scrise și, din cînd în cînd, cînta ceva, întrebîndu-mă dacă sună bine.

Răspunsurile mele naive l-au făcut să înțeleagă repede că nu aveam cultură muzicală, ceea ce de altfel i-am spus de la început.

Îl priveam din profil. Îi cădea pe frunte și pe mini un reflex de lumină, și mi s-a părut că văd muzica. Într-un tirziu s-a întors spre mine, zicînd :

— Zici că ți-a plăcut portretul acela ? Dumneata știi să faci portrete ? Uite, să-ți arăt o fotografie. Doctorii s-au

10 — Drum spre oameni, voi. II — c. 22

4fotografiat cu mine. Vor să intre în istorie... Vrei să-mi faci un portret ?

- Am să-ncerc, maestre.
- Cite ședințe ? G. m-a chinuit o lună.
- Poate vă chinuiesc mai puțin. Dacă vreți să veniți la mine, vă aștept.
- Să știi că viu. Vreau să-ți văd lucrările.

Cînd am plecat din camera lui, se însera. Umbrele amurgului cădeau peste grădina clinicii ca un fum rece, greoi. În curte nu mai era decît arhitectul. Vorbea singur, privind cerul vinețiu. Am trecut pe lângă el și nu m-a văzut.

Am intrat în atelier și mi-am stropit pămîntul, să-l am umed pentru a doua zi, apoi am ieșit. Figura compozitorului, cu lumina pe frunte, cu minile vibrînde, mă urmărea ca o vedenie. Era o suferință în privirea lui, dar și o încredere, o voință a frunții largi, a buzelor strînse. „Cum se puteau echilibra într-o expresie toate acestea ?”

Am ieșit pe poarta clinicii și aim apucat în sus, ajungînd repede în afară de oraș, și m-am tot dus, trecînd prin Grădina botanică. Îmi coborau în minte numele mari din trecutul nostru literar și artistic, Eminescu, Bălcescu, Luchian și alții — genurile noastre tinere, al căror sfîrșit tragic voiam să-l înțeleg și blestemam societatea nesimțitoare. Îmi veneau pe buze blesteme tari, gîndindu-mă la o revoluție care să răstoarne lumea cu susul în jos, o revoluție care să dea vieții frumusețe și liniște.

A doua zi, maestrul a venit și am început să lucrez, dar lumina era alta. Parcă se schimbase și omul. Avea ceva tulbure în priviri, un zîmbet crispat. Se răsucea pe scaun, privind în toate părțile. Nu-i puteam spune că între timp se schimbase, că-mi venea greu. Am început să lucrez, dar degetele-mi păreau amorțite.

N-am lucrat mult, un ceas, două. Încercam să văd cum se legau formele. I-am spus, în cele din urmă, că e destul și a plecat, după ce aruncase o privire asupra lutului zi-cînd că începe să semene.

„Să semene ? Hm, bine ar fi să nu semene cu cel de azi !” O zi mai înainte, în fața pianului, mi s-a părut că întrevăd imaginea creatorului, acum aveam în față un chip crispat, și atîta tot. Am pus minile pe lut și l-am tras jos.

„Lumina nu se poate sculpta, îmi ziceam. Un portret e un portret, zadarnic ți se pare ție că ai văzut altceva. Asta-i sculptura, n-ai ce-i face, forme, și nimic mai mult. Forme !”

Voiam totuși să sculptez văpaia luminoasă de pe fruntea lui, suferința și voința, fără să-mi dau seama că ezitam între două moduri de a înțelege sculptura.

Mi-am aprins o țigară, apoi, cu gesturi liniștite, am luat lut și am început să-l strivesc cu apăsări prelungi, ca și când mi-aș fi pus palmele pe constiință, s-o adorm, și am făcut un obraz peste oare mi se părea că plutește unda urnei vibrații sonore, și m-am liniștit.

A doua zi, maestrul a venit parcă și mai tulburat. Obrajii lui erau pămîntii, buzele vinete. l-am spus că am stricat lucrarea făcută cu o zi mai înainte și că am început alta, din memorie.

— Să nu mai lucrî, mă îndemna el. Să știi că ai talent. Lasă-l așa, că e frumos !

— Maestre, am să-l trimit la un cuptor și, dacă se arde, vi-l aduc.

— Fă ce știi. Îmi place că l-ai făcut îndurerat. E bine așa ! Vrei să ieșim la soare ? E o primăvară care-ți dă poftă de viață. Azi am lucrat cu spor. în curînd e gata noua mea lucrare.

Se vedea cît de colo că maestrul se simțea rău în întinericul din subsolul meu, cum se simțise și cu o zi mai înainte. Nu mi-a spus nimic, dar cred că-l îngrozea gîndul că s-ar fi putut să prelungesc sedințele, astfel că, pînă una-alta, era gata să se declare mulțumit cu imaginea făcută. N-am avut prilejul să mai văd portretul făcut atunci, dar bun nu putea să fie. Un portret, deși are legi simple, sau poate tocmai de aceea, e mai greu de făcut decît o compoziție liberă. Este o limită a interpretării pe care, dacă n-o simți, ajungi la figuri hibride, mai mult momii decît oameni. Am făcut și eu multe astfel de figuri, nu e de mirare și nici rușine. în felul acesta aveam să învăț, cum s-ar zice, pe propria mea spinare, să-mi stăpînesc treptat pornirile excentrice și să înțeleg că cea mai mare trudă a artistului este să se echilibreze pe iSine, ca om, să se cunoască și să știe ce stă și ce nu stă în puterea lui.

Ajunși în curte, m-a rugat să-l iert puțin, a intrat în camera lui și s-a întors eu un plic în mină, pe care mi l-a dat, spunînd :

— Mi-ai făcut o bucurie pe care n-o pot plăti îndeajuns. Dacă aș avea, ți-aș da două plicuri.

l-am mulțumit, spunîndu-i că nu m-am gîndit la bani.

în clipa aceea a apărut în fața noastră omul de sticlă. Părea foarte înspăimîntat, îi tremurau minile și vorbea bîlbîit. Spunea ceva despre general, dar n-am înțeles ce anume.

Maestrul nu era obisnuit să-l vadă, fiind internat la clinica neurologică, adică alături de clinica psihiatrică. A aruncat o privire înspre el, apoi, prinzîndu-mă de braț, ne-am îndreptat spre alte alei.

— Trebuie să plec de-aici, m-am săturat. Parcă nicăieri mizeria omenească nu e mai urîtă. Bine că am de lucru și nu trebuie să ies din cameră.

Nu-mi era greu să-l înțeleg, mă simțeam chiar stînjeneț gîndindu-mă că-l ațrăsesem în subsolul meu urît și, pe deasupra, el îmi dăduse și bani.

Cin/d m-am întors în atelier, parcă nu îndrăzneam să deschid plicul. Era limpede că-mi dăduse banii mai mult să mă ajute, simțind cât de strîmtoarăta era viața mea.

Erau două mii de lei, cu care încă în după-masa aceea am plătit pe două luni înainte o cameră și m-am mutat.

— Te-ai făcut ciocoi, îmi spunea Jurcan, aflînd că mă mut. Vezi să nu vii iar înapoi, că nu te mai primim, fără certificat medical,

— Te las pe tine să stai fără certificat: membru de onoare !

— îți vine să rîzi ? Iar faci pe grozavul !

Se apropie de mine și ridică palma să mă plesnească, dar eu i-am luat-o înainte.

Era un joc al nostru, de astă dată, însă, Jurcan nu voia să-mi rămînă dator: îmi trase o palmă vijiiătoare peste ureche, apoi fugi rîzînd.

Putea să rîdă. Eu eram bucuros că plecam de la nebuni cu mintea întreagă. ERAM PREA TINĂR

Camera în care mă mutasem nu era tocmai un atelier, era cam mică, avea însă o fereastră mare, înspre grădină, și era aproape de parcul orașului și de Someș. Puteam ieși să mă plimb în lungul riului la orice oră din zi, să-mi aduc aminte de Mureș. Cineva mi-a împrumutat un pătuc de campanie, în care dormeam bine. Gazda mi-a dat o masă, pe care am așezat-o lângă fereastră: mi-am pus acolo cărțile și manuscrisele. În grădină erau pomi înfloriți, prin care bîzîiau albinele și zburau fluturi de toate culorile. În parc era un restaurant unde cînta un taraf de lăutari. Cîntecele intrau pe geam aduse de vînt. Spre seară venea Leon la mine, treceau împreună pe la Nora și ne plimbam prin parc. Uneori intram la restaurant, beam bere și dansam, astfel că n-a trecut mult timp, și am uitat cu totul casa nebulilor. Mi se părea că am scăpat dintr-o închisoare și că printr-un noroc nemeritat am ajuns într-o țară fericită. Renășteau în mine puteri și dorințe noi. Îmi făceam planuri.

Cele mai multe sculpturi le-am spart. Am ținut numai cîteva, să încapă într-o trăsură. Le-am pus sub streșina casei și le băteau acolo ploile. Sandi mi-a comandat un portret și lucram în grădină. Aerul mirosea a flori de măr, iar Leon cînta arii nemaipomenit de frumoase. Mama lui îi trimitea sticle cu votcă, făcută cu buruieni și alte mirodenii. Dacă beam cîteva pahare, vedeam toate culorile lumii și mă prindea o veselie necunoscută. Leon avea mare respect pentru poezii și scriitorii ruși, din ale căror cărți îmi traducea. Cînd vorbea despre poeziile lui Pușkin, i se umezeau ochii de emoție. Știa multe poezii pe dinafară și le recita.

— Ivan, îmi spunea el, păcat că nu știi rusește, să-l citești pe Gogol, dar mai ales pe Cehov. Știi, Ivan ? Cehov e un ironist foarte fin. Gogol e mai poetic, dar Cehov prinde dintr-un condei caracterul unui om. Trebuie să traduc pentru tine ceva, însă trebuie să știi că e foarte greu.

Era greu, dar reușea totuși, fiindcă așa înțelegea el prietenia : să faci mai mult decît poți.

Leon erau fiu de învățător, dar tatăl său nu mai trăia. Murise, după cît știu, într-un accident, poate de aceea în felul lui de a fi stăruia obsesia unei fatalități. Poate erau și cauze mai adînci, greu de explicat, care se întrezăreau mai ales cînd se îmbăta, și se îmbăta destul de des. Atunci avea excese de misticism. În stare de trezie era un om minunat, generos și bun pînă la duioșie, poate de aceea aveam să mă leg de el ca de un frate. În zilele în care nu venea la mine, zilele mi se păreau mai lungi, mai monotone. Țineam și la prietenia lui Andrei sau a lui Coroiu, îi stimam pentru cultura lor, pentru inteligența deosebită, dar, sentimental vorbind,

îl simțeam pe Leon mai aproape, mai aald. Felul lui de a fi părea simplu ca și al lui Jurcan, dar adînc. Leon credea în suflet, Jurcan în voință. Coroiu și Andrei puneau accent pe inteligență. Mare deosebire.

— Vezi tu, Ivan, spunea Leon, sufletul omului e ca cerul deasupra pămîntului. în el «înt lumina și căldura. Cine n-are suflet nu e om.

Pentru Leon, singura unitate de măsură în viață era sufletul.

— Inteligența fără suflet, spunea el, e ceva drăcesc, ca și talentul.

Discuțiile noastre cele mai grave se desfășurau pe acest fond, și de multe ori nu ne înțelegeam. Mai ales într-un punct. El credea că sufletul are origine divină. Eu credeam că se formează în atingere cu viața. N-aveam destule argumente, din păcate, și nici el, astfel că rămînea între noi o distanță care ne tulbura prietenia. Aducea mereu vorba despre revoluția proletară din Rusia. Vorbeam și cu ceilalți prieteni, Leon o vedea însă mult mai miezos, de lîngă suflet. Ideea libertății era legată de sentimentul prieteniei între oameni.

Era în grădină un pom tăiat la înălțimea unui scaun, pe care Leon se așeza, așteptînd să-mi gat lucrul început, și vorbea, fără să aștepte răspuns.

— Auzi, Ivan, revoluția netezește legăturile între oameni. Nu mai sînt bogați și săraci, nu se mai uită chiorîș unul la altul.

— Cum se poate una ca asta, mă Leon ? Tu idealizezi, e greu să se vindece omenirea de ambiții și lăcomie, (îl provocam.)

— Ivan, acolo nu mai este proprietate individuală. Tu înțelegi. Bunurile se împart egal. Ivan, lăcomia este boala cea mai urîtă a omenirii, și revoluția o vindecă. îți spun eu, Ivan, acolo se petrec lucruri mari. Aici trăiesc bine numai păduchii. Tu le spui cameleoni. Totuna e. Hai să bem o stacană de vin.

Fără îndoială, Leon încă nu-și da seama de amploarea transformărilor politice legate de revoluția proletară. Eram mulțumiți însă, și el, și eu, să știm că undeva era un stat în care exploatarea omului de către om încetase, o țară în care prietenia și buna înțelegere între semeni erau un program de stat, iar munca era socotită o onoare

Sandi mă ajuta să înțeleg muzica. Avea mare admirație pentru Chopin, pentru Bach, pentru Beethoven, vorbind cu dragoste și despre alți compozitori mai moderni. Mă tot îndemna să fac un bust de muzician. Cînd a prins de veste că am spart atîtea lucrări, s-a înroșit de furie : zicea că-i vine să mă bată.

— Nu-i nimic, le mai fac o dată, și le fac mai bine.

— Dar tu nu înțelegi că le puteai vinde ? Eu am vorbit cu niște cunoscuți. Bine că nu l-ai stricat pe *Moise*. Să fii acasă mine, că vin cu cineva.

A venit cu un inginer tânăr, care a cumpărat trei lucrări, e drept, cu bani puțini, dar banii mi-au prins bine. Mi-am cumpărat pământ, mi-am făcut o rotativă și am început să lucrez cu mai mult avânt.

Greutățile avute cu portretul compozitorului nu le puteam uita și mă puneam la noi încercări. Am făcut o serie de portrete cu o coloratură rodiniană, destul de expresive și chiar lasemănătoare, deși schimbam proporțiile, cum îmi venea bine, accentuând trăsăturile după cerințe de expresie și conținut. I-am făcut și lui Sandi un portret, despre care prietenii ziceau că este cel mai reușit, dar cînd l-a văzut mama lui i-a venit să-și facă cruce, deși nu era creștină. Zicea că niciodată n-a crezut că are un copil atât de urît.

Am făcut multe portrete în acea primăvară. Unele plătite, altele numai pentru bucuria de a lucra. Veneau actori și cîntăreți de la Operă și-i rugam să cînte în timp ce lucram. Aduceau țigări și vinuri aromate. Nu-mi lipsea nimic.

Tot atunci am făcut un portret al Bunicii, din memorie, și al lui Miron, tot din memorie. El îmi trimitea poezii și mă tot chema la București. Am făcut și portretul lui Paul. El continua să-mi dea cîte două sute de lei săptămînal, împărțindu-și cu mine banii de buzunar, cerîndu-mă să tot așinam să-i cioplesc calul năzdrăvan, în lemn. Îi spuneam că nu găsesc un lemn potrivit, motiv întemeiat, dar mai era și altul : nu mă interesa tema. Începuse și el să picteze, și chiar să scrie, însă mama lui nu vedea cu ochi buni înclinările artistice ale fiului. Îi amenința că-l dezmostenește dacă nu-și va lua examenele la Universitate, însă Paul ridea de toate astea, nu-i păsa de amenințări. Într-o zi mi-a spus că mama lui voia cu orice chip să mă cunoască.

— Trebuie să vii, să te prezint. Ea crede că ești cine știe ce lighioană și se teme să nu mă influențezi la rele.

M-am dus într-o zi la ei la masă și nu pot zice că m-am simțit bine sub privirile acestei femei severe. Vrînd să-i facă educația fiului său și să-l îndepărteze de artă, spunea că arta e o pierdere de vreme, că nu e o profesiune serioasă.

Am răbdat cît am răbdat, dar pînă la urmă i-am spus că eu aveam păreri cu totul deosebite despre artă. Îmi luasem un ton grav, care i-ar fi plăcut chiar și lui Coriolan Petran. Tot stînd de vorbă cu prietenii mei, se lipiseră și de mine cuvinte de altă rezonanță decît cele sătești, neologisme, pe care le simțeam sub limbă ca pe niște mîșline sărate.

— Doamnă, eu înțeleg că mama e suverană și are dreptul să decidă educația fiului său. Există însă un risc : acela că, în timp ce principiile se învechesc, viața

evoluează. Un educator, fie chiar părinte, dacă nu respectă înclinațiile firești ale unui tânăr, greșește. Var conveni ca, mai târziu, Paul să vă reproșeze că din pricina dumnevoastră a ajuns un pirlit de avocat, în loc să fi ajuns un mare pianist ?

Să știi, Vlasiu, că i-ai impus mamei. Ai fost foarte serios și ai pus-o la punct. Bine-ai făcut ! Mi-a spus că poți să vii la noi la masă de câte ori vrei, mă informă Paul mai târziu. Poate m-aș fi dus, dar în vremea aceea ciștigam destui bani să-mi pot plăti un abonament la restaurantul din parc.

Îmi aduc aminte amiezile din vremea aceea. După ani de zile în care aproape uitasem ce înseamnă un prânz și o cină luate la timp, când vedeam cum veneau mineările una după alta, în farfurii albe, strălucitoare, mă săturam numai privindu-le. Beam și un pahar cu bere, fumam o țigară și citeam ziare. Când îmi ridicam privirea, vedeam în față atelierelor Academiei de Arte Frumoase. Îmi treceau prin minte zilele studenției și parcă mă vedeam stînd singur, rezemat de balustrada de fier a terasei, infometat.

Aruncam fumuri mari de țigară, suflîndu-le într-acolo, ca și cînd aș fi voit să întunec amintirea trecutului, apoi mă sculam și, trecînd prin aleile cu flori pe margine, fredonam încet fragmente din ariile pe care le cînta Leon.

Mă întorceam acasă, luam o carte și ieșeam în grădină, la umbra mărului, lăsîndu-mă purtat în lumi necunoscute, care toate mă așteptau pe mine, să mă minunez de frumusețea lor. Citeam cărțile marilor descoperitori, călătorînd de la polul nord la polul sud, citeam biografii de artiști și romane -ale căror întâmplări le credeam alea, în care intram cu tot sufletul, suferînd -și bucurîndu-mă ca un copil care se visează împărat. Uneori azeam pași ușori prin grădină. Venea Nora și-mi puneam minile pe ochi. O luam pe genunchi, ținînd-o în brațe, ca și -cînd aș fi ținut toată viața caldă și fragedă a acelei primăveri. Nu mai aveam îndoile. Cînd stam cu ea, parcă ieșeam cu totul din timp. Dar asta n-a ținut mult.

Eram prea tînăr pentru a înțelege -că nu poți fi fericit: de două ori în același timp, în două iubiri, și aveam să-mi tulbur fericirea, din neabăgare de seamă, pentru mulți ani.

POVEȘTI FĂRĂ DEGETE

O întîmplare cu totul măruntă m-a pus față în față cu o altă față, o studentă în a cărei tinerețe bătea vîntul dragostei.

Într-o zi mă întorceam de la masă -citînd un ziar, șt deodată a pornit un răpăit de ploaie. Am fugit repede lîngă trunchiul gros al unui castan. Atunci am văzut că de pe o altă alee venea spre mine, rîzînd, o studentă pe care o cunoscusem la expoziție. Am sărit înaintea ei și,

acoperind-o cu fulgarinul meu, de curînd cumpărat, ne-am retras lîngă un -trunchi de castan.

— Mi-e frig, a spus ea și s-a lipit de mine, înfășurînd fulgarinul.

Îi era frig ei, 'dar eu începusem să ard. Mi jse prelingeau după guler picături de apă și mi se păreau fierbinți.

— Ce întîmplare, se mira ea, dacă ne-ar vedea cineva, cine știe c-e-ar crede?! Noroc că plouă și -nu vine nimeni. Ai închis expoziția și parc-ai intrat în pămînt. Unde te-ai ascuns, de nu te mai vede nimeni ?

E greu să-mi aduc aminte ce i-am răspuns. Era prea aproape de mine. Simțeam că mă ridic cu ea deasupra norilor. Fulgere, trăsnete, toate acestea se petreceau undeva jos, într-o lume pămînteană. Numai într-un tîrziu am simțit o mare tăcere în jurul nostru, o liniște nespusă și am înțeles că încetase ploaia. Atunci am dat la o parte fulgarinul. Ea și-a ridicat pleoapele de pe ochii ei negri și m-am văzut oglindit în frumusețea lor.

— Dacă am fi dezbrăcați, i-am spus, am fi ca Adam și Eva în rai. Mi jse pare că acum m-am născut.

Îmi plăcea să găsesc astfel de fraze, chiar mult mai romantice, și nu trebuia să le caut prea mult, uneori chiar fără voia mea mă exprimam în rime. Așa credeam eu că poate fi cucerită inima unei fete. Se pare însă că inima Simonei avea alte legi.

— Nu cunoști *Biblia*, mi-a răspuns ea. În rai nu sînt castani, sînt meri ! Hai să ne mișcăm de aici, că se abate potopul peste noi.

Curgea un pîru pe marginea aleii. Am pășit peste ei și mergeam înainte. Mie mi se părea jcă mă legăn.

Vîntul scutura apa din frunze, iar noi rîdeam, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. A plouat, a fulgerat, ne-am adăpostit sub castan, ne-am ținut în brațe unul pe altul, ne-am sărutat, atîta tot. M-a întrebat ce lucrez, unde stao și s-a bucurat că stăteam aproape de căminul de fete. Poate aveam să ne mai întîlnim...

Ne-am și întîlnit în una din zilele următoare și ne-am plimbat pe Someș în jos, unde era un al doilea parc, mai vechi. Locul era singuratic, te puteai simți ca în gradina unui castel părăsit. Arbori seculari, cu crengi rupte și uscate, aminteau vremuri tări. Alături, Someșul curgea limpede. Simona era îmbrăcată într-o rochie albă, care o făcea să pară și mai neagră de cum era. Își adunase coadele în coc. Găsisem în sfîrșit o fată eu cosite, ca în satul meu, și i-arn spus că aș vrea s-o văd despletită.

Ea mi-a pus mina pe gură și, apropiindu-și gura de urechea mea, a șoptit :

— Da, poetule, am să-mi desfac cosițele, să poți vedea... cît sînt de scurte !

I le-am despletit încet, fără cuvinte, ascultîndu-mi inima cum bate.

Mi se părea că ea nu simte freacăta mea interior.
Am prins-o de mijloc și era atât de subțire, încât mi se întâlneau degetele peste ea. Avea dinți mărunți, albi, și ridea la fiecare cuvânt al meu, încercând să pară stăpână pe sine. Parcă se temea să nu cred că ar putea fi îndrăgostită. Poate că nici nu era. Se juca cu mine, cum mă jucam și eu.

Ne-am mai întâlnit încă o dată și ne-am dus la pădure. Ea se ascundea printre arbori, ademenindu-mă. Fugeam după ea și n-o puteam prinde, în umbra pădurii, fața ei dispărea — numai cînd ridea i se vedeau dinții și albul ochilor.

— Vreau să stăm la umbră, a spus ea și să-mi spui povești fără degete.

Citise în *Herald* poveștile mele, despre care spunea că erau prea triste. Ar fi vrut să-i spun povești mai vesele, dar toate pe care le știam erau triste.

— Nu știu povești vesele, i-am spus.

— Fă una pentru mine, mă îndemna ea.

Văd bine stejarul sub care am stat, acolo în pădure, mai în adînc. Crengile lui mari aveau frunzișul de un verde moenit. Lumina cădea în frunze, dîndu-le o glazură metalică. Împrejur, o livadă mică părea o grădină făcută pentru noi. Brîndușe albastre creșteau deasupra ierbii și le mișca încet boarea vîntului.

De mult nu mă mai rugase cineva să-i spun povești. Știam multe, de la Bacu, dar ea mă ruga să fac una pentru ea, și încă una veselă. Am început la împlinire,

„Păpușile au fost aduse într-o cutie de carton, apoi s-a făcut noapte și au ieșit din cutie dansînd. Dansau frumos păpușile, iar copila dormea. Întră luna pe fereastră. Păpușile zîmbeau și dansau, cu piciorușe mici de hîrtie, lipite cu papă. Copila dormea cu ochii deschiși, fără să miște din gene, și le-a văzut.

— Vreau să fiu și eu o păpușă, să dansez cu voi ! a strigat copila.

— Minunat ! au răspuns păpușile în cor, cîntînd :

Bate vîntu-nceișor

Pe deasupra viilor,

În țara furnicilor !

În seara aceea, marinarul era de pază și tot striga :

— Dă-mi un chipiu de aramă, că sînt un marinar vestit, și insula e plină de stafii !

Striga, tot striga, însă păpușile nu-l auzeau, nu-l vedeau și a început marinarul să plîngă de necaz. A venit atunci o broască-broscuță și i-a spus :

— M-a trimis Oac-Oac cel Mare și a zis să te duci în altă țară, că la noi e frig și ai să îngheți !

— Nu vreau să știu ! a strigat marinarul. Înghețat sau dezghețat, dar cu chipiu ! Dați-mi un chipiu !

în aceeași clipă a bățut un vînt rece, și pe loc a înghețat marinarul.

Păpușile, văzînd una ca asta, s-au întristat foarte și cîntau j alnic :

Marinar, marinărel, Ce să facem noi cu el ?

— Dați-mi-l mie ! a strigat copila, că am acasă un vaporăș cumpărat de la oraș.

Foarte înduioșate, păpușile au zburat pe deasupra marinarului, suflînd cald peste el, și s-a dezghețat marinarul.

— Vreau să fiu căpitan de vapor, a strigat el.

— Nu vreau, nu vreau căpitan fără chipiu ! a răspuns copila, suspinînd.

Păpușile cîntau :

Marinarul fistichiu A rămas

fără chipiu...

Atunci s-a dus marinarul la piață, să-și cumpere un chipiu, dar acolo se găseau numai pălării vînătorești și, nemaîstînd ce să facă, s-a hotărît să se lase de marinărie, să-și găsească altă meserie.

Păpușile au zburat, cîntînd :

Marinarul cel vestit Alt

chipiu n-a mai găsit...

— Bine, a spus marinarul, necăjit, am să mă fac pescuitor de perle, și numaidecît s-a lăsat în fundul mării, de unde nu peste mult a ieșit încărcat de perle strălucitoare.

Au venit păpușile alături, cumiști, iar marinarul le-a pus în frunte cîte-o perlă frumoasă.

Fericite, păpușile i-au mulțumit, apoi pe loc i-au făcut un chipiu brodat cu stele, cu soare și cu lună, i l-au pus pe cap, iar marinarul a pornit în larg pe o corabie fără catarg, cîntînd :

Marinarul iscusit Perle albe

a găsit Și le-a dat pentr-un

chipiu, Marinarul

fistichiu...

Au trecut apoi ani mulți, copila a crescut mare și era

tristă. Sta la fereastră și cînta

singură : Departe el s-a dus, Pe mare cu

vaporul, Nici mie nu mi-a spus, Și-acuma îi duc

dorul.

— Să știi că ai intuiție. Te-ai gândit că am crescut: lîngă mare ? Curioși sînteți voi artiști, zicea Simona. Eu nu pot înțelege ce cap aveți voi. Cum îți pot trece prin minte atîtea ? Am și eu un văr care este poet și, de cîte ori ne întîlnim, îmi fuge pămîntul de sub picioare.

Ne-am ridicat de pe iarbă și am pomit la vale, ținîndu-ne de mină. Mi-am adus aminte că la Școala de meserii, seara cînd se stîngea lumina, elevii mai mari mă

puneau să povestesc pe întuneric ca să adoarmă ei. Le spuneam poveștile pe care le auzisem de la Bacu. Dar de atunci trecuseră ani mulți și nu le mai puteam potrivi destul de bine. Simonei însă i-au plăcut. Mă întreba câte feluri de povești sînt.

Cînd am ajuns în strada Grigorescu, se înserase de-a binelea. S-a oprit sub un pom și, privindu-mă lung, mi-a spus că ea nu fusese cu nimeni încă la pădure. Trebuia să înțeleg oare că ea încă nu iubise pe nimeni ? Atunci mi-aro adus aminte de Nora. Și ea îmi spusese la început că nu mai iubise pe altcineva, pentru ca apoi să află că eram al treilea. Totuși am crezut-o și pe Simona.

Am ajuns apoi aproape de cămin și ne-am oprit. Am îmbrățișat-o și-i mîngîiam părul. Ea și-a ridicat ochii spre mine și mi-a spus că, atunci cînd povestesc, glasul meu pare al unui om bun, că ar putea să mă iubească, însă eu eram legat de altcineva. O cunoștea pe Nora, poate se aștepta să-i spun că n-o iubesc, dar eu am tăcut.

PE DOUĂ CĂRĂRI

Așa am început să umblu pe două cărări, și Nora a aflat. A venit într-o zi la mine și a început să-mi spună că sînt un om fără inimă, că nu eram sincer. Și, ca să fiu sincer, i-am spus tot, dar ea știa. O cunoștea pe Simona și zicea că ea s-a lăudat, iar acum știa tot căminul de fete că eram un sentimental cu care poți face ce vrei. — Și ce e dacă sînt sentimental ? Nu e păcat.

— Ba e păcat. Nu vreau să ridă nimeni de tine, mai ales ea. O gaită ipocrită.

I-am spus că și ea era ipocrită, ceea ce a făcut-o să-și iasă din fire. A plecat trîntind ușa. M-am gîndit să fug după ea, dar ceva mă ținuta pe loc. Mă întrebam care mi-a fost vina. Că era ipocrită Simona? Dar noi nu ne făcusem nici un fel de jurămintă. Nici Norei nu-i făcusem. Nimănui nu-i făcusem vreun jurămint, totuși Simona spusese și ea că eu eram legat...

Cuvîntul ăsta răscolea în mine o mîndrie și mi-am spus că trebuie să mă dezleg. Mă gîndeam să nu mă mai duc în veci la Nora. Atunci, la cine ? Am început să-mi pun fel de fel de întrebări. Ca să scap de ele, am început să citesc, dar rîndurile mi se învîlmăseau. Parc-o vedeam pe Nora, îmbujorată la chip, cu ochii scînteind. Mi se părea mai frumoasă decît era. Simțeam nevoia s-o văd și am plecat spre ea, dar nu era acasă...

Trecuse de miezul nopții, nu mai știam ce să cred. O neliniste necunoscută mă îndemna să stau, să nu mă mișc de la poartă pînă se va întoarce.

„Oare sînt gelos ? mă întrebam. De ce sînt gelos ? Nu, nu sînt gelos, n-am de ce să fiu ! Poate că ea e

geloasă, din pricina Simonei ? O să-i treacă, fiindcă eu tot pe ea o iubesc." Ori le iubeam pe amândouă ? Se putea una ca asta ? Poate că nu le iubeam pe nici una... Afurisită întrebare. Părea mult mai grea decât întrebările în legătură cu arta.

În cele din urmă m-am întors acasă și m-am culcat. Când m-am trezit, intra soarele în cameră și mă durea capul. M-am îmbrăcat apoi fără nici un gând așezat și am pornit spre Nora. Am bătut, dar ea n-a răspuns. Atunci am intrat, și ea dormea. Avea pe față o dulce oboseală și spunea s-o las, că vrea să mai doarmă. Mi-a spus că a fost cu o colegă și cu niște studenți, că au petrecut până spre ziuă. Auzi ? Au petrecut până la ziuă. Atunci, cum să **hu** fie oboșită ?!

Am întrebat-o :

— De ce nu mi-ai spus că te duci ?

— Dar tu de ce nu mi-ai spus că te plimbi cu Simona ?

— Despre asta e vorba ? Te răzbuni, cu alte cuvinte ?

Așteptam un răspuns, dar ea tăcea.

Cum sta pe pat, rezemată de pernă, cu părul răsfirat, privind în jos, era tulburător de frumoasă. M-am apropiat de ea și am vrut s-o mângâi. M-a îndepărtat ușor, fără să spună un cuvânt. Mă simțeam caraghios și am crezut că trebuie să plec.

Mergeam fără să știu încotro, când deodată mă aud strigat din urmă. Era Simona, care trecuse pe lângă mine, și eu n-o văzusem. Avea o rumeneală ușoară și un zîmbet ademenitor pe întreg obrazul. A ridicat mina să-mi îndrepte cravata, certându-mă că eram neras.

„Ah, ce frumoasă ești ! Îmi venea să-i spun. Nora te-a birfit. Mă face să sufăr pe nedrept. Cine-ar putea spune că nu ești frumoasă ?”

M-a luat de braț, întorcându-mă din drum, fără să mă întrebe. Mi se părea că Nora mă privește din urmă. Îmi împărțeam gândul între amândouă, și Simona a simțit că nu eram atent. M-a strâns de braț și m-a întrebat tăios :

— Spune-mi, te-ai certat cu Nora ?

Pusesse degetul drept pe rană, prea repede, prea fățiș. M-am gândit atunci că poate Nora avea dreptate. Simona avea ceva de găită.

— Da, e supărată pe mine. Cineva i-a spus că ne-am plimbat împreună.

— Știi că mă urăște. Nu înțeleg pentru ce, nu i-am spus nici „du-te încolo”. Și ești trist? Poți tu să fii trist pentru o fată ?

— Pentru o fată ? Nu e o fată oarecare, tu știi, ți-am spus.

— Știu, e aleasa visurilor tale...

Mă lua peste picior și nu mă puteam apăra. Aș fi vrut s-o las în stradă, să mă întorc la Nora, pentru a-mi dovedi că eram stăpîn pe mine, dar ea mă ținea de braț.

— Era o după-amiază nemaipomenit de frumoasă. Cer albastru, aer limpede, lumină, trotuare spălate de ploaia de peste noapte și încă ceva nespus, ce ține de primăvară și de tinerețe. Numai Nora strica totul. Ea sta acolo în pat, rezemată de pernă, tăcută, cu pleoapele căzute peste ochi, tainică și de nepătruns, ca *Aurora* lui Michelangelo. Ce eram eu de vină ? Nici Simona nu era vinovată, nimeni nu era vinovat. Da, zicea Simona, le-am spus fetelor că am fost cu tine la pădure. Ce e rău în asta ? M-am gândit la poveștile tale. Totul e foarte frumos, știi, frumos de tot ! Le-am povestit basmele și m-au învidiat. Ah, ce plăcere nebună mi-a făcut ! Tu nu știi cum e în cămin, tu nu știi nimic, ce bine că nu știi nimic ! Pentru asta te iubesc.

— Tu mă iubești pe mine ? Îmi place să aud, dar nu cred și nici nu vreau. Îmi place să te văd, să te aud vorbind, dar iubirea e altceva. Tu ziceai că nu știu ce e ? Știu, dar nu pot spune.

— Dacă ai ști, ai putea. Să-ți spun drept, nici eu nu știu. Eu încă n-am iubit pe nimeni, tu mă crezi ? Nimeni nu mă crede, și tot vreau să iubesc și nu pot, și nici alții nu pot să mă iubească. Sint prea sinceră, zău, sint prea sinceră. Tu nu vezi ? Ți spun tot. Hai să nu mergem la cinema, dar acolo nu putem vorbi. Mergem undeva unde nu ne vede nimeni. Așa-i că tu vrei să nu știe Nora că m-ai întâlnit ?

Așa era. N-aș fi vrut de loc să dau ochii cu ea. Ne-am dus la o cofetărie și am stat pînă a înnoptat, uitînd cu totul de Nora. Simona era o drăcoaică nesățioasă. A scos sufletul din mine, atîta am vorbit. I-am spus tot trecutul meu, și prezentul, și viitorul, și ea nu mi-a spus nimic.

Am ieșit din cofetărie și, mergînd spre cămin, am trecut prin parc.

— Nu pe-aici, a spus ea, mergem pe lîngă Someș. Nu vrei să auzi clipocitul apei ?

Avea un ton de mare francheță, căreia nu i te puteai împotrivi, totuși era mult mai sireată decît Nora, dar îi sta bine.

Am ascultat clipocitul Someșului împreună, am numărat stelele și, pînă la urmă, i-am spus că n-o mai iubeam pe Nora, fără să știu că tinerețea se minte pe sine cu ușurință, mai ales seara pe lună...

Luase vacanță și spunea că-i pare rău că trebuia să plece. Mă invita și pe mine la Mangalia, dar eu făcusem alt plan. Aveam să merg cu Teo la Geoagiu.

Cînd am trecut pe lîngă atelierul meu, a spus :

— De ce nu m-ai chemat niciodată să-ți văd atelierul ? Dacă faci plajă mine dimineată, te privesc de pe geam.

Am zîmbit și mergeam înainte. Cînd am ajuns la cămin, s-a oprit, m-a prins de rever și m-a tras în umbră, apoi și-a încolăcit brațele în jurul gîtului meu.

— Poate totuși nu te mai văd curînd. O să fie prea lungă vacanța, cioplește ceva pentru mine. Un copil gîngav se poate sculpta ca în poveste ?

— îi spuseseam și o poveste cu un copil gîngav.

— Se poate, am răspuns cu indolală.

— Poveștile pe care mi le-ai spus, aș vrea să nu le uit. Dacă ai vrea să mi le scrii tu și să mi le trimiți...

Vorbele ei șoptite la ureche îmi intrau în inimă și-mi plăceau, dar nu simțeam durerea despărțirii.

N-o simțeam sau poate gîndul că Nora îmi întorsese spatele mă făcea să nu simt, destul că m-am despărțit de Simona fără stringerea de inimă obișnuită în astfel de împrejurări.

NOPTI ALBE

Spusesem că nu vreau s-o mai văd pe Nora (totdeauna cuvintele mi-o luau înainte), dar Nora trăia adînc în mine. Gîndurile nu puteau face nimic. Trebuia s-o văd. Simțeam că mă așteaptă, și nu mă înșelam.

Cînd m-a văzut, i-a trecut un zîmbet pe buze, ca și cînd ar fi spus : Știam că ai să vii. Mi-a spus că m-a căutat Leon pe la ea și a invitat-o la restaurant, dar ea nu voise să meargă fără mine. Trebuia să înțeleg deci că și ea era legată de mine.

Abia într-un tîrziu îmi aruncă o întrebare, pe care eu n-am știut s-o ocolesc, și s-a aprins între noi o discuție greu de redat, ale cărei cuvinte cădeau ca o bătaie de aripi.

— N-are rost să mai vorbim despre ea, îți faci gînduri și griji în zadar, tu nu simți cît de aproape sînt de tine ?

— Nu știi cum sînt femeile, tu nu le cunoști. Ele îți pot face rău, dacă nu te iubesc. Eu n-am încredere în Simona, e rea, vrea să ne strice dragostea. Te rog să-mi spui tot, nu te ascunde de mine.

Luptau în mine două voințe : să-i spun, să nu-i spun ? Drace, ajută-mă ! Și dracu m-a ajutat să mint mai departe.

— Îți spun tot, crede-mă că n-am ce-ți ascunde. Ne-am plimbat și am vorbit nimicuri.

— Nu cred, nu seamănă cu ea ceea ce spui. De cîte ori v-ai plimbat ?

— De două ori.

— Deci nu e o simplă întîmplare ? V-ați dat o întîlnire. Să știi că am s-o bat.

— O să ieși cu niște zgîrieturi, și n-o să-ți placă.

— Vezi, o aperi, ești nesincer, îmi pare rău că te-am iertat. Sau ești nesinuer, sau inconștient. Mai bine nu te-aș fi cunoscut. Mă bucur că pleci. Am să plec și eu, poate o să uităm unul de altul.

Aș fi vrut s-o împac cumva, dar cuvintele mele stricau totul. Am îmbrățișat-o și n-am lăsat-o să mai vorbească. O mângâiam pe păr și o sărutam pe obraji. Ea a început să plângă, spunînd printre suspine că sînt un om rău, că nu mi-e milă de ea.

îmi vin în minte zilele acelea și mi se pare că ele despart viața mea în două.

Hotărisem să plec cu prietenul Teo la Geoagiu, unde aveam să rămînem o lună, dar lacrimile Norei aveau putere asupra mea. Parcă plîngea Mama, acolo în Lechința. Toată copilăria mea a fost scaldată în lacrimi. Aveau putere asupra mea mai mare decît cuvintele. Își îngropase fața în pernă și plîngea înăbușit. În cele din urmă, i-am spus că nu mai plec.

Atunci s-a liniștit și, punîndu-mi o mînă pe obraz, mi-a spus că sînt bun, s-o iert că m-a necăjit.

Avea un zîmbet luminos, își ridica sprîncenele deasupra ochilor, ca și cînd ar fi vrut să mă vadă mai bine. A început apoi să-și facă toaleta. Cînta un cîntec pentru întoarcerea iubitului. Mă simțeam copleșit de duioșie și m-am jurat că voi ocoli-o pe Simona.

Nu e greu să faci un jurămint, dar el cere altele. De bine, de rău, eu îmi mărturisisem greșeala, Nora însă ezita.

— N-am făcut nimic rău, zicea ea. Tu ai fost necredincios, eu îți sînt credincioasă. M-am dus la petrecere, fiindcă eram necăjită pe tine.

O credeam, fiindcă era în mine o dorință de împăcare, dar mințea. Într-o zi după masă, adormisem la ea. Între timp a venit o prietenă și, cînd m-am trezit, le-am auzit șoptind. Am închis iar ochii și, lăsîndu-le să creadă că dorm, le ascultam. Mare greșeală ! Șoaptele și risetele lor înfundate m-au otrăvit peste măsură. Din cînd în cînd, întorceau capul spre mine, cu grija de a nu le auzi. Mă întrebam de ce Nora simțea nevoia să se poarte cu mine altfel de cuîm era. Fără îndoială, pentru că mă iubea, dar eu nu înțelegeam formele iubirii decît simplu, adică sincer, în înțelesul cel mai primar al cuvîntului, cum înțelegeam și arta.

— E ca un copil, spunea ea. De o inconștiență scandalosă. Îl poți lega la ochi !

Mă răscoleau șoaptele lor, încît mă miram că nu mă ridic. Mi se aduna singele în urechi, dar tot le auzeam.

— Dansa frumos, însă era obraznic...

— Păcat că s-a îmbătat, zău, cum sînt bărbații, n-au nici o perdea la beție ! Nu trebuia să ieși cu el.

Nora a întors capul spre mine și m-a privit lung. A răspuns atît de încet, încît n-am putut auzi decît două cuvinte : „zgîriat”, și ceva mai tîrziu : „satir”.

Era prea mult. M-am ridicat încet și, privindu-le, încercam să le citesc în față. Cuvintele cu care m-a întîmpinat Nora aveau tonul profund și cast al celei mai pure femei. M-a întrebant dacă am dormit bine.

— Tu cum crezi că am dormit ?

Prietena ei credea că glumesc și a ris cu indiferență. Nora a simțit însă că nu-i lucru curat. Avea un zîmbet nedecis, oprit la mijloc.

— Zău, iubitele, spune drept, te-am sculat noi ? Să nu te superi, am ris ca două proaste. Doina mi-a povestit niște aventuri de-ale ei. Știi tu cum e ea.

— Știu bine ! Nu te mai osteni să-mi spui. Te rog să-mi dai o perie.

A venit cu peria, wind să-mi curețe ea haina. I-am luat-o și mă periam singur. Mi se părea că țin în mină un satir cu care rad de pe mine o zgură urită. Doina încerca să refacă atmosfera glumind. Avea ceva de maimuță, dar nu-mi venea să rid. Am mulțumit pentru perie și am plecat.

Ajuns în stradă, nu știam încotro să apuc. M-am dus acasă, am încuiat ușa și mă plimbam prin camera amărit. Încercam să gîndesc și nu mă puteam prinde de nimic, nu știam cum să așez lucrurile. Cuvintele auzite îmi intraseră în cap și mă idureau.

Nora îmi spusese atunci seara că unul dintre studenți era foarte frumos și spiritual. Căutam să fac legătura, dar nu îndrăzneam sau nu puteam să trag concluziile. Parcă le auzeam rîzînd, treceau șoaptele prin pereți și se apropiau de mine, umpleau camera, o ridicau și-o întorceau cu susul în jos. Dacă ar fi venit Leon la mine, ar fi fost minunat. Aș fi beut, să mă îmbăt tare, să uit. Am plecat de acasă cu gîndul de a-l întîlni.

Se înserase de-a binelea. Am pornit spre parc, am trecut prin mulțime și am ajuns la marginea Someșului. Se auzea clipocitul apei. M-am gîndit la Simona. „Le-ai vrut pe amîndouă, și acum ești singur, singur și caraghios, îmi spunea cineva, un glas străin, care se învîlmășea cu clipocitul apei. Te-ai lăsat înduioșat, ți-ai făcut remușcări. Copil inconștient, legat la ochi. Hm, legat la ochi și inconștient...”

Îmi venea să plec la gară și să apuc drumul spre Geoagiu. Nu mă puteam hotări. În cele din urmă m-am întors acasă și am găsit-o pe Nora așteptîndu-mă în umbră porții. M-a prins de braț și mă privea ciudat. Erau și spaimă în privirile ei, și pocăință, dar eu vedeam numai șiretenie.

— Mi-a fost frică să nu pleci din Cluj, să mă lași singurică. N-am făcut nimic, îți jur.

— De ce juri ? Fă-mă să înțeleg.

- Asta vreau, și nu mă lași să vorbesc. Ai plecat supărat, știi de ce ! N-ai dormit, ai ascultat ce-am vorbit, îți închipui cine știe ce. Doina vorbea prostii.
- Cum îmi închipui, dacă zici că am ascultat ?
- Altfel nu înțeleg, de ce te-ai supărat ?

— Altfel nu înțelegi, dar dacă am ascultat, ești gatas să înțelegi ? Vrei să te bat ? Bate-mă, dacă tu crezi că trebuie. Eu îți spun că nu sînt vinovată cu nimic.

Am intrat, fără s-o chem, dar ea a venit după mine. Am aprins lumina. Lumina a căzut pe obrazul ei.

— Ar trebui să-ți fie rușine. Ca să minți frumos, trebuie să fii inteligentă.

A început să plîngă și, printre sughițuri, spunea că sînt îngrozitor, că eu o chinuiesc cu inchipuirile mele, că sînt gelos. Auzi, eu eram gelos ? Eram amîndoi !

Erau cîteva sculpturi prin cameră, unele pe jos, altele pe lîngă pereți, puse pe stative. Patul era așezat în mijlocul camerei. Stam cu spatele către ea. Voiam să-i arăt că nu sînt copil, să-i probez că nu sînt legat la ochi, că știu să văd. I-am spus adevărul întreg asupra Simonei, adăugînd că n-aveam s-o uit niciodată, că primăvara aceea va fi legată de numele ei. Mă așteptam să-mi întoarcă loviturile, spunîndu-mi în amănunt întâmplările din noaptea ei de chef, dar plîngea încet și tăcea. Se făcuse urîtă. Mi se părea că niciodată n-a fost frumoasă.

— Ești sincer, acum ești sincer. Îți mulțumesc. Știam că dragostea noastră moare.

Își ștergea lacrimile, apăsînd batista, ca și cînd și-ar fi curățat obrazul de singe.

— Mai bine așa. Eu îți jur că am fost cîntită cu tine. Ți-au intrat în cap bănuiele. Nu pot face nimic. Lasă-mă. Iubește-o pe Simona, iubește pe cine vrei. Nu mai vreau să mă iubească nimeni.

Dar eram prea aproape unul de altul, în patul acela mic. Luptam împotriva pornirii de a o îmbrățișa. Mă stăpîneam, privind sculpturile dimprejur. Păreau niște spectre adunate la un priveghi. I-am spus să plece acasă, că innebunesc. N-a răspuns și nu s-a mișcat. Suspina și-i curgeau lacrimile pe obraz. Nu le mai ștergea. Scîncea :

— Ești rău, ești rău !

Vedeam și eu cît de rău pot fi, dar îmi ziceam că așa trebuie să fie un bărbat. „Poți tu să plîngi. Ești tulburătoare cînd plîngi, mi se sfîșie inima cînd te văd, dar mă stăpînesc. Sînt un om tare, asta n-ai știut tu. E drept, m-ai legat la ochi, dar mă dezleg. Așa sînt eu. Trăiesc săptămîni și ani de zile inconștient, apoi mă trezesc dintr-o dată, :mă smulg din păienjenis, mă scutur și văd ce e împrejur.

Văd și aud și înțeleg. Trebuie să-ți fie frică de mine. Pot să fiu rău...”

Îmi potriveam gîndurile, le așezam bine în cap și credeam că vor rămîne acolo pe veci.

— Spune-mi, de ce plîngi, poți să-mi spui ?

N-a răspuns. M-am întors spre ea, m-am ridicat și iar am întrebat-o. A început să plîngă mai tare, <su sughițuri și țipete întrerupte.

Am îmbrățișat-o, am apropiat-o de mine.

O iubeam peste puterile mele, trecea peste mine iubirea, era mai tare decât voința mea. Și Nora simțea, dar nu-si putea opri plînsul. Am întrebat-o iar :

— Spune-mi, ce s-a întîmplat în noaptea aceea ? Te iert, tu nu simți că nu te pot uři ? Oricum ar fi fost, trebuie să știu.

— Nu mă chinui, te rog, nu mai pot. N-am ce-ți spune, n-am făcut nimic împotriva iubirii noastre. N-am crezut că poate avea urmări. Ți jur că n-am făcut nimic rău. Poți să mă crezi ?

Am crezut-o și mi s-a ridicat piatra de pe inimă. Pe geam intra lumina dimineții, ca o apă argintie, se așeza pe sculpturi și mi se părea că ieșim trudiți, dar senini pe tărîmul vieții frumoase.

Vorbeam încet, stins. Aș fi vrut să fac un legămint mare, și nu-l găseam. Un jurămint obișnuit mi se părea fad și n-am mai făcut nici unul.

Am trăit atunci una din acele nopți tulburi care-ți ajută să te smulgi din adolescență, nopți în care ființa întreagă ți se încordează peste întrebările de nedezlegat ale tinereții, nopți albe...

Cluj 1939—40CARTEA A PATRA

RITMUR

FILOZOFIE PRIMITIVA

Am ajuns la Geoagiu cu mare întîrziere. Teo trebuia să se întoarcă la slujbă, astfel că eu am rămas singur la socrul lui, un bătrîn subțirel, cu ochi tulburi, țesător de meserie, om tăcut și bețiv mare. Teo i-a spus că eram prietenul lui cel mai bun și l-a rugat să aibă grijă, să nu-mi lipsească nimic.

Geoagiul e așezat lângă drumul țării, pe loc drept, între Deva și Orăștie. Dacă mergi puțin înspre miazănoapte, încep dealuri acoperite cu păduri. Nu departe de sat este un izvor cald cu ape vindecătoare. Vara, merg acolo oameni bolnavi și se vindecă de boli de inimă. Izvorul mi se potrivea și mie.

Încă în aceeași zi am apucat drumul pădurii. Încet, cu pași rari, respirînd adînc, am ajuns la izvor. Cîțiva bărbați și femei între două vîrste, veniți cine știe de unde, stăteau dormitînd pe un tăpșan de nisip auriu. Parcă nici n-au băgat de seamă că mai venise unul. M-am lăsat lin în apa mîngietoare, fără gînduri, înotînd cu mișcări largi. Mi se părea că trupul mi se desface în valuri, că apa se încălzea din mișcări, învîluindu-mă cu mîngieri fierbinți, jucîndu-se pe spinarea mea înfrigurată

Mai simțeam bucurii asemănătoare în Mures, dar acum parcă intrasem pe neașteptate în vraja unui descîntec. La orizont, pădurea, văzută în bătaia soarelui, părea de argint sclipitor. Albastrul cerului se

apropia de pădure, înălțin- du-se iar, ca și cînd cîneva sufla peste el. Ah ! minunile lumii...

Au urmat zile de fericire nebănuită. Rătăceam prin pădurile din preajma Geoagiului, în aer și frumusețe. Sub deal era o grădină de meri bătrîni. Era unul cu crengi mari, resfirate și mă urcam în el. Trunchiul se despărțea și se făceau două trunchiuri, creșteau unul din altul. Crengile se întîlneau și mi se părea că vorbesc între ele. În frunze, lumina schimba culorile. „Aici sînt toate înțelesurile, îmi ziceam, poate am să descopăr aici și înțelesul sculpturii, în forme, în linii, simțeam unduirea izvorului. Zvîcnirea prelungită a crengilor semăna cu zborul păsării în aer. Legănarea sub vînt a pădurii părea a unei mulțimi în freamăt. Simțeam că se deschid în mine ochi lăuntrici, că vedeam și înțelegeam. Îmi venea să strig : „Eu n-am știut ce este acest ceva care seamănă peste tot în fire ? Acest ceva care se tăinuiește sub alt obraz, în forme și culori tot altele, forme care împacă piatra cu lemnul, floarea cu spinele, cerul cu apele ? Acest tremur viu, armonios, care te apropie și pe tine în vibrație caldă, aprinsă, rece, tulburătoare ? Pare viu, fiindcă se mișcă., frumos și rațional, fiindcă are echilibru, generos, fiindcă se dăruie. Dar ce este ?”...

Fusesem crescut cu frica lui Dumnezeu, despre care știam, din spusele Mamei și ale Bunicii mele, că are chip și asemănare cu noi, că este bun, drept și iertător, stăpîn al cerului și al pămîntului, pe care l-a făcut în șase zile, cu viețuitoare cu tot. Apoi anii au trecut și, o dată cu copilăria, s-a destrămat credința mea. În locul ei am rămas numai cu întrebări care-mi chinuiau somnul și visele, ca și acum la Geoagiu. Povara lor o duceam cu mine peste tot. Acum venise ceasul s-o pun jos, dar ezitam. Să fi zis că ceea ce mi se părea asemănător peste tot este Dumnezeu, mi se părea o simplă vorbă aruncată-n vînt. Atunci ce putea fi ? „Dacă aș fi filozof, aș putea răspunde, mi-am spus, dar nu sînt...”

— Ești sculptor, mi-a șoptit cîneva la ureche. Răspunde în felul tău !

— Ceva în mișcare armonioasă este ritm, am răspuns cu ezitare. Frumusețe...

Răspunsul mi-a dat o liniște care n-a ținut însă mult. Au urmat alte întrebări, mai încălțite, cărora le căutam răspunsuri pe îndelete, lăsîndu-mă atras spre emoția care însoțește meditația. Răspunsurile mele, fără îndoială naive, mă mulțumeau un timp. apoi le înlocuiam cu altele.

„întoarce-te înapoi pe firul lucrurilor, îmi spuneam, păsește cu grijă, să nu rătăcești !” începeam, dar drumul se pierdea în ceață, îmi vijăia capul, și uneori îmi era frică. Totuși înaintam încet, bijbiind. Pe măsură ce mă afundam în trecut, lumea se destrăma. Cuvintele numi mai ajungeau pentru înțelesuri. Mai ales două cuvinte nu se mai potriveau de loc : spirit și materie.

Noțiunile legate de ele mă îndemnau să despart lumea în două, iar mie mi se arăta în întreg. Mă gîndeam că poate matematica sau geometria ar putea deschide un drum spre înțelesuri. Cu acest gînd, fără să bag de seamă, mă apropiam de mijloacele adînci ale sculpturii și aveam să înțeleg în curînd că artele plastice nu erau altceva decît geometrie sensibilă.

Dormeam cu fereastra deschisă și mă năpădeau parfu- murile grădinii. Lumina lunii da lucrurilor din casă un desen vibrant, pe care privirile mele pluteau cu îndoială. Stăm rezemat de căpățiul patului și nu voiam să adorm. Deasupra satului adormit, conștiința mea voia să rămînă trează.

Din cînd în cînd, un cine lătra scurt. Linistea satului părea ceva concret, o materie pe care aș fi putut-o sculpta. O sculptură în care să se simtă umbrele...

Și cum nu puteam ajunge la răspunsuri statornice, am început să pun la îndoială valoarea cuvintelor, ajungînd la înțelesul că un cuvînt este un fel de pălărie, sub care nu totdeauna capul este la fel. „Trebuie să judec fără cuvinte, îmi spuneam, cuvintele mă incurcă, nu le pot stăpîni.” Dar cum poți judeca fără cuvinte ? Este un alt mod ?

— Fără îndoială, mi-a șoptit iar un glas : formele, sculptura.

Ciopleam de dimineață pînă seara. Nu mă mai duceam la izvor, deși țineam după căldura lui. Erau însă trei kilometri pînă pe deal. Trei în sus, trei în jos, îmi pierdeam ziua. Am luat calul gazdei, dar calul mergea mai încet ca mine și, pe deasupra, se mai și împiedica. Trebuia să ții seama de mersul lui și nu puteam să mă las gîndu- lui. Nici gîndi nu puteam și nici admira în bunăvoie frumusețea locurilor. Coboram de pe cal și mergeam alături de el. Era un căluț murg, cu niște ochi holbați de broscoi.

Nu era un cal semet, mergea cu capul în pămînt, dar foarte ascultător, chiar fricos. Parcă-mi era milă de el. Îmi ziceam : „Și el e o ființă, atîta numai, că nu știe vorbi, nu știe sculpta...” Rideam singur, întrebîndu-mă cum ar fi o sculptură făcută de un cal.

Privind merele aurii, strălucitoare, mi se păreau lăsate cumva de sus, gata făcute. Opream calul și luam două, unul pentru mine, unul pentru el, apoi porneam mai departe.

Hi, calule ! — și calul pornea. Supunerea lui, ascultarea mă emoționau. „Este o prietenie și o iubire în ascultarea calului, îmi spuneam. Poate că el se simte chiar fericit să mergem împreună prin livada de meri.” Mă întrebam dacă el simte frumusețea ritmului. Aș fi vrut să vorbească, dar el înțelegea puține cuvinte, și aveam să mă despart de el chiar fără păreri de rău.

Dintre dealuri scăpa un vîntîșor care mișca ierburile mari, mîngîindu-le. Pomii își clătinau crengile pe loc, în frunzele verzi juca lumina, schimbîndu-le culoarea și

frumusețea. Linii și forme ondulate, culori calde și reci se amestecau într-un freamăt, se îngemănau în ritm. Simțeam peste tot o zbatere vie, o pornire spre viață. „Freământul acesta ritmic trebuie să-l aibă își arta, îmi spuneam. Ritmul e ceva ce leagă formele naturii într-un întreg viu, îi dă palpație, tensiune, farmec. Fără ritm, lumea ar fi înghețată, rece ca o fotografie.

Priveam cu încordare creanga unui măr: în liniile ei răsucite se ghicea o frământare. Semăna cu obrazul unui om bătut de ani și de viață, și m-am gândit că acest conținut ar putea fi redat în sculptură, cu mai mare expresivitate, mai limpede.

Nu oameni voiam să fac acum, nici cai năzdraveni, nici idoli, nici alte bazaconii. Voiam să învăț ce este o linie, o formă, să învăț cum cresc acestea în aer, cum se împletesc în spațiu. Creșterea arborilor ce se smulg din pământ și cresc spre cer, ca un cîntec dureros, ritmic, mi se părea mai de preț decît capul oricărui împărat.

Profesorul meu de istoria artelor spusese că o sculptură trebuie să aibă la bază o concepție filozofică. Găsisem acum una în natură, ca întîii oameni. Era. bună filozofia mea, pînă una-alta, că mă apropia de natură în mod profund, aju- tindu-mă să înțeleg materia în esența ei, mișcătoare, vie, nu la suprafață, decorativ. Dar toate astea urmau să devină mai limpezi cu încetul.

În ziua în care aveam să plec din Geoagiu, m-am sculat de dimineată și am urcat în sus, spre pădure, să-mi iau bun rîmas. De după creastă se ridicau aburi calzi din lu- terna cosită, peste brazdele căreia păseam încet. Căldura soarelui îmi săruta obrajii. M-am întins pe o brazdă de luțernă și stăm cu ochii spre cer. Un gîndac roșu a bîzîit în aer și mi s-a așezat pe obraz. Am pus degetul pe el și l-am prins. L-am pus în palmă și am început să cînt încet : Măi gîndac fără leac, De ce stai și nu zbori Peste pajiști, peste flori ? Ai venit, ai bîzîit, Du-te de unde-ai venit !

Spune-i Norei c-am ufat Rîsul ei blestemat...

Își făcuse sufletul meu o altă Noră, potrivită lui, o Noră a cărei căldură să nu ardă, ale cărei cuvinte să nu mintă, al cărei zîmbet să nu ascundă rîsul vulgar. O Noră visată, care nu semăna cu nici o Noră pămîntească.

Păcat, mare păcat !

Coboram în jos, pășind peste brazdele de luțernă sim- tindu-mă ușurat de poverile iernii trecute. Fumul chinului meu cădea acolo, după orizont, cu norii laolaltă.

„Nu am fost decît un meșter, îmi spuneam, care făcea chipuri cioplite. Va fi altfel. Cresc în mine înțelesuri și bucurii pe care nu le-am știut că sînt. Simt și înțeleg care e rostul sculpturii : sculptura e filozofie ! Mai

simplică decât cea scrisă, dar mai veche. Cuvintele ei sînt aceleași cu care vorbește natura : forme, linii, materii, culoare, ritm... Cuvinte concrete, le vezi, le pipăi, simți calde, reci, aspre"...

Stam în grădină, privind în larg. Merii erau vii, oameni, tăcuți și blînzi. Le spuneam : M-am întors la voi ca fiul risipitor. Îmi ridic minile spre cer, se oprește vîntul în palmele mele și-mi spune cît sînt de fericit : ca iarba ce se mîlăie, ca semințele, ca mugurii verzi. Cînd mă voi întîlni cu Mureșul, îi voi spune :

— Acum te înțeleg.

Și el va murmura :

— Umblă încet și gîndește mult. Nu trece peste viață ca un nesimțit, trăiește cald, să-i simți cîntecul.

Din finul verde, margarete albe mă vor privi, strigînd de departe : Bine-ai venit !

În Stupină îl voi găsi pe Bacu. Miros de faguri va pluti în aer cu bizîitul albinelor. Și va fi seară, va fi noapte, dimineață. Zile multe, nenumărate...

Întîlnirea cu natura la Geoagiu, după frămîntările avute la Cluj, a răscolit în mine rațiuni simple și obișnuite omului în natură. Poate și iubirea îmi dezghețase sufletul, s-a deschis o fereastră în el, mare, prin care intra o lumină nouă, destulă, începînd de atunci, am putut face legătura cu pămîntul, cu legea simplă a vieții, fără cauza biblică a păcatului.

Îmi aduc aminte că, plecînd de la Geoagiu, eram atît de entuziasmat, încît prin gări, privind pe fereastră, oamenii îmi păreau niște ființe minunate care se mișcau armonios într-o lume nespul de fericită.

Cele cîteva bucăți de lemn, pe care le duceam la Ogra, să le cioplesc, mi se păreau și ele niște lucruri de neprețuit. Erau ascunse în ele toate tainele lumii pe care aveam să le limpezesc, astfel ca oamenii să le poată citi, spre fericirea lor și mai mare.

SINGUR NU SE POATE TRĂI

Cînd m-a văzut Moșu intrînd pe poartă, cu legătura pe umăr, nu-i venea să creadă. Venea spre mine, pășind apăsător, și parcă-l auzeam spunînd : Doamne, Doamne !

— Ce mai faci, Moșule ? Ești sănătos ?
 — Ie ! Sint sănătos ! zicea el așa, într-o doară, ou ochii pe lemne. La ce-s bune ? Ai dat bani pe ele ?
 — Nu ! Mi le-a dat un om din Geoagiu, un sat pe lângă Orăștie.
 — Orăștie ! Ce-ai căutat acolo ? Nu sint în Ogra cîte vrei ?
 Clipea din gene ca omul care nu știe ce să creadă.
 În tăcerea dintre clipe ne-am spus tot ce nu pot cu-prinde cuvintele. S-a aplecat, a ridicat sarcina, vorbind ca pentru sine :
 — Lemne din Orăștie. Hm !
 Mă văzuse Buna din drum și venea legănîndu-se. Avea ceva de păpușă moale, făcută din cirpe și petice negre.
 În gară la Războieni cumpărasem niște smochine și i le-am dat. Le netezea cu palma, zicînd :
 — Pomul ăsta nu crește la noi în țară, numai la talieni, lângă mare. În Ogra dac-ar fi poame de astea, le-ar mînca ciorile, afurisitele, că multe sînt !
 Am intrat apoi în casă. Zicea Buna că e mai răcoare. A venit și Moșu.
 — Orăștia, începu el votrba, e mai în jos, pe Mureș. N-am fost acolo, da am auzit. îi vestită ! Acolo s-o născut Vlaicu Aurel, care-o zburat. O făcut el o mașină de zburat... Tu, Anică, să-i aduci lui luănel ceva de mîncare.
 A ieșit Buna din casă, și nu peste mult a venit cu o tîgiaie în care bătuse niște ouă. A mai adus și niște castraveți verzi.
 — Pita e cam uscată, luănel, n-am știut că vii.
 Moșu vorbea înainte despre Vlaicu. Zicea că a căzut pe virful unui munte de piatră, iar pe locul acela s-a făcut o fîntînă, din care, dacă bei, te vindecî de toate bolile. Cine știe de unde auzise el povestea cu fîntîna ? !
 A venit pisica lângă mine și mă mîngîia cu coada pe obraz.
 — Du-te, obraznico, îi spunea Buna. N-ai rușine !
 Pisica trebuie să aibă rușine. Nici vorbă ! Tot ce era împrejurul omului trebuie să aibă bună-cuviință.
 — Am primit o carte de la tine, zise Moșu

(scrisoare), din Cluj. T-am scris și noi, apoi tu nu ne-ai mai scris. N-ai fost bolnav ?

— Nu, am răspuns, cu o mișcare din cap.
— După Crăciun o vinit învățătoru, eu o gazetă. Era scris acolo despre tine, da io n-am înțeles mare lucru. Bag' samă, te lauda că cioplești bine. Și popa te-o laudat, și învățătorul. Ziceau că să fiu mindru că am un nepot ca tine. Noi ne bucurăm, da ! îi bine și frumos dacă...

Tace el puțin, mă privește adînc, ca și cînd ar fi vrut să înțeleagă de ce mă puteau lauda oamenii. Că ciopleam ? Păi, el cioplește de cînd se știe, și nu-l laudă nimeni.

— Am făcut, Moșule, o expoziție ca și la Tîrgu-Muiș, și trebuie să mai fac. Așa-i meseria asta. Trebuie să arăți ce faci, și-atunci se scrie la gazetă ! Te laudă, ori te hulesc.

— Nu-i bine să ajungi în qura oamenilor. Cînd m-o strigat învățătorul la poartă și mi-o spus că te-o dat la gazetă, m-am gîndit că-i fi făcut ceva rău. Apăi el mi-a spus că pentru lucrurile pe care le faci tu : pentru cioplituri ! Da ceva bani ai cîștigat ?

— Da cum să nu cîștige, se amestecă Buna în vorbă, că doar acolo-s banii, la oraș, la domni !

— Ie ! Bani is la oraș, da, știu și io, hm ! Au domnii bani, cu caru, da-i dau numa la cine vreau ei ! Cînd vinzi din mînă, banii vin cu țîrîta. Mai bine-i să-ți vie la lună, așa, o plată cu contract, cum are notarăsu. Luară, nu lucră, îi vine tainu ! Cînd erai la Calea Ferată, așa căpătai și tu. Mult, puțin, da știai ce-i al tău.

Pe îndelete, fără nici un ocol, Moșu îmi spunea că ar fi fost bine să fiu slujbaş. Așa înțelegea el așezarea omului.

— Apăi, lasă tu, că știe el cum îi mai bine. Face și el ce poate.

Buna voia să-mi dea mie dreptate.

— Tu, io nu zie să facă ce nu poate. Io zic numai ce-i bine. De aici încolo face ce vrea. Mă gîndeam că trebuie să se însoare și el. Așa singur nu se poate trăi. Poate că tu nici nu te gîndești...

— Ba mă gîndesc, cum să nu ! Oi găsi și io o fată, încă nu-i tîrziu.

— Domnii nu se însoară așa de tineri, ca pe-aici, răspunse Buna în locul meu.

— Domnii, hm ! Ce-are el cu domnii ? Trebuie să-și facă și el familie. Să facă copii. Copiii nu se pot cum-păra. Trebuie să-i faci, să-i crești. Dacă-i faci tîrziu, n-ai vreme să-i crești. Morî și lași îpe lume niște prăpădiți. Nici Nelu încă nu s-o însurat. Tot jalege și ăsta. Ce să tot alegi ? Găsești o fată sănătoasă și-apoi, dacă te porți bine cu ea, și ea trebuie să se poarte. O înveți !

Cu vorba asta s-a sculat de pe laviță și a pornit spre ușă. Părea amărît dintr-o dată.

Buna mi-a spus că Nelu era gata să se însoare, dar, de cînd îl tăiasse pe Nichita, i-o ieșit faimă rea. Il ocoleau fetele, deși el, săracu, n-o fost de vină, că Nichita o sărit la el, Nelu numai s-o apărât. Dacă n-ar fi fost așa, l-ar fi băgat în temniță !...

Poveste veche, care avea să le amărească toată viața. La proces, Nelu fusese achitat de pedeapsă, dar cheltuielile cu procesul trebuiau plătite pe din două. Însă Moșu, cu logica lui strînsă, zicea : Dacă n-o avut vină, de ce să plătească ? Să plătească Nichita, că el o sărit cu bătaia ! Și a pus bă- trinu alt avocat, și pira mergea înainte. Aveau grijă avocații să nu se împace, să aibă ei mai mult cîștig.

Mai erau și alte necazuri, mi le-ar fi spus Buna pe toate, dar Moșu a strigat-o afară. Nu-i plăcea lui să s<*

lungească poveștile prea mult. Era zi de lucru.

— Mă strigă, mă strigă mereu, nu poate avea omul un pic de hoină, de glasul lui. Poate că te duci la Murăș. Unguța nu știu dacă-i găsi-o. Copiii ăștia cotrobăiesc peste tot. Ț-am ascuns-o în pod, dar au găsit-o și-acolo. Poate ai alt cîrlig ? N-am mîncat pește de cînd ai fost pe-aici, numai o dată, s-o dus Nelu cu Ilie a lui Gherasim. O plouat tare și s-o tulburat Mureșu. Au prins cîtiva ! Acuma Mureșu-i cald. Bine că ai venit... Mă duc, mă duc ¹

O striga Moșu a doua oară.

Întîlnirile mele eu ei erau cam la fel, de astă dată, însă, Moșu vorbise cu mai multă blîndețe, mai apropiat. Mă lăudaseră papa, învățătorul ! Poate era ceva de capul meu...

Am plecat înspre Mureș. Pășeam încet și parcă mă simțeam greu. Simțeam o povară care venea din vorbele Moșului. Cît de simplu, cît de temeinic vedea el viața ! Slujbă, înșurătoare, copii. Era simplu, și totuși nu era. Orizonturile se topeau în verde-argintiu și albastru, veneau spre mine, mă înconjurau. Erau ale mele, dar acum păreau reci. Parcă mă muștrau și ele că sînt tot singur.

Am intrat în apă întors cu fața spre nori și, înotînd pe spate, mișcăm încet cînd o mină, cînd alta. Nu mai simțeam dacă alunec pe deasupra sau căzusem la fund. Grădina cu merii din Geoagiu venise după mine. Era deasupra mea. Vedeam soarele printre crengi- Sclipeau merele printre frunze, ca o amintire a frumuseții veșnice. Dar Mureșul avea o tristețe. Apa, răscolită de înolul meu, se izbea de țărni, întorcînd ecouri ca niște strigăte scurte. Parcă mă strigau să mă trezesc din visare. Cădea soarele după dealul Oarbei, aruncînd reflexe roșii. Mureșul părea o uriașă oglindă aprinsă, în oare de dincolo, de pe alt tărîm, se oglindea un măcel nemaipomenit...

Aveam viziunea unui Mureș roșu, de sînge, viziune fără un miez real. Ca întotdeauna, mi-am spus doar că în mine sălășluia un glas rău, care încerca să mă smulgă farmecului.

Știu că, înotînd spre margine, am ieșit la mal fără bucurie și, pornind în sus, mă lăsam atras în umbra sălcilor, ca și cînd aș fi voit să scap de viziunea aelui amur? tragic.

Cînd am ajuns la Umplătoarea Josenilor, o nevastă ti- nără ieșea de sub mal cu două ulcioare de apă. Copilarisem împreună și nu se aștepta să mă vadă tocmai acum. Cîndva, demult, în copilărie, Mănuța asta se juca uneori cu mine, trezindu-mi gînduri de dragoste.

— Umblî ca dracu, gol, strigă ea. Vezi că te pișcă țîn- țării !

Se simțea în felul ei de a rosti cuvintele că nu erau făcute acum. Aveau un farmec cunoscut, același pe care-l aveau cuvintele Bunei, ale Moșului, cuvinte care te învăluie cu o dragoste dincolo de înțelesul lor imediat.

— Poate că nici nu mă cunoști ? Te uiți la mine ca un străin !

— Te-ai schimbat, Mănuță, dar te cunosc.

A tăcut o clipă. Se părea că ascultam glasul trecu- tului.

— Acum te-ai făcut domn. O trecut mult de cînd ne jucam în sură, lo m-am măritat.

Îi ieșea părul negru de sub năframă, iar obrații îi erau roșii ca două pinițe prăjite.

— Păi, se vede ! Acum ești și mai frumoasă.

Am făcut un pas și am mîngîiat-o pe obraz. Ea a întors capul.

— Stai, că ne vede cineva și-mi aprind paie-n cap. Mă bate bărbatul ! Am făcut un pas înapoi.

— Însoară-te și tu, spuse ea, în timp ce-și ridica ulcioarele să plece. Găsește-ți o domnișoară ! Una din acelea cu rochie scurtă !

Îsprăvindu-și vorba, chipul i s-a deschis într-un ris viu, de parcă se zbătea apa în ulcior. Erau sănătate și multă voie bună în risul ei, dar pe mine mă dureau.

Va să zică, asta era legea. Trebuia să mă însor cu o domnișoară, una cu rochie scurtă. Rochie care mai mult descoperă decît acoperă. Înțelesei risul Măriuții, așa, mai cu încetul, mergînd în sus, pe marginea Mureșului.

Anicuța mi-a venit în gînd. O uitasem cu totul, dar acum mi se părea c-o aud rîzînd și pe ea. Mergeam pe cărare, pe sub răchite bătrîne și plopi, gîndindu-mă la însoarăre. Nu mai vedeam margaretele care se aplecau peste cărare. Le călcam în picioare, gîndindu-mă cum ar fi înșurat cu o Măriuță. Aș duce-o la Lechința, aș face o casă nouă pe locul celei vechi. Mi-aș cumpăra vaci și plug. Ar face copii Măriuța, i-aș duce cu mine la hotar. Adio sculptură !

Mă întorceam pe sub cimitir. Dinspre sat se auzeau răcnetele unui copil. L-aș fi luat în brațe, să-i pun inima la loc, să-i spun : Lasă, nu-i nimic, să vezi tu ce bătaî mîn- cam eu, he ! Așa începe viața. Zici că nu mai faci, și a doua zi începi iar...

S-a lăsat un fum înecăcios peste grădini, fum de tulei mucezi. Cade încet seara, se prind umbrele în saicîmi. Cî- riile nîște cioare undeva. Latră un cîne... Poezia tristă a serilor din Ogra.

Parcă-mi părea rău că venisem. La Geoagiu era mai frumos....

Urcam prin grădina Moșului, printre cucuruze și floa- rea-soarelui, mă mișcăm încet, ca omul ajuns pe alt pă- mînt.

Cînd am intrat în grădina ou clăi, Nelu băga carul în șură. Dînd cu ochii de mine, a lăsat ruda, m-a prins în brațe și m-a sărutat.

— Bine că te-ai întors degrabă. Am vrut să viu după tine. E gata cîna. Cînd veneam cu caru, am întîlnit-o pe domnișoara Eta. Avea un șal frumos, de-ți lua vederea. Ea mi-a spus c-ai venit! Te-a văzut pe fereastră. Păcat că are un naș mare, altfel ar fi frumoasă. Pepeloaia zice că se mărită cu un inginer. Io, să fiu în locul tău, aș lua-o. Ce, n-ar fi bine ? E învățată !

— Tocmai mă gîndeam, mă Nelule, sa mă însor cu o țărăncă.

— Ești nebul ? Te-ar bate cu mestecătoru ! Nu te-ar mai lăsa să cetești. Schimbă-ți gîndul.

Mi-l schimbasesm, dar am zis și eu așa, o vorbă.

CRENGI DESĂVÎRȘITE

întoarcerile mele în Ogra erau aproape întotdeauna triste, totuși mă întorceam. Dacă aș zice că mă chema nostalgia după locuri, n-aș spune tot. Să spun că orașul mă obosea și căutam odihna, liniștea ? Era cîte puțin din toate, dar era ceva mai presus de astea. Mă chinuia gîndul, nelămurit încă pe atunci, că aveam o datorie neîmplinită. Care putea fi această datorie, aveam să înțeleg mult mai târziu, și împlinirea ei avea să vină firesc. O datorie pe care o aveau toți copiii de țărani, simplă datorie de a face legătura între sat și oraș, de a apropia aceste două lumi, pe care vitregii și orînduirii nedrepte le despărțiră...După ce ajungeam, începeam să bat cărările satului, să calc hotarele, vorbind singur sau cu oamenii, dintre care unii se bucurau văzîndu-mă, alții se întrebau ce mai căutam în sat, cum trăiam eu lefteria mea drăcească, pe care ei n-o înțelegeau. Să faci chipuri de om, asta li se părea nu numai pierdere de vreme, dar și păcat.

Mă duceam și prin satele vecine, tăind hotarele de-a dreptul pe răzoare și drumeaguri mici, ca un om fără că-pătii, și mă întorceam cine știe cînd, obosit de drum și de întrebări nedezlegate. Mă linișteam doar cînd începeam să lucrez. Găseam vreun lemn și ciopleam fără să-mi dau seama că în felul ăsta, cu timpul, aveam să-mi împlinesc datoria și să-mi găsesc liniștea pe care n-o aveam.

Tot astfel și acum, după ce am bătut drumurile cunoscute, schimbînd un gînd sau altul cu țăranii pe care îi întîlneam, aceiași în tristețea și amărăciunea vieții lor, în- tr-o zi m-am oprit lîngă lada cu scule a Moșului și, luînd barda cu care Bacu cioplise o viață întreagă ușori și porți, am început să curăț de noduri crengile aduse din Geoagiu, crengi care în zilele următoare aveau să se schimbe la față, devenind niște lucruri greu de înțeles pentru mintea țăranilor.

Crengile se desăvîrșeau prin mîna mea și se îmbogățeau cu sensuri noi. O desăvîrșire a liniilor, a fețelor, o împăcare a acestora într-un echilibru ritmic, care putea trezi în om sentimentul frumosului. Cu oarecare imaginație, puteai vedea în ele un joc viu, un freamăt. Întrebau cu toții ce sint, și nu le puteam răspunde. Moșu tăcea, se uita lung, clipea din gene, întorcea capul, căutînd un răspuns în aer; și mă durea că se trudea pentru mine.

Într-una din zile, a luat în mînă una din lucrări, o întorcea, o ținea drept, culcată, dar nu se putea dumeri. A pus-o în cele din urmă jos, apoi vorbi încet, ca pentru sine :

— Azi-vară făceai oameni. Așa strîmbi cum erau, se vedea forma omului. Acum nu-i chip să înțelegi. Or fi vir-colaci ?

Ce să-i fi spus ? Mă făceam că n-aud.' Ciopleam înainte. Ciopleam, dar gîndurile mele fierbeau. Mă

întrebam : dac- aş vrea să-i răspund, ce i-aş putea spune ?

„— Auzi, Moşule ? Viaţa mi se părea atât de grea şi de urită, încît gîndul că pot muri odată pentru totdeauna îmi părea o scăpare. Ziceam : moare omu şi putrezeşte, se face nimic, dar greşeam ! Acum încep să înţeleg nemurirea. Mă uit împrejurul meu şi văd viaţa peste tot. Da, da, nu te mira ! Peste tot e viaţă. Şi pietrele sînt vii ! Uite, piatra din faţa casei, pe care o călcăm este vie ! Se toceşte, însă nici ea nu moare. Dumnezeu ai să zici că sînt păgîn. Nu ştiu, nu vreau să ştiu acum cine-i păgîn şi cine-i creştin, sînt prea înfierbântat, lasă-mă să-mi văd de lucru...

— Bine, bine, te las, dar nu cumva, vrei să zici că şi pietrele au suflet ?...

— Nu, bineînţeles că nu, încă nu ştiu bine ce e sufletul. Vreau să spun doar că nu este moarte. Nu mai văd moartea nicăieri. Văd numai viaţă peste tot. Tot ce vedem cu ochii trăieşte. Apa, aerul, pămîntul, toate sînt vii. Moşule, e minunat gîndul ăsta. Uite, vezi creanga din mîna mea ? Parcă strigă ! E un glas înăuntru. În fibre se aude o chemare, pîlpîie în lemn o dorinţă ascunsă. Are un fior, nu-l simţi ? Toată firea este animată de fiorul acesta. Nu ne dăm seama, dar între om, piatră şi lemn este o legătură ascunsă, tainică, şi eu o văd aici, în lemnul ăsta strîmb, în fibre şi linii care se împletesc ritmic. *Ritmul* e un cu- vînt de toate zilele, fără el nu se poate, l-am simţit eu mai demult, acum vreau să-i înţeleg rostul în sculptură. Unii îl confundă cu mişcarea, dar nu-i totuna. Mişcările au ritmuri deosebite. Ritmul leagă formele, amplifică dimensiunile, dă sens interior proporţiilor. Cum să-ţi spun ? Ritmul e ca 0 respiraţie a materiei, un suflu cu care natura învie formele şi le dă mereu frumuseţe deosebită...

— Hm, o fi ! Vezi numai să nu-ţi pierzi mîntea !"

Aşa ar fi spus Moşu, iată de ce credeam că e mai bine să ocolesc, pînă una-alta, întrebările şi să-mi văd de lucru.

Din cînd în cînd primeam cîte o scrisoare de la Nora, şi mă trezeam atunci. O clipă se aprindea fiinţa ei trupească în amintirea mea şi mă ameţea, dar mă scuturam şi iar mă cufundam în visul meu cu vircolaci.

Îmi părea rău că nu mai puteam lucra în stupină. Peste iarnă a fost zăpadă grea, căpriorii putezi au căzut, s-a spart acoperişul, iar Moşu a stricat-o, şi pe locul ei a sădit ciţiva salcîmi. Stupii, puţini ciţi au mai fost, zicea Moşu că muriseră de frig.

Şopronul era aşezat lîngă drum. Era mai larg şi mai înalt decît stupina, dar era vechi, făcut de mîna lui Bacu. Într-o parte se ţineau lădoaiele de bucate, iar unde lucram erau plugurile şi lada cu unelte. Era şi un scaun pentru cuîţtoaie, în care-mi prindeam lemnul. Pe scaunul ăsta lucrase Bacu loitre de car, doage pentru ciubăre. Moşu lucra şi el greble, furci, fel de fel ! Acum eu lucram *ritmuri*. Parcă nu se potrivea. Munca lor era

legată de treburile vieții, avea un rost, iar eu umblam după năluci. Așa era, dar drumul meu trebuia să treacă și prin asta.

Stam în șopron de dimineață până seara, lucram și treceau zile întregi fără să vorbesc cu cineva. Aplecat deasupra lucrului, mi se părea că nici n-aș mai putea vorbi altfel decât cu dalta. Ca să-mi aud vocea, cântam. Cântam încet melodii intrerupte, învățate de ici și de colo, așa cum putea urechea mea să le prindă : parcă eram singur în Ogra. Parcă nu mai eram om, ci un instrument simplu, care făcea mișcări felurite, în spațiu, ale nu știu cui. Un joc fără cauză, ca vîntul, ca apa ce curge.

Cînd sculptam oameni, era mai ușor. Simțea Moșu ceva. Mîntea mi se putea sprijini, acum însă, tot urmărind forme și linii, mă depărtam de înțelesul obișnuit al vieții.

Aș fi vrut să am pe cineva, un prieten, eu care să pot schimba un gînd, să ne străduim împreună pentru a găsi răspunsuri mai simple, dar toți erau departe.

„UN LUNG PRILEJ PENTRU DURERE”

Eta, nepoata vecinei noastre, avea să mă ajute să scap o vreme din lumea nălucilor.

Era o fată firavă, palidă, cu mini subțiri, cu un zîmbet pus pe obraz ca pe o mască în cabina unui actor, zîmbet ce părea că ascunde o tristețe nespūsă nimănui. Ochii mari, negri, te priveau cumva dintr-o parte, dintr-un punct așezat în spațiu, în afara locului. N-o mai văzusem de cînd eram mici. Pe atunci ea venea la Ogra, la mătușa ei, și se amesteca în jocurile noastre. O băteau copiii, iar eu îi luam apărarea. Apoi cînd ajunsesem la Școala de meserii, într-o vacanță, ne-am întîlnit iar. Era elevă la liceu, cu fustă scurtă, cu niște codițe negre, și ne împrumutam cărți unul altuia, dar de atunci trecuse multă vreme.

Acum era alături de mine, în șopron. Venise să vadă ce lucrez, dar parcă nu mai semăna cu ea. Părea o jucărie răvășită de minile unui copil rău. Nu știam ce să-i spun. A început ea :

— Mi-ai spus Mătușa că ești aici și m-am bucurat că ai venit. Sînt singură...

Aveau o căldură cuvintele ei, un suflu învăluitoar, de prietenie și sinceritate.

— Și eu mă simt singur. E minunat că ești aici !

— Te-ai făcut sculptor ? Am învățat și eu muzica. Acum sînt profesoară la Șimleul Silvaniei. Tu arăți foarte bine. Înel. Îți fac un compliment. Te-ai schimbat mult.

— Ne-am schimbat amîndoi.

— Eu nu arăt bine. Mă vestejesc prematur. Îți mai aduci aminte ? Cînd eram fetiță, eram mai frumoasă.

— M-am gândit la tine de multe ori. Tu nu simțeau, dar mie îți erai dragă. Te-au bătut mulți copii, între timp ?

A răspuns cu întârziere, cu glas îndoielnic, ca și când ar fi voit să simt că înțelegea încotro băteau vorbele mele.

— Nu s-a schimbat nimic. Sint tot ca mai demult, nu știu să mă apăr... La ce lucrezi ?

În timp ce întorceam în mină o creangă, din care țîșnea alta, ca o mină întinsă, mi s-a părut că răspunsul ei avea forma aidoma acestei viitoare sculpturi și i-am spus :

— Cuvintele tale seamănă cu sculptura mea. Vezi ? (Am ridicat sculptura în sus, încercînd s-o potrivesc pentru privirile ei.) O singurătate ce crește în undulații, o oprire în planul al doilea, ca o resemnare. Apoi o alungire, un fior cu seninătăți. Iar aici, unde jocul liniilor se frînge, un tipăt. Simți ?

Ezita să răspundă. Mă privea cu mirare, cu un aer de copil necăjit că nu înțelege totul, dar cu plăcere neascunsă. Mi s-a părut că zîmbetul rece de pe fața ei se încălzea. Genele negre i-au căzut ușor peste ochi, ca și când m-ar fi privit de departe. Așteptam să văd ce răspunde, cu dorința nemărturisită de a găsi pe cineva care să se apropie de mine cu înțelegere.

Ionel, vreau să-ți spun
ceva. Simțeam că ai să
vii. Mă plimbam pe
marginea Mureșului și
mă gîndeam la tine

.Mi-am amintit că, într-o vacanță, mi-ai împrumutat romanul lui Victor Hugo *Sclavul iubirii*...

Acum frumusețea ei mi se arăta dintr-o dată : o frumusețe vegetală, de plantă care învie sub ploaie, dar nu găseam cuvintele să-i răspund, și tăceam. Ea a simțit că nu spusese tot, că mai așteptam ceva.

— Când vorbești și întorci lemnul în mână, ai aceleași gesturi cu care vorbeai despre carte. N-am sperat să te întâlnesc. Am să mai viu, să te văd cum lucrezi.

Aș fi vrut să-i spun ce bucurie nouă găseam în cuvintele ei, dar atunci ușa porții s-a deschis brusc și a intrat Moșu. Se întorcea de la câmp, cu o furcă în mână. Vraja se risipi....

Eta a revenit a doua și a treia zi și vorbea frumos despre muzică. Vorbea cu mare onestitate, cu tristețe.

— Poate am talent, profesoara mea îmi spunea adeșori că aș putea fi o bună harpistă. Cred că era sinceră, dar am devenit profesoară, m-a prins provincia și n-am mai cântat de mult. E bine că tu nu vrei să fii profesor, ești curajos...

Vorbea și despre literatură. < — îmi rămîne mult timp liber și citesc, altceva n-am ce face acolo. Mi-am adus cărți și aici...

A început să povestească acțiunea unei cărți, scrisă de un francez al cărui nume l-am uitat, pe care n-o citisem. Vorbea despre eroii cărții cu multă suavitate în cuvinte. Ea vorbea, iar eu lucram. Netezeam suprafețele cu raspele, căutam liniile, pipăindu-le cu buricele degetelor, dibuind ritmul în care aș fi voit să prind fiorul glasului ei învăluitor.

Seara, după ce lăsam lucrul, Eta mă aștepta la poartă. O găseam în umbra ușorilor, nemișcată ca o cariatidă crescută pe loc. îi vedeam întii zimbetul, apoi ochii mari, asimetrice, îi șărutam mina, o luam ușor de braț și porneam pe sub grădini. în aer pluteau mirosuri de buruieni, de iarbă cosită. îmi spunea ce-a mai citit și uneori mă lăsa să întrevăd puțin în trecuta ei viață. Nu era greu să înțeleg că era dezamăgită.

— Sint destine bune și rele, Ionel. Al meu nu e bun și n-am putere să-l schimb. Nu mă simt la largul meu în societate. Tu mă înțelegi, nu ?

O înțelegeam, dar aveam s-o dezamăgesc și eu. Ea căuta pe cineva de care să se lege pentru totdeauna, cineva care s-o apere de singurătate. Eu nu puteam fi cel chemat, se putea înțelege ușor. Stam acolo, în șopron, zile lungi, minunate zile de vară, și-o lăsam pe ea să citească prea mult. Simțeam cu cită neliniște feminină mă aștepta, dar nu mă puteam rupe de lucru.

— Te invidiez că nu ești legat de nimeni și de nimic. Te miști prin lume după voia inimii tale- Poate ai să ajungi sculptor mare. Ești sensibil. Ai o finețe pe care eu ți-am simțit-o totdeauna. Ești bun.

Vorbea nesilit, cu multă bună-credință, cald și măgîn- deam că Nora mă vedea rău, încăpățînat, fără inimă.

Înconjuram satul, o dată, de două ori, de trei ori, pînă nu ne mai întâlneam cu nimeni. Pe drumul larg aveam luna în față. În tăcerea nopții, cuvintele ei aveau taină. Firavă cum era, mi se părea că pășesc alături de umbra mea. Ca să alung sentimentul ăsta, o îmbrățișam. Era ca un buchet de lili înțreșute, palid. Mîngîind-o, mi se părea că mîn- gii *ritmurile* aduse din Geoagiu. Dacă ar fi stat în puterea mea, i-aș fi făcut un farmec, o vrajă care s-o ridice deasupra lumii. I-aș fi pus aripi lungi, mlădioase, să se ridice ușor în largul cerului înnoptat, să se destrame, fericită, în lumina stelelor.

Într-una din seri mi-a spus :

— O să-mi fie dor de tine, dar trebuie să plcc. Aș mai «ta, dar începe școala. Simt că în-o să ne mai vedem, tu ce simți ?

N-am răspuns.

Ne opriseam la poarta ei. Era tîrziu tare și ea tremura, fără să-i fie frig. Avea în ochi o lumină sticloasă, iar buzele îi erau contractate, ca pentru a strivi un țipăt. Cînd i-am sărutat mîna, degetele ei reci s-au strîns de mîna mea, caldă. M-am simțit chemat de undeva de departe, de pe alt tărîm și ne-am îmbrățișat. Se auzeau deasupra noastră frunzele salcîmilor, cum le bătea vîntul.

Mă faci să sufăr, Ionel, n-ar trebui, lasă-mă să plec,
e tirziu.Era tirziu, dar eu nu mai înțelegeam cuvîntul.
Șoptit de ea, avea tot alte înțelesuri, în tăcerea satului
se auzeau numai cuvintele ei și frunzele salcîmilor,
mișcate de vînt.

A doua zi am primit o scrisoare de la Nora. Venea la
timp, ca și cînd ea ar fi ghicit că încă o dată trădam
dragostea noastră. Era o scrisoare cu tinerească
neliniște, scrisă frumos, cu căldură. Dacă ar fi venit o
săptămîină mai cu- rînd, m-aș fi putut bucura, dar acum
nu mai aveam dreptul.

Am pornit în jos prin grădină, am apucat pe
marginea Mureșului, printre răchite, și mă tot duceam,
ca și cînd aș fi voit să fug de cineva. Mă întrebam dacă
aveam dreptul să iubesc cînd aici, cînd dincolo.

Rămăsese în urmă satul, ascuns printre salcimi.
Cădea o lumină blîndă pe întinsul finetelor și m-am
lăsat jos, cu fața spre cer. Priveam înaltul cerului,
absorbit de văzduh, de lumină, de miresmele finetii.
Pînze albe de funigei lunecau încet pe deasupra mea,
purtate de aripi nevăzute.

Departe, poate la lernut, se auzea fluierul stins al
unei locomotive, aducîndu-mi aminte cum atunci,
demult, înainte de a fi plecat la Cluj, fluierul m-a trezit
odată din visare, acolo la crucea Bacului. Apoi, rînd pe
rînd, mi-au coborît în minte întîmplări prin care am
trecut. încercările prin atelierele de timplărie,
sanatoriul, Academia de Arte Frumoase, Ochi-Verzi,
viața din București, apoi dragostea cu Anicuța,
expoziția de la Tirgu-Mureș, Lulu... Pe Anicuța o
văzusem în treacăt și n-am simțit nimic. Lulu parcă nici
n-ar fi fost. Eram lîngă Tirgu-Mureș, dar nu simțeam
nevoia s-o văd. „Se pot uita oare atît de ușor fințele pe
care le iubim ?”

Atunci, în ziua aceea de vară, ezitînd între o fată
care era aproape și una care era departe, mi-am pus și
eu întrebarea de care nu scapă nimeni : ce e amorul ?
Am răspuns, amintindu-mi cunoscutele versuri ale lui
Eminescu :

...Un lung prilej pentru
durere Că mii de lacrimi nu-i
ajung Și tot mai multe cere...

Răspuns romantic și trist, care nu mă mulțumea. Aș
fi vrut să mă ridic deasupra tristeții și m-am hotărît să
plec la Lechința, să-mi dovedesc în ultima clipă că
știam să

fiu tare.

M-am sculat, gata să mă aștern la drum, dar cînd m-
am întors să-mi iau haina, la cîțiva pași de mine, stînd
pe iarbă, au picioarele adunate sub ea, ca o floare ou
frunze mari, Eta mă privea surizînd.

Fără să se miște, cu ciudată sclipire în priviri, mi-a
spus :

- Mă ierți că am venit ? Îmi era urît singură.
- De unde știai că sînt aici ?
- Te temi că îți-am ghicit gîndurile ? Nu am puterea

asta.

Era atîta tristețe în glasul ei, încît mă așteptam să plîngă. M-am apropiat și, mîngîindu-i părul, căutam un cuvînt potrivit, dar nu-l găseam. Ea și-a ridicat ochii spre mine, privindu-mă lung.

— Poți vedea în sufletul meu ?

— Ce întrebî și tu...

Linia buzelor ei avea acuan o undă ușoară de dispreț. Mi s-a părut că mă privește de la o înălțime nebanuită.

— Aș vrea să mor, Ionel. Tu înțelegi cum e asta ?

— Vrem să murim, fiindcă ne temem de ceea ce urmează. Sîntem sătui de joc nestatornic. Tu ești tristă că pleci, eu sînt trist că rămîn. Ce putem face ?

— Vorbești aspru, Ionel, eu nici plînge nu pot. Sînt prea slabă pentru viață. Nu pot spune tocmai ce vreau. Poate în muzică...

— Nu ne putem înțelege niciodată deplin. Dorința asta ne împinge spre artă.

Îi priveam părul negru, răsfirat în iarbă. Genele ei lungi păreau niște antene. Aplecat deasupra ei, mi se părea că trăiesc ritualul unei înmormîntări la marginea lumii. Mă gîndeam că iubirea e ca o lumină mai mare, o lumină între două suflete care se caută.

Pe urmă ea a început să vorbească, iar cuvintele ei sunau a mustrare, parcă veneau din larg, cu funigeli albi, din apele Mureșului.

— N-am să mai viu la Ogra. Nu e bună cu mine. Azi-noapte n-am dormit. Tu știi cum e să stai cu ochii deschiși în casa aceea de lut, cu fereastra mică, să fii singur ? Aș fi vrut să vii la fereastră, să bați. N-ai fantezie romantică.

Am tăcut multă vreme. Mi-am adus aminte că Simona îmi spusese și ea, într-un moment asemănător, că nu aveau fantezie. Oare cite înțelesuri putea să aibă un cuvînt ? Mă simțeam rănit. Zarea părea că se depărtează de noi, tot mai mult, că se face un gol. Dealurile dinspre Lăscud erau ce- nușii-violete și se mișcau dintr-un loc în altul.

Simțeam că trebuie să-i răspund, un răspuns cu jurăminte, cu îmbrățișări, dar voiam să-i fiu credincios Norei și m-am ridicat încet, privind undeva departe. S-a ridicat și ea, netezindu-și rochia cu mișcări prelungi, încercînd să dea timpului un sens. Apoi, ridicîndu-și ochii spre mine, vorbi încet:

— Ogra așa e uneori. E rea cu cei care pleacă și-o uită multă vreme.

Călcăm pe iarbă ca pe spini. Ea privea în jos, mereu în jos. Ar fi putut schimba totul cu un cuvînt, dar nu-l căuta, nu se gîndea la asta. Era îndurerată.

Î-am luat mîna, și ea mi-a lăsat-o, ca și cînd n-ar fi simțit mîna mea. Mergeam înainte și ne simțeam străini.

Într-un tîrziu, cînd ne apropiam de Umplutoarea Jo-senilor, a întors capul cu totul pe neașteptate și surizînd straniu, a spus :

— Plec mine, m-am hotărît.

Cuvintele ei aveau acum o dojană fătășă, ca și când eu eram vinovat că ea trebuia să plece.

— La vară ai să mai vii ?

— La vară ? Cine știe ce se întâmplă până atunci ? Tu vei veni, știu. Lucrezi, faci ceva, eu ce să caut aici ?

Am ajuns la marginea Mureșului și ne-am oprit acolo. Deasupra apei zburau musculițe mici și săreau pești.

— M-aș scălda cu tine, Eta. Tu știi ce caldă e apa !¹

— Acum seara ? Ți-ai adus aminte prea târziu. Spune-mi, ce e cu tine, ce s-a întâmplat ? Știu că nu mă poți iubi, nu-i nimic, Ionel, eu te înțeleg, dar nu vreau să ne despărțim supărați.

Aveau cuvintele ei o melancolie, o gingăsie nespusă.

Am îmbrățișat-o, și ea s-a ascuns în brațele mele.

Asfințea soarele. Umbrele noastre negre se prelungeau peste Mureș, ca și când ar fi vrut să ne țină în loc, să ne lege de el. Dincolo, în Bercul Dileuțenilor, copiii au aprins un foc, din care fumul creștea ca o coloană albă.

— Vezi, Ionel, eu am greșit. Nu m-am putut stăpîni. Să nu mă judeci. Tu ai fost prietenos, bun. Știam că nu mă vei piutea iubi. Nimeni nu mă iubeste pe mine...

Am ajuns în sat. Deasupra râpii se adună nori negri, în partea aceea nu se văd stelele. Acolo trebuie să fie Carul Mare. Gănușa e în față. Numai înspre pădurea din Sâmpaul cerul are o lumină, o lumină care tot crește. O să răsară luna...

Ne-am oprit pe laviță, la poartă. Nu mai sînt trist. O țin pe genunchi și-o legăn încet. Norii se mișcă, vin din-spre Dileu, se rostogolesc peste ripă, trec încet deasupra Ogrei.

„Așadar, ea va pleca mine. Eu voi rămînea aici, să cioplesc *ritmuri*, să țin în linii și forme amintirea ei. Să-mi fie dor și să înțeleg că e prea târziu. O să crească în amintirea mea, o să mă urmărească glasul ei, gingășia. Ușorii porții vor fi singuri. Salcîmul... Toate vor vorbi despre ea. De ce n-o oprești ? Ea vrea să rămînă. Ajunge un cuvînt. Un singur cuvînt, și tu nu-l poți spune. Cine te oprește ?”

O legăn ușor, mîngîindu-i părul, ca și când aș fi singur. Cîntă cocoșii...

— Ionel, nu vreau să mă conduci mine. Am să aud din cînd în cînd despre tine. Am să-mi aduc aminte de Ogra.

— Ne vom mai vedea. Nu vreau să fii tristă.

— Nu știi cum sînt. Nu mai vorbi.

Privirile ei mă căutau, așteptau un ecou. „Spune-i c-o iubesti, mă îndemna un glas bun, să fie fericită.”

Și l-am spus, dar ea nu credea. Mi-a pus degetele pe buze și mă ruga să tac. Poate simțea că iubirea nu poate fi spusă în cuvinte.

O SĂ MURIM ODATA...După plecarea Etei am simțit
un fel de ușurare, ca aceea pe care o ai trezindu-te
dintr-un vis. Toamna era mereu frumoasă. Mă scăldam
în fiecare zi, deși apa se ră

cise. Mă aruncam în apă, sărind de pe mal, înotam chiuind de plăcere, apoi veneam acasă și lucram.

Seara eram vlăguit. Cînd ne întîlneam la cină cu toții, mă miram și parcă nu înțelegeam bine vorbele lor. Nelu mă întreba adeseori dacă nu cumva aveam ^ ceva pe suflet. Se gîndea poate că plecarea Etei era de vină. Moșu era tot mai tăcut, mă lăsa în bună pace. Dacă n-aș fi deschis eu vorba din cînd în cînd, s-ar fi putut crede că ne dușmănim. E drept că avea mari îndoieli asupra viitorului meu, dar simțea și el că nu se mai putea schimba nimic. Lucra toată ziua pe cîmp și se întorcea spre seară, rupt de oboseală.

Numai cu Buna mai vorbeam cîte ceva. Cînd scăpa de lucru, venea în șopron și vorbeam despre necazuri.

Victoriția se împăca mai bine cu bărbatul. O mai bătea uneori, (că era dracu băgat în el,) dar n-o mai alunga de acasă. Mai născuse un băiat, despre care zicea Buna că seamănă în partea familiei noastre. Chiva plecase din sat la ginerele ei (ajuns șef de post undeva pe lîngă Tîrnă- veni).

— Vai de ea și de zilele ei, a ajuns slugă la jîndari, mai rău nu se poate. Și-o lăsat casa și așezarea ei, s-o îndemnat după mîntea fetii, și-acum stăpînirea îi mută din- tr-un sat în altul. Viață e aceea ? Și-o lăsat bărbatul la bătrînețe, să n-aibă cine să-l curețe, să-i facă de mîncare !...

Cînd a ajuns să-mi povestească despre Ana, ochii i s-au umplut de lacrimi. Sfaturile bune nu s-au prins de ea, și-acum slujea prin casele domnilor, schimbînd cînd un oraș, cînd altul. Pe deasupra, născuse și o fetiță, să-i îngreuneze și ea zilele.

— Doamne, Doamne, la unii le dai prea mult, cît nu pot duce, iar la alții nimic. Mai bine n-aș fi născut-o, dacă nu i-am putut face viață bună.

Unchiul Niculiță plecase și el de acasă. A primit zestre de la nevasta lui și, cu ce-a mai cîștigat muncind în parte, își cumpărase o casă în mijlocul satului, lîngă drumul țării. Creștea vite frumoase, vaci și viței, pe care-i îngrijea bine, îi îngrășa și-i vindea, cumpărînd alții slabi. Stringea bani, să-și facă un grajd. Încă de cînd era tînăr își dorise el un grajd cu finar, să poată

strînge în el tot ce avea pe cîmp, să nu-l zătănească ploile...

Dar unde-i mult bine e și rău. Greșise puțin în socotelile lui și nu știa ce să facă. Treceau prea multe motoare pe la poarta lui. La asta nu se gîndise. Într-o zi, o mașină i-a călcat un porc. L-a lovit, iar porcul a murit, fără să-l mai poată înjunghia. Pagubă mare ! în altă zi, un vișel !... Trec motoarele, calcă vita omului, trec și nu știi cine a fost, nu-l poți opri, rămii păgubaș. Și dacă ar fi numai asta, dar Niculiță are un copil, pe Aurel, copil frumos, isteț și neastâmpărat, cum sînt toți copiii. Celălalt copil a murit, n-ar vrea să-l piardă și pe asta. Trăiește cu groaza în spinare, ar vrea să se așeze în drum cu o sapă, cu un topor, să se bată cu motoarele, dar se teme. Nu poți ști cine e înăuntru, ce bidiganie, și ajungi la temniță...

Așadar, Niculiță n-are liniște. Are bani strînși pentru grajd, dar nu se încumetă să-l înceapă. Vrea să-și vindă casa, să-și cumpere alta, la drum mai retras. O poate face. El poate orice. Puțin sînt ca Niculiță, care să știe s-o întorcă, s-o învîrtă, așa ca să iasă bine. Alții, mulți, o duc rău de tot. Bunica îi știe pe toți, fiindcă vin la ea muierile, să le descînte, și-și povestesc necazurile, îi cer sfaturi.

Unui copil îi curge urechea de doi ani. A rămas mic, bietul de el, corcoduș cu rădăcini mîncate de viermi. I-au pus în urechi ceară topită. Auzi, ceară topită ! Păi, el avea prea multă ceară, trebuia să i-o scoată...

— De ce nu l-au dus la medic ? -

— Doftorii cer bani, Ionel, iar oamenii n-au, că vin jucuții peste noi și iau tot, blestemații, nu le mai ajunge, nu-i mai satură nimeni ! Ceara din urechi se scoate cu puțină hîrtie aprinsă, dar is nepricepuți oamenii, nu știu ce și cum trebuie, fac tot pe dos...

Povestește Buna înainte și eu ascult. "Curge amărăciunea în vorbele ei, amestecată cu viața satului. Satul acesta, pe care eu nu-l pot uita, pe care îl înfrumusețez în aducerile mele aminte, parcă nu mai seamănă cu el... Oamenii n-au bani, deși ei muncesc din zori pînă în seară, muncesc ca robii. De ce n-au ? Bolnavii putrezesc în așternut, copiii asurzesc, cresc bubele pe ei, bube mari pe care nici o buruiană de pe cîmp nu le vindecă. Ți se rupe inima. Și, pe deasupra, să mai porți și grija motoarelor. Lovi-le-ar buba !

Pe cine blestemă ei ? Cine e acel dușman nevăzută ? De la cine vin necazurile ? Ei zic : Vine perceptorul ! Hm...

Aici e o întrebare mare. Și ei au întotdeauna astfel de întrebări. Poate Baci sau alții ar fi fost în stare să răspundă acestor întrebări, dar eu încă nu. Întru în suferința lor, mă revolt- îi ascult cu luare-aminte. Ei spun că nu-i dreptate. Nu este, înțeleg și eu, dar ce poți face ? Revoluție ? Poate se va face cîndva. O să vie odată și ceasul dreptății.

Tot ascultînd-o pe Buna, mă cuprindea o milă și-o amărăciune atît de grele, încît îmi părea rău că mă înțorsesem acasă. Mă întrebam care este prețul chinului

cu care își duceau viața lor necăjită, ce primeau în schimb, ce așteptau ?!

— Pe altă lume, spunea Buna, o să fie mai bine.

Din păcate, asta le era singura nădejde. O lume în care obidiții, tradiții vieții să se odihnească.

— O să murim odată și se gată toate necazurile, Io-nel — vorba ei de toate zilele.

— Mai lasă și dumneata lucrul, odihnește-te oleacă, o îndemnam.

— L-aș lăsa, cum să nu, răspundea cu amară resemnare, dar n-are cine lucra în locul meu. Că fetele, după ce le-am crescut, s-au dus în lume. să lucreze cu ziua la domni.

Între nămiezi se culca uneori, dar somnul o colea. Somnul ei nu era somn, ci o piroteală chinuitoare. Lucra și prin somn. I se părea că-l aude pe Moșu strigînd. Tresărea, deschidea ochii, se uita împrejur. îi închidea iar. Auzea porcii guiînd, găinile cotcodăcînd, vedea cum creșteau buruienile în grădină, se scula și nu știa de ce să se apuce mai întîi. Începea o treabă, se gîndea apoi la alta, o începea și pe aceea. Toate o chemau, pe toate voia să le facă. Pe deasupra mai avea de lucru și cu mine. Cînd se ducea în casa dinapoi, unde dormeam, îmi așternea patul, mătura prin casă și alunga muștele.

— Lasă, Bună, că-mi aștern eu patul, nu te mai trudi și pentru mine.

Dar ea nu mă lăsa. Zicea că mie, la oraș, nu-mi face nimeni nimic. Îmi aducea flori mirositoare, iar cînd mă culcam, le spunea copiilor să se joace în altă parte, să nu mă trezească. Era în ea o dragoste mare, o bunătate... Truda nu reușise să-i usuce sufletul.

TOATE SE LEAGĂ LAOLALTĂ

Ca să fac și eu ceva pentru ea, o ajutam uneori, aducîndu-i cîte o găleată cu apă, duceam ciubărul cu lături la porci, tăiam bostani pentru viței, scoteam cartofi și culegeam fasole pentru mîncare : lucrări mărunte, cu care eram dedat din copilărie.

— Lasă, Iuănel, lasă, că ai tu acolo destulă bătaie de cap, lasă, că fac io, se apăra cu vorba, dar era bucuroasă. Bucuroasă mai mult că eram lîngă ea.

Mai greu îi era că trebuia să ducă prînzul la hotar. Era lung drumul, o dureau picioarele. O auzeam vîitîndu-se :

— Vai de mine, trece vremea ! Afurisit de ceas, fuge ca priculiul. Ceas rău, mîncă-l-ar pustia, nu vede, n-aude, se duce înainte ca orbul. Trag clopotele de amiază, și io-s tot aici. Hai, Iuănel, hai ! Îți las mîncare aici, că trebuie să mă duc repede. O să mă sduie Vasilie, că-i rea firea-n el. Sduie de se aude pe hotar, a minune...

— Nu te necăji, Bună, că nu-i tîrziu.

— S-o învățat după ceas, bată-l pustia de ceas, parcă io pot să fiu tot cu ochii pe el ?! Nici nu umblă

bine ! Cînd stă, cînd pornește, ca omul șchiop...
Trebuie să mînce amiaza după clopot, prînzul după
ghezaș, că s-o năvălit în cătănie să mînce după ceas,
cătăni-l-ar Scaraoschi ! Îmi mîncă zilele...

Îl blestema pe Moșu, care știa una și bună : cînd ră-
sare soarele, să fii pe hotar. Cînd se ridică soarele de-o
zvirlitură, te oprești lingă postată și îmbuci ceva în
grabă, iar la amiaz te hodinești și mînci așezat; dar
amiaza să fie la amiaz, nu mai tirziu !

Avea și el dreptate, dar nu băga de seamă că acasă
rămîneau prea multe greutăți pe umerii Bunicii. Cînd
întârzia, își vărsa năduful în cîteva sudălmî care o
speriau.

Ca să nu mai dea ochi cu Moșu, m-am gîndit să mă
duc eu.

Iuănel, cum să pornești
tu în lungul satului, cu
hîr- bele după tine ?!
Or zice oamenii că io
te-am trimis

— Lasă, că mă feresc să nu mă vadă și, când mă întorc, îți aduc și o straiță de verdețuri.

Drumul satului era pustiu, numai colo spre biserică se vedeau niște copii. Mergeam cu pași mari, să câștig timp. La poarta Anicuții aud risete și mă întorc. Anicuța sta la fereastră.

— Noroc că trebuie să duci mîncarea, zice ea, altfel nu te mai poate vedea nimeni.

— Hai cu mine, Anicuța, îți dau și ție un cîntar.

— Asta mi-ar lipsi. Mă mir că te mai gîndești.

— Vezi, știam eu de ce nu vin la voi Te-am văzut într-o seară plimbîndu-te cu Gligoraș...

— Și eu te-am văzut. Îmi pare bine că a plecat Eta. Ai rămas singur cuc, așa-ți trebuie !

— Nu pot să mai stau, ți-aș răspunde.

— Du-te sănătos ! Vezi să nu te împiedici, că găsești o comoară !

Mă ajungea rîsul ei din urmă bicicuitor. Se simțea că o pierdusem pentru totdeauna.

În capul satului nu erau decît doi bătrîni pe o laviță. Se uitau lung după mine, dar eu mi-am văzut de drum. Am ajuns la calea ferată, am apucat pe cărăruia de alături, pășind repede. Cărarea șerpuia mai aproape de semănături, sau mai departe. Cîte un fir de floarea-soarelui era căzut în cărare, și-l ocoleam, să nu mă împiedic, să nu vărs mîncarea. Ce i-aș fi spus Moșului ? Ar fi crezut că sînt cel mai neghiob om din lume... Tare-i plăcea lui cu-vîntul neghiob.

La stînga se întindeau dealurile dinspre Giuluș : cam uscate, fără culoare. În față se vedea Cipăul. Le vedeam pe toate, mă strigau amintirile, dar pășeam îndesat, să nu ajung prea tîrziu. Tufe de salcîmi spinoși aruncau o umbră slabă : umbra amiezii calde.

Moșu era în capul ogorului, lîngă car. Dezlegase vacile și pusese în car un braț de luțernă uscată. Se uita la mine, cu îngrijorare.

— Ce-i cu Anica ? Di ce te-o trimis pe tine ?

— Am venit, că voiam să văd hotarul. Mai ai mult de arat ?

— Mai am, cum să nu ! Îi tare pămîntu ca glonțu ! Loc afurisit- Mă privește ca și cînd eu n-aș ști ce-i un ogor uscat, apoi vorbește înainte : Loc blăstămat, mai bine nu l-aș fi cumpărat. Cînd îi secetă arde, cînd plouă putrezesc bucatele. Nicum nu-i bine !

— Pămîntul ăsta zici că l-ai cumpărat ? Eu știam că-l ai de la Bacu.

— De la Bacu ? Hm ! Face cu mîna un gest, tastea clipe, apoi spune răstit : L-am cumpărat de la el pe bani, ca de la un străin !

— Ai avut atîția bani ?

— Avut-am ! Io am fost orfan, ca și tine. Am crescut la un unchi, da el m-o băgat slugă, nu m-o dat la

școală, cum te-am dat io pe tine. (Asta era mândria lui și mi-o spunea destul de des.) M-o băgat slugă în Ogra, la Bacu. El avea mult pământ, și n-avea feciori să-l lucreze. Avea numai o fată, pe Anica, pe Bună-ta !

În timp ce vorbea, rînduiau merindele pe iarbă : am desfăcut mămăliga, apoi am luat ulciorul și i-am turnat apă, să se spele pe mini.

— Noi nu ne spălăm așa des, ca domnii, dar asta nu-i bine, zicea el. Un an de zile am umblat cu ochii pe la doftorii și am cheltuit preț de-o vacă. Picături roșii, negre, unsoare galbenă, cite și mai cite nu mi-o dat ! în zadar ! Nu m-am vindecat !

— Păi, vād că acum ești sănătos.

— Ie, sint ! Dar nu doftorii m-au vindecat. Am visat !

— Ce-ai visat ?

— Mi s-o arătat în somn un bătrîn. Sfînt trebuie să fi fost ! Cu barbă albă... Mi-o spus să mă spāl, în toate diminețile și serile, cu sopon verde, pe mini și pe obraz. Așa m-am vindecat. Doftorii îți fură banii pe nimic. Turbarea în ei, hoți sfătoși !

Tace și se uită la mine întrebător, dar eu n-am nimic de zis. Cunosc marea lui neîncredere în medici, de cînd cu moartea lui Țîlie. Bine că „sfîntul” i-a dat un sfat bun. Verde sau alb, numai săpun să fie.

Se așază pe iarbă. Ochii îi fug pe deasupra mîncărilor, așezate frumos pe merindare.

Dinspre Cipău adie un vîntîșor molcom. Frunzele de cucuruz se mișcă, se zbat încet și zumzuie. Mă uit în zare și mă bucur, fără să știu de ce. Mă uit la pămîntul arat de Moșu : brazdele se înșiruie una lîngă alta, lungi, serpuitoare, negre. Vacile îmbucă lușernă cu lăcomie. Mai încolo, spre drumul țării, se vād alte care cu vaci albe- Prîn- zul are ceva măreț, aici în cîmp, ceva ce ține de cer și de pămînt.

Moșu și-a pus pălăria pe iarbă. Părul lui e alb și lu-cește în soare. Își face cruce de două ori. E ca sfîntul din visul lui.

— Ia și tu, mă îndeamnă el.

— Am mîncat Moșule. Mîncă dumneata.

— Ai adus multă mîncare, ia și tu.

Nu-mi era foame, dar tonul cu care Moșu mă îndeamnă are o căldură necunoscută, o dragoste familiară, pe care el mi-o dă în două cuvinte : ia și tu !

Mămăliga are un miros de cîmp și e călduță, parc-ar fi prăjită la soare. Mîncăm zamă de fasole verde, din hîrb, luăm cite o lingură, încet să nu picure. Îritii Moșu, apoi eu.

Mă uit împrejur, la pămînt, la cer și la mîinile aspre ale Moșului : toate se leagă laolaltă. Mămăliga și fasolea sint muncite de mîinile lui, ne hrănim cu munca lui. Are multe dungi pe frunte, e bătrîn, iar locul e tare ca glonțul. Săracu Moșu...

— Ți-ai uitat vorba cu pămîntu, nu mi-ai spus cum l-ai cumpărat.

— Apoi, l-am cumpărat după ce m-am însurat cu Aniea. Nu mă înțelegeam cu socru, și el o făcăt pămîn-

tul vânzător și l-am cumpărat io. Mi-am vîndut locul ce mi-o rămas de la tata și l-am cumpărat... Țsta pe care-l vezi, șase iugăre ! Dar huba-i alta ! Înțalesui a fost ca folosința să fie a socrului pînă la moartea lui... Am cumpărat pămînt împovărat ! Socru avea pe atunci șazece de ani, și o mai trăit încă treizeci. Treizeci de ani am lucrat pămîntul în parte, ca un străin, deși pămîntul era al meu. Se ducea roadă jumătate în mina socrului, care sta între stupi, cu pipa în gură, și io asudam pentru doi. Am avut noroc cu partea Anicăi. Mama ei bună o murit, iar socru și-o adus altă muiere. De la mama ei, i-o rămas cinci iu- găre de pămînt bun, acolo în Finețe și în Șes. Dacă n-aș fi avut pămîntul ei, ar fi fost greu cu atîția copii.

— Îmi aduc aminte de Bacu. Nu era om rău !

— Rău nu era, dar nu-i plăcea plugăritul. El mai mult cu barda și cu stupii își trecea vremea. O avut și mult noroc. El tot copil orfan o fost, de pe la munte, mocan ! L-or luat cu ei niște ciobani, să le păzească oile. Mai tîr- ziu o fugit de la ei și lucra la grofu din Cipău. Făcea lucruri din lemn. Lucra cu barda și i s-o dus vestea pe aici. Făcea porți și case. De aici i s-o tras norocu ! Cîștiga bani mulți, că el făcea și biserici. Avea boi mulți și cai. Cînd m-am băgat io slugă la el, nu era în Ogra gazdă să-l întreacă. Iar pămîntul era bun, nu ca ăsta.

— Apoi, nu ăsta e pămîntul ? Doar spui că l-ai cumpărat de la Bacu.

— Hotarul s-o bătut la un loc, s-o făcut comisație, dar angeleru s-o supărat pe Bacu că n-o vrut să-i dea caii să brezdeze metele și i-o rinduit pămînturi mai rele, iar pe al lui l-o împărțit la unguri, că pe atunci ei porunceau !

După ce am mîncat fasolea, am desfăcut hîrbul cu lapte acru. Am luat cîteva linguri, apoi m-am ridicat. S-a ridicat și Moșu, ceva mai tîrziu, închinîndu-se.

— Moșule, Buna o zis să-i duc niște verdețuri, să-mi arăți unde sînt.

— Stăi, că viu și io să adăp vacile, și-ți arăt !

Am luat vacile de ștreang și ne-am dus la izvor. Era acolo o fîntînă, unde mai demult mă jucam cu Nelu, adă- pam oile și mieii acolo. Mi se părea că de-atunci trecuse un veac.

Moșu s-a lăsat jos și a beut apă. Mie nu-mi era sete, am beut așa, numai de dragul fîntinii. Apa mirosea a nămol. Mirosul acela mi-a intrat în mădulare, și m-am simțit copil. Cînd m-am ridicat, mi-am șters gura cu mîneca, mirîndu-mă că oile mele, Băcara și Băcărelu, nu erau nicăieri. Cucuruzele cîntau cîntecul lor susurat, metalic. Priveam pe deasupra și mi se părea că mă aflu față în față cu toată copilăria mea. Dacă aș fi îndrăznit, l-aș fi sărutat pe Moșu, așa din senin.

Cum mă întorceam pe drum cu straița plină, mă tot gîndeam la Moșu, la vorbele lui, și mă întrebam ce mă atrăgea spre el. Felul lui de a trăi cînstit, ori sufletul, i se apleca în fața amărăciunilor care-i brăzdau viața ?

Oare ce-l ținea pe el mereu treaz ? De ce ziduri puternice își rezema mintea și sufletul, pentru a se putea înfrîna în fața încercărilor ?

Straița era destul de grea, din cînd în cînd o lăsăm jos, să-mi dezmoțesc minile. Mă uitam peste hotar și-mi săturam ochii în neștire de priveliștea rodului. Cît vedeai cu ochii, femei, copii și bărbați lucrau aplecați peste pă-mînt, ca peste o ființă iubită.

Deasupra lor, cerul era atît de senin, atît de prieten, încît mi se părea că trăiesc într-o zi de început de viață.

OAMENI NĂCĂJIȚI

Din zare, dinspre drumul țării, venea un om. Venea încet, cu capul plecat. Din cînd în cînd se oprea, se uita împrejur, apoi iar pornea. Nu-și ridica privirea din pămînt. Se părea că vrea să numere toți bulgării de pe drum.

Era tatăl lui Nichituț, ginerele Moșului. Încă nu se împăcaseră, și nici nu se gîndeau. Crescuse dușmănia între ei o dată cu datorile la potracări, și treceau anii așa. Cumnatul a pierdut tot, pămînt și casă, dar mai ales liniștea. Asta se putea înțelege ușor din felul cum umbla singur pe hotar, ca omul fără rost. Se apropia de mine și nu lua seama că eu eram acolo. Întîi am crezut că nu voia să mă vadă, dar eu nu-i făcusem nici un rău. Cînd a ajuns aproape, i-am dat binețe, și el s-a oprit, dar parcă nu înțelegea. Abia într-un târziu și-a dat seama cine eram și, o clipă, obrazul i s-a luminat.

— Nu mă mai cunoști, cumnate ?

— Iuănel, cum să nu te cunosc ?

— Te duci să vezi pămînturile ?

Oftează adînc, apoi face un pas și-mi întinde mîna.

— Șezi jos, odihnește puțin ! Îi îndemn.

Cam nehotărît, se așază pe răzor și se uită lung la mine.

— Ești slab, Iuănel, o fi grea viața acolo, în oraș !

— Ca peste tot locul, cumnate. Ce mai faci ?

— Ce să fac ? Am rămas singur pe lume, nu știu ce păcate mari am făcut, să mă bată Dumnezeu mai tare ca pe oricine...

— Mi-a spus și Moșu că s-a ridicat pîra la șaptezeci de mii.

— Banii ca banii, altu-i rău ! O, de mi-ar lua Dumnezeu mințile, să nu mă mai chinuiesc ! Auzi, să mă scoată din casă fata mea, pe care am crescut-o și mi-o fost dragă ca ochii din cap... Doamne, n-o ajuta, bate-o !

— N-o blestema, cumnate, nu-ți încărca sufletul.

— Cum să n-o blestem ? ! Să mă facă pe mine de rîsul oamenilor, să mă scoată din casa pe care am făcut-o cu minile mele ! Necăjitu-m-am, Iuănel, le-am făcut pe toate, să fie bune, nu m-am gîndit decît la binele

copiilor. Acum ei m-au lăsat și s-au dus care încotro. Mă mîncă păduchia, n-am ce să pun pe mine.

Scot pachetul din buzunar și-i dau o țigară. El o ia, o sucește între degete, o privește și parcă privește în trecut. Trage apoi fumuri mari, se uită peste hotar și oftează. Cu mîna cealaltă ia un bulgăre uscat, îl privește lung, apoi îl sfărâmă încet între degete.

Trec clipele peste noi ca niște ani lungi. Nu mai sîntem în Ogra nici eu, nici el, sîntem undeva la marginea vieții, acolo unde înțelesurile se destramă.

Este un moment într-o piesă de teatru, scrisă de Ibsen, acel mare cunoscător al vieții, cînd Peer Gynt, după mari ocoluri prin lume, se întoarce pe locul de pornire și, într-o clipă de îndoială, ispitit de întrebările mari, desface foile unei cepe sălbătice, întrebîndu-se :

Cum, pînă la sfîrșit numai poajghite să fie ?

Și nici un sîmbure, nici un miez să nu ție ?

Pînă la fund numai învelișuri de foi, Din ce

în ce mai urite, mai moi... E glumeață firea

— dracu se mai trudește...

Mi-au venit în minte versurile și mă gîndeam că pentru cumnatul Nichie truda nu mai avea nici un rost. Viața lui ajunsese la un punct mort. Un drum care se închidea peste el ca o boltă rece, mohorîtă.

Trăgea fumuri adînci, privind undeva în largul hotărului, apoi vorbea ca pentru sine :

— S-o făcut de toate anul ăsta, luănel. Ai văzut merii de pe drumul țării ? Li se rup crengile. Și cucuruzul, cite trei ciucălăi ! De toate s-au făcut, m-aș bucura, și nu pot...

De pe drumul țării vine pînă la noi uruitul pierdut al unei căruțe. Colo departe, spre calea ferată, se văd vacile Moșului, cum înaintează încet prin arătură. Lîngă pămîntul Moșului a fost și pămîntul cumnatului, pămîntul pe care el l-a lucrat cu dragoste, patruzeci de ani. Vînturile, arșița, ploile îl găseau acolo zi și noapte. Acum pămîntul a ajuns în alte mîni, îl lucră alții. La asta se gîndește cumnatul. Într-acolo pornise el.

— Nu mi-i bună inima, luănel. Îmi vine un rău dinăuntru, cînd văd cum îl lucră alții, nu-imi aflu locul.

Cînd zice „cum îl lucră alții” glasul lui tremură ca la amintirea unei fericiri necunoscute mie, ca la vederea unui dar minunat pe care el l-a pierdut.

Uneori se duce și lucră cu ziua la alții. Lucră pînă la prînz, cu uitare de sine, apoi, încet-încet, gîndurile cad peste el, îl apasă, și coasa nu-l mai ascultă. Parcă pămîntul ar fi numai din mușuroaie făcut. Cînd toți se odihnesc, în ceasul dintre nămiezi, pe el îl arde pămîntul și se întoarce chinuit de pe o parte pe alta. Nu, pentru el nu mai este nici o scăpare. Și-a pierdut pămîntul, copiii l-au lăsat singur. De ce să mai trăiască ?

Ce să-i spun, să-i pot pune inima la loc ? Nu mă ajută cuvintele, nu-s bune la nimic cuvintele. E prea tîrziu ca ele să schimbe ceva. S-au cheltuit bani, s-au

vîndut pă- mînturi, s-a frînt legătura dintre tată și copii, cuvintele nu mai pot ajuta.

— Mai ia o țigară, cumnate, știu că ești fumător mare. Ia pachetul întreg, îți dau și chibriturile, că io mai am acasă.

Le ia, fără nici un cuvînt. A uitat să mulțumească. Nici el nu mai prețuiește cuvintele. Se ridică încet și parcă întreabă : de ce ?

— Să ai noroc, cumnate !

Noroc ?! Nici cuvîntul ăsta nu se mai potrivește. Nici un cuvînt nu i se mai potrivește omului năcăjit.

îmi întinde mîna de departe, ca și cînd nu m-ar cunoaște, ca și cînd toate sînt în zadar.

în largul hotarului oamenii lucră, aplecați peste pă- mînturi, scormonesc adînc. Poate nu vor băga de seamă cînd va trece cumnatul pe lîngă ei, cu capul aplecat.

LA CE-I BUNĂ ARTA?

M-am despărțit de cumnatul. El se ducea înspre ho- tar, iar eu spre sat. Așa e : se întîlnesc oamenii, vorbesc puțin, apoi se duce fiecare-n drumul lui. Năcazul nu ți-l poate duce nimeni.

Am ajuns pe lîngă cimitirul vechi. Era înconjurată Ogra de cîmîtire. Toată durerea ogrenilor, de zeci și sute de ani, e strînsă acolo, se coace în pămînt, hrană ipentru viermi, iar deasupra, cerul albastru, neștiutor...

„Auzi, Bacule, cerul n-are habar de jalea ogrenilor. în curînd o să moară și cumnatu, o să dea și el prinos pă- mîntului. O să aibă iar pămînt. Eu văd și înțeleg toate astea, ce trebuie să fac ? Cum se pot răzbuna durerile omului ? Dacă aș fi om cu sabie, pe cine-ar trebui să lovesc mai întîi ? Pe Moșu ori pe cumnatu ? Cine e de vină că s-au pîrît ? Spune-mi, Bacule, unde e rădăcina răului ?”

Nu răspundea Bacu. Dormea adînc în tăcerea țîntiri- mului și m-am dus mai departe.

Cădea soarele deasupra Cipăului, aruncîndu-mi umbra înainte, lungă și neagră.

Mă striga din șopru lemnul început în ziua aceea și călcam apăsător. Am ajuns, dar soarele luneca încet spre asfințit. Am ridicat buturuga începută, căutînd să văd ce înțeles puteam să dau eu acelui lemn uscat, care nu semăna cu nimic.

Buna vine după mine și, bucuroasă de legumele pe care i le-am adus, îmi mulțumește. Lumina roșiatică a soarelui se oprește pe chipul ei și-i dă un aer de basm, pare o Sfîrită. Vineri ieșită din pămînt în mijlocul pădurii, nu-mi pot dezlipi ochii de pe obrazul ei : fiecare cută e semnul unei mari suferințe.

— Bună, vrei să-ți fac chipul ? Am să te fac alături de Moșu, ca într-o icoană.

— Ba mai bine să mă faci pe mine singură. Cu un om rău ca el nici în groapă nu vreau să stau alături.

Vorbe grele, mi s-au părut prea grele.

— Cum poți vorbi așa ? Ați trăit o viață întreagă împreună, e harnic și ține la casa asta.

Buna tace, semn că e neclintită în spusele ei. Atît de puțină și mică, un ghemotoc de cîrpe și zbircituri, atît de neînsemnată printre lucrurile lumii, totuși stă drept în fața gîndului ei. Ceva din naivitatea puternică a copiilor îi încălzește surîsul, din care înțeleg ce adîncă e prăpastia între ea și Moșu. Au trăit împreună o viață întreagă, au făcut puzderie de copii, i-au crescut: cum e cu puțință ? De unde puterea de a primi un destin care nu înseamnă fericire, de unde această aplecare spre jertfă ? Lacrimile au desenat suferința pe obrazul ei ca un pictor nemilos. De ce să-i mai răscolesc durerile ?

Cum stă învăluită în umbră și lumină, mi s-a părut că ea citește adînc în sufletul meu. Pe față i se întipărise un sentiment tainic : privind-o, mi se părea că nu era ființă, ci o sculptură a durerii.

— O fost prea rău ! Doamne, iartă-mă, că mult am mai răbdat, mult am pătimit și am plîns. Numai Dumnezeu și pereții mă știu. Mai bine nu l-aș mai fi cunoscut, să fi murit în leagăn, mai bine.

O privesc cum rînduiește și alege legumele aduse de mine. Roșiile le așază una cite una pe o scîndură, le netezește cu mina, privindu-le lung. Trebuie să le mai rumenească soarele, la cite o păstaie de fasole galbenă și o curăță de coji. Parcă le descîntă.

— Bună, dumitale ți-e milă de cumnatu ?

— Da cum să nu-mi fie ? Că n-o avut noroc săraeu, și-i om bun.

Om bun. Nimeni în lume nu știe să vorbească limpede cum vorbește Buna. Vorbește fără ocoluri, drept, de lîngă suflet, ca un mare înțelept.

yHHHHHHHHHHHhHHHHBHHHHHbî^
Hi

Asta e, și nu alta : cumnatu e om bun și nu-i drept ca durerea să-i lovească pe cei buni. De aceea, Buna îl înfruntă pe Moșu. Cînd e arșită, îi duce cumnatului cite-o oală cu lapte acru, fiindcă el nu mai are vaci, iar Buna n-a uitat cît de mult îi plăcea laptele acru. I-a dat o cămașă și săpun să se spele, iar cînd Moșu e dus de acasă, pune mina pe mătură și se duce să-i curețe casa. Cu mare dragoste, cu toată inima. Pentru că Buna e o mare înțeleaptă. Ea știe că leacul omului ajuns în necaz e numai dragostea.

De unde știe, cine a învățat-o, unde e cartea rară în care ea a învățat să cunoască buchile acestei minunate înțelepciuni cu care întîmpină viața ?

— Bună, dumneata ai să mergi în rai !

— Duce-m-aș, dacă ar fi aproape, da-i departe de noi ! Avem păcate multe, luănel, că sintem din țărîină, dar de-o fi să fie după cîte am răbdat și-am pățimit, apai a bună samă că acolo m-oi duce.

De-o fi să fie după cît ai răbdat... Mi s-a părut că se îndoia și mă simțeam îndemnat să-i alung îndoiala, deși cuvintele rai, iad, purgator pentru mine nu mai aveau înțelesul vechi.

— Bună, îți spun eu, în rai te duci ! Moșu o să mai întîrzie oleacă prin purgator, și pe urmă, după ce s-o mai pocăi, vine și dumnealui.

— De nu cumva l-o prinde de picior Scaraoschi, că-i lotru de mină, afurisitu de el.

Bunica ride. I se văd dinții albi și rari. Chipul ei se scaldă într-o căldură sufletească fără margini și parcă asfințitul întîrzie să-i asculte gluma cu Scaraoschi.

— Bună, dacă nu vrei să-ți fac chipul alături de Moșu, atunci să te fac numai pe dumneata.

— Is prea bătrînă, luănel, și urîtă. Dacă rn-ai putea face tînără, cu voie bună, frumoasă cum am fost și io mai demult. Cum is acum, în zădar te mai ostenești.

Cu mare ocol, Bunica da un răspuns nou întrebării mele vechi. În timp ce se depărta de șopru, cuvintele ei îmi jucau înaintea ochilor ca niște fulgi deasupra unei ape.

Știu că, lăsînd lucrul, mi-am spus : „Da, arta trebuie să exprime farmecul vieții, frumusețea ei. Urîțenia trebuie lăsată la o parte...”

Acest răspuns simplu și adînc, ca toate răspunsurile Bunicii, avea să-mi dea totuși multă neliniște. În zilele următoare, tot privind lucrările făcute, mi-am spus că erau biete jucării de copil și m-a prins o mare tristețe. Nu mai puteam lucra, iar noaptea n-aveam somn.

Mă trezeam și stam cu ochii deschiși în întuneric. Cîin- tau cocoșii, vestind miezul nopții, apoi zorile. Cucurigu lor se auzea în ecouri, dintr-o ogradă în alta. Mi se părea că locuiesc singur în sat. Uneori mă îmbrăcam și, pășind în virful picioarelor, să nu se trezească Moșu, coboram prin grădini. Iarba era înrourată, pluteau în aer miresmele tari ale pămîntului. Stelele aveau o lucire decolorată. Simțeam lumina lunii, galbenă, căzîndu-mi pe față ca un giulgiu rece. Sălciile străluceau ca niște pomi de argint, care păreau a nu vesteji niciodată. Aruncau umbre prelungi, nemîscate, prin care, trecînd, eram cuprins de un fior. Mureșul curgea încet pe sub maluri, atîngînd parcă nevăzutele coarde ale unui pian, în care melodiile păreau vechi de cînd lumea. Mă opream, rămînînd nemîscat, cu ochii deschiși în taina nopții, cuprins în întregul său, ca un lucru al său.

Apoi zorile coborau încet peste destrămarea mea. Se ridicau umbrele, se trezeau păsările. Îțișneau peștii

deasupra apelor netezi, sărind deasupra, însuflețiți de jocul luminii. Se trezea firea cu rosturile ei și mă trezeam și eu, cu sentimentul că sînt scos afară, într-o viață mai aspră. Atunci mă gîndeam la moarte și credeam că, murind, cufundarea în genuna feerică a naturii poate deveni eternă.

Mă întorceam acasă pe cărarea de sub grădini și înlîneam femeii cu ulcioare mergînd după apă. Grăbite să se întoarcă la treburi, treceau pe lingă mine, își umpleau ulcioarele și mă ajungeau iarăși. La întrebările lor, răspundeam dintr-o depărtare pe care n-o puteam înlătura.

Ajuns acasă, dam ochii cu Moșu. El se frîmînta în ogradă, alergînd de la șopru la poartă, de acolo în grajd, în șură, pe la cotețe, grăbit de parcă era pus să ispășească toate păcatele lumii. Cînd da cu ochii de mine, îi trecea peste față o buimăceală sură, care-i oprea viața în loc. Simțea poate că nu eram la locul meu acolo, că ceva nu era în firea lucrurilor...

Intram în casă repede, închideam ușa, lăsam ștergarele pe ferestre și mă ghemuiam în pat, acoperindu-mă pe cap cu verinca.

Mă trezea Buna, tirziu, cîndu-se că umblu noaptea ca strigoi pe hotar, în loc să dorm și să mă hodinesc, să pot lucra ziua.

Prin gura ei simțeam că mă certa însuși glasul vieții, viața, care avea drepturi asupra mea, drepturi pe care eu încercam să le ocolesc, gîndindu-mă la moarte.

PUSTIUL TRECUTULUI

Intram în șopru și priveam lucrările făcute. Strîmbe cum erau, mi se părea că bate vîntul în ele și mă prin-dea iar pustiul.

În starea asta m-am hotărît să mă duc la Lechința, dar fără tragere de inimă, mai mult să fug de gînduri și de urît. Am ieșit din ogradă ca și cînd aș fi pornit într-o călătorie care mă va scoate din lume.

Am ajuns la podul Mureșului și, luînd barca, am trecut dincolo spre Dileu, apucînd în jos, pe mal, pe sub Oarba. Erau coapte murele și culegeam cîte una, dar parcă nu le simțeam gustul. Cărarea se abătea uneori, ocolind colinele cu pămînt galben, deasupra cărora era așezată Oarba, între dealuri, ca într-un cuib urias. Dincolo, la stînga, era Cipăul : pe acolo trecea drumul țării. Cărarea pe care umblam, Mureșul și drumul țării păreau că merg și trăiesc laolaltă într-o frăție de veacuri, cu mine alătura.

Dacă te uitai la dreapta, se vedeau coline și delușoare cu vegetație săracă și te ducea gîndul departe, spre locurile de pe cîmpii, sărace. Vedeam pînă departe sub buza munților, înspre Bistrița, spre Maramureș, sate mărunte, înșiruite ca niște morminte străvechi. Spre stînga erau Munții Apuseni, în față era

Clujul. Mergînd așa, mă apropiam de Iernut. Era ocolo
un bac de lemn pe care trec orbenii la moară. Dincolo
este o minăstire papistașă, vestită prin împrejurimi doar
prin

aceea că avea o pivniță de vinuri alese. În curtea minăș-tirii, călugări tineri jucau fotbal...

Am pornit pe drumul de sub vii și, cum mă duceam, lăsam gândurile sloboade, gânduri care se adunau singure, ciocnindu-se între ele ca în capul unui om care n-are cu cine vorbi.

„Lechințenii asudă lucrînd și beau apă clocită din fin-tîna Chioreanului, iar călugării se tund în virful capului, joacă fotbal în curtea minăștirii și beau vinuri aromate. Ce dreptate cerească poate fi aici, nici dracu nu înțe-lege !”

Mă duc mai departe, pe sub dealul viilor. Dincolo e Lechința. Stă pitită ca o miță somnoroasă, așteaptă, tot așteaptă vremuri mai bune. Cînd au să vină vremurile astea ?

„Vinul ăsta care se stoarce din struguri lechințenești oare ce gust poate avea ? Ar trebui să fie amar ca lacrimile țărănilor biciuiți de grofi și de istoria lor vitregă. Hei, hei, adînci sînt, viață, tainele tale ! Eu nu știu nimic. Sînt și eu un țăran prost, vreau să mă rup din matca satului, caut alt drum și nu-l găsesc. Oriîncotro mă îndrept întîl-nesc ziduri de netrecut. Trebuie să fie aici un rău, o lipsă mare a minții mele de care nu pot scăpa. Mi-am schimbat hainele și, văzut așa de departe, s-ar putea zice că sînt un orășean, un domn, dar eu sînt țăran. Nu pot înțelege viața fără dreptate și visez cai verzi pe pereți”...

Am ajuns lîngă ripă, locul dracilor. Colo în vîrf, zicea Valerie al Bunei Palaghia că este o borbă pe unde ies dracii în noaptea de Sinziene, să schimbe copiii în leagăn. „Hm ! Dracii schimbă copiii, iar călugării beau vin din cupe de argint. Și-au făcut case de piatră, dormitoare cu saltele moi, iar urmașii lui Decebal vegetează în case de pămînt și bat mătânii, să scape de draci. E ceva nepotrivit aici. Eu am scăpat, nu mai bat mătânii și nu mai văd draci, dar în Lechința sînt alți copii, alți Ioneli chinuți. Cu aștia ce se va alege ?...”

Cu întrebarea asta am trecut pe sub ripă și, deodată, privirea mea a căzut pe Lechința. Cîteva case și-au ridicat streșinile de pe ochi, uitîndu-se la mine.

209

— He, he, uite-l pe Ionel ! Unde-ai fost, mă priculi-ciule ? Ți-ai luat lumea în cap ?

14 — Drum spre oameni, voi. II — c. 224

— Mi-am luat-o. Ei !
— Bine, bine, și-acum ce cauți aici ?
— Cum ce caut ? Viu acasă ! Ce, nu știți ? Aici îi satul meu, n-am de dat socoteală nimănui !
Am trecut înainte. Casele și-au lăsat streșinile peste ochi.

Loc aveam, dar casa o vîndusem de mult. Așadar, nu știam la cine să trag. Intram în sat, cu stringerea de inimă a străinului care se întreabă unde va dormi. La Cicu-văru nu-mi venea să mă duc, fiindcă avea o mătușă prea sfătoasă și-mi puneă atîtea întrebări, de mă prindea ameteala. Totuși el îmi era văr primar, îmi era ca un frate- Veri îndepărtați mai aveam destui, dar nu eram legat sufletește decît de Vasilică al Dăienitei. Despre el auzisem însă că plecase din Lechința. Unde să mă știu duce ? Poate mai trăia Buna Palaghia ?

Ca să nu trec în lungul satului, după ce-am ieșit de sub Rîpă, am luat-o drept pe sub Continut. Mă așteptam ca Buna să se mire cînd m-o vedea, dar ea nu s-a mirat. Se uita la mine scrutător.

— Moșu-to nu-i acasă, vorbi tărăgănat, dar vine și el. Să-ți aduc un scaun ? Ești de mult în Lechința ?

Ce întrebare ! Îmi venea să-i spun : Cum să fiu de mult, am venit de-a dreptul aici, doar dumneata ești Mama Tatălui meu. Unde să mă duc ? Spune-mi un cuvînt bun, să cred că l-ai iertat. Auzi, Bună Palaghia, eu știu că l-ai blestemat... Să-l mînce viermii ! Acum blestemul s-a împlinit. Tata a murit de holeră în Galiția și dumneata trăiești. A murit și Mama. Nici ea nu ți-a fost dragă. Ai scăpat de amîndoi, n-ai să-i mai vezi în veci și pururi...

A intrat în conie și s-a întors pășind rar.

— Șăzi, șăzi, luănel, că vîi rar pe-aici. Pe unde te mai ții ?

Întrebarea vine de departe, cu nepăsare. Se vede cît de colo că ea m-a scos din socotelile ei.

Așteaptă răspuns, dar eu întîrzii. Privesc oțetarul sub care mă jucam cu Valerie. În toată Lechința nu mai este alt oțetar. Lechințenii seamănă frăgari înaintea casei, nu oțetari, care nu rodesc.

— Mă uit la oțetarul ăsta, Bună, și-mi aduc aminte de Valerie. Mă jucam aici cu el, la umbră.

— Valerie o murit de mult, zice Buna, ca pentru sine. Ardă-i Dumnezeu din cer, cu cătănia lor cu tot ! N-am avut noroc de feciori. Tată-to o murit în Galiția, Luchian în America...

Se uită la mine ca și cînd eu n-aș înțelege nimic. Chipul ei lunguiet pare desfigurat. De sub năframă îi iese o șuviță de păr alb, dar ochii îi sint negri, sfredelitori. Buzele subțiri și nasul coroiat îi dau un aer de basm, dar n-o pot iubi. Sufletul are și el legile lui.

— Nu mi-ai spus, pe unde trăiești, cum trăiești tu ? Ai o lefterie ?

Ce să-i răspund ? De unde să încep ? Răspund într-o doară:

— Trăiesc și eu cum pot, când mai bine, când mai rău. Da' spune-mi, mătușa Lucreția vă mai scrie din America ?

Întrebarea asta se pare că-i luminează fața. Lucreția nu numai că le scrie, dar le trimite în scrisori și cite-un dolar. Buna se ridică, intră în casă fără un cuvânt, apoi se întoarce cu o fotografie în mână.

— Lucreția o avut noroc, zice ea, arătându-mi fotografia. S-o măritat cu un fecior din Șăulia, s-o așezat acolo. Au casă în „Clivland.”

În fotografie, mătușa e de nerecunoscut, are pălărie cu pene. Soțul îi ține mina pe umăr și privește îndrăzneț.

— E ca un notarăș, zice Buna, da io nu-l cunosc, nu l-am văzut niciodată. Am să mor și n-am isă-i văd pe nici unu. Se zice că vind ginars în ascuns și ciștigă bani mulți.

Mă privește rece. Vrea să vadă dacă mă mir. Nu mă mir de loc. O privesc și mă întreb dacă seamănă cu Tata. Nu seamănă de loc, nici nu-mi vine să cred că i-a fost mamă.

Tăcem amândoi multă vreme. Soarele cade încolo, spre Dateș. Umbra oțetarului iese din ogradă, peste gard, resfirată. „Mă prinde noaptea aici, și Buna nu mă întreabă dacă am mâncat ceva, dacă vreau să dorm la ei...” ~ ~ — Trebuie să plec, Bună, îmi pare bine că te-am văzut.

— Nu stai să-l vezi și pe Moșu-to ?

— Mai viu io, las', că mai viu. Să rămii sănătoasă !

Ieșind pe poartă, m-am gândit s-o iau peste Continit și să apuc drumul Ogrei, dar mă duceam înainte. Am ocolit pe lângă casa lui popa Gheorghe, mirindu-mă că mai trăiește. Sta în fața casei, privind cu ochii albi în asfințit, ca și când acolo ar fi fost scrise toate tainele vieții.

— Bună seara, am strigat destul de tare, dar se vede că asurzise ou totul.

Nu mai auzea, nu mai vedea. Nici nu s-a clintit.

M-am oprit o clipă și, cum sta împietrit, mi s-a părut că văd imaginea trecutului peste Lechința. Anii săpaseră brazde adinci pe obrazul lui popa Gheorghe, dungi cioplite ca într-un răboj negru al vieții. Mi-am întors fața și păseam mai repede, ca și când mi-ar fi fost teamă.

Urcam în sus spre drumul țării, pe hudița întunecoasă. Vintul de seară mișca frunzele salcîmilor, a pustiu. De după un gard a început să latre un cîne. Lătra la mine, să mă simt și mai străin. De aici pînă la Cîcu-văru n-ar fi fost departe, dar eu am pornit încolo, spre Rogină. Aveam să trec pe lângă casa noastră, aș fi dormit acolo, dar între timp țăranul care o cumpărase a stricat-o și a clădit alta, pe locul fîntînii.

Am deschis porțile și am intrat. Fiecare pas are un răsunset nou... Sub ei se aud pașii Tatii, aspri, îndesați.

Ai mei sînt numai pe deasupra. Unde sînt pașii mei, de copil ? I-au spălat ploile, i-a șters timpul. Parcă mi-e frică, îmi bate inima. În stînga se văd dealurile Continutului. În dreapta, fișii de nori vineți, roșii. Continutul, luminat în dungă, se apropie, se depărtează, ca o margine de lume. Lumea copilăriei mele, lumea spaimelor... „Nu, aici n-aș putea dormi, trebuie să plec.”

ÎNTÎMPLĂRILE LUI VALERIE

Am ajuns la Valerie al Dăienței, dar el nu era acasă, era numai mama sa, tătăiașa, cum îi spuneam eu. Mulgea vaca. M-am dus la poiată, am dat bună sara, gîndindu-mă că nu mă va recunoaște, dar ea m-a recunoscut.

— De unde vii acum noaptea ? m-a întrebat liniștită.

— Din Ogra ! Am venit cu ocol pe lîngă Mureș. M-am oprit și la Buna Palaghia puțin. Unde-i unchiul Valerie ?

— Trebuie să vie. De mult n-ai fost pe la noi. Credeam c-ai murit !

„Auzi vorbă ? ! Dac-aș fi murit cumva, nici n-ar fi băgat de seamă. Ce oameni sînt și lechințenii ăștia !”

Noroc că nu peste mult a venit Valerie. Valerie era un țaran cum nu erau mulți. Trăise zece ani în America și nu mai semăna cu lechințenii.

— Nu-mi vine să cred, zice el, parcă-l văd pe Ionaș. Bine-ar fi fost să trăiască ! Ți-l aduci aminte ?

— Cum să nu ? Adică nu așa bine, eram mic.

— Erai mic cînd s-a dus el, bine că ai crescut. Noa, șăzi. Șăzi că cinăm minte ! Spune-mi, pe unde umbli, cum trăiești ? Ești sănătos, zdravăn ?

Au început să curgă întrebările, nu mă puteam apăra și-i răspundeam. îi spuneam și bune, și rele, iar el tot punea alte întrebări.

Se înnoptase de-a binelea și parcă eram bucuros că nu rămăsesem pe afară.

— Mă uit la tine, Ionel, cum îți spuneam, parcă-l văd pe Ionaș, dar mai mult aduci cu mama ta. Era muiere frumoasă și cuminte, nu ca a mea, o prăpădită...

Avea o rană mare Valerie, n-aș fi vrut să i-o răscolesc, și am abătut vorba înspre altele. Mă asculta cu luare-aminte și, din cînd în cînd, umplea paharele cu rachiu. Clocneau și beam. Tătăiașa se întorcea pe lîngă vatră. Părea că nu ne ascultă.

— Am rămas cu mama, după cum vezi. Trăsnitu ei de viață ! Uite că am cincizeci și cinci de ani trecuți, și necazurile se țin lanț de capul meu. Multe trebuie să rabde omul ! Am fost în America de două ori. Întîia oară am făcut io ceva bani, ce-i drept, bată-i Dumnezeu de bani ! Aș fi putut atunci să-mi încep o viață cumsecade, dar... Hm ! N-am avut noroc, și

pace ! Nici tu n-ai avut noroc. Te bat vînturile în toate părțile, atîta că ești încă tînăr și cine știe !...

Nu și-a isprăvit gîndul, dar se vedea că se îndoieste de viitorul meu.

— E greu să fii singur pe lume, Ionel, dar îi și bine. Te înveți să te bizui pe puterea ta. Ce n-aș da să mai fii tînăr încă o dată ! Să încep din nou altă viață... Ehe!

Auzisem și pe alți țărani vorbind așa, dar Valerie avea o limpezime a lui. Ce spunea era spus și vorbea repede, nu tărăgăna cuvintele, le rostea dintr-o dată, parcă arunca pietre.

— Aș începe altfel, cu altă minte ! Vezi, Ionel, noi țărani ne naștem proști și, eînd prindem puțină minte, murim și se nasc alți proști. Io am rămas de mic fără tată și, cum n-avea cine să mă țină în friu, eram atît de buiac, că m-aș fi luat de piept cu oricine. Erau și alte vremuri... Ionaș, tatăl tău era mai stăpînit, dar n-a avut nici el noroc. Dacă rămînea cu mine în America, scăpa de război și poate că azi era viu. Așa-i norocu, stă într-un fir de ață. Nu știi cînd se rupe. Dacă ar fi trăit, ai fi rămas și tu pe-aici. Erai singur la părinți, și ar fi fost poate mai bine de tine.

— Cine știe cum ar fi fost ?

— Ar fi fost mai bine, îți spui io ! Că așa-i făcut omu, să se simțească bine acolo unde se naște. Printre străini parcă-ți fuge pămîntul de sub picioare. Nu-i vorbă, se învață omul și cu rău, o să te înveți și tu, n-am auzit încă vorbe rele pe urma ta, dar ține minte ce-ți spun ! Îți dau un sfat : să te ferești de femei ! Muierii ca un cal nărvaș, dacă n-o stăpînești, te duce-n prăpastie. Nu-i vorbă, sînt printre ele unele mai așezate, cu dragoste de copii și de casă, dar nu-s multe, și cînd ești tînăr nu știi alege, te lași atras de cele nesăbuite. Uite, io m-am înșurat cu Victoria și credeam că sînt în stare să imblînzesc o sută de femei, nu una ca ea, dar... Ce să-ți mai spun ? Muierii asta mi-o stricat viața.

Îl ascultam cum vorbește și mă miram de liniștea cu care se spovedește. Cuvintele lui n-au nici o urmă de tristețe. „E un bărbat, așa cum trebuie să fie un bărbat, îmi spuneam. Primește loviturile în față, nu plînge, nu suspină.”

Tătăiașa a pus mămăliga pe masă, a turnat laptele în bîde și mîncăm.

Mai întreb eu, mai întrebă el și află cite ceva.

Vasilică se înșurase cu fata lui Teofil, cu Dorița, cam peste voia lui Valerie, cam în silă. S-au și sfădit repede, din pricina zestreii, și a intrat, voluntar în armată. Era pe undeva la Luduș sau la Turda, nu mai știu. Lui Valerie nu-i era pe plac. Vorbea cu năduf :

— Ar fi putut să stea aici, ogradă și casă ca asta nu găsește el. E drept, sînt datorii mari pe ele, dar să lucreze, să le plătească ! Ce vrea el, să-i las totul de-a gata ? Am făcut niște datorii la bancă, și-apoi valoarea banilor a crescut deodată, și nu le-am mai putut plăti.

Dar n-o las ! Casa asta nu mi-o ia nimeni, chiar dacă o fi să fac moarte de om ! Pentru că nu-i drept!

Mi-am amintit de bătaile lui din tinerețe. Avea în ochi, în pleoape un tremur, o sucitură de drac, care da un temei vorbelor sale.

— Lasă-l să se izbească de pragu ăl de sus ! Vine el înapoi, ai să vezi că vine, nu-mi fac io griji din partea asta. Se pocăiește... Mamă, fă patul lui Ionel, în casa dinainte, că aici sînt purici ! Nu scăpăm de ei, ce să facem ? Așa-i viața noastră. Nu poate fi altfel. în America să plătești, și nu găsești un purice. Tace ^^^
În, apoi adaugă : Acolo sînt numai păduchi ! Să nu crezi, Ionel, că în America umblă cîinii cu colaci în coadă. Sînt și-acolo necazuri ca peste tot. Dacă ai o meserie, e mai bine, dar noi ăștia de pe-aici ducem o viață de cine. Răbdam ca să cîștigăm ceva bani, să ne fie aici mai bine, dar cînd crezi că scapi de-un năcaz, dai de altul.

Îi sta pe suflet să-mi spună ceva și parcă nu îndrăznea. Avea să-mi spună mai tîrziu.

...Acolo în America, i-a scris cineva că nevasta lui se dă cu unul și cu altul. A citit scrisoarea și n-a mai așteptat, a scos bilet și s-a suit pe vapor. Nici cămeșile n-a avut vreme să și le spele. Drumul i s-o părut lung, de parcă nu se mai isprăvea. Apoi a ajuns la Lechința, a pășit în ogradă, cătrănit cum n-a mai fost cîndva. în timp ce se apropia de casă, i se zbătea inima în piept...

— Era într-o seară ca asta. Nici n-aș fi vrut să fie ziuă. Cînd am deschis ușa porții, am aruncat ochii prin ogradă. Era numai mama aici, în conie. Unde-i bestia ? am întrebat-o.

Asta i-a fost cea dintîi vorbă-

Dăienița, muiere iertătoare, a încercat să-l îmblînzească. Ba că are trei copii cu ea, ba una, ba alta. Că-i tînără și-o fost singură, că nu-i de vină și cite altele.

— Da unde-i acum ? a mai întrebat el, stăpînindu-se.

— Apoi, o ieșit și ea prin vecini, o veni, așteapt-o !

Pe de altă parte, bătrîna, temîndu-se de minia lui, i-a trimis vorbă Victoriei să nu vie acasă.

Atunci el a pornit prin sat, s-o caute. A intrat la făgădău și i se părea că lechințenii rîdeau de el, în taină. A venit tîrziu acasă, cu o amărăciune atît ide mare, că-i venea să-și facă sama.

— Mă gîndeam și la vorbele mamei, că era tînără și fără minte, la copii, și parcă-mi părea rău c-am venit din America. Așa mă gîndeam. Apoi am intrat în ogradă și mi se părea pustie. Am intrat în casă și, cînd colo, ea era culcată în patul nostru. Se făcea că doarme, dar nici inima nu mișca în ea, de frică. M-am aplecat asupra ei. Era în cămașă și era frumoasă ca Maica Precista, Doamne, iar- tă-mă ! Avea păr ca aurul și gura roșie. Atunci era s-o string de grumaz, mw îndemna cineva dinăuntru, dar mama, de colo, parcă simțea ce gînduri îmi treceau prin cap.

— Iart-o, mă Valerie, că s-o trudit mult în ogradă, n-o omori că n-are cine crește copiii.

— Copiii ? O să crească fără ea ! Am luat-o frumos în brațe, cu așternut cu tot, am trecut cu ea prin tindă și am aruncat-o în ogradă, peste tirnaț, apoi m-am culcat...

Asta a fost tot. Omul s-a stăpinit. A făcut formele de despărțire, iar peste câteva săptămâni s-a întors din nou în America, să uite.

Copiii au crescut cu Dăienița. S-a întors apoi, după război, de dorul copiilor. Bani, însă, n-a prea adus. Atunci s-a însurat a doua oară, cu o femeie din sat care avea doi feciori, și cu el a mai făcut două fete. Acum trăia la două case, cu năcazurile a două gospodării. Năcazuri mari. Unul din băieții nevestei a omorât un fecior din sat (pe Simion cel care cânta frumos), omor în care era amestecat și băiatul de la întâia nevestă.

Au fost piri mari și, ca să-i scape, a trebuit să facă datorii la mai multe bănci, datorii care au crescut, înglobînd astfel și averea lui Teofil, și pe a altor săteni.

Poate că Vasilică intrase în jandarmerie să scape de cleweteli. Fetele de la nevasta dintâi se măritaseră și făceau și ele copii. Numai despre Victoria nu se mai știa nimic. De rușine, a plecat din sat și i s-a pierdut urma.

Întâmplările lui Valerie, aspre, deși eu le ascultam cu încordare, nu-mi plăceau. Era în ele ceva ruginit, negru și, multă vreme după ce-am stins lampa, n-ara putut adormi. Altfceva căutam eu în Lechința. Ceva ce n-aveam să gădesc. Cum stam în întuneric, veneau spre mine șoaptele trecutului îndepărtat, un trecut care nu mai putea fi întors.

TRECUT DE CARE FUG

M-am sculat a doua zi, după un somn chinuit, și nu știam ce să fac.

Priveam dealurile Continutului, uscate de arșiță, și mă năpădea o tristețe seacă. Lechința, cu lechințeni cu tot, îmi părea străină. Aș fi vrut să gădesc pe cineva care să fie alături de mine, barem cu vorba. Un om care să mă întrebe de necazurile mele, cu dragoste, nu așa, de formă.

Ieșind din ograda lui Valerie, m-am uitat spre Rogină. Se vedea cireada popii încolo, spre crucea Dateșului. Între timp, balta din care prindeam rățuști a secat. Pădurea de pe creasta Continutului se rărise. Se mai vedeau pîlcuri pe vîrf.

Orîncotro-mi aruncam ochii, mă izbea un pustiu. Ce mai căutam eu aici ? Ar fi putut Valerie să-mi plătească arînda pentru pămînt, să am și eu ceva bani, dar zicea că n-are, că o să-mi trimită la oraș, să-i las adresa. Poate avea să vină chiar el. Vorbise întâi privind-mă în față, apoi se opri, ca și cînd asculta un gînd al lui mai vechi, pe urmă vorbi iar, fără să mă privească.

— Poate tu n-ai să te mai întorci, ce să mai faci tu în Lechința ? Poate te gîndești, nu știu, și se opri încă o dată, parcă nu găsea cuvîntul potrivit, apoi continuă începînd din alt loc : E drept că acum n-am bani, dacă aș avea ți-aș da, de ce să nu-ți dau, nepoate, că și tu ai lipsă.

Știu io cum e la oraș, dacă ai bani altfel înaintezi. Cînd ai vîndut casa și pămîntul din După Șură, nu eram aici și l-ai dat aproape pe nimic. Ți-o fi trebuit bani, de ce să te judec, pămîntu-i al tău, faci ce vrei cu el, dar io ți l-aș fi plătit mai bine. Asta voiam să zic...

întorsese capul spre mine, vrînd parcă să vadă dacă înțelegeam ce voia să zică el, dar eu tăceam. E drept, vin- dusem pămîntul și casa aproape pe nimic unui alt văr de-al Tatii, mai îndepărtat. Pămîntul cel mai bun, așezat lîngă sat, și casă în mijlocul satului, cu acareturi, le vîndusem cum ai vinde un lucru care nu știi ce trebuință poate avea. Ce i-aș fi putut spune ? Priveam țigara din mîna lui cum fumează și tăceam. Valerie începu să vorbească iar, și de astă dată înii spunea fără locol că, de-o fi să fac vinzător pămîntul care mi-a mai rămas, el l-ar cumpăra.

Așadar, despre asta era vorba. Era îngropat în datorii pînă peste cap, nu-mi putea plăti chiria pe cei doi ani trecuți, totuși era gata să mai cumpere ceva pămînt. Dacă-ar fi avut bani, mi i-ar fi vîrît în buzunar, și poate nu m-aș fi știut împotrivi, oum nu știusem nici altădată.

Știu că, despărțindu-ne, o clipă m-am gîndit să pornesc înspre hotar, dar mi s-a părut departe tare, simțeam nevoia să ajung undeva mai repede, undeva unde să nu trebuiască să mă gîndesc la nimic.

Am pornit în neștire pe drumul larg și prăfos al satului și nu mai simțeam nimic decît ochii albaștri-cețoși ai lui Valerie, venind în urma mea iscoditori. Aș fi vrut să mă ridic în sus, să mă ia un vînt, să mă ducă unde-o ști el, dar nu bătea nici un vînt. Rugii popii dormeau aplecați peste pustia satului. „Nu mai am nimic cu Lechința, îmi spuneam, dacă Valerie ar avea bani, i-aș vinde pămîntul și n-aș mai călca în veci pe aici.”

Am ajuns la drumul țării și m-aș fi tot dus, dar, tre-cînd pe lîngă baltă, m-ia văzut Silvia, mama lui Mendeluț, și m-a strigat pe nume. Am intrat acolo și ea mi-a spus că Mendeluț ajunsese șofer la Aiud. Făcuse patru clase de liceu, apoi s-a oprit cu învățătura, fiindcă ea nu-i mai putea trimite bani. Viorel și Florea, prietenii mei de demult, erau jăleri la popa. Se mira Silvia că nu i-am uitat. Nu-i uitasem, dar dacă ar fi trebuit să dau ochii cu ei, ce le-aș fi putut spune ?

— Dacă te-ai fi însurat cu Elena, zice Silvia, te-ai fi așezat în Lechința. Ar fi fost bine. Uite-o ! Parc-a simțit că ești aici.

Venea Elena pe drum. Elena, fata lui Ocăș Pătru, dragostea mea de copil. „Ce subțirică e, cum îi lucesc ochii, ce gură cumințe are și coștele ei negre !...”

O priveam și mi se părea că sînt într-o grădină cu meri înfloriți, care se scuturau peste mine și mă îngropau.

— Te-ai schimbat, spuse Elena, privindu-mă cu mirare. Nu mai vii prin Lechința, ne-ai uitat, Ionel. Am auzit că ești la Cluj.

Nu spunea mare lucru, dar cuvintele ei aveau o vrajă. Cădeau peste mine, cu florile de măr la un loc, într-o primăvară de nu știu cînd, de care mă simțeam departe.

Gîndul mi s-a întors la dragostea noastră, pe care eu o stricasem. I-aș fi cerut iertare și poate ea ar fi crezut că mă gîndisem mult la ea, dar Silvig, sta acolo cu noi și nu puteam vorbi de lîngă inimă, numai ochii noștri vorbeau despre ceva atît de frumos, ceva ce a fost și a trecut.

Se mai împlinise la trup și, sub cămașa ei, pieptul avea o respirație cu alt ritm. Mi-am plecat ochii în jos, și mi s-a părut că mă vîd în trecut, într-o seară, cînd o țineam pe genunchi și intra luna pe fereastră. Aveam atunci șaptesprezece ani și era atît de frumos...

Cînd mi-am ridicat ochii, ea mă privea, ca și cînd ar fi așteptat să spun ceva. Avea buzele întredeschise și i se vedeau dinții albi. Apoi ea a suris, semn că înțelegea.

— Spune, Ionel, mă întrebă Silvia, ai venit să-ți vinzi pămîntul ? Dacă te-ai așezat la Cluj, nu mai ai lipsă de el. De ce să-l mai ții, poate îl vinzi ca să-ți faci o casă ta oraș. Dacă rămîineai pe-aici, te însurai poate cu Elena, acum ea se mărită cu altul.

Am întors capul spre Elena. O clipă, ochii noștri s-au înfruntat, apoi ea și-a lăsat genele în jos, ca și cînd ar fi spus : tu ai vrut...

Acum puteam pleca. Poate că venisem în Lechința numai să aflu vestea asta, să știu că nu mai rămăsese nimic din copilăria mea.

Mergeam pe mijlocul drumului, pășind apăsător, ca și cînd aș fi vrut să mă smulg din brațele Elenei. Mă gîndeam că poate Silvia avea dreptate : dacă m-aș fi înscurat cu Elena...

Am ieșit din sat urmărit de gînduri negre. Și Contini- tul era negru. Dincolo de pădure, soarele se ridica încet, ca un ochi aprins.

Cînd am trecut pe lîngă țîntirim, mi-am adus aminte de Mama. Crucea pusă de Moșu se aplecase într-o parte, parcă plîngea. Crescuse pe ea un mușchi verzui și ascundea literele. Încolo, spre Dateș, se vedea Rogina Popii, cu fîntîna la mijloc. Cumpăina, nemîscată, avea aceeași liniște ca mormîntul Mamei. În fața se vedeau vile și coasta Dateșului.

Toate coborau spre mine, se apropiau cu pași vii, ca niște ființe : veneau să mă mîngie cu o dragoste rece, coborâtă din dealuri, din umbrele crucilor de lemn, peste care soarele arunca o lumină costișă, dinspre miazăzi. Parcă o auzeam pe Mama vorbind :

„Locul să nu-l vinzi, Ionel. Ține-l, poate vine Ionaș din Galiția, poate n-o muri. Să-i spui ică l-am așteptat. Eu n-am vîndut nimic. M-am chinuit destul. Mă doare inima că ai rămas pustiu. Ionel, dragul mamei...”

Două țărânci vorbeau la poarta țințirimului și mi-am șters lacrimile de pe obraz, bucuros că erau mai departe de mine.

— Asta-i Ionel, Ionelu Măriei. El trebuie să fie...

— Săracu ! Cine știe pe unde se mai ține ! N-are pe nimeni. S-o dus prin străini...

Am ajuns la Mureș. Podul de lemn se leagănă sub pașii mei, se mișcă scindurile, clempane sec. Mureșul curge molu, parcă nu e același Mureș de demult.

La dreapta mai în jos, se văd Plopii și Săliștea, locuri în care copilăria mea e scrisă pe fiecare petec de pămînt, dar nu mă atrag. Tufe mari de salcie, cițiva plopi cu frunze îngălbenite străjuiesc un trecut de care fug.

Merg înainte pe drumul cu meri și parcă mi-e rușine de ei. Le-aș cere iertare și nu știu cum să încep. Mă duc înainte, dar ei mă strigă :

— Ionel — Ionel — Ionel...

Pășesc tot mai departe, nu vreau să mai aud glasuri, în stînga, Rîpa își aplecă fruntea galbenă peste Mureș. Se așază între mine și sat ca un zid de pucioasă între două țărîmuri. Nu vreau să mă uit înapoi, înaintez greu, ca într-o apă. în urmă sînt cruci și pămînt. Pămînt negru străvechi stă acolo în spatele satului, în Obârșie, în Dos, După Șură, stă acolo ca un moșneag girbov, morocănos — țese o plasă în care vrea să mă prindă, să nu pot pleca...

— Ionel — Ionel — Ionel...

Ajunsesem la cotitură și am lăsat drumul mare la o parte, apucînd peste hotarul Iernuților, să nu mai aud glasuri care mă hărțuie.

ZILE CU PLOI

Au urmat zile mohorîte, zile cu ploi lîncede ; curgeau de sus, din cerul cenușiu, cu picături mărune și dese. Ți se îngropa piciorul în pămînt pînă la gleznă. Ploi afurisite de toamnă, ploi reci cu vînt. Țărâanii blesteamă, își fac cruci, se gîndesc la sfîntul Ilie, care trimite ploile pe capul oamenilor, așa din senin.

Moșu umblă prin ogradă, înăcrit pînă în suflet. își smulge anevoie piciorul șchiop din noroi. Icneste, mormăie, se uită crunt împrejur, căutînd pe cineva să-și verse năduful. Neguros și supărat cum arată, îl ocolesc și găinile. Și-a pus pe umeri un suman vechi, care numai în petice se mai ține. O pălărie luată de pe

stupi, cu margini lăsate în jos, peste gulerul sumanului, face din el mai mult o arătură.

Buna, nici ea nu arată mai bine. Iese din casă și intră în noroi, prin care înoată până la coticarul găinilor, care nu mai ouă — săca-le-ar mitra, de afurisite, că mîncă grăunțele lui Dumnezeu în zadar. De-acolo, o ia cruciș spre conie, să facă lături la porci, apoi iar prin noroi, pînă la coteț. Își smulge pașii încet, cu năcaz. Cînd își scoate o cizmă, se infundă cealaltă, și tot așa.

Încetul cu încetul, noroiul se face cleios, de nu te mai poți mișca. Atunci Moșu începe să facă șanțuri cu o sapă, să se scurgă apa. Face cîte o cărănuie, peste care repede se năruie mocirla, de nu se mai vede. Necăjit, cum dă cu sapa în dreapta și-n stînga, vorbește singur, parcă vorbește cu pămîntul :

— îi potopul lui Noe ! Ploile iadului ! Hîiși ! se răstește la găini. Hîș, băga-s-ar dracu-n penele voastre ! Apoi o strigă pe Buna : Tu ! Tu, n-auzi ? Ai asurzit cu totul ? Cheamă găinile astea ! închide-le, să nu le mai vîd !

Buna strigă la găini, așa de formă. Găinile umblă mai departe, de capul lor, scot rîme și viermi din noroi.

Nelu-i în grajd, țasăla vitele și cîntă doine, străin parcă de tot ce-l înconjoară, cîntă cu alean. în șopru, eu cioplesc și netezesc cu raspeul vîrcolacii mei. Dacă n-aș fi acolo, și-ar găsi Moșu de lucru. Ar face niște spițe de roate, vreo toporiște, vreo leasă, ar pune dinți la greblele știrbe și poate i-ar trece vremea mai ușor. Ar putea totuși să vină, mai este loc, dar mă ocolește. Meșteșugul meu nu-i intră la inimă, nu-i place. Nu m-ar alunga pentru nimic în lume, dar cînd plec se bucură. Nu de altceva, dar el simte că rostul meu nu-i aici. Bărem dacă ar putea crede că am și eu un rost pe lume...

De mult ce-a plouat, s-a muiat acoperișul șopruului, și-acum picură înăuntru. Picuri cad în fața mea pe grin-deiul plugului, apoi aproape de tot, pe lemnul meu. Dacă ar ploua patruzeci de zile și patruzeci de nopți, ar putezi acoperișul, cu căpriori cu tot. Ar putezi casa, și tot ce-a ridicat aicea mîna Moșului, cu amarnică trudă, s-ar face nimic. S-ar prăpădi satul întreg, l-ar șterge apele în iureșul lor. Ar smulge și salcîmii, să rămînă un cîmp fără vîetate, liniștit, loc al umbrelor și al morții...

De sus cad picături mari de apă urîtă, prelinșă prin stuful putred din acoperiș. Pe drum trece un car tras de vaci slabe, stropite de noroi pînă la coarne. Un tîran desculț, cu izmenele suflecate, merge încet pe lîngă ele, cu capul aplecat, parcă duce un mort în dric, parcă merge la țîntirim să-și îngroape propriul trup. Merge singur, mi-nat de potopul ploilor eu roada muncii de peste vară, să i-o arate sfîntului Ilie și să-l scuipe în frunte. Să-i arunce în față toată scirba lui, toată amărăciunea vieții acesteia, în care a fost osîndit să trăiască, înfrîntînd noroalele și muncile pămîntului

ăstua, care nu se mai satură de sudoarea frunții. Osiile ude scîrțîie hodorogite, știrbe, cătrănite, parcă se aud oasele tuturor țăranilor... Țăranii din lumea largă au pornit spre sfîntul Ilie să-l opăcească, să-l îmbuneze, ori să-l îndemne să-și golească dintr-o dată toate șuștarele. Încalțe, să vie odată potopul, să se gate cu lumea asta !

Cioplesc înaintea, nici nu știu bine cum pun dalta și mă mir că ciocanul nu cade alături, să-mi rup degetele. Trebuie să fie la amiază, sau a trecut de mult și n-am băgat de seamă. Ar putea să fie seară «au în zori de zi, că nu se cunoaște, n-ai de unde ști. întunecime searbădă, pe care n-o poți străbate nici cu mintea, nici cu sufletul.

Moșul s-a »culcat în finar, să uite, să se ascundă de urgia potopului. Îl aud cum strănută și bodogănește prin somn. Nelu a adăpat vitele, a închis poata și s-a culcat și el pe undeva. Numai Buna înfruntă zodiile lumii, ea singură stă trează, adunată ghem în pragul casei, și cîrpește cămeși rupte. Prin ploaie vine pînă la mine glasul ei, ca un țîrit de greier. Cîntă încet și cîntecul se imbină cu ploaia, se întinde peste ogradă ca o lumină împăciuitoare.

Cîntecul Bunicii mi se pare că izvorăște dintr-un loc al liniștii, în care ea a fugit de ploaie, de gînduri, de toate necazurile.

Din streășină cad picături mari și se îngîna ca niște cîntece de utrenie, se întrerup, se împreună și parcă-mi vorbesc : „Atunci, nici tu să nu te temi de năcazuri. Sînt țesute în viața omului cum se țese firul negru, nu trebuie să te sperii. Cînd nu poți fugi de ele, cioplește, cioplește, cioplește...”

Cad picăturile din streășină, se întrec unele pe altele, se sparg jos- Cîntecul Bunei crește cu zăticniri ce cad înăuntru ca într-un bocet resemnat, cu prelungiri învăluitoare ; cad și se așază peste lucrurile sărace din ogradă, ca o pinză de păianjen, ca frunzele de salcîm, care cad și ele, acoperind noroiul cu un strat galben.

Galbenul, început poetic al putrezirii..

.O SĂ FAC IAR O EXPOZIȚIE

Aș mai fi stat în Ogra, dar îmi era dor de Nora, aș fi plecat și mă temeam de dorul după locuri, după tot ce era aici. Și întârziem. Parcă eram între hotare, un semn între lumi care nu se cunosc, într-o țară a nimănui. „O să mă întorc la Cluj, vor începe iar convorbirile cu prietenii, nopțile nedormite, visurile străni și foamea. O să fac iar o expoziție, o să vină nevasta domnului primar și iar o să fiu prilej de glumă și zeflema. O, dacă aș putea să pornesc pe alt drum, un drum care duce înapoi, prin finețele cu sălcii verzi, pe marginea Mureșului, undeva de unde să nu se audă nimic, să nu se vadă nimic...”

Nu mă puteam smulge din astfel de stări, mă lăsam măcinat de ele, ros, ca un bolnav, de viermi ascunși care-și făceau cuiburi reci în sufletul meu. Nu puteam scăpa.

Lucrul îmi era însoțit de gânduri — nu puteau fi oprite, fără să opresc și loviturile de ciocan. Una fără alta nu era cu puțință. Ciocanul urma jocul gândului, și gândul, cu fiecare lovitură, creștea mai dureros. Cînd isprăveam vreo lucrare, o priveam și, dacă voiam să o măsoar cu truda mea lăuntrică, mi se părea searbădă. Cioplisem vreo șaptesprezece crengi, nu mai groase de două laturi de palmă, uneori și mai înguste, dar lungi. Crengi cărora le căutam unduirea și înțelesul lor în sine.

În grădinile din Geoagiu, săptămîni întregi n-am făcut decît să caut fețele acestui „înțeles în sine” și mi se părea că am descoperit marele secret al sculpturii, dar Ogra, cu viața ei, cu tot ce avea în ea, bucurie și suferință, mă îmbulzea cu întrebări noi care nu mă lăsau să mă bucur.

„Sînt studii, îmi spuneam, studii de ritm, și nimic mai mult. Plante ciudate în care frumusețea este numai a formei, frumusețe lirică, de care sufletul se prinde ca într-un cîntec.” Simțeam nevoia să leg experiența mea de un conținut real. Eram sătul de unduieri și creștere vegetală. Aș fi cioplit o piatră, și nu aveam. În Ogra nu erau pietre decît pe marginea drumului de țară, pietre kilometrice. Trebuiau furate și, dacă Moșu ar fi băgat de seamă, n-ar fi fost bine. Aveam însă o mare sete să fac un chip de om.

■HHH^HmBH

Să nu mai văd *ritmuri*, care creșteau în sus, în spațiu nedefinit.

Am ieșit într-o zi pe drumul dintre Ogra și Cipău cu gândul la piatră, cam nehotărât. Erau acolo pe margine pietre frumoase, cu semne kilometrice pe ele, parcă nu-ți venea să le schimbi rostul. Am ajuns la țințirumul vechi și am intrat așa, într-o doară, printre salcimi. Nu se mai vedeau mormintele, erau năpădite de buruieni. Ogranii aveau acum alt țințirim, mai aproape de sat. Mortii de aici erau uitați. Își făceau coțofenele cuiburi prin salcimi. Crucile de lemn putreziseră de mult, doar pe alocuri ci-te-un colț de piatră ieșea din pământ, ca un strigăt. Era acolo și mormântul Bacului, singurul care imai avea cruce. O cruce de stejar nu prea înaltă, dar bine înfiptă în pământ, pe care Moșu cioplise cu litere stingace numele străbunului : *Vasile Păcurar născut în anul Domnului 1831 răposat în 1923*. Nu se înțeleseseră bine în viață, dar Moșu avea grijă de mormântul lui.

„Caut o piatră, Bacule, și n-am de unde-o lua. Aș scoate una din țințirim, o fi păcat ?” Nu răspundea Bacu și nu l-am mai întrebat. M-am întors de astă dată pe margine. La stînga și la dreapta țințirimului erau miriști întoarse. Plugurile țăranilor mușcau an de an câte-o brazdă din țințirim și se subția treptat ca un briu... „Peste ani, cînd voi mai veni, se va îngusta țințirimul pînă la mormîntul Bacului. Cine știe, poate vor intra plugurile și peste el.”

Îmi treceau fel de fel de gânduri prin Țap, dar ^nu uitam piatra și am găsit una dezgolită de plug. Se părea că nici n-a fost cruce vreodată. O gresie cu bob mărunt. Cine știe de unde și cînd o fi fost adusă la Ogra ?! Am răs- turnat-o, am întors-o pe toate fețele. Era Țfrumoasă. „Mortilor, pot s-o iau ? Vreau să fac un chip de om. Pe voi toți vreau să vă fac- Nu știu cum. Am să pun și durere, bi bucurie în ea, cit m-or ajuta mintea și sufletul...”

M-am întors acasă și i-am spus lui Nelu să se abată într-o seară cu carul, să mi-o aducă, și el mi-a adus-o. Se cioplea bine piatra, era umedă, și în cîteva zile aim făcut un cap, pe care mai Țrziu l-am intitulat *Masca geniului*. Un cap cu o durere sub frunte, cu genele

aplecate, încordat ca în fața unei întrebări de nedezlegat.

— Țsta cine-i, întreba Moșu, Trăian ? (întrebarea mergea mult mai adînc în trecut decît mă gîndisem eu.) De ce l-ai făcut așa de mare ? Bătrîni ziceau că mai demult o fost pe pămînt urieși, da nu se știe bine... Nu mai sint oameni cu cap așa mare. Te-ai gîndit la urieși ?

Fas de-i răspunde !

— Trebuia, la spate, să-l faci și pe Decebal, dar bag samă, nu ți-o ajuns piatra ? Hm ! Trăian și Decebal... poate că tot urieși or fi fost ! Am auzit io despre ei, avea diacu o carte. Erau și chipuri în ea. De ce are nasul strîmb ? De ce nu i-ai făcut ochi mai deschiși ?

întrebările Moșului, simple, aveau itotuși ecou. De ce ? De ce ?

Pentru că eu voiam să nu pară făcut de mîna omului, să pară un lucru făcut de vînt și de ploaie, să semene cu pietrele de pe marginea riurilor, șlefuite de ape și de atingeri între ele, să se simtă în ea trecutul, viața aceea adîncă, de nepătruns. Nu mai voiam să fac chipuri cioplite, reci... Auzi, Moșule, eu vreau să înnoiesc meseria asta de sculptor, cum să-ți spun să mă înțelegi, că nici eu nu înțeleg bine ce vreau...

Un astfel de răspuns nu-i puteam da Moșului și i-am spus că Trăian ăsta, strămoșul nostru roman, avea un nas cam strîmb. Dar cu Moșu era greu să ajungi la înțeles. Zicea că chiar dacă l-o avut strîmb, n-ar fi stricat să i-l fac ceva mai drept. Se simțea în vorbele lui dorința unei frumuseți echilibrate, spre deosebire de Buna, care, spu- nînd că ar fi vrut s-o sculptez cum a fost fată, se gîndea la o frumusețe ideală.

Nu băgăm de seamă cît de întemeiate erau dorințele lor, însă neliniștea pe care mi-o lăsau astfel de vorbe era o dovadă că simțeam un temel în ele.

— De ce n-ai făcut mai mulți oameni ? Pe Mihai Viteazul ar trebui să-l faci, călare ! Ai putea să-l faci ?

— Cred că aș putea, dar nu m-am gîndit.

— El a vrut să ne slobozească din iobăgie. Ai cioplit numai crengi. La ce-s bune ?

Era timpul să-mi pun și eu întrebarea. Că erau studii, fără îndoială- învățasem să simt ritmul, creșterea liniilor, jocul, fuga și oprirea lor; să simt structura lemnului, ritmul creșterii vegetale. Era un pas în înțelegerea materiei, o treaptă în înțelegerea măiestriei. Acum însă trebuia să-i fac pe Mihai Viteazul, fiindcă el a vrut să ne slobozească din iobăgie. Să dau un rost învățăturii mele. „Am făcut un cap de piatră, ale cărui forme și linii se împletesc viu. Poate că e bine. Dacă n-ar fi strîmb nasul, dac-ar avea ochii deschiși... Hm !”

Mă duceam seara în șopru, cu un opaiț pe care-l mișcăm, luminînd lucrarea din toate părțile. Erau o voință și o durere în el care se ciocneau. Semăna mai mult cu Lu- chian, cu Bălcescu, cu Eminescu, acești mari chinuți, ale căror opere au dat o temelie culturii noastre moderne. Dar eu nu mă gîndisem la ei. Atunci, pe ce căi mă apropiasem de profilul lor spiritual ? ^

„Intuiția, mi-am spus, ea m-a ajutat”. Era și intuiție, dar putea fi și experiență. Poate că încercările mele de a-l face pe Eminescu dăduseră acum muguri și floare. Era o concluzie care nu mă mulțumea pe deplin, însemna că talentul lucrează cumva de capul lui, fără să țină cont de capul tău, de voința și de gândirea ta. Era bine așa ?

Se stingea opaițul și rămâneam în întuneric, numai cu întrebarea, în liniștea nopții, peste satul adormit, trezia mea era dureroasă.

Mă duceam în casă și mă culcam, întrebându-mă dacă arta se face cu intuiția, sau cu gândirea. Intram în somn cu întrebările, adormeam și prin vis mi se părea că găsesc răspunsuri. Când mă trezeam, însă, nu mi le aminteam. Beam o ulcică de lapte și mă duceam iar în șopru. Pe căpriorii șopruului dormeau găinile și găseam sculpturile pline de găinaț. Găini proaste, ce să zici ?! Luam o așchie și dam găinațul la o parte, îmi aprindeam o țigară și începea confruntarea. Trebuia să ajung la un înțeles ca să știu ce să fac cu ele, fiindcă era toamnă târziu și trebuia să plec.

Luam lucrările una câte una, le ridicam în mină, ținându-le drept, le înclinam, le culcam, le priveam de sus, de jos, din părți, și ochiul nu întâmpina împotriri, creștea cu liniile, întârzia pe forme, ca în natură. Și mi-am zis : „Pînă la urmă, lucrările acestea, deși nu sînt chipuri de ființe, ar putea sta frumos într-o casă, ca niște vase de flori, ca niște mlădițe, pe care ochiul celui care locuiește camera să se odihnească. Poate ar trebui să astup crepăturile, să netezesc suprafețele, să le dau o patină oarecare. Așezate pe pedestal, ar putea ocupa un loc în spațiu într-o anumită înclinare, să nu supere rînduiala obișnuită într-o casă de locuit. Voi găsi o sală de expoziție în care lumina să semene cu lumina din pădure, să se audă foșnetul vîntului din Geoagiu, și le voi expune. Poate vizitatorii vor simți puțin din mirajul naturii, din freamătul ei neînțeles.

Luată hotărîrea asta, m-am liniștit. Îmi vedeam oarecum expoziția și mă gîndeam că voi putea cîștiga bani să pot trăi în lunile de iarnă. În cîteva zile de lucru cu ferăstrăul, cu rîndeaua, am croit tălpile și le-am potrivit. Așezate, lucrările creșteau ca niște plante pe care seceta le-a răscuit nemilos, semne de întrebare, ciudate.

Patina era lucru mai greu : cerea timp și bani, pe care nu-i aveam. Aveam însă un prieten tîmplar, la Cluj, prin atelierul căruia mergeam adeseori și vorbeam împreună. „O să-mi ajute el, îmi ziceam, și, în două săptămîni, din lemnele acestea crepaite facem niște minuni ale sculpturii moderne.” Le-am legat cu o frînghiuță, apoi le-am învelit într-un cearșaf de cîneapă, pe care Buna mi i-a dat cu dragă inimă, le-a luat Nelu în spate și am pornit spre gară. (Pe *Traian* l-am lăsat în șopru, să stea de vorbă cu Moșu.)

Mureșul era tulbure, gălbui. Se uita înspre mine cu coada ochiului, ca și când mi-ar fi spus :

— Ne mai vedem noi...

Abia în tren mi-am dat seama că ploile încetaseră. Soarele arunca o lumină slabă pe turnul bisericii, care, văzut în fuga trenului, părea un obelisc ciudat.

Obelisc al rugilor țărănești, neauzite de nimeni...

ZICEM CĂ SE ÎNTIMPLĂ

Nora mă aștepta la gară. Se îmbrăcase cu ce-a avut ea mai colorat. Era ca un măceș înflorit. M-am simțit stîn-jenit. Eu aveam hainele mototolite și eram fără cravată.

Voia să mă prindă de braț, dar trebuia să-mi duc legătura : era grea și a trebuit s-o iau pe umăr.

— Ce-ai acolo ? mă întrebă. Să chem un hamal să-ți ajute ?

— Nu-l chema, că mi-am uitat banii acasă.

— Iar n-ai bani ?

— De unde vrei să am ? La Ogra am făcut sculpturi, nu bani.

În trăsură l-am mulțumit că nu uitase să mă aștepte la gară.

— Tu mi-ai scris puțin, mă muștră ea, m-ai lăsat să tot aștept.

Soarele, puțin trecut de amiază, ne lumina, aruncîndu-ne în obraz o căldură blajină ca un bun venit.

— Ți-am scris puțin, dar m-am gîndit la tine. Dacă nu te-aș fi știut aici, poate nici nu veneam. Știi că am de gînd să fac iar o expoziție ?

— Încă una ? Nici n-a trecut un an de la cealaltă.

— Ce am eu cu anii ? Am făcut lucrări neobișnuite, dar nu sînt gata. Trebuie să-mi găsesc o cameră potrivită, în două-trei săptămîni...

— Ce înțelegi prin „potrivită” ?

— Una care să aibă geam și să se închirieze pe datorie. La expoziție fac bani. Atunci îmi iau un atelier mareț.

— La expoziție tu nu faci bani, faci senzație.

— Asta e o insultă, sau un compliment ?

— Și una, și alta.

— Pentru compliment am să-ți cumpăr un colier frumos, ca gîtul tău de lebedă...

— Degeaba rîzi de mine, am un gît subțire. Și în scrisori ai rîs. Ce să fac, dacă mă îngraș mereu ? La noi oamenii se hrănesc bine, nu ca în Ardeal- Voi flămînzii, și-apoi vă lăudați. De cînd am venit, nu mai beau decît ceaiuri. Spune drept, m-am îngrășat tare, îmi stă rău cum sînt ?

Nu-i stă rău, dar îmi venea să rîd.

După ce mi-am lăsat legătura undeva, ne-am dus la ea și mi-a dat țigări sîrbești, prăjituri și alte bunătăți. Am ieșit apoi în grădină și am stat pe o bancă.

Lumina lunii cădea printre crengi și eram singuri. Ca să uit trecutul, mă copleșea cu toate farmecele ei. Mi se părea că uit.

A doua zi am găsit o căsuță cum numai eu puteam găsi. Un general avea în fundul unei grădini o cameră și o verandă cu sticlă. Soția lui, nemțoaică econoamă, o închiria în timpul iernii. Nu era luminoasă și nici caldă nu putea fi, dar, înconjurată de pomi care-și scuturau frunza, părea o căsuță a pădurii, tocmai bună să te ascunzi în ea.

Nora mi-a făcut ordine, a pus flori pe masă, niște desene pe pereți, cîntînd ca o nevastă tinăra. Nu-mi pot aminti cîntecele ei, fiindcă erau sirbești, dar sentimentul meu era de fericire, de început de viață.

Nespus de frumos poate fi jocul între doi tineri care, crezînd că s-au pierdut unul pe altul, se regăsesc. Sint clipe în care viața îți pare o jucărie, clipe în care prezentul și viitorul par făcute pentru tine.

Uitasem și eu, și ea neplăcerile din primăvară. Le uitaseam, sau voiam să le uităm ? Știam că într-o zi o voi întîlni pe Simona, că mă va întreba dacă i-am sculptat o mască. Îmi scrisese o scrisoare, la care nu i-am răspuns. (Scrisul îndrăgostiților nu poate fi simțit decît în cerc închis, între doi inși din care viața a făcut unul. În afară de acest cerc, scrisorile par ridicole și uneori indecente. Nu e de mirare că scrisoarea ei a rămas fără ecou.) Totuși, amintirea ei trăia undeva ascunsă în mine, ca o imagine văzută în fugă.

Toamna era rece și făceam foc în cuptor. Stingeam lampa, și flăcările aruncau lumini pe pereți. Nora se dezbrăca încet, cu mișcări simple, și dintr-o dată lumea se schimba la față. Vraja ei feminină se răsfîrgea peste întreg universul, ca lumina soarelui cald. Urmau ceasuri de neștiință, în care numai simțurile vorbeau.

Sub streșina casei era o viță-de-vie bătrînă, iar strugurii erau copti. Struguri cu boabe mari, auri.

Între timp găsisem o sală pentru expoziție. Un negustor închiriasă un local de prăvălie pentru o expoziție de covoare și, în schimbul unei sume mici, îmi îngăduia să expun și eu lucrările mele.

Am început să lucrez cu mult calcul, să nu pierd vremea, să fiu gata la timp. Nora sta mai puțin la mine. Avea examene și zicea că învață.

Într-una din seri, cînd ne-am despărțit, mi-a spus că voia să ne întîlnim a doua zi, să luăm masa împreună.

Îmi plăceau aceste întîlniri la restaurant. Ne întreceam în glume, ca doi logodnici care-și văd viața împreună fără îndoieli, ca într-o poveste frumoasă.

A doua zi mergînd la întîlnire, mi-a ieșit în față Simona și, salutînd-o, nu mai știu dacă a venit ea spre mine sau am mers eu spre ea, destul că ne-am oprit și am stat de vorbă. Am schimbat puține cuvinte, citeva întrebări și răspunsuri, cînd am văzut cu coada

ochiului că Nora a trecut pe lângă noi, ca și când nu ne-
r fi văzut. Am întârziat cu Simona încă un minut sau
două, mult zis, și am plecat repede s-o ajung, dar ea nu
mai era nicăieri.

M-am întors acasă, gîndindu-mă că o să vină ea la
mine, însă n-a venit. Spre seară m-am îmbrăcat și am
pornit spre locuința ei. Gazda mi-a spus că plecase cu o
prietenă, aceeași cu care se mai dusesse și altă dată.
Am început să-mi fac fel de fel de gînduri. Am pornit s-
o caut prin oraș. Am trecut prin parc, am intrat prin
restaurant, dar n-am găsit-o.

Mă chinuia gîndul că era gata să repete jocul din
vară. Mă simțeam umilit și, ca să uit, mi-am văzut de
lucru. Nici n-aveam timp de pierdut și am lăsat să
treacă opt zile, fără s-o mai caut.

Povestind, e ușor să închizi opt zile în cîteva
cuvinte ; trăite, uneori par un veac. Simțeam ca Nora
voia sa-mi arate că se poate lipsi de mine. Alergam la
tîmplar să-i spun una, de acolo veneam acasă,
ciopleam, geluiam, lus- truiam. Mă încordam să nu-mi
scape nimic, dar gîndurile mi se roteau în jurul Norei.
Unde era ? Cu cine ? Ce gin- dea ea ? Tîrziu, cînd mă
culcam, patul părea un sloi de gheață. Adormeam și
Nora venea în somn, să nu mă pot odihni. Mă sculam
dimineața și începeam să lucrez, cu gîndul ascuns că
poate va veni, dar se făcea seară, iar dimineața, iar
seară și ea nu venea. Voia să-mi dovedească tăria ei.
Nici eu nu voiam să mă arăt slab.

Priveam *ritmurile* puse pe soclu și parcă nu le mai
înțelegeam. Mă întrebam cum le-am făcut, ce-am simțit
r Nu le văzuseră decît Paul și Leon. Ceilalți prieteni își
prelungeau vacanța. Paul le găsea interesante, dar
zicea el că ar fi fost bine să expun și cîteva portrete.
Gîndul lui era bun, trebuia să alerg însă prin oraș să le
caut, să le adun- Fugeam de colo-colo, gîndindu-mă că
aș fi putut s-o înțilnesc și pe Nora, dar ea parcă intrase
în pămînt.

O zi mai înainte de expoziție, am dus lucrările și le-
am rînduit locuri potrivite. Paul mă ajuta, întrebîndu-mă
cîte ceva, și eu răspundeam de departe, nehotărît. Mi se
părea că-mi lipsește capul.

— Unde să pun bustul lui Adi ? Aici n-are lumină !
Lumină ? Ce fel de lumină ? E întuneric peste tot. S-a
întunecat lumea în opt zile ! Îmi venea să-i spun că nu
mai văd și nu mai înțeleg nimic, dar Paul nu trebuia să
știe că eram un om slab, care-și pierde capul pentru o
femeie. Îi spuneam că sînt obosit.

Întorcîndu-mă acasă, nu-mi doream decît să treacă
noaptea cît mai repede, dar nu deschiderea expoziției
mă făcea nerăbdător, ci gîndul că aveam s-o văd. Nu-mi
puteam închipui că nu va veni la vernisaj.

DOVEZI UMILE...

Dimineața, când m-am sculat, ploua. în cameră era frig și întuneric. Mi se descusese haina la umăr și mi-am cu- sut-o încet, cu aceeași grijă cu care lucram o formă, dar n-a ieșit bine. Am descusut-o și am cusut-o încă o dată, apoi am plecat. Pășeam în silă, cu gulerul ridicat și mi se pusese o ceață pe ochi, un întuneric rece. De undeva am auzit niște clopote ; dangătul lor suna stins, parcă se auzeau clopotele din Ogra- Vedeam țărani cum mergeau pe mijlocul drumului, prin mocirlă, tăcuți. Am ridicat ochii spre cer și mi s-a părut că nu-l văd. Era numai ceață, un strat gros, care începea de lângă mine. Ceață sură.

Îngrozitor e să-ți aduci aminte toate astea...

Ajunsesem în Piața Unirii. Matei Corvinul părea fioros. „Așa am să fiu și eu, îmi ziceam, când o voi vedea pe Nora.”

Mergeam cu capul în pământ, cău'tind cuvintele pe care să i le spun, și nici unul nu se potrivea.

„Am să-i dau un catalog, îmi spuneam, ca unei străine, și pe urmă nu mă mai uit la ea. Am să fiu tare.” Cuvin- tul *tare* era ca un țărș de care eram legat. Nu mă puteam dezlega de el.

Ajungînd aproape de sală, am auzit-o rîzînd și am întors capul- în colțul străzii era Nora, cu prietena ei și cu doi tineri.

Vedeam totul ca printr-un geam măritor. Nora avea pe față un ris fals, împietrit. Prietena ei ridea deschis, aproape sfidător. Am întors capul și pășeam înainte, ca și cînd n-aș fi văzut nimic. Prietena ei m-a strigat pe nume. M-am făcut că nu aud.

Am intrat în expoziție, însă nu vedeam pe nimeni. Parcă intrasem într-un ghem încălțit. Lucrările nu se mai vedeau, se vedeau doar covoarele, în sus, deasupra vizitatorilor.

— Ce e cu tine, mă ? Ești palid, de parcă ai înviat din morți ! se răsti Lila.

Ciudată femeie era Lila ! O întîlneam totdeauna neașteptat și totdeauna surizînd. Surisul ei nu părea o expresie, ci o parte anatomică cu care se născuse, suris moștenit, care niciodată nu părea la locul lui. Mai ales acum, surisul ei deschis, cald mi s-a părut de-a dreptul cinic. Am prins-o de braț, fără să-i răspund.

— Ai adus lucrări frumoase, zicea ea, dar cam trăs-nite- Nimeni nu înțelege nimic. Cînd le-ai făcut ?

— La Ogra, am răspuns, și cuvintele parcă mă dureau.

Portretele prietenilor, lucrări făcute în primăvara trecută, așezate la intrare într-o simetrie cazonă, parcă mă întrebau și ele de ce le-am pus -acolo.

— Tu ești bolnav, Ion, ce-i cu tine ? Uite că a venit Nora, n-o saluți ?

Da, Nora intrase, dar prea tîrziu. Mi se încordau mușchii și parcă mă strîngeau hainele. O vedeam bine, dar mă uitam la ea ca la o fotografie.

O doamnă brună, verișoară cu Alecu, îmi întinse mîna, zîmbind... : „Oare de ce zimbesc toate ?” Pentru a mă ridica din starea în care căzusem, sau cine știe de ce, am început să-i spun tot ce-mi trecea prin minte. îi spuneam că e frumoasă, că aș fi în stare să fac orice pentru ea, că de n-ar fi să am altă răsplată pentru munca mea decît bucuria de a o fi întîlnit în expoziție, și ar fi destul...

Doamna mă asculta mirată, iar eu vorbeam, vorbeam. Mi se părea că sînt într-un scrînciob, legănat cu o viteză amețitoare.

în timpul acesta, Nora se opri în fața portretelor. Mi s-a părut urîtă și parcă-mi era milă. Atunci ea a întors capul spre mine și ne-am privit. Avea pe obraz o pîrgă de prefăcută cîntă. Am luat-o de braț și am ieșit din expoziția mea, ca dintr-un loc străin. Ea a încercat să mă oprească, dar eu o prinsesem de braț, nu se putea împotrivi.

Mergeam pe stradă, fără să ne spunem un cuvînt. N-o puteam privi. Pășeam apăsât, ca și cînd aș fi vrut să-mi calc inima, care începuse să bată.

— Să mă ierți, a spus ea, încercînd să rupă tăcerea.

I-am spus să tacă. îmi era silă de cuvinte.

A încercat să-mi smulgă brațul, însă mîna mi se înclăstase. Aș fi vrut să nu-i fie frică, dar buzele îi tremurau.

O amețelă necunoscută îmi intra în mădulare. Pășeam la întîmplare, luncînd ca într-o prăpastie, atras înspre adînc. Se ciocneau în mine sentimente contrare, de iubire și de ură, aș fi vrut să-i spun un cuvînt atotcuprinzător, și nu-l găseam.

— Nu vreau să te mai iubesc, a spus ea, unde mă duci ?

îmi venea să-i spun că o duc la marginea pămîntului, să nu mai fie geloasă pe Simona, să nu mai fiu nici eu, dar pășeam înainte tăcut. „O iubesc, îmi spuneam, o iubesc numai pe ea, și nu-i pot spune ”

De pe partea cealaltă cineva își ridică pălăria saluînd, dar nu eram în stare să-i disting trăsăturile. în față, puțin la dreapta, era o biserică a cărei fațadă în triunghi mi se părea că se mișcă înspre noi, că drumul dispare. O auzeam pe Nora rostindu-mi numele mereu, vocea ei mi se părea că topește ceața, dar nu-i puteam răspunde.

— Știu că ai să mă bați, știu, n-ai inimă. Repeta mereu : Știu, știu.

Știa că am s-o bat. Oare de ce trebuia s-o bat ? E drept, se ascunsese de mine, mă pedepsise. Trebuia s-o bat ?

Ajuns în cameră, am încuriat ușa și parcă nu simțeam cheia în mînă.

Nora se opri în mijlocul camerei, palidă cum n-o mai văzusem vreodată. A făcut apoi un pas înspre mine, ca și cînd s-ar fi aplecat sub lovitură.

— Nu mi-s vinovată. Nu știu cum să mă port cu tine, mi-s proastă, iartă-mă !

Teribilă e puterea cuvintelor, când le găsești pe cele potrivite. Ea le găsește fără greutate. Am îmbrățișat-o și m-a cuprins o ușurare, o uitare de sine. O sărutam nu ca pe o femeie, ci cum ai săruta un pământ al făgăduinței întâlnit după ce ți-ai pierdut toate speranțele.

— Vreau să-ți spun tot, repeta ea printre lacrimi, dar eu nu voiam să știu nimic-

Oare de ce ? Poate îmi era frică de ceea ce se întâmplase, presimțeam lovitura, voiam să ocolesc adevărul și mă lăsam focului dragostei, să mă ardă mai înainte.

N-am mai întrebat nimic nici eu, am uitat amândoi, lăsându-ne pradă unei dragoste care n-avea nimic omenesc, o dragoste în care, dacă ne-ar fi lipsit capetele, nu s-ar fi schimbat nimic.

Tirziu după masă, când am plecat amândoi spre expoziție, mă simțeam ca un bolnav vindecat prin minune. Ea mă ținea de braț și-mi spunea că sînt bun.

Încetase ploaia, dar cerul era negru, de cenușă. Am intrat puțin în expoziție, m-am uitat la lucrări și mi s-au părut frumoase. Apoi am mers la un cinematograf și-i țineam mina în minile mele, fericit că o simțeam aproape. Era un film cu un sculptor care se îndrăgostise de model. Modelul, o fată blondă, în cele din urmă a spart cu un topor statuia de marmură, pe care sculptorul o făcuse după chipul și asemănarea ei.

— Uite pentru ce nu-i bine să sculptezi femeile pe care le iubești, i-am spus Norei, *ritmurile* mele nu sînt în primejdie. Totuși, odată voi sculpta și eu un nud. Pe tine aș vrea să te fac.

— Nici nu vreau să aud. Nudului îi stă bine sub rochie, răspunse rîzînd.

Risul cu care Nora își însoți cuvintele era același pe care-l auzisem când adormisem la ea. Mi-a venit să plec, fără nici un cuvînt, dar ea a schimbat vorba.

— Sculpturile tale de-acum nu le înțeleg. Ce-ai vrut să faci ?

— Nemurirea, chipul adevărului...

— Ai grijă, tu te smintești. Nimeni nu înțelege ce-ai făcut.

Leșisem de la cinematograf și ne îndreptam spre un restaurant.

— Iartă-mă, n-am crezut că te fac să suferi. Credeam că nu mă iubești. Când te întâlneai cu mine, vorbeai numai de expoziție și mă simțeam rău. Mi s-a părut că vara petrecută la Ogra te-a depărtat de mine. Iartă-mă ! Să știi că nu sînt geloasă.

Avea în glas o înfiorare neobișnuită și-mi părea ciudat că mă ruga mereu s-o iert. Simțeam că ar fi vrut să-i pun întrebări, s-o iscodesc, dar eu mă stăpineam. (Toate astea pot părea mărunțișuri, și totuși ele izbutesc uneori să schimbe cursul vieții noastre.) Ea ar fi voit să mă vadă suferind, să știe cît de chinuit am

fost în lipsa ei, și eu mă ascundeam. Totuși în aceeași seară, mai mult din nevăgare de seamă, am întrebat-o ce mai făcuse între timp.

Întui a tăcut molcom, apoi a început să vorbească pe ocolite, și se vedea cât de colo că minte.

— Să nu minți, i-am spus, nu-ți cer mărturisiri, dar dacă simți nevoia, fii sinceră.

— Ți spun tot, dar tu iar mă bați, și eu nu mi-s vinovată.

— Atît a putut spune, apoi a izbucnit în plîns. Mă simţeam rău, parcă aşteptam să se scufunde casa cu mine. N-am mai întrebat nimic. Era în mărturisirea ei o pornire de a mă vedea suferind, ca să-i fie ei mai uşor. Dacă te-aş tăia în bucăţi, i-am spus cu răceală, nu s-ar schimba nimic. Te dispreţuiesc, mai ales pentru că eşti proastă. Actriţă fără talent, cabotină !

Nora se ridică încet, ştergîndu-şi lacrimile, şi sta tăcută sub lumina lămpii, care i se lipea de obraji ca un aluat alb. Apoi, cu glas care nu părea al ei, mi-a spus îndoielnic :

— Te rog să mă duci acasă ! Dacă mă dispreţuieşti, nu mai am ce căuta aici-

Se auzea ploaia pe acoperişul de şindrilă. Ciuruiau streşinile, parcă rideau. Mi s-a părut că eram un erou într-o melodramă stupidă. M-am întors cu faţa spre perete. Atunci ea s-a aplecat peste mine şi voia să mă întoarcă înapre ea. Simţea nevoia să-mi vadă lacrimile. ^ Aceste umile dovezi...

NEPOTRIVIRE

Au trecut mulţi ani de atunci, greu să-i număr dintr-o dată, între timp am cunoscut alte fete şi toate m-au jucat în felul lor, că aşa-i sufletul femeii, neîncrezător în statornicia bărbatului, dar jocul Norei avea să mă arunce într-o desperare greu de povestit. Nu pot s-o judec, n-ar fi drept, dar ea greşea, crezînd că, stîrnindu-mi gelozia, va izbuti să mă lege de ea pe veci. Greşeam şi eu în felul meu. Mă tot gindeam la vorbele lui Valerie din Lechinţa, care-mi spusese că sînt fel de fel de femei, bune şi rele, şi mă întrebam cum puteau fi deosebite. Nu-mi pusesem încă această întrebare şi nu ştiam răspunde- Aş fi citit o carte, dar o astfel de carte nu era scrisă nici atunci, şi nici de atunci încoace n-a putut-o scrie nimeni. Se pare că aici e vorba de o învăţătură în care fiecare trebuie să fie autodidact, nu ştiu ce să zic.

Poporul spune despre doi tineri că se potrivesc sau nu se potrivesc, cuvinte cuprinzătoare, ca cerul şi pămîntul. Se părea că eu nu mă potriveau cu Nora. Atunci cu cine ?

— într-o seară cineva mi-a prezentat în expoziție o tină doctoriță, care făcuse studiul la Paris, foarte palidă, cu ochi negri și cu niște buze subțiri, care parcă striveau cuvintele. Nu e aici locul dumitale, îmi spunea ea, mă și mir cum ai avut îndrăzneala să expui la Cluj astfel de lucrări, și încă alături de aceste covoare lipsite de gust...

Vorbea înainte pe acest ton, dar, în timp ce-o ascultam, mă gândeam la cu totul altceva. Mă întrebam dacă cei cinci ani, cîl spunea că a stat la Paris, a iubit pe cineva sau nu. Am întrebat-o dacă era măritată și, puțin mirată, mi-a răspuns că nu.

— De ce mă întrebi, vrei să-mi faci o ofertă ? mă întrebă, glumind.

— Da, i-am spus dintr-o dată, cu o condiție. Ea făcu ochi mari și așteptă. Să ne potrivim.

A izbucnit într-un ris foarte sincer, spunîndu-mi că eram spiritual.

— Îmi pare rău că ajungi la o concluzie de alt ordin, eu nu glumesc.

Fiindcă era ora de închidere, am ieșit împreună și, mergînd la întîmplare, am început să vorbesc uimitor de repede, punîndu-i mereu întrebări, pînă cînd ea se opri buimăcită, mă prinse de mină și spuse :

— Cred că ai febră. Bine că-mi dau seama cel puțin acum, astfel riscam să ajung, încă înainte de miezul nopții, la ofițerul stării civile.

Într-adevăr, îi spuseseam că eram gata să mă căsătoresc cu ea, fiindcă, privindu-i buzele, credeam că este un tip de femeie stăpînită și destul de lucidă pentru a ști cînd și cum o iubește un bărbat. Să poată avea încredere fără proba geloziei, de care făceau caz numai femeile neinteligente.

Constatarea ei că aveam temperatura nu m-a tulburat, dimpotrivă, am prins-o de braț și continuam să vorbesc despre cum e cînd te potrivești și cînd nu te potrivești cu cineva, și ea mă asculta. Mă ascultam și eu și, cu toate că vorbeam fără control, mi se părea că vorbesc frumos, puțin prea repede, dar nu mă puteam opri.

— Nu știi dacă glumești sau nu, îmi spuse ea, dar ești foarte simpatic. Ideile mele despre căsătorie diferă însă mult de ale dumitale.

M-am oprit, dîndu-mi seama dintr-o dată că aici voisem să ajung : să stau de vorbă cu o femeie inteligentă, să aflu de la ea ce nu știam. Spunea ea că atît băieții, cît

■ H H H H H B H H H H H H i n i

și fetele trebuie să aștepte momentul și omul potrivit, că fiecare-și are partea lui.

— E ușor de zis : să aștepte. Aș fi curios să știu, dumneata cum aștepti ?

— Liniștită ! spuse ea, puțin surprinsă de întreruperea mea bruscă.

— Liniștită, cu buzele strînse și palidă ? Ascultă, am sau nu am febră, să știi că nu spun prostii. Caut o

femeie potrivită, și nu știu cum trebuie să fie. Mă simt atras de ființe delicate, modeste, sentimentale, adică cele cu însușiri sufletești. Pe lângă toate astea, dumneata ești și inteligentă, nu te ascunde, am o mare nevoie de sinceritatea cuiva, mă aflu într-un impas teribil : o femeie foarte senzuală m-a pus sub papuc !

A izbucnit în ris.

— Nu-mi place risul dumitale, e nepotrivit.

Am lăsat-o de braț, dar ea ridea în hohote, ca și când ar fi văzut o cămilă cu coarne. Se liniști în cele din urmă și, prinzându-mă ea de braț, începu să vorbească foarte așezat.

— Acum te înțeleg, ai o febră foarte primejdioasă. Ți-aș pune niște comprese reci, dar parcă mi-e milă de dumneata. Totuși, iată cum stau lucrurile, iartă-mă dacă vorbesc ca o directoare de liceu : eu cred că un artist nu trebuie să se căsătorească.

Am sărit ca ars.

— Și ce trebuie să facă un artist, să i se strepezească dinții după o mîngiere ?

— Nu, să-și mîngie lemnurile lui, pietrele !

— Vezi, acum știu de ce m-aș potrivi cu dumneata, fiindcă ești rece ca o piatră. Un lemn e ceva mai cald. Nu mai rămîne decît să spui da, și mergem la ofițerul stării civile.

— Cu părere de rău, dar trebuie să te refuz. Am acceptat propunerea unui om de știință, rece ca și mine. Așa înțeleg eu potrivirea despre care dumneata vorbești pe dos, fără să-ți dai seama. Pe dumneata te atrag contrastele, iată de ce nu poți aștepta...

Îmi trecu atunci prin gînd că în tot ce spunea ea se ascundea o provocare feminină și, schimbînd tonul, m-am oprit în drum. Ajunsesem în parc, nu era nimeni primprejur și, apucîndu-i minile, i-am spus :

— Te înțeleg foarte bine, dar eu te iubesc. Mă atrage răceala și inteligența dumitale, în care eu simt o căldură de altă natură.

— Asta e cu totul altceva, răspunse liniștit, strîngîndu-mi și ea minile încet. Poți să mă iubești și pot să te iubesc și eu, ți-am spus că-mi ești simpatic, dar o căsătorie e ceva mult mai serios, mai grav.

I-am lăsat minile și, prinzînd-o de braț, ne-am întors înapoi spre oraș. Mi s-a părut că găsisem răspuns la întrebarea mea.

N-am mai întrebat nimic și mergeam tăcuți. Mă gîndeam că nepotrivirea între mine și Nora sta în aceea că nici eu, nici ea nu puteam concepe iubirea numai ca un joc în sine, că amîndoi ne gîndeam la căsătorie.

— Să știi că te-ai întors de la Paris cu o foarte mare învățătură, i-am spus, ai grijă însă, e mai bine să nu afle despre ea viitorul soț. Noi, pe aici pe la Cluj, credem că iubirea este un preambul al căsătoriei, și nimic altceva.

— Mă tem că m-ai înțeles greșit, încep doctorița să vorbească, dar pe mine mă apucase o silă și m-am despărțit de ea spunându-i că întârziaseam prea mult.

Am întors capul, strigînd că o așteptam la expoziție, dar ea n-a mai venit. Nici nu simțeam nevoia s-o mai văd.

Abia peste ani aveam să-i dau dreptate într-un fel, deocamdată mi-am spus că era o femeie prea calculată și chiar frivolă. N-o puteam compara cu Nora, a cărei căldură mi se părea că întunecă toată inteligența lumii. Se părea că nimic nu mai are preț decît iubirea ei, pe care eu o stricasem din ușurință.

Cînd mă gîndeam la Simona, mi se strîngea inima. Ea și numai ea era vinovată. Mă gîndeam chiar că poate dinădins îmi tăiasе drumul în ziua aceea blestemată. Totuși n-o uram. Cînd a venit la expoziție, i-am spus să-și aleagă un *film*, iar ea mi-a spus că mă alege pe mine, că să le aibă pe toate. Nu puteam s-o urăsc, dar nici să mă mai plimb cu ea n-am mai îndrăznit, ceea ce însemna că, pînă una-alta, Nora ciștigase bătălia. „ANGELUS”

Mă duceam la expoziție mai mult ca să fac ceva, dar nu mă simteam bine- îl găseam acolo pe negustorul de covoare, înconjurat de cumpărătoare, foind în jurul lui. Lucrările mele păreau cu totul fără căutare, chiar incomode. Cînd se vindea un covor, trebuiau mutate dintr-un loc în altul, însă chiar nemișcate se pierdeau în noianul de motive colorate care acopereau pereții de sus pînă jos. Vizitatori erau mulți, dar nu puteai ști care anume veneau să vadă sculptura. Nici mie nu-mi venea să mă uit la ele, ieșeam în stradă și stam acolo.

Cînd ieșea publicul de la cinematograful de alături, da buzna în expoziție, atras, fără îndoială, mai mult de covoare. Unii se opreau în fața vitrinei și mă judecau în gura mare, iar eu îi ascultam.

Într-una din aceste zile, trei domni, poate niște medici, se întrebau în ce categorie de nebuni puteam fi clasat.

Au început să rîdă și am ris și eu.

Cum va fi fost risul meu privit în oglindă, nu pot să știu, însă mie mi s-a părut că aveam pe obraz o poighită de gheață, care mă zgîrie.

Apoi ei au plecat. Am rămas singur lîngă vitrină, privind cu ochii lor, cu felul lor de a înțelege și parcă nu-mi puteam dezlipi de pe obraz risul acela de gheață. Gîndul mi s-a întors la Ogra și la iluziile pe care mi le făcusem.

Ploua mărunț, rece. Cum stam aproape de vitrină, sticla s-a aburit de răsufierea mea și așa, în neștire, am zgîriat cu unghia un semn care s-a șters repede.

Întors acasă, dornic să adorm ca să pot uita risul acela, aveam să găsesc o carte poștală de la Miron, fostul meu coleg de la Academia de Arte Frumoase.

„Ioane dragă, după ce a plouat o săptămînă, a ieșit soarele și a venit poșta cu scrisoarea ta și una a femeii mele iubite. M-am bucurat și v-am iubit, pe amîndoi. Eu fac expoziție în noiembrie la «Hassefer». Am zece tablouri și voi mai face două sau maximum patru. Prietenul W., un tînăr cu foarte mari posibilități, va expune colaje, gen încă necunoscut la noi. Lipsește un sculptor, te așteptăm pe tine, să vii, toate vor fi pregătite. E bine, Ioane, totul e bine. Te rog să răspunzi afirmativ.

Expoziția noastră va exploda în inima unui București uzat de îngîmfarea consacraților și de lingăii Primăriei. Știi bine că noi vom prezenta o operă care să spuie „ce vrem” și vom fi indicați publicului cu degetul arătător ca niște vii planșe de anatomie experimentală. Așa e bine, așa e frumos, fiindcă viața e dialectică.

La București o să stăm împreună, ca pe vremuri la Cluj, și o să vorbim mult, mult, despre noi și despre viață. Ioane, prieten bun, sărutul meu ca o lacrimă să-ți atingă fruntea."

Miron

Partea cea mai frumoasă pe care o poate avea viața este neobosită ei puțință de a fi nouă. Ea-ți pune mereu în față întimplări, care fie că te atrag, fie că te resping, te schimbă, te improspătează cu gânduri și aspirații care te uimesc și pe tine.

Pe Miron nu-l văzusem de mult. Trăia la Vălenii-de-Munte și, după cât știam, își completa particular liceul la Ploiești, cu gândul de a se înscrie la Universitate, gând pe care nici nu știu dacă și l-a îndeplinit. Un an mai înainte promisem o revistă în care el îmi dedicase câteva rânduri în amintirea timpului petrecut împreună la Cluj. Transcriu aici acest poem în proză, intitulat *Angelus*, (fiindcă în el se simte tonul pur al prieteniei noastre, dar și pentru a se vedea un mod de expresie literară în care adevărul se ascundea ca într-un cifru secret, care să-l apere de priviri indiscrete. Un fel al tinereții de a se tăinu, învâluindu-se în ton poetic, legendar.

În întârzierea trecută dincolo de oră, într-o rezonanță ultimă a profilului de lumină, e vrută încercarea unei ne-bănuite voluptăți de acord pe inimă.

Sînt culese ca într-o îmbrățișare, ca într-un orizont toate zîmbetele, toate jocurile blonde ale copiilor; toate comorile ca lespezi selenare ale magiei din cîntecele nespuse. Și riul pe care nu-l pot uita — știi — riul, reptila de lumină printre cutiile de chibrituri ale caselor — și amurgurile, pleoape coborîte peste ochiul coagulat al zilelor.

Toate sînt aici și le strîng în pumn, ca să te alung pe o treaptă a evocării, ca un tipăt, și să te silesc să-ți întorci prunelele ochilor către amprente de aur și de lacrimă ale pașilor noștri.

Desfășate ca niște cearceafuri ale zorilor — toate dansurile și alergările — cînd revenirile sînt amuțite pe buză, precum turțuri pe o garoață.

Efortul rămas inutil și absurd ca un cuvînt înroșit pe ziduri, ca o viață răcită într-un fetus, cînd ochii nu sînt decît faruri stinse într-un peisaj al cîntecului, și un deget pe buze, ca un bob de sînge al vîntului.

Și neliniștile care urcau — șerpi cu burta de cenușă — prin arterele noastre, punînd peceți de jar pe temple — nes-fîrșitele drumuri în noaptea vacarmului, înțelegeri și căutări cu buricul degetelor pe creier, sugînd o febră palpabilă, din acest mînunchi al descendențelor calorice, din holocaustul frămîntat ca un lut cald, din aripile irizării noastre de atunci, din frunzele ruginii în care n-au mai rămas decît pașii albi ca lacrimi rotunde.

*Închide într-un pumn incandescent cenușa —
reziduu — și arunc-o în roza vinturilor, păsărilor,
Angelus.*

Trăiește în aceste rînduri Clujul incert și trist al
vîrstei noastre, al frămîntărilor pubere, evocat cu
sculele unui poet căruia i se deschidea întîia dată
pagina albă a tiparului. Mă obișnuisem cu gîndul că
Miron era al poeziei, și deodată el mă chema să fim
împreună, pictor și sculptor, în- tr-o expoziție la
București, îndrăzneală la care eu nu m-aș fi încumetat
fără îndemnul său.

Era o nouă caldă pe care viața mi-o aducea într-
un moment de neprevăzută balanță.

I-am răspuns în aceeași zi, scriindu-i că primesc
invitația, fericit că aveam să fiu cu el, cît mai departe
de Cluj, deasupra căruia auzeam hohotul de rîs al celor
trei medici.

LEGĂTURA ÎNTRE DOUĂ CULTURI

A doua zi, un domn tînăr și înalt, un diplomat ceh,
care vorbea greu românește, mi-a cumpărat două
ritmuri, plă- tindu-mi dintr-o dată suma pe care am
cerut-o. A și luat lucrările, spunîndu-mi că, de se va
întâmpla să trec prin țara lui, ar fi bucuros să-i fac o
vizită.

Alte lucrări n-am vîndut. Prietenul Paul a adus într-o
zi un domn de la legația italiană, care, stînd în fața por-
trelor mele, m-a întrebat ironic :

— Pe mine ai putea să mă faci atît de urît ?

— Am să mă silesc, i-am răspuns, zîbind.

M-a întrebat cîți bani îi cer.

— Salariul dumneavoastră pe o săptămînă, i-am
răspuns, timp în care am să lucrez portretul.

— Dacă nu trebuie să pozez fără să mișc, prețul nu
e mare.

— La nevoie aș putea să vă leg, am răspuns rîzînd.

I-a spus lui Paul că-i place de mine, dar n-a mai venit
pe la expoziție. S-o fi gîndit omul că era destul de urît
și așa, fără să-l mai urîdesc eu.

îmi comandase un portret un tînăr compozitor, și
lucram într-o cameră mică alături de expoziție, dar fără
tragere de inimă. Simțeam un gol mare în suflet, un
pustiu.

Catul Bogdan, profesorul meu de desen, a venit într-
o zi și a stat mult de vorbă cu mine. Zicea că-i place
îndrăzneala cu care pun problemele sculpturii și că am
descoperit un alfabet nou. Ceilalți profesori n-au venit,
fiindcă între timp academia se mutase la Timișoara,
unde avea să plece în curînd și el, părăsind Clujul
pentru totdeauna. Era o pierdere pe care Clujul
burghez n-o simțea, o lovitură fătîșă a cameleonilor
dată unei instituții în care ei nu vedeau nici un folos.

— în Timișoara n-o să avem elevi, spunea maestrul Bogdan cu tristețe. Trebuie s-o luăm iar de la început. Ce să facem ? Rămâneți voi aici : tu și Jurcan.

Încă nu știa că Jurcan plecase și el, profesor de desen la Șimleul Silvaniei.

— Dacă aș fi arhitect, mi-a spus Andrei, pentru fiere din aceste *ritmuri* aș construi câte o sală circulară, cu o boltă deschisă. Spațiul ar deveni muzical.

Erau vorbe frumoase, prietenești, puteau să mă bucure, dar nu destul pentru a mă face să uit că, pentru cei mulți, lucrările rămneau cu totul neînțelese, iar critica tăcea.

Coroiu nu venise încă la Cluj. Cine știe pe ce creastă de munți întârzia el în acea toamnă plumburie ? Poate el ar fi îndrăznit să scrie încă o dată, pentru a dovedi că indiferența și prostia puteau fi înfruntate cu platoșa cuvintelor.

Aveam însă în expoziție, alături de un nou portret al lui Eminescu, și portretul poetului maghiar Ady Endre, pe care prietenul Paul și profesorul meu Emil Isac mă ajutasera să-l îndrăgesc. Această lucrare a atras după sine publicarea unui articol într-un ziar maghiar, al cărui conținut îl transcriu pentru frumoasele gânduri legate de o expoziție nereușită :

PORTRETUL LUI ADY ENDRE DE ION VLASIU

Un tânăr sculptor român de 25 de ani, avînd un talent ce dă de gîndit, angajat de pe acum, cu bunăștiință, pe drumul ce-l duce la el însuși, și-a găsit un adăpost în localul de prăvălie din str. Universității nr. 3, în punctul cel mai frecventat al orașului, unde și-a adunat munca lui de artist (douăzeci de sculpturi), și acum așteaptă cu nemărginit optimism pe curioșii ce vor nimeri printre operele lui. Lăsînd la o parte faptul că acest Vlasiu este într-adevăr un sculptor de talent, nu poți trece fără a zăbovi cît de cît lîngă lucrările sale nici din alte pricini. Fără să vrei, gîndul te duce la puntea prăbușită pe frontul artistic al relațiilor româno-maghiare, apoi la faptul că omul acesta, un copil aproape, a găsit dintr-o dată făgașul unic al vieții culturale, al voinței identice și al năzuințelor și țințelor comune ale celor două neamuri. Un artist tînăr, care abia rupe cîteva cuvinte ungurești, face cunoștință, prin intermediul unor traduceri, cu poezia febrilă, clocotitoare a lui Ady Endre, e prins de virtutul irezistibil al omului de geniu și modelează, după cîteva fotografii și descrieri, portretul fiului lui Gog și Magog. E ceva izbitor de crud și de dur în această sculptură. Ea îți înclătează sufletul întocmai ca versul lui Ady, ca poezia aceea atît de adevărată în duritatea ei și atît de plină de tensiunea unei forțe străvechi.

Pentru înlînirea spirituală a celor două neamuri, sculptorul acesta de 25 de ani, pe care instinctul l-a aruncat în drumul colaborării culturale româno-maghiare, a făcut esențial mai mult decît toți

conducătorii celor două tabere. Artistul acesta nu predică, ci lucrează. Nu dă din mâini și din picioare, ci creează. Ce simplă — ca o joacă de copil — ar fi această întâlnire, dacă într-o bună zi, cele două popoare ar începe să lucreze, fără fraze sforăitoare !

Cîteva portrete ale lui Ion Vlasiu sînt creații împlinite, de adevărat talent. Portretul lui Eminescu și acelea ale citorva prieteni sînt cuceritoare, desăvîrșite. Despre acest tînar artist, care s-a născut în Ardeal și și-a făcut studiile la Cluj, se va vorbi încă mult.

Articolul era semnat cu inițialele unui ziarist pe care nu l-am cunoscut niciodată, despre care am aflat nu demult că, în timpul războiului, a murit într-una din închisorile horthyste, pentru ideile lui democratice. K—K. I.

Azi aproape nu se miră nimeni că Romulus Ladea sculptează portretul poetului maghiar Petőfi Sándor, sau că Vida Geza sculptează pe haiducul Pinteș. Micului egoism naționalist i-a luat locul prietenia dintre popoarele noastre. Emi- **-nescu**, Petőfi," Ady, Coșbuc, Argezi? > Attila sau alți poeți mai tineri sînt traduși și citați fără resentimente de cele două popoare. E un pas mare, peste timp și frontiere, față de care timpul în care eu și alții ca mine ne-am făcut primii pași, chinuți de piedici și suspiciuni, de prostie și răutate, pare întunecat și trist.

Prietenia, iubirea, pornirea spre muncă, toate aceste moduri firești ale vieții omului erau diformate de lăcomia cinică a cameleonilor morali și politici, iată de ce cuvintele semnate de tînarul militant comunist, recitate, au un ecou și o frumusețe de necrezut. „Ca o joacă de copil, spunea el, ar putea fi apropierea între unguri și români, dacă ar începe să lucreze”...

De bună seamă, nu era singurul care gîndea astfel. Erau și alții, în majoritate muncitori, care se strîngeau an de an tot mai mulți sub steagul socialismului. Grevele din acel an erau un semn că lupta împotriva cameleonilor de toate soiurile era deschisă și nimeni nu-i mai putea sta împotrivă. Muncitorii țineau întruniri publice în vîzul poliției și al Siguranței, înfruntînd arestările și închisoarea. Deși se desființaseră prin decret guvernamental toate organizațiile muncitorești, se strîngeau rîndurile, se închea tot mai strîns frontul muncitoresc. Conștiința dreptății își făcea loc, se auzea glasul ei, și cameleonii se temeau. Își puneau speranța în Hitler, ale cărui discursuri le știau pe de rost.

N-ar trebui poate să răcesc paginile unei cărți despre artă cu amintirea lor, altfel ar rămîne, însă, neexplicate foamea și nedreptățile, închisoarea lui Baciș și a altora, dar mai ales indiferența și nesimțirea, pe care trebuia să le înfruntăm adeseori cu lacrimi între gene.

TREI ÎNTREBĂRI

Au venit într-o simbătă după masă prietenii mei cefe-riști, aduși de Gliga. Era o zi posomorită, sta să ningă și mă simțeam obosit, cu o mare greutate pe suflet, pe care n-o puteam scutura.

— E aici ! strigă Gliga de la ușă. Bine, mă Vlas, cum vine asta ? Faci expoziție și o lași pustie ? Și simbăta trecută am fost ! Ne-am tot uitat și noi ca vițelul la poartă nouă, și-apoi ne-am dus. Acum nu te lăsăm. Trebuie să ne explici, că noi nu înțelegem ce-ai făcut tu aici. *Chipurile de oameni*, mă rog, și *minile* le înțelegem, dar mai departe, mie unuia mi se întunecă vederea.

— Bine, am să vă explic, dar lăsați-mă mai încet, să mă bucur că vă văd-

Veniseră și Scorobete, și Radu, și Dragnea.

— Tu să nu schimbi vorba, mă opri Gliga. Nu plecăm de aici până nu ne lămurești.

N-aveam încotro, dar parcă nu știam de unde să încep.

— Mă Gliga, pune-mi o întrebare mai rotundă, să-mi fie mai ușor !

— Ți spun trei deodată și toate rotunde : Cum le-ai făcut ? La ce sînt bune ? Și ce cîștig ai de pe urma lor ?

Erau întrebări mari, deși Gliga le învăluia în glumă. Nu se putea răspunde altfel deei onest. Orice vorbă goală s-ar fi simțit. Gliga lucra la cazangerie, muncă nespus de grea, și Gliga era un bun lucrător. Deși tânăr, bătrînii îl respectau și erau bucuroși să-l aibă în echipa lor.

întîrziam totuși, întrebîndu-mă cum să răspund : pe scurt, ori pe larg ?

Dacă nu știi, îți pierdu Gliga răbdarea, nu-i nimic, tu tot prietenul nostru ești, dar vrem isă înțelegem și noi, să știm de ce-ai lăsat timplăria.

— Arta e greu de explicat, încercă Scorobete să-l opă- cească.

Dar Gliga nu se da bătut. Zicea că un lucru făcut de om trebuie să aibă o explicație.

Era același Gliga cu care locuisem pe vremuri, bun și cîstit, dar neclintit în gîndurile lui. Simțeam că întrebările puse nu erau pornite dintr-o nevoie de a flecări. Mă și spus că toată săptămîna își frămîntase mintea să mă înțeleagă și nu ajunsese la nici un răspuns-

Fără îndoială că Gliga, ca și ceilalți, nu avea educație estetică. Expoziția mea era înțlia pe care o văzuseră. Tocmai de aceea întrebau.

— Tu cam ce crezi, mă Gliga ? Spune-mi ce crezi, și-ți răspund pe urmă la toate întrebările.

Gliga m-a făcut să rîd, spunînd că trebuie să fie niște instrumente de vrăjitorie. Știa el ceva despre magia neagră, auzise niște povești spiritiste, cu duhuri care se intrupau. Fantasmagorii auzite ici-colo.

Noa, bine ! Acum te-am făcut să rîzi. Cum s-ar zice, ți-am arătat cît de prost sînt. Să ne arăți tu cît ești de deștept. Vorbește pe îndelete, că te ascultăm, dar cîstit, pe față, nu cu miș-mășuri !Trebuia să găsesc răspunsuri simple, și nu le găseam.

— Știi cum le fac ? Cum ai face tu, mă Gliga, un cazan cu o formă pe care n-a mai făcut-o nimeni înaintea ta. Mai lung, mai strîmb, din tablă mai groasă ori mai subțire, cu nituri dese ori rare, mă rog, un cazan fără pereche. Ai înțeles ?

— Constat, mă Ionel, că știi foarte puțin despre cazane, în privința asta, ai rămas timplar. Totuși înțeleg ceva : că faci muncă de inventator. Mai departe : la ce-s bune invențiile tale ?

întrebarea asta mi-o pusese și Moșu, dar pentru prietenii din ateliere trebuia să găsesc un răspuns mai larg, totuși pe înțeles.

— Bine ! Nu mă pricep la cazane, mă bucur totuși că ai înțeles. Vrei să știi la ce-s bune ? Afă că invenția în artă nu are un scop practic, ca un cazan. Folosul artei îl gustăm cu simțirea, cu sufletul și cu spiritul nostru. O sculptură poate fi ca o floare, plăcută vederii, sau ca o veste nouă care te interesează și te bucură. Poate să fie și ca o scrisoare în care afli niște gânduri. Lemnele pe care le vedeți sînt niște strigăte înăbușite.

Pe obrazul lui Gliga apărură un sentiment de mirare neașteptat.

Am luat un *ritm* și, chemîndu-i și pe ei, m-am dus lîngă portretul lui Leon.

— Uite, vedeți ? în portretul ăsta se citește ușor revolta, disprețul ura. E portretul unui cîntăreț de la Operă, isigur îl cunoașteți : Leon !

îl cunoșteau.

— Nu vi se pare că seamănă cu lemnul ăsta ? Nu la nas și la frunte, asemănarea e mai adîncă, în expresie. E ca un vînt, ca o vîlbură, despre care spuneam noi cînd eram copii că e dracul.

— Păi, vezi, sări Gliga, ai ris, dar tot despre vrăjitorie e vorba. Ceva ce n-are chip de om nu poate semăna cu omul.

Gliga avea dreptate. în felul ăsta, *ritmurile* nu se puteau explica. Să spui că există un conținut omenesc în forme pe care omul nu le-a mai văzut, care nu seamănă cu nimic, e ușor, dar e greu de crezut. Trebuia să găsesc o explicație și mai simplă. Le-am spus că erau numai niște încercări, niște mostre, pe care eu le-am expus pentru a vedea ce efect fac.

— Efectul e tare, zicea Gliga. Io, să-ți spun drept, le-am și visat, nu te mira. Așa ceva nu vezi oricînd.

în privința cîștigului meu de pe urma acestei munci, le-am spus că le fac cu mare plăcere, că trece vremea fără să simt cînd lucrez, iar uneori se vindeau.

— Atunci, totuși, nu-i în ele nici un fel de magie ? reveni asupra întrebării.

— Nu așa cum crezi tu, dar ceva asemănător este : o vrajă care vine din frumusețea lucrului — cum

serpuiesc liniile, cum lunecă și se îmbucă formele.
Ceva ca în muzică : lirism, cîntec.

Gliga schimbă vorba, trecînd iar spre glumă. Se apropie de portrete.

— Mă Vlas, cine-s ăstia alți ? Fără glumă, venim și noi, să ne faci. Le ducem în secția a cincea la uzina electrică- îl facem pe Scorobete director de muzeu. Ce zici, Sco- robete ?

Scorobete era blond, subțire și înalt, cu o distincție cam băjoasă, de flacău încrezut. Ne împrietenisem în sanatoriul de tuberculoși, în urmă cu mulți ani. L-am întrebat :

— Mai ești bolnav, Scorobete ?

— Dracu știe ? Vreau să uit, răspunse el scurt.

— Dar la flaut mai cînti ?

— Cînd eram la sanatoriu, cîntam mai mult. Cînt și acuma, așa, cînd îmi vine. Am învățat să cînt după note. N-am avut curaj < să mă prezint la Conservator. Dacă mă prezentam, și eu ajungeam artist ca tine.

Ca să-i pun inima la loc, i-am spus că încă nu era tîrziu.

E tîrziu, mă Vlas, m-am înșurat, gata, electrician mor ! Știu că mor repede. Mă și mir că mai trăiesc. Mă miram și eu, dar nu i-am spus. Cînd era la sanatoriu, i se făcea pneumotorax și nu-l lăsau doctorii să cînte la flaut. Răbda el o zi, două și nu mai putea. își lua flautul și ieșea pe ușa din dos a sanatoriului, mai ales seara, se rezema de un pom înflorit și cînta. Mă duceam după el, însă nu-mi venea isă-l tulbur. Stam în umbră și-l ascultam. Din cînd în cînd se oprea, inspira adînc, apoi cînta iar, încet la început, apoi mai intens. Cîntecul se risipea în noapte ca un plîns neauzit de nimeni.

— Mă Scorobete, tu te omori singur, îi spuseseam o dată.

Avea însă o iubită, care ar fi vrut să trăiască, o croitoreasă tînără, slăbuță, cu ochi negri, care venea la el de două ori pe săptămînă și-i aducea pachete.

— Săraca, spunea el, rămîne nemîncată ca să-mi aducă mie portocale și prăjituri. E rușine să mor.

Mai era în cameră cu noi unul Mețianu, mult mai bolnav decît eram noi.

— Îți aduci aminte cum își număra zilele Mețianu ? mă întreba Scorobete. închipuiește-ți că nici el n-a murit încă. I s-a făcut toracoplastie. Trăiește cu un plămîn și fumează cît doi. Norocul lui a fost că s-a mutat la Arad, unde a ajuns magazioner- A scăpat de fum.

— Propun să nu mai vorbiți de boală, strigă Gliga. Ar fi mai sănătos să bem ceva. Cine plătește ?

Am plecat împreună la o pivniță de vinuri și am stat pînă tîrziu. Radu cînta doine, iar Scorobete își ștergea lacrimile.

— Nu știu cum sînt io. Nu pot să nu plîng, zicea el.

— Plîngi, că io rîd, îi spuse Gliga. Lîngă așa vin aș tot rîde, nu m-aș opri.

— Plîng și mă ușurez, știi tu ? Dacă aș fi avut plămîni buni, m-aș fi înscris la Conservator. Zău, mă

Vlas, tare te admir, tu ți-ai salvat viața. Acum tu poți dormi cât vrei. Lucri după voia ta.

— Mai taci, mă Scorobete, ce tot plîngi ca o babă ?
Te-aș vedea eu dac-ai lucra la cazangerie !

Dragnea bea tăcut.

— Mai zi și tu ceva, se răsti la el Gliga, ce planuri faci?

— Voi vorbiți despre moarte, eu mă gîndesc la viață, răspunse Dragnea, glumind.

Dar el nu mințea. Știau și cei de față, însă Gliga nu voia să se vorbească despre planuri- îl tot îndemna pe Radu să cînte ; mormăia și el, îngînîndu-l de departe.

M-am tras eu scaunul lîngă Dragnea și, cam pe sărite, mi-a spus prin ce greutăți treceau ei la atelier. Toți membrii comitetului de grevă fuseseră arestați, dar la Cluj se afla numai Baciul. Pe ceilalți îi duseseră la Oradea, unde se pregătea un mare proces. Baciul era la închisoarea Curții Marțiale. Îl chinaseră în timpul anchetei, dar acum îl lăsau în pace. I-am spus că aș vrea tare să-l văd, iar Drag- nea mi-a dat numele unui căpitan, spunînd că n-ar strica să fac o legătură prin cineva. Habar n-aveam cum aș fi putut face o astfel de legătură.

— Dar să ai grijă, zicea el, să nu te ia Siguranța la ochi. E mai bine să nu te cunoască copoii, nu se știe cînd trebuie să ne dai o mină de ajutor. Dacă ți-aș aduce un pachet, nu prea mare, ai vrea să-l duci la București ? mă întrebă el cu oarecare îndoială.

— De ce să nu-l duc ? La cine să-l duc ?

— Îți spun eu la cine, dar trebuie să știi ziua cînd pleci. Și ți-l dau pe răspundere. Nimeni nu trebuie să știe !

— Îl împachetez printre lucrări, n-avea grijă, îl ascund bine.

Lam spus că aveam un văr din Lechința la Atelierele Grivița, pe Vaier Vlas, dar Dragnea zicea că nici el nu trebuie să știe.

Mă miram că face atîta taină dintr-un pachet. Ce putea să fie oare în el ? L-am întrebat, și el mi-a spus că am să aflu mai tîrziu. A rămas așa. Tocmai cînd să ieșim, a intrat Leon cu doi actori și s-au așezat la masa noastră.

— Ce vin beți voi ? întrebă Leon, gustînd dintr-un pahar. Buun ! Să mai vie o stacană ! în cinstea ceferiștilor ! Huuuuu ! Huuuuu !

Înita sirena din timpul grevei. A umplut paharele, strî gînd :

— Ivan, mi se pare că voi ați pierdut noaptea în zadar. Trebuie să cîștigăm timpul pierdut. Incepu să cînte :

...O ! da ! un fluviu viața este,
Chiar și sărac ești fericit. O
umbră trecătoare-i omul,
Iubirea-i tot ce-i mai slăvit !

Finalul unei arii din opera *Boema*, în care viața burgheză era ironizată de artiști în spirit romantic.

Dragnea și Radu n-au mai stat mult. Au rămas Gliga cu Scorobete, actorii și noi. Am stat până înspre ziuă. Leon se îmbătase tare, și noi la fel. Ne țineam de umeri, imi-țind sirena, să-i sculăm pe burghezii clujeni din somn.

Trecînd pe lîngă un sergent de stradă. Leon strigă :

— Hei ! Sergent ! Auzi ? Huuuu... Sirena !

— Aud, să trăiți !

Leon s-a apropiat de el și i-a băgat o sticlă de vin în buzunarul mantalei.

— Să trăiți ! Să trăiți, la mulți ani, să aveți noroc !

Leon hohotea :

— Ha, ha, ha !...

în liniștea rece a acelei dimineți, risul lui suna ca o amenințare. Parcă ar fi vrut să trezească Clujul din amorfirea în care părea îngropat. Depărtîndu-ne, Leon mai întoarse o dată capul și strigă :

— Sergent ! Drept ! Ha, ha, ha !...

— Da, să trăiți ! Ha, ha, ha !

Rîdea și sergentul, rîdea din toată inima, dar așa nu era un sergent ca toții sergenții. Era lechintean, frate bun cu Gorea, păcurarul care mă învățase să chindisesc bite și codiriști. îl chema Scridon, nume rămas de la daci. Ce să zic, Clujul avea o pază cum nu se putea mai bună !

OM IN RÎND

Treceau zilele repede și nu se mai întîmpla nimic de seamă. Așteptam să închid expoziția, să-mi adun lucrurile și să plec la București. „Am să plec, îmi spuneam, și rămi acolo- La Cluj nu mai am ce căuta.”

Mă întorceam seara acasă și mă culcam în frig. Adormeam repede și nu mă trezeam decît a doua zi tirziu. Îmi era urît. Nu-mi doream nimic. Venea Leon și mă biciuia cu vorbe grele, apoi plecam împreună, oprindu-ne cu unul și cu altul. Treceam și pe la expoziție, dar rar și stam puțin.

într-una din acele zile de închise speranțe, un bărbat înalt, cu mișcări liniștite, a intrat în expoziție și m-a salutat, întrebînd dacă eu eram sculptorul Vlasiu, și întinzîndu-mi mîna, și-a rostit numele, cu simplitate.

Nu-i nevoie să-mi spuneți numele dumneavoastră, domnule revizor, vă cunosc de mult. De două ori v-am văzut, și de fiecare dată m-ați ajutat. O dată, cînd eram în clasa întîi la Școala de meserii din Tîrgu-Mureș, ați venit în inspecție la ora de limba română și m-ați pus să citesc. Pe urmă ați întrebat : O poezie frumoasă știți, mă copii- lule ?

Am declamat atunci *Cinele soldatului*:

Rămîn în război, soldatul căzuse,
Și-n puține zile chinuit muri,
Depart de-o mîmă care-l
crescuse Și care-l iubi...

Cînd am isprăvit, v-ați apropiat de mine, mi-ați pus mîna pe cap și m-ați întrebat : „Ești orfan ?” Ați scos o hîrtie de douăzeci de lei își mi-ați dat-o, zicînd : „Să-ți cumperi o carte de poezii. Tu declami frumos.” Mi-am cumpărat două cărți, pentru care m-au invidiat toți colegii. Le mai am și acum. Poeziile lui Eminescu și ale lui Coșbuc.

Cu glas blajin, domnul inspector Valeriu Seni, fără să trădeze cea mai mică înfumurare, a răspuns :

— Îmi erau dragi școlarii silitori- Era după război, școlile erau pline de copii necăjiți. Eram și eu mai tînăr și mă mișcăm ușor ; eram cînd într-un oraș, cînd într-altul. Am o mare bucurie că te cunosc. Am auzit vorbindu-se multe despre dumneata : și bune, și rele. Dar spune, a doua oară cînd ne-am văzut ?

— Cinci ani mai tîrziu. Se supărase directorul pe mine că am făcut o echipă de teatru. Voiam să cîștigăm bani, să facem un tablou de suvenire și se întîmpla să întîrziem de la atelier, iar directorul nu numai că m-a bătut, dar, ca să nu-mi dea diploma, mi-a adunat absențele pe cinci ani, și nu erau puține ! Fusesem bolnav de scarlatină opt săptămîni, dar el nu voia să țină cont. Nu voia să-mi dea diploma. Drept pedeapsă, trebuia să lucrez la atelier încă două luni. V-am spus toate astea și, sub ochii mei, ați scris pe cererea mea să fiu iertat de pedeapsă. Las la o parte mîrșăvia directorului, care și-a făcut urechea toacă.

Domnul Seni, uitînd că de atunci trecuseră o mulțime de ani, ridicînd glasul, a întrebat :

— Cum ? Te-a mai ținut două luni peste ordinul meu ? Ce ticăloșie ! Cum îl cheamă ?

I-am spus, rugîndu-l să nu-i facă vreo supărare.

Am stat apoi de vorbă vreo două ceasuri bune și i-am povestit cum am ajuns sculptor, neascunzîndu-i necazurile. Mă ascultă cu aceeași răbdare cu care mă ascultase altădată.

— Eu ți-am văzut și expoziția din iarna trecută și multe lucrări mi-au plăcut. Acum parcă ți-ai schimbat felul de lucru. Nu-i nimic, ești tînăr, ai vreme să treci prin toate încercările. Eu te-aș ajuta, dar nu știu cum. Am să mă gîndesc.

A doua zi a trimis la expoziție un funcționar, să-mi spună că voia să-mi vorbească și mă chema la birou, la dînsul. M-am dus, fericit ca un copil. Domnul Seni a început să-mi spună :

— Să știi că te trimit la Năsăud, în orașul meu. Te numesc maestrul de sculptură la Școala de meserii ! Te numesc azi, dacă vrei, și dau ordin să ți se pună la îndemînă o sală în care să-ți faci atelier. Primești ?

— Aș primi, vă mulțumesc din toată inima, dar diploma mea de la Școala de meserii e de tîmplar, nu de sculptor.

— Nu-i nimic, pe răspunderea mea ! Dacă toți maeștrii de sculptură de la școlile de meserii ar cunoaște meșteșugul dălții, ca dumneata, nu m-aș plînge.

— Și mai este o pricină, domnule revizor : sînt așteptat la București de niște prieteni, cu care facem împreună o expoziție.

— Nu-i nimic, îți dau concediu o lună și, dacă n-ai bani, dau ordin să-ți dea salariul și pe noiembrie.

Atunci mi-am spus : „Dacă sînt astfel de oameni, viața poate fi trăită”.

Îmi închipuiam Năsăudul un oraș cu vile de lemn, împrăstiate pe sub munți, și-mi vedeam viața liniștită. Mă gindeam că o să fie cald în atelier și o să citesc seara, o să am lemne de cioplit și piatră.

Îmi făceam planuri.
Îndrăzneam chiar să
cred că o să vină acolo
și Nora, o să ne
căsătorim și o să fie
minunat. Să fiu și eu
„om în rînd”, cum
dorea Moșu. I-am spus
Norei, dar ea a primit
cu îndoieli planul meu.
Zicea că, o dată ce o să
ajung la București, voi
uita și de ea, și de
Năsăud, că eram un
om fără statornicie

Au urmat un schimb de acuzații sentimentale, care dovedeau că între noi își făcuse loc sentimentul neîncrederii. Semn grav, din care ar fi trebuit să înțelegem că nu eram făcuți unul pentru altul.

Cîteva zile mai tîrziu am plecat spre București.

DECEPTII ȘI ILUZII

Stam în vagon ghemuit, cu capul îngropat în fular, gol de gînduri. Sufletul îmi rămînea în Cluj, cu Nora, numai trupul călătorea. Cînd fluiera trenul, tresăream. Mî se părea că sufletul mă ajunge din urmă, ca un porumbel călător.

Pe banca din față sta o tîrîncă tînără, cu un copil în brațe. îl alinta, vorbind încet cu el, să nu mai plîngă. își desfăcea cămașa la piept și, aplecîndu-se deasupra lui, îl alăpta. I se închideau ochii de somn, iar gura îi rămînea întredeschisă. Lumina slabă cădea peste ea, luminîndu-i și- nul alb și fața.

La celălalt cap al vagonului, niște flăcăi cîntau doine. Lîngă mine sta un om între două vîrste. Adormise și se rezema de mine, răsufliînd înăbușit. Nu mă mișcăm, să nu-l trezesc. Aș fi vrut să pot dormi și eu, dar somnul mă ocolea.

Ca să uit de Nora, încercam să-mi amintesc vremea petrecută în București : zilele de foame, gîndul sinuciderii, podurile de pe Dîmbovița, Cîsmigiu. Dar eram departe de vremea aceea. întîmplările îmi treceau prin mînte ca în film, parcă nu erau ale mele. Mă întorceam la întrebarea mea : cum se putea să te iubească o femeie și să se dea altuia ? Ce fel de iubire era aceea ? Nora spunea că din gelozie. Zicea că trebuie s-o iert, să uit, fiindcă ea n-a știut ce face. N-o puteam ierta, totuși o iubeam mai mult, dureros. Zadarnic mă întrebam de ce. îmi era gol capul, nu mă mai ajuta, nu mai înțelegeam nimic. într-un tîrziu, tîrîrul de lîngă mine s-a trezit și a întrebat unde sintem. Parcă eu știam ? ! Undeva, într-o lume

fără liman. „De cînd venim, unde ne ducem, ce căutăm ? Dracu ştie ! Eu nu ştiu, nu mai ştiu nimic...”
înspre ziua am adormit, iar cînd m-am trezit ajunsese-m la Bucureşti. Mă întrebam de ce nu mă bucur.

Miron locuia cu mamă-sa în două camere mici la subsol, triste. Trecea tramvaiul şi se zguduia casa, iar Miron scria poezii. Mamă-sa era o femeie măruntică, negricioasă ca şi el. Fusese institutoare la Vălenii-de-Munte, iar acum era pensionară. M-a primit bucuroasă şi m-a găzduit de parcă aş fi fost al doilea copil al său. Chiar în seara aceleiaşi zile a încălzit apă într-o oală mare şi am făcut baie într-o vână de îmbăiat copiii. Dimineaţa ne da ceai şi vorbea cu noi familiar.

Miron era îndrăgostit de o fată de cincisprezece ani, subţire, cu ochi albaştri. Cînd o priveai, ţi se părea că se miră de tine. Vorbea despre puritatea ei, dar mamă-sa spunea pe ascuns că era o diavoliţă, ce se băga în inima copilului...

Lucrările mele ajunseseră, însă n-aveam bani să le scot. Nici Miron n-avea, şi am început să căutăm un om căruia să-i vînd paltonul, gîndindu-mă că o să-mi cumpăr altul, din banii pe care aveam să-i cîştig — fără doar şi poate, zicea Miron. Norocul a fost că, înainte de a face pasul, ne-am dus la patronul librăriei unde urma să facem expoziţia, un negustor iscusit, căruia Miron m-a prezentat-

— Şi sculpturile unde sînt ? m-a întrebat el.

— La gară, o să le scot mine, am răspuns cu îndoială.

— De ce mine, şi' nu chiar azi ?

Cînd a auzit despre ce e vorba, a băgat mîna în buzunar şi a scos banii.

— Nu vinde paltonul, zicea el, că nu se ştie dacă-l mai poţi cumpăra.

257

Prevestirea nu era îmbucurătoare, dar Miron zicea că ştia el de ce mi-a dat banii.

17 — Drum spre oameni, voi. II - c. 224

— Ai să câștigi cel puțin o sută de mii, bani gata !
Auzi, Ioane ?

Cunoșteam felul de a fi al lui Miron. Se entuziasma pe simple presupuneri, a căror realizare nu depindea de el, pregătindu-și singur decepțiile. Nu suferea contradicții, și nu l-am contrazis nici acum. Până una-alta, eram bucuros că nu trebuia să-mi vind paltonul. Mă aștepta însă o decepție cu totul neprevăzută. Când am deschis lada, am văzut că aproape toate lucrările în lut erau sparte, și atât de tare, încât puține mai puteau fi reparate. Întregi rămăseseră numai *ritmurile* în lemn, și eram foarte îngrijorat. Miron zicea să le expun rupte, să obțin un vot de blam împotriva C.F.R.-ului, dar un astfel de rezultat n-avea nici un rost și am început să repar cel puțin lucrările din ghips, să nu stau în fața oamenilor numai cu *ritmurile*. Am reparat o pasăre, una din minile făcute în timpul grevei și o vioară cu o mină pe ea. Afară de acestea, rămăseseră întregi două măști smălțuite și un cap de studiu. Nu erau destule, dar n-aveam încotro. Accentul avea să cadă pe *ritmuri*, care, așezate ici-colo, printre cărți, încercau să aducă puțin din freamătul naturii, însă văzute în ansamblu, n-aveau putere expresivă. Eram amărât.

La vernisaj au venit câțiva tineri, despre care Miron mi-a spus că erau poeți. Păreau blazați, cu obraji palizi și răfoiau cărți. Erau multe cărți străine, puse pe mese lungi și pe lângă pereți. Deasupra lor, tablourile lui Miron păreau puse acolo de mult, să nu rămână pereții goi. Sub tablouri erau colajele lui W. încă nu văzusem astfel de lucrări. Le-aș descrie și nu știu cum. Un fel de figuri geometrice, cusute cu ață, ori cu sîrmă, cu cite un petic de ziar lipit pe ele. Nu aveau nici o ordine, de nici o natură și, bineînțeles, n-aveau nici viață. Miron, de bine, de rău, lucra în culori de ulei, iar figurile erau omenești ; citeva femei cu ochi migdalați, cum îi avea el, și citeva teme abstracte, care aminteau estetica bizară a suprarealiștilor.

Am fost felicitați mai mult de formă, nu era greu de înțeles că vizitatorii noștri ne priveau cumva de sus. Nu mă simțeam bine.

L-am întrebat pe Miron de ce n-au venit mai mulți vizitatori, și el mi-a spus că nu era o sală populară, că la „Hassefer” (Hassefer e cuvînt ebraic și înseamnă casa cărții) veneau numai inițiați. Oricum, mi se păreau prea puțini, dar el zicea că vor veni în zilele următoare. Despre tinerii poeți mi-a spus că erau avangardiști, grupați în jurul a două reviste de stînga. A trebuit să mă mulțumesc cu atîta.

Mă duceam dimineața la expoziție, așteptînd să vină inițiați, dar aveam să aștept zadarnic. Veneau rar, cite un om sau doi, aruncau o privire asupra lucrărilor, apoi cumpărau cite o carte și plecau. Nu puteai ști ce gîndesc. Stam pe un scaunel și citeam o carte de chiromancie, încercînd să-mi ghicesc norocul în palmă.

Se părea că în palmă am linii norocoase. Păcat că nu se potriveau cu viața.

Plecăm în cele din urmă și vagabondam fără nici un rost. Băteau niște vânturi cu lapoviță, aspre și repezi, de te opreau din mers. Pe drumuri era mocirlă și, dacă nu băgai de seamă, te stropeau mașinile de la glezne pînă la ceafă. Nu luam seama.

Locuința lui Miron era aproape de Parcul Libertății. Mă duceam acolo și stam pe o bancă udă, amintindu-mi de altă viață din București. Eram singur și acum, ca și altădată. Cine era de vină ? „Eu, și nimeni altul, îmi spuneam. Nu mă pot prinde de viață cum trebuie. Viața are rosturi ho-tărîte, iar eu bat cîmpii. Voi merge la Năsăud, să învăț școlarii să cioplească, să-i ajut să-și ia și ei un certificat de absolvire, cu care nu vor ști ce să facă, așa cum nu știu nici eu. Vor ajunge pe mîna patronilor, apoi la Căile Ferate, și acolo vor muri de tuberculoză, mai curînd sau mai tîrziu.”

Stam acolo pînă înlemneam de frig, apoi mergeam acasă. Sunam și-mi deschidea mama lui Miron.

— Ai venit, Ion ? Bine c-ai venit. Miron nu vine ? Tu ești cuminte, nu-ți pierzi nopțile ca el. Am făcut foc, e cald în cameră.

Mă întreba dacă am mincat ceva și uneori îmi făcea un ceai, pe o lampă de gaz. Mă uitam la ea cu aceeași dragoste ca la Bunica și stam de vorbă ceasuri întregi. Era o femeie cultă, citise mult ; într-o vreme publicase ceva, dar viața o îngenunchease. Nu mai trăia decît pentru Miron. Cînd vorbea despre el, glasul ei prindea nuanțe duioase și uneori plîngea.

Mă retrăgeam în camera noastră și citeam pînă venea Miron. Eu credeam că întîrzia cu iubita lui, dar mă înșelam. Miron se înscrisese în Partidul comunist. Îmi mărturisise în mare taină, ca un semn de încredere și prietenie, dar nu-mi putea spune mai mult. Partidul comunist fusese pus în afara legii. Îți trebuiau curaj și stăpînire de sine. Am început să-l privesc cu alți ochi. Cînd eram colegi la Academia din Cluj, avea un simț al datoriei destul de redus. Nu mergea la cursuri, nu-și lua examenele, astfel că s-a văzut constrîns să se retragă încă din al doilea an. De atunci nu-l mai văzusem, dar timpul făcuse din el alt om. Se înscrisese la liceu cu gîndul să-și ia bacalaureatul, să urmeze Universitatea și, în afară de asta, se angajase în lupta politică alături de muncitori. Citea, scria poezii și picta, avea și o iubită, cu care voia să se însoare, așadar ajunsese la un echilibru. Mă miram tare, mai ales că era în stare să se scoale la ore fixe, uneori după miezul nopții, se îmbrăca în grabă și pleca. Unde, ce făcea acolo, nu puteam ști.

— Ai să te înscrii și tu, îmi spunea el, și-atunci ai să vezi ce înseamnă activitatea conspirativă.

Mi-am adus aminte că Dragnea voise să-mi dea un pachet și nu mai venise cu el.

Cine știe, m-a lămurit Miron, poate l-au trimis prin altcineva, sau poate au vrut să te pună la

încercare. Noi trebuie să ne luăm toate măsurile, fiindcă greșelile duc apa la moara dușmanilor.

Nu era greu de înțeles. El spunea că Baciuc este omul care avea să-mi facă legătura cu partidul. Îl cunoștea și el, fiindcă în tot timpul studenției noastre Baciuc venea pe la noi, și Miron îl iubea. Pe atunci Baciuc încă nu se încadra în mișcare, eram cu toții doar niște boemi revoltați. Eram și prea tineri, abia trecuți de douăzeci de ani, apoi împrejurările ne-au despărțit.

Îl ascultam pe Miron tot mai uimit de gravitatea cu care vorbea despre toate problemele, mai ales despre cele artistice. Se petrecuse o mare schimbare în felul lui de a fi, trebuia să recunosc. Pe vremuri îi plăcea chiar poezia lui Minulescu, acum îi rămăsese doar slăbiciunea pentru poezia lui Bacovia. Mi-a citit poeme scrise de el, foarte muzicale, cu simț al metaforei, dar cu idei destul de obscure, uneori de-a dreptul indecente.

Vorbea mereu despre sinceritate, despre curaj, despre viață, fără să băgăm de seamă că sinceritatea și curajul nostru nu se răsfrîngeau activ spre viață, ci numai spre eul nostru, în care ne cufundam ca într-o mlaștină, ajun-gind fiecare la forme de expresie prea individuale ca să fie înțelese și de alții.

Orgoliul nostru putea fi satisfăcut, dar noi voiam să cucerim admirația semenilor, să pășim în viață, altfel la ce bun să facem expoziții și să tipărim poezii ?

Miron era la prima încercare, nu e de mirare că nu-și putea reține entuziasmul, eu însă, mă izbisem de pragul de sus și aveam mari îndoieli. Îmi părea rău că venisem la București și nu-mi puteam face speranțe de nici un fel. Așteptam cuvîntul presei, cu teamă.

TĂRAN NEELIBERAT

Ca orice expozanți, aveam și noi un catalog, bătut la mașină, adică mai mult decît modest ; titlurile însă întreceau orice măsură. Un autoportret al lui Miron era intitulat : *Eu însumi în scop de reclamă*. Portret foarte asemănător, dar pus într-un virf de telefon. Apoi, să nu te miri că unul dintre critici, încheindu-și recenzia, a scris negru pe alb : „Halal de așa reclamă !”

Cu mine erau ceva mai îngăduitori criticii, mă făceau scăpat cu citeva fraze binevoitoare, dar cu Miron erau nemiloși. De-al treilea expozant nici nu se ocupau, ca și cînd n-ar fi fost.

— Am să-l iau de urechi pe cretinul ăsta, zicea Miron. Am să-l învăț cum se scrie o cronică plastică. Ți-a aruncat și ție o frază dulceagă. Nu vezi că e nesimțit ? Mă mir că nu te revolți...

Nu mă revoltam.

— Ești un provincial apatic. Vino cu mine, să-i tragem citeva palme, continua Miron, îndrîjit.

— Nici prin minte nu-mi trece. Cum vrei să scrie ?
Nici eu nu sînt mulțumit de expoziție.

— Ai o urită modestie provincială, meriți să te îngropi la Bistrița-Năsăud, în groapa comună a proștilor !

— E slabă, mă Miroane, asta nu e o expoziție, trebuie să recunoaștem.

— Ești bîcîsnic ! Să comentezi un titlu, fără să te ocupi de lucrare, e o manieră critică ? Despre pompieri scrie licheaua cu bale de admirație. Critica trebuie să fie obiectivă !

Fără îndoială, Miron avea dreptate în felul lui. Chiar dacă nu așteptam numaidecît laude, am fi vrut să fie analizate lucrările cu seriozitate. Titlurile lui însă ofereau cu ușurință poante umoristice și întuneceau conținutul lucrărilor, care nu lipsea. În mare, vorbind, expoziția era închinată iubirii lui feciorelnice, cu destulă decență, așa zice chiar cu un lirism de factură intelectuală, poziție nouă față de romantismul dulceag al pictorilor de flori. Dacă le-ar fi intitulat simplu, criticii poate ar fi fost înclinați să descopere aceste calități. Dar pictorul era și poet, și, fiindcă pe vremea aceea avea el ce avea cu fecioarele, a ajuns la astfel de titluri: *Femeia mea iubită era atît de frumoasă, fraților, ca un copac de frumoasă, ca un pahar cu apă de frumoasă*. Sau : *Geometrica descindere a Sfintei Fecioare în Cosmos*. Sau : *Sfînta Fecioară poartă roza vînturilor în degetele sale diafane*.

Citite, titlurile pot părea mistice, ele ascundeau însă o sfidare trimisă ortodoxiei, fiindcă în lucrări Fecioara era o adolescentă cu buze roșii, voluptuoase, cu priviri languroase, dornice de dragoste, același despre care mama lui Miron zicea că e o diavoliță, ceea ce nu l-a împiedicat ca nu peste mult s-o ia de soție.

Așa stînd lucrurile, supărarea lui Miron avea un temei.

Mai greu, sau aproape cu neputință de explicat, este al treilea expozant, care, în setea lui de a fi original, sărise peste cal. Laș la o parte faptul că lipiturile lui păreau mai puțin chiar decît un simplu joc, titlurile, însă, întreceau orice măsură. Iată cîteva : *Turbinele retorice, Descinderea din infern, Superba mașină umană și dialectica mișcărilor ei*.

Această lucrare o tîn minte. Pe o foaie de hîrtie era desenat bustul gol al unui bărbat cu capul tăiat. Din acest gît pornea în jos un lîntșor de fier cusut cu ață. Un actor comic al timpului, privind-o, i-a șoptit expozantului la ureche :

— După întrebuintare, trageți lanțul !

Expozantul a făcut și el haz : haz de necaz, cum se zice. Avea și alte titluri originale, inspirate din cărțile de medicină : *Viața intrauterină și nașterea, Acuplarea părinților domnului cutare*, sau unele și mai gogonate, inspirate din lecturi străine : *Frumos ca întîlnirea neașteptată a unui lavabou și a unei clepsidre în infernul lui Dante*.

Era și el poet, poate nu voise să stea mai prejos decât Miron, în materie de titluri, destul că firma poetică nu era pe placul criticilor. Patronul librăriei telefona în dreapta și în stînga pe la amatori de tablouri, dar mergea greu. Trecuse o săptămînă, și abia a găsit doi cumpărători pentru două din lemnele mele, dar cu puțini bani, în cele din urmă s-a dat și el bătut, spunînd că e destul pentru început.

Era destul ca să-i plătesc lui datoria. Nu greșea.

— Ar putea să le vîndă pe toate, zicea Miron, însă nu vrea. Are calcule rechinul capitalist, își menajează clienții pentru alte rosturi.

Asta putea fi adevărat, totuși, cauza pentru care ne ocoleau cumpărătorii era mult mai adîncă și, din păcate, n-o înțelegeam. Cel puțin eu continuam să cred că noi, și numai noi, eram de vină că nu izbutisem să facem lucrări mai ușor de înțeles.

— Vrei să fii pompier ? mă întreba Miron, scos din sărite. N-ai decât ! De altfel, *ritmurile* tale sînt prea decorative. Laudele care ți s-au adus nu te onorează.

Urma o tăcere încordată, apoi discuția se aprindea din alt loc.

Îl văd pe Miron explicîndu-mi estetica suprarealismului și mă văd și pe mine, încordat să nu mi scape nici un gînd, nici o vorbă. Nu mi-ar ajunge o carte să închid în ea discuțiile noastre de atunci, și nici n-am de gînd. Ceea ce aș vrea să spun este că pînă la urmă Miron a ajuns la concluzia că eu, deși aveam talent, eram încă un *țaran neeliberat*, cu un psihic încărcat de prejudecăți.

Cuvîntul *eliberat* era ca un glob solar în jurul căruia curențele artistice de avangardă se învîrteau, împrumutîndu-i lumina.

Noaptea întregi i-au trebuit lui Miron să-mi explice estetica întortocheată a acestor curențe, care toate, cu mici deosebiri de formă, își aveau izvorul în teoria psihologică a doctorului vienez Freud, potrivit căreia arta și talentul erau privity doar ca niște efecte ale unui psihic refutat.

Îl ascultam pe Miron cu smerenie, dar și cu îndoială. Peste ani, ajungînd la Paris, nu mi-a fost greu să înțeleg cît de primejdioasă era această teorie a inconștientului, mai ales pentru un țaran care se străduia să devină conștient. Deocamdată trebuia să înțeleg un lucru limpede : că, mai ales cu *ritmurile*, mă depărtasem prea mult de înțelesurile firești ale artei, deschizînd o prăpastie mare între mine și oameni. Eram la un pas de a mă vedea înglobat în categoria avangardiștilor, chiar fără voia mea. Îmi venea să-i spun lui Miron că nu înțelegeam nimic, dar și așa el se îndoia destul de capacitatea mea de a gîndi. Mă certa mereu că nu învăț limba franceză, pentru a citi mai mult, să mă cultiv.

Într-adevăr, nu eram cult, totuși înțelegeam că, din moment ce nu eram bolnav de refuzări, n-aveam de ce mă elibera. Aveam o dorință, un gînd, acela de a fi cu

oamenii laolaltă, de a mă înțelege cu ei, asta era tot. Să fac ceva, să am un rost în viață.

— Eu nu sînt bolnav, mă Miroane. Am avut o copilărie chinută, e drept, am mîncat multe bătăi, iar acum sînt chinuit sentimental, fiindcă iubesc o femeie care mă înșală. Ea zice că mă iubește, și eu cred. Ce să-i fac, dacă mă înșală ?

— S-o bați, să nu-ți refulezi sentimentele-

I-am spus că am bătut-o, dar fără efect.

— Eu cred mai repede că nu ne potrivim. Aș vrea să înțeleg legea acestei potriviri, și nu pot. Mi se pare ciudat că o femeie te iubește și totuși se dă altuia. De ce ?

— Pentru că e curvă !

în felul acesta, schimbul nostru de idei cobora din zonele abstracte.
O NELINIȘTE MARE

Deși Miron susținea cu tărie estetica avangardistă, era și el doar un aspirant și, din fericire, un an sau doi mai tîrziu, avea să înțeleagă că drumul nu era bun. Curentul era însă destul de generalizat la București, luînd forme diferite. Apăreau și dispăreau reviste, se încruciau spade și idei confuze, apăreau nume și grupări care dispăreau cu- rînd, fără să lase urme. Tipărindu-se în tiraje mici, soiul ăsta de tipăriri nu prea ajungea în provincie, astfel că, pentru a le urmări și înțelege, trebuia să trăiești în București. în biblioteca lui Miron erau sumedenie de reviste și cărți pe care le răsfoiam pînă simțeam că amesc. Amețeala, de altfel, era singurul mod emoțional al acestor tipăriri.

Întîi l-am citit pe Urmuz, nume foarte trîmbițat, mai ales în coloanele revistei așa-zise *unu* (cu literă mică ; litera mare era scoasă din ortografie). Urmuz scrisese (nu mai trăia) niște nuvelete bizare, cu eroi vicioși, ale căror încurcături intime, destul de obscure, provocau umor absurd.

îmi amintesc sfîrșitul versificat al unei astfel de nuvelete :

...Cică niște cronicari
Duceau lipsă de
șalvari Și-au rugat pe
Rapaport Să le dea un
pașaport. Rapaport
cel drăgălaș Juca un
carambolaș Neștiind
că Aristotel Nu
văzuse ostropel. —
Galileu, o, Galileu,
Striga el atunci
mereu, Nu mai trage
de urechi Ale tale
ghete vechi. Și
Galileu scoate-o

sinteză Din redingota
franceză....

Urmuz era privit ca un maestru de altă generație și era venerat — cum se întâmplă însă, tinerii vor să-și depășească maestrul, să se afirme repede și, pînă una-alta, bat tobele mai tare, fac viciul originalității cu orice preț. Se scriau poeme libere, lungi, în care autorii făceau mărturisiri despre ei și despre viață, care te puneau pe gînduri. Voind să lupte cu simbolismul prozaic al lui Minulescu, sau cu al lui Bacovia, muzical, căzuseră în altul obscuro, cu teme și idei atît de obscene, încît era de-a dreptul cu neputință să ghicești ce înțeles puteau avea. Dacă ar fi avut umor, ai fi zis treacă-meargă, bine c-am ris, dar nu aveau.

Am să citez cîteva fragmente, cu bunul gînd de a se cunoaște profilul acestui moment literar în care unii scriitori tineri s-au înnămolit cu totul:

— femeie șchioapă, scoală-te am venit să te asasinez,

frații mi-au spus să te asasinez ca pe un cline sau ca pe o cățea.

pe mama o porecliseră cățea

și ținea o casă de toleranță în provincie

pe mine m-a făcut cu un cline și de aia o porecliseră cățea,

— femeie șchioapă, frații mi-au spus să te asasinez

ca pe un cline sau ca pe o cățea

— îmi place foarte mult noaptea asta și orașul,

— femeie șchioapă, te rog, fă-mi un bine, te rog, lasă-mă

să te asasinez ca pe un cline sau ca pe o cățea.

— bine dar îmi place foarte mult noaptea asta și orașul.

— la revedere femeie șchioapă, te-am asasinat.

Titlul poemului era : *O crimă pe care nu mi-o explic încă.*

Era și greu de explicat.

Un alt poet mărturisea cum, îmbătat de vraja primăverii, își aruncase iubita în canal.

...Fata despre care vreau să vă vorbesc acum e
o fată frumoasă de care m-am îndrăgostit ca un
copil, totuși azi fiind prima zi de primăvară și
fiindcă oamenii în prima zi de primăvară comit
faptele cele mai dezorientate am luat fata de
care m-am îndrăgostit ca un copil,

am

:

și i-am dat drumul în primul canal care mi-a ieșit în cale. Fata
despre care vă vorbesc acum e fata frumoasă de care m-am
îndrăgostit ca un copil, eu o iubesc enorm pe fata pe care am
scuipat-o și pe care am minjit-o cu toate murdăriile de pe stradă și
mă doare mult faptul
că ea plînge singură în canal și că mă strigă numai pe mine,
dar ce pot face eu
dacă astăzi este o zi de primăvară.

Așa înțelegea acest poet să scrie un *poem de dragoste*. Un altul pune problema omului sub acest
titlu : *oameni, va simți în mine ca o piatră.*

...am alergat oameni în noaptea aceasta
 noaptea tuturor dezastrelor
 nu mă alungați și nici nu mă bateți cu bice
 lăsați-mă să mă apropiu de voi
 nu vă fie frică de minile mele mîncate de viermi
 și de lepră
 nu vă fie frică de ochii mei plesniți și scurși
 nu vă temeți că-mi voi vîntura
 carnea mea verzuie în bătaia vîntului
 vă voi face tot ce veți voi
 mă voi culca cu fetele voastre, vă jur,
 și în pîntecele lor veți simți a doua zi zvicnind
 un prunc de molimă și scîrnăvie
 mă voi culca cu fetele voastre
 iar nevestele le veți găsi roase
 ca de șoareci
 nu vă înspăimîntați de mine, oameni, lăsați-mă să
 mă apropiu de patul vostru.

Ideea răzbunării atinge culmile ferocității demente în-
 tr-un poem intitulat : *Nu strigați fiindcă nu are cine să*
vă asculte.

...și voi rîde groaznic văzînd cum nu știți cine e
 autorul

nelegiuirea, catastrofa și omorul,
 și cînd voi vedea cum vă sfîrșiți și muriți
 de molimă și de delir
 mă voi face lung ca un fir
 și mă voi înnoada în jurul gîtului
 în ceasul sfîșierii pămîntului
 și nimeni nu-mi va putea face nimic
 fiindcă în noapte voi suferi de un foarte bizar tic
 de cîte ori am să prind cîte un prunc
 am să-l calc în picioare și am să-l arunc
 dacă am să întîlnesc vreun moșneag bleg
 am să-l sculp și am să-l leg
 în noaptea disperării voastre unanime
 am să mă rîspîndesc printre voi în dezastre și crime.

Citînd aceste fragmente scoase dintr-un singur
 număr al revistei suprealiste *alge*, ești gata să spui
 că astfel de mărturisiri sînt de neexplicat. Totuși ele au
 avut o explicație. în revista *unu*, scrisă de poeți mai
 vîrstnici, într-un articol intitulat *Profesie de credință*
 pentru grupul «*alge*», se găsește această explicație :

Noi încă nu ne-am dezmeticit din catastrofa care a
fost intrarea noastră în viață și trăind în spaima aceleia
care va fi sfîrșitul nu avem timp să ne plasăm în nici
una din organizațiile planetei. (Sîntem chinuitor de
integrați în propriile noastre oase, sîntem prizonierii
atmosferei și ai sistemului solar, de ce să subordonăm
aceste cataclisme biologice unor meschine organizații
ele artificii ?) Nu avem timp decît să punem cîteva
semne de întrebare universului, să trimitem cîteva
strigăte în veșnicie, palizi în panică, dezorientați ca
niște condamnați pe platforma unui eșafod.

Despre o astfel de explicație îți vine să zici că, lipsind, nu s-ar schimba nimic, și totuși este cea adevărată. Erau dezorientați și în conflict cu toate organizațiile sociale ale timpului, îmbolnăviți de spaima unui război trecut, ale cărui răni le simțiseră, și altul viitor, pe care-l presimțeau.

Amintirea nu mă ajută să pot reconstitui în întregime profilul tulbure al frământărilor acelei epoci, în care credințele și ideile se ciocneau haotic, cu intensitate dureroasă și cu o vrăjmășie care lua formele cele mai inumane.

Știu că, tot citind în acele nopți, așteptându-l pe Miron, mă cuprindea o neliniște, o teamă ca în fața unui rău necunoscut. Îmi aminteam viața mea din subsolul casei de nebuni, stările prin care trecusem, din care luaseră naștere lucrări ca *Vițelul de aur* sau *Asasinul din Düsseldorf* și mi se părea că trecusem pe lângă o prăpastie, de care încă nu mă depărtasem destul.

Mă bucuram că aveam să plec la Năsăud. Cît mai departe ! Totuși nu înainte de a-i cunoaște și ca oameni. Așa, credeam că voi putea să-i înțeleg mai bine.

CAUZE

Am fost invitat într-o seară la directorul revistei *unu*, care în expoziție mi-a admirat lucrările, spunînd că ar fi cumpărat una dacă ar fi avut bani. I-am dat-o fără bani, ca simplu răspuns la admirația lui exprimată în cuvinte mișcătoare.

Era un omuleț nu tocmai tînăr, blonziu, cu ochelari, foarte amabil, cu ceva părintesc în felul de a se purta cu noi, adică plin de zimbete și cuvinte binevoitoare. Locuia într-un apartament modest, decorat cu tablouri foarte asemănătoare cu poemele citate. Era căsătorit cu o femeie frumoasă, și în tot se simțea că este un om echilibrat. Era bine informat asupra mișcării de avangardă din Occident și pronunța cu familiaritate nume de pictori și poeți pe care eu le rosteam cu o stîngăcie care-mi da un aer de prost.

S-au spus amecedote și s-au povestit întâmplări legate de poeții din grupare, întâmplări în care admirația era amestecată cu un anumit spirit hilar, straniu, încît trebuia să rid cam în silă, mai mult să nu se simtă cît de departe eram de felul lor de a fi.

Am aflat atunci că, pe lângă revista *alge*, apăruse un supliment festiv de-a dreptul pornograf, cu fotografii, din care un exemplar i s-a trimis profesorului lorga (apărător cunoscut al ortodoxiei), iar profesorul, indignat, a pus mina pe receptor și, în aceeași noapte, poeții au fost duși la închisoarea Văcărești, unde au stat cinci luni.

Nu înțelegeam ce era de ris într-o astfel de întâmplare. Totuși ei râdeau ca de o șotie îndrăzneță.

Să fi zis că erau neserioși ? Îmi venea greu, fiindcă ei erau culti, rosteau cu ușurință titluri de cărți și nume de autori despre care eu nici nu auzisem și, pe lângă toate astea, ei vorbeau cu mare simpatie despre muncitori, cu care se simțeau umăr la umăr, revoltați de nedreptățile sociale, care se înmulțeau zi de zi. Pe acest plan mă simțeam una cu ei, dar noi eram artiști, poeți, scriitori, se cuvenea să exprimăm această atitudine în operele noastre. Fără îndoială.

Prinsesem un fir și încercam să-mi explic propriile mele neizbinzi. Nu mai trebuia să fac deci *viței de aur*; nici *cai năzdraveni*, nici *ritmuri*, trebuia să găsesc forme mai puțin exaltate, cu idei simple și limpezi.

Era ușor de zis, dar legile se înăspreau zi de zi, trebuia, așadar, să-ți învâli gândul, să-l camuflezi după cum te îda mintea, să lași descoperit numai un colț al adevărului, după curaj și pricepere.

În istoria artei se cunosc și alte momente în care adevărul n-a putut fi exprimat direct. Mai ales în evul mediu, dar și mai târziu, expresia artistică nu o dată a luat forme obscure, în care adevărul luminează sumbru printre gratii. Momente tragice în care talentul nu o dată îmbracă haina nebuniei, pentru a se salva.

Pictura lui Breughel, sau gravurile lui Goya sînt marile exemple ale istoriei, și ar fi bine ca ele să nu se mai repete.

Trecuseră cincisprezece ani de la încetarea războiului mondial, însă țara nu-și găsea un echilibru politic. Poporul gifia, hărțuit de vechii guvernamentali care preluau puterea, se îmbogățeau, apoi se retrăgeau, făcînd loc altora, în acest timp crescuse un tineret care bătea la porțile vieții, cerînd drepturi. Acest pămînt proaspăt al tinereții, în care vîrstnicii au datoriat să sădească marile virtuți, partidele burgheze îl sădeau cu ură.

Mulți se întrebau unde au să ajungă lucrurile și le era frică. Nu era de mirare, sălbăticia cu care fusese reprimată greva ceferiștilor din București era încă vie în amintirea multora. Eu am simțit frica întîia oară citind poemele poezilor avangardiști, frică de tinărul născut dintr-o femeie poreclită cățea, care vedea binele în asasinarea unei femei șchioape, ca, și de celălalt care, într-o frumoasă zi de primăvară, își aruncă tubita în canal. Cine erau acești tineri ? La cine se gîndea poetul cînd scria : *oameni, va simți în mine ca o piatră* ? Cine erau pruncii pe care avea să-i calce el în picioare, moșnegii pe care avea să-i lege în noaptea disperării, rîzînd groaznic și fericit că nimeni n-o știe cine adusese nelegiuirea, catastrofa și omorul ?

Puteau fi oare înșiși poeții ? Îi aveam în față și, chiar dacă glumeau, păreau oameni cumsecade. Atunci ? Cine erau acești lugubri eroi de poezie ? Mă chinuia întrebarea asta și-mi era rușine să întreb, fiindcă eu

eram încă un țaran neeliberat, cu complexe, un predestinat stoicismului sentimental, cum zicea Miron, și altele. Și, ca de obicei, a trebuit să vină o întâmplare care să-mi deschidă mintea.

Ne aflam în expoziție toți trei. Stam într-un colț și vorbeam. W. citise un roman englezesc și ne povestea conținutul, făcând sublinieri critice cu o erudiție pe care nu l-o bănuisem. Îl ascultam cu interes, întrebându-mă cum se putea ca un om atât de inteligent să nu simtă cît de lipsite de substanță erau colajele lui cusute cu ață. (Eram numai noi în librărie. Patronul își meremetisea registrele în birou.) În timp ce vorbeam, am văzut că intră trei tineri. Atunci W. s-a aplecat spre mine și, vorbind în șoaptă, a spus :

— Sint huligani. Au venit să spargă.

— Ce să spargă ? am întrebat eu, ca de pe altă lume.

— Lucrările ! Au fost și în alte expoziții, tu nu știi.

Nu-mi venea să cred, dar obrazul lui palid, cit și privirile fixe ale lui Miron dădeau un temei vorbelor.

I-am privit din nou pe cei trei tineri și mi-am dat seama că putea să fie adevărat. Este o vorbă : pe omul rău îl cunoști după pleoape, pe hoț după cum pășește, iar pe prost după căciulă. Aștia aveau toate semnele.

Eu nu m-am socotit niciodată un om destul de curajos, aveam însă pe atunci un fel de nepăsare copilărească în fața primejdiei. Fără să mai aștept nici o clipă, m-am dus la ei și le-am spus dintr-o dată :

— Vă rog să nu vă supărați. Vreau să vă întreb ceva : ați venit să spargeți ?

A urmat o clipă lungă de tăcere, în care am avut răspunsul afirmativ fără cuvinte.

— Mi-au spus prietenii mei că, aici în București, niște tineri ca dumneavoastră au intrat într-o expoziție și au spart tablourile unui pictor. Eu nu cred. Sint din Cluj, acolo nu se petrec astfel de lucruri.

Am tăcut, însă ei tot nu răspundeau. O clipă scurtă am simțit un fior. Parcă-mi venea să tac și eu, să mă supăr. Dar era în mine o încredere mare în oameni și, cu un ton a cărui căldură nu putea fi pusă la îndoială, am început să vorbesc din nou :

— Se face foarte greu un tablou, iar o sculptură și mai greu. Vă rog să priviți liniștit lucrările noastre și, dacă ceva nu vă place, sintem bucuroși să vă cunoaștem părerile. Cînd sint sincere, învățăm cîte ceva din ele.

Le-am întors spatele și m-am apropiat de colegii mei.

N-am nici o îndoială că ei își vor aminti acest moment. Și dacă spun că erau palizi, de frică, poate nu se vor supăra. Cauza era prea concretă pentru a nu-i simți efectul. Era timpul să-i înțeleg și pe ei, și pe autorii poemelor citate, care, deși vorbeau cu toții de originalitate, de curaj, nu îndrăzneau să spună deschis ce-i dureau. Le era frică de închisoarea din care abia ieșiseră, și mai ales de teroarea fascistă, a cărei

primejdie o simțeau mai intens și mai dureros decît alții, fiindcă se îndrepta înspre ei.

Nu pot încheia acest capitol fără să mă gîndesc că, în timp ce la noi statul și Partidul creează condițiile încrederii între oameni, sînt încă țări și neamuri unde boala fricii ia forme pe lîngă care cele descrise de mine pălesc. În astfel de condiții, frica este de neocolit. Statul manevrează frica cetățenilor, temindu-se și el la rîndu-i de efectele ei și fac legi tot mai aspre, aplică pedepse 'tot mai mari, înrîind boala, în loc s-o vindece eliminînd cauzele.

...Și în mijlocul unei lumi care se teme să rostească adevărul, artistul trebuie să găsească forme expresive, să oglindească în ele viața, frumusețea și cîntecul, pentru ca oamenii să învețe să cunoască confruntarea, să poată deveni înțelepți, buni, fericiți.

Acesta este adevărul pentru care artistul, poetul, muzicianul și toți creatorii ingenuche, rabdă foame, înfruntă închisoarea și uneori mor nebuni. Cînd amenințările și plediciile sînt prea mari, apar urmările fricii - scepticism, ură bolnăvicioasă, dispreț indiferent, obsesii lugubre. Acest vir- teaj tragic al demenței, spre care unii lunecă vertiginos...- Frica artiștilor, *angoasa*, cum e numită, a ajuns la apogeu.

E bine să nu ne înșelăm asupra succeselor acestor artiști, trimbițate cu toate tobele. Succesul în astfel de împrejurări este doar o mască veselă pe obrazul clovnului, ale cărui lacrimi trebuiesc oblojite.

NU POȚI FACE TOT CE-ȚI TRECE PRIN CAP

Mă mîngîiam cu gîndul că eram numit maestrul la Școala de meserii din Năsăud și că, pînă una-alta, n-aveam să mai rabd foame, dar iată că într-o zi primesc o înștiințare de la Ministrul Educației, că mi s-a luat slujba. Întîi m-am bucurat. M-am gîndit chiar să nu mai plec din București, să-mi închiriez un atelier și să mă apuc de lucru. Nu era rău gîndul ăsta, însă Nora îmi trimitea scrisori calde și mă chema la Cluj. Zicea că nu poate trăi fără mine. Trebuia să fac ceva, și nu știam ce. Stam amărît în librărie, privind în neștire *ritmurile* negre și *sîntele fecioare* ale lui Miron.

— Ce-i, maestre, ce s-a întîmplat ? mă întrebă patronul librăriei.

El credea că rămăsesem iar fără bani. I-am arătat înștiințarea primită de la minister.

— Atîta tot ? Asta se aranjează numaidecît. A pus mîna pe telefon- Alo ! Maestrul Minulescu ? Cu

273

plecăciune, maestre ! Iartă-mă că te deranjez ! Vreau să-ți fac o plă-

cere : am primit chiar azi cărțile pe care ți le-ai dorit. Da, le-am pus la o parte ! Cînd veniți ? Am și o expoziție interesantă. Un sculptor de la Cluj, foarte talentat ! Da, da, cărțile sînt puse la o parte, vă așteaptă...

— Asta era modul de lucru al acestui librar. Știa să împuște cu un singur cartuș doi și chiar mai mulți iepuri.

Pe poetul Minulescu îl cunoșteam mai de mult, dar el mă uitase. Eram ceferist pe vremea aceea, urmam cursuri de după-amiază la Academia de Arte din Cluj. Voiam să scap de tîmplărie și am plecat la București, să dau examen la Academia de Arte Frumoase. Nici prin gînd nu-mi trecea că nu voi reuși. M-am dus la Direcțiunea Artelor și i-am spus pășul domnului director Minulescu, rugîndu-l să-mi dea o bursă.

— De ce nu stai la Cluj ? m-a întrebat poetul, mor-folindu-și țigara de foi între buze.

— Vreau să scap de atelier, să am mai mult timp liber.

— Ce meserie ai tu ?

— Sînt tîmplar.

— Dacă ai o meserie, de ce nu te ții de ea ?

— Nu mai pot. E prea greu. Am să mă îmbolnăvesc.

— Și vrei să te faci artist ?

— Vreau să mă fac profesor de desen.

— Sînt prea mulți. Vezi-ți de meserie !

A început să scrie ceva într-un carnet, și eu așteptam.

— Ce mai aștepți ? m-a întrebat el într-un tîrziu.

N-am știut ce să mai zic, am tăcut. El a sunat și, intrînd servitorul, a spus tare :

— Altul ! Cu el am terminat.

Servitorul a deschis ușa, privindu-mă de sus în jos.

Pe scurt, m-a dat afară. Știu că, ajuns în stradă, mă simțeam căzut de undeva de la o mare înălțime și par- că-mi era rușine nu numai de mine că îndrăznisem să-mi fac speranțe, dar și de el. Nu cunoscusem niciodată un poet în carne și oase, crezusem că poeții sînt înțeleghători, și mă înșelasem. N-aș fi vrut să-l mai văd niciodată, și iată că viața mă adusese iarăși în fața lui, pe alt drum, cu altă doleanță.

Am avut atunci o zi de mare amărăciune, dar între timp uitasem. Cînd a intrat poetul a doua zi la „Hassefer”, părea de nerecunoscut.

Gras și cu obrajii buclăți, cu ochelari mari, negri și cu havana spînzurată între buze, părea un om de afaceri, căruia îi mergeau bine treburile. În orice caz, era un gen de poet puțin obișnuit. Scria *Romante pentru mai tîrziu*, care pe vremea aceea erau foarte citite, mai ales de cuconițe franțuzite, care-l adora, de elevi și mai ales de eleve.

A intrat în librărie fără să închidă ușa, librarul l-a luat de braț și, după ce l-a dat cărțile, a venit vorba despre mine. L-a arătat sculpturile, iar poetul mormăia cîte un :

— Mda ! mda ! Are talent ! Hai cu mine, mă, să vedem ce facem.

Am plecat cu mașina la Ministerul Educației, la un director, care-a sărit de pe scaun de parcă avea arcuți:

— Să trăiți, coane Minulescule ! Luați loc ! Cu ce vă putem servi ?

— Nu pe mine, uite aici, băiatul ăsta. Un mare talent ! Să vii la „Hassefer“, să vezi ce lucrări face. Are mină de maestru. îi trebuie și lui o pine, să nu moară de foame...

„A fost țimplar, avea și el o meserie, i-am spus să stea acolo, și nu m-a ascultat, ca să-mi dea mie de lucru, să umblu cu el pe la ministere, în loc să scriu romane !”... în timp ce vorbeau, îmi treceau prin cap, fără voia mea, astfel de reflecții.

— Artist înăscut, să vii să vezi. Are o hirtie : scoate-o, mă, ce te uiți ca vitelul la poarta nouă ? Uite-o ! A fost numit în postul de maestru la Școala de meserii din Năsăud, și voi ați numit pe altul. Ce putem face ?

Domnul director aruncă ochii pe hirtie.

— Cunoscut cazul, coane Minulescule ! S-a făcut ! Anulăm adresa !

— Îți mulțumesc, dragă Porcarule (ăsta era numele de familie al directorului). Mă duc, că am treabă. Spune-i atunci ce să facă, îi dai altă hirtie ?

— Trimite o adresă la școală și-i dau una s-o aibă la mână. Să vie mine, s-o ridice !

„Ale naibii țigări, îmi spuneam, parcă miroseau mai bine în poezie !”

Da s' nu crezi că-i adevărat tot ce i-am spus despre trece. Dac-ar veni să vadă ce-ai făcut, țiar-lua din nou slujba. Ai tu ce ai: talent! Dar nu poți expune tot ce-ți trece prin cap. Eu te înțeleg, știu că-ți vine să treci peste opinia publică, dar nu se poate! N-am pățit-o și eu, cind am dus un pat pe scena Teatrului Național? Toți dormim în pături, dar[^] publicul nu i-nu place să le vadă la teatru. Așa și tu! I-ă! Pe pentru tine, dar la expoziție să vii cu lucrări pe fânle. Ai mină bună, Am vorbit și cu sculptorul... ăsta, cum îl cheamă? El zice că-i place *cum faci*, da nu *ce faci*.

Mergeam spre expoziție cu capul plecat, fără să văd pe nimeni. Vedeam numai mocirla străzii prin care călcam, zicându-mi că Bucureștiul era numai din mocirlă făcut și din minciună. Totuși ceva mai înainte, în timp ce zburam într-o mașină largă, cu scaune pluate, o clipă mi s-a părut că Bucureștiul avea o frumusețe fantomatică, în care eu pluteam ca într-un vis...

Acum pășam încet, tot cite un pas, și parcă stam pe loc. Casele păreau mai negre și mai priveau cu dușmănie. Viața mi se părea că se depărtează de mine înspire undeva, într-un paradis al poezilor care fumează havane, iar eu rămân singur, săs lupt cu mocirla și cu vîntul care mă biciuia... Nu era un vînt cunoscut de prin Lechința sau de prin Ogra. Era altfel de vînt. Cînd eram mic și începeau vînturile cu zăpadă, mai ales seara cînd tremurau feres-

trele și se auzea vuietul în rugii popii, mă gîndeam la iepurii de pe hotar și-i vedeam fugind speriați, de frica lupilor...

Așa mă simțeam eu acum. N-aveam nicaieri un culcuș al meu, nu eram nicaieri acasă. Viața mea depindea de semnătura unui oarecare Porcaru, de-o vorbă a unui librar. Aveam mină bună, talent ! Dar dacă Porcaru ar fi văzut lucrările mele, adio slujbă !.. Îngrozitoare concluzie ! Mă durea binele care mi se făcuse, mă simteam jignit și parcă-mi părea rău că n-

aveam adresa la mine, să mă duc cu ea la maestrul
romanțelor, s-o rup în fața lui și să-i spun :
— Mi-e rușine tare, nu știu de ce, și vreau să mor de
foame !

Ajunsesem lângă cafeneaua Capșa, vestita cafenea
literară a Bucureștiului, și am intrat înăuntru cu gând
nelămurit. Poate să mă încălzesc. înăuntru, încă de la
ușă, am dat cu ochii de Minulescu. Sorbea cu un pai
cafea la gheață, zisă mazagran. îi era prea cald. L-am
salutat, în- clinindu-mă tare. A ridicat o clipă ochii
asupra mea și l-a lăsat iar, ca și când ar fi spus : tot tu
ești ? Nu putea fi nici o îndoaială — pentru librar, pentru
el și numai pentru el intervenise. Dacă l-aș fi rugat eu,
m-ar fi dat încă o dată afară din birou.

Mi-am adus aminte de revizorul Seni, din Cluj. Erau
rari oamenii cu adevărat buni.

De la o masă vecină, sora lui Coroiu, ziaristă pe
care o cunoscusem la Cluj, mă strigă pe nume și-mi
făcu loc alături de ea, prezentându-mă celor de față.
Stam și eu acolo, uitându-mă peste mese, mirându-mă
că puteau fi atî- ția poeți. Citisem antologia întocmită
de Perpessicius, știam că erau mulți, însă văzuți așa, cu
coatele pe masă, păreau cumva nelalocul lor. „Beau
cafea, fumează, discută, pe pe urmă se duc acasă și
scriu poezii. Poate că nu era

Eu aveam să plec la Năsăud, în orașul proștilor..

Nu-i nimic, să rămînă aici Bucureștiul, cu înțelepții
lui.

— Am văzut în *Cuvîntul liber* reproduce patru
lucrări de ale dumitale, spuse într-un tîrziu unul dintre
ziariști. Sint interesante. Ai viziune...

Mă întreba dacă la Cluj există o mișcare artistică,
dacă erau amatori, dacă se putea trăi din artă. Aflînd
că aveam să merg la Năsăud, a izbucnit în rîs.

— îl auziți ? se adresa celorlalți. Se duce la
Năsăud !

Parcă Năsăudul ar fi fost o groapă de maimuțe. Ei
nu

știau că în Năsăud se născuse domnul Seni. Hm !

— Să nu faci una ca asta, mă sfătuia el, ai să te
pierzi, e păcat de talentul dumitale. ^N

— Nu am nici un talent, vă înșelați, cum m-am
înșelat și eu.

Le-am povestit întîmplarea cu Minulescu.

— Aoleo ! mă întrerupse unul, păi, dacă ești atît de
susceptibil, nici să nu rămîi aici. Ce-ți pasă ? Asta e
felul lui, dar să știi că e un om drăguț, un *bonhomme* !

„Cuvîntul de mijloc al bunătății, eufemism“, mi-am
spus fără să mai răspund.

Cînd m-am întors la expoziție, patronul librăriei m-
a prezentat unui arhitect foarte cunoscut, care a

cumpărat un *ritm* făcut la Geoagiu. Vorbea ca un om priceput, dar nu-și putea explica de ce ezitam între o viziune abstractă și una realistă.

I-am spus că *ritmurile* sînt numai studii, că *ritmul* asimetric, în esență, este realist.

— Nu e nimic realist în ele. Realism înseamnă natură concretă, zicea el. Eu admir arta nefigurală.

— Intenția mea a fost să mă familiarizez cu esența artistică a naturii.

— În orice caz, sînt frumoase, a încheiat el discuția, dacă aș avea bani, aș cumpăra două, de altfel sper că le vei vinde pe toate.

Știu că după ce a plecat mă gîndeam cît de rari sînt oamenii dispuși să înțeleagă gîndurile unui artist. Criticii au vorbit și ei despre „ritmuri originale”, despre „curaj”, despre „interpretare”, dar nici unul n-a ținut să vorbească cu mine, să mă întrebe ce gînduri mă frămîntă, să-i întreb și eu, să ne cunoaștem, să fim prieteni. Nici n-am știut cînd trecuseră prin expoziție. Poate că nu le plăcuseră de loc lucrările și scriseseră din *bonomie*, să-i facă o reclamă librarului. (Reclamă cu efecte neprevăzute, care i-a atras pe huliganii teroriști...) Curioase extreme : de o parte indiferență, de altă parte violență, și între acestea un spațiu gal. Lipsea elementul de echilibru, categoria omului bun la propriu, înțeleptul. Erau numai deștepți și proști. Prea mulți și de-o parte și de cealaltă, iar la mijloc cîțiva disperați, care visau un paradis al libertății, luptîndu-se cu morile de vînt, între care ajunsesem și eu... „Nu trebuia să viu la București, îmi spuneam, nu așa. Aici trebuie venit cu arme grele, nu cu sculpturi, cu tunuri și cu mitraliere.” Indiferența și prostia mi se păreau mult mai crescute ca la Cluj. Acolo, de bine, de rău, se mai auzea cite-un glas curat, îți putea ieși în cale un om bun, aici caracterele se estompau.

Astfel de gînduri nu erau cu totul departe de adevăr, dar ele trădau și un grav pesimism, izvorît dintr-o lipsă de încredere în munca mea. Nu-mi rămînea altceva decît să cred că nu izbutisem să-mi realizez gîndurile cu destulă expresivitate și limpezime. Lucrările îmi păreau niște măruntișuri bizare, niște sărăcii lustruite. Numai atîta putusem eu face ?

IA, NEAMULE, RITMURI !

Mi se învolburau în suflet fel de fel de porniri. Pri-meam de la Nora în fiecare zi o scrisoare și-i scriam și eu. Ne despărțisem prea repede. Erau prea multe lucruri neexplicate între noi. Și zilele treceau încet. în expoziție era frig. Singurătate. Tăcere. Miron întîrzia misterios după miezul nopții. Ziua, venea la el fecioara cu ochi albaștri, și era bine ca în acel timp eu să fiu plecat de acasă.

Mă duceam la un cinematograful, unde rămăneam două ore, privind ca prin ceață albul și negrul ecranului, apoi ieșeam în stradă, gândindu-mă la serile de iarnă ale copilăriei, cu atmosfera fantastică a basmelor. Intram într-un restaurant cu miros de mititei și mă amăgeam, ascultînd un lăutar răgușit. Beam singur o sticlă de vin, apoi ieșeam iar în stradă. Erau mulți oameni, se vinzoleau în sus și în jos, vorbeau tare, se înghesuiau — oameni mulți, văzuți laolaltă, din afară, din singurătatea ta... Tu ești sculptor, ai o expoziție. Ai vrea să le spui tuturor că este în natură un principiu dinamic, ceva ce seamănă cu felul lor de a se mișca, de a vorbi : *ritmul*, unitate plastică din care rezultă echilibrul și frumusețea mișcării. Da, o literă a alfabetului plastic, pe care tu ai descoperit-o azi-vară la Geoagiu, privind arborii... Ce copilărie ! Oamenii aleargă în sus și în jos, se urcă în tramvai din fugă, se îmbrîncesc, se înjură. Ce cauți tu aici ?

Intram la *Dalles*, cea mai mare sală de expoziții, și priveam lucrările expuse. Erau multe peisaje și naturi moarte, colorate deschis, ca niște fulare. Treceam de la unul la altul, reveneam, le priveam de departe, de aproape, între- bindu-mă ce era în ele frumos. „Sînt senine, îmi spuneam, au un lirism... Cum pot fi pictori atît de senini ? Nu ! Nu sînt senini, sînt *bonomi* ! Pictură *bonomă* ? Parcă nu sună bine... Cum poate să fie o natură moartă, cu pipă și mînuși, *bonomă* ? Foarte bine ! *Bonomia* se potrivește peste tot, chiar despre un tramvai poți spune că este *bonom*, fiindcă duce bine oamenii... Tramvaiul are deci un conținut uman, ca și pipa și mînușile pe care le poartă bine oamenii. *Ritmurile* mele n-au conținut uman nici cît o pipă. Miroane, Miroane, de ce nu s-a rătăcit pe drum cartea ta poștală ?”

Ieșeam în stradă.

Claxoanele mașinilor, strigătele vînzătorilor de ziare, de castane și tot felul de mărunțisuri îmi atingeau urechea de departe. Fumam țigară după țigară și uneori mă opream în fața unei vitrine colorate, apoi porneam iar. Mă urcam în tramvai și coboram la capătul liniei, în vreo mahala, de unde mă întorceam pe jos, întîrziind prin piețe. Aici viața părea mai de înțeles și parcă mă învioram. Vînzătorii își strigau mărfurile pe toate glasurile.

O țigancă sta turcește și, în timp ce-și purta ochii negri peste mulțime, striga cu voce caldă, ademenitor :

— Osăria, pieptănăria ! Cumpără piepteni, domnule ! De buzunar, de poșetă, de casă, piepteni de os, domnule ! Mai am șase, domnule ! Cu dinți mici, cu dinți mari, pentru cozi de fete mari !

— Gutuile mari și coapte, le vindem ieftin pe toate ! Ia gutui, neamule !

— Verdeată vindem ! Avem și verdeată ! striga de alături un copil, care avea câteva legături de pătrunjel.

— Mai avem și varză, varză pentru nuntă ! Varză creată și praz... Vindem pe bani, nu pe obraz !

— Ouă, la Piteșteanul ! Aici ! Făcute cu cocoși voinici... Numai proaspete vindem !

— Și venea să cumperi unul.

— Ia uite ce vinde țăranul !

— Asta vindea ceapă.

— La Gheorghită-n prăvălie, se vinde pe veresie !

Gheorghită avea în mină două fringhii de usturoi.

— Avem roșcate, moțate, aduse din șapte sate !

Era vorba despre găini.

Un ardelean rătăcit printre olteni striga și el, apăsînd pe silabe cu necaz :

— Să-pun de ru-fe !...

Poate răcise în trenul care-l adusese peste noapte, cine știe din ce sat. Era schiop și, cum pășea strigînd răgușit, îmi era milă de el.

Dar nu te puteai opri mult asupra unuia, alte strigăte îți adunau la ureche și te ȳfura. Florăresele își cîntau florile, dansînd pe loc, sŭflîndu-și în palme.

— Uite-așa, uite-așa, cumpără și dumneata ! Și pune banii colea ! Ha-ha-ha ! Ha-ha-ha !

Mă mișcăm de colo-colo, încercînd să-mi fac și eu o strigătură.

— Ia, neamule *ritmuri*, că-s negre ! *ritmuri* răsucite, cu raspeul potrivit ! Ritmuri de stejar, de fag, de nuc... Ia, că altele nu mai aduc...

Erau multe crîșme, în fața cărora erau grătare din care se ridicau mirosuri de fleici și mititei cu usturoi. Plăcintării, mustării, simigerii cu ușile deschise, tarabe puse la ıveală te ademeneau să guști din toate. Treceam dintr-o stradă în alta, privind mereu la dreapta și la stînga, ca și cînd n-aș fi găsit ce căutam.

Un copil de moț, cu o traistă de fluier, cînta doine care se amestecau cu strigătele oltenilor, armonizîndu-se ca într-o simfonie.

— De unde ești, mă ? l-am întrebat.

— De la munte, domnule ! răspunse el, scoțînd o clipă fluierul dintre buze.

— Cine te-a adus pe-aici ?

Nu înțelegea o astfel de întrebare și schimbă vorba zi- cînd :

— Cumpără, domnule, o fluieră !

A întins straița spre mine, să-mi aleg. Mi-a spus că venise pe jos din Munții Apuseni. Făcuse sute de kilometri, zile și nopți, pe drumuri necunoscute, un copil de 10—12 ani. M-am gîndit la Horia, la drumurile făcute la Viena, cu jalbele moților. Cerase dreptate la împărat, și împăratul l-a mințit și pe el, cum avea să-l mintă și pe Iancu. Dreptatea împăraților...

Mergeam cu fluierul în mână și-mi veneau în minte
frînturi din baladele țărănești :

...Ca să mă îngroape
Aici pe aproape, în
strunga de oi,

Astea să le spui,
Iar la cap să-mi
pui Fluieraș de
fag, Mult zice cu
drag, Fluieraș de
os, Mult zice
duios... Vintul
cînd o bate Prin
ele-a răzbate...

Mă gîndeam atunci să scriu un roman intitulat
vînză- torii de fluieri. Erau pline drumurile țării de ei.
Copiii moților, săraci...

ALTĂ ETICA

Într-o seară, Miron m-a luat cu el la o serată. Au fost
pe puțin zece perechi. Tot căutam pe cineva cu care să
pot vorbi așezat, dar acolo nu era o atmosferă prielnică
pentru discuții. Se glumea, se dansa. Respectivii
veniseră cu iubitele lor, pe care le pipăiau nestînjeniți,
ca un fel de a-și arăta bărbăția.

Mă simteam cam stînjenit ; noroc că era acolo și o
studentă pe care o cunoscusem la expoziție și, din
vorbă în vorbă, am înțeles că nici ea nu se simțea bine.
Am îndrăznit deci să-i spun că poate ne-am simți mai
bine dacă am pleca. Să ne plimbăm, să vorbim
nestînjeniți.

Am mai stat puțin, apoi ne-am strecurat, fără să se
simtă.

Îmi amintesc acel București de după miezul nopții cu
stringere de inimă. Muzica din localuri răbufnea pe uși
ca un strigăt cald după viață, dar eu eram rece.

— Ești trist, îmi spunea Atena, ai ceva pe suflet ?

Întrebarea era pusă cu căldură, cu un ton de
prietenie
și i-am povestit impasul sentimental în care mă adusese
Nora.

Ea m-a ascultat cu mare atenție, întrerupîndu-mă
uneori să-mi pună cîte o întrebare, iar la sfîrșit mi-a
spus :

— Eu cred că o iubești, dar nu destul de
convingător.

— N-am iubit pe nimeni mai mult, am răspuns.

— Asta nu e tot. Ascultă, Ion, femeile sînt absolute
în dragoste. Poate ea simte că poți oferi mai mult. Te
pune la încercare.

— Ca pe un cobai ?

— Nu fi orgolios.

— Sînt convins că a vrut să se răzbune, să mă vadă
suferind.

— Judeci copilărește. Mijloacele de seducție ale femeilor sînt destul de obscure. Eu sînt convinsă că te iubește și ea. Modul acesta de răzbunări e, fără îndoială, detestabil, dar se obișnuiește. E clasic !

— Mulțumesc pentru stil. Nu-mi convine !

Atena s-a întors spre mine și, rîzînd cu un fel de fran- chetă cochetă, mi-a spus :

— Nu zău, ești draguț ! Eu ți-aș spune mai multe, dar mă tem să nu te superi.

Tineam să vorbescă și o stimulam, căutînd voit să defăimez femeile, pașînd anumite expresii de ale lui Mi- ron. Ea a simțit însă și mi-a spus :

— Faci și tu pe teribilul, cum fac toți tinerii ăștia. Nu i-ai văzut ? Ei încă n-au început să trăiască. Frauda și cinismul în dragoste sînt boli urite. Apără-te ! Tu ai un suflet, în fond, generos, păcat că ești prea sentimental.

— În multe feluri se poate iubi. Unii sînt mai senti- mentali, cum sînt eu, alții nu sînt de loc, cum crezi că e mai bine ?

— Foarte simplu ! Iubirea este o necesitate și trebuie respectată ca atare. Trebuie să iubim echilibrat, cu căldură și seriozitate. Cu inima, cu sufletul nostru nu trebuie să ne jucăm. Așa cred eu.

Mă întrebam, prin ce întîmplări trecuse pentru a vorbi cu atîta liniștită convingere ? Îmi spusese că era studentă. I-am pus diferite întrebări, ea însă nu părea înclinată să mă lase să intru prea mult în viața ei. Mi-a spus că și ea scrie, dar nu prea avea timp. Vorbea cu mare respect și chiar cu simpatie despre Camil Petrescu, autorul pe atunci al cîtorva romane în care era o tendință spre o mai adîncă analiză psihologică. Citisem și eu unul dintre romanele sale și, ascultînd ce spunea Atena despre literatura acestui autor, mă miram cu cită pricepere distingea frumosul de urît. Felul ei deschis de a privi problemele mă îndemna să-i pun și alte întrebări care mă apăsau. Am întreat-o ce credea ea despre literatura așa-numită de avangardă.

întîi a ris, ca și cînd ar fi vrut să întîrzie în căutarea răspunsului. Cunoștea pe cei mai mulți dintre scriitorii și poeții la care mă refeream, din care se aflau cîțiva la serata de care noi fugisem.

— Am cunoscut cîțiva din acești copii teribili, cum cred ei că sînt, de ce nu i-ai întreat pe ei ? vorbi Atena, oarecum contrariată.

— Am vorbit cu Miron și am înțeles eu ceva, nu des- tul. El crede că poziția lor este revoluționară în înțelesul cel mai mare al cuvîntului. Este revoluționară, fără îndoială, dar felul lor de a scrie e prea ascuns, necomunicativ, cum sînt și *ritmurile* mele, de altminteri. Tocmai de aceea sînt neliniștit și aș vrea să știu ce crezi.

— Cauți un apărător, sau un critic ? Mă pricep mai puțin în plastică, aș spune însă că *ritmurile* tale nu pun probleme decît de formă, rezolvate sau nu, rămîne de văzut. Problema creației, literară sau artistică, poate

primi multiple soluții, eu cred însă că nu poate fi adinc rezolvată decât legată strâns de problemele vieții.

— Asta cred și eu. Să zicem că lucrările mele, *ritmurile*, pun doar o problemă de formă, de măiestrie, un moment în munca mea, ei însă par statonici în ermetism și frondă etică.

— Să-ți spun drept, eu cred că nici ei nu știu bine încă ce vor. Ceea ce e clar este că sint dușmani înveterați a tot ce este vechi și au curajul de a arunca cu pietre în toate geamurile. Citesc tot ce scriu ei și, te asigur, cu multă răbdare. Nu lipsește din scrisul lor intenția satirică, chiar o critică, așa zice, a unor tare sociale, dar, cum ai spus, exprimate confuz : ideile lor nu pot avea un ecou larg în masele cititorilor. Or să-și dea ei seama, important este că, în viața lor de toate zilele, unii cel puțin, sint alături de clasa muncitoare, cred că ți-ai dat seama. Dacă te-au primit cu simpatie, este și fiindcă ai fost muncitor. Să știi că în fond sint băieți buni, dar nu le-ar strica ceva mai multă cultură, și cu timpul au să și-o facă.

— Cel puțin în cazul lui Miron, cred că nu ai dreptate. Miron cunoaște limba franceză de mic și a citit foarte mult.

Aproape toți citesc franțuzește, poate de aceea îi imită pe francezi prea mult. Suprarealismul e un curent decadent și cred că la noi e doar o modă trecătoare. Ai să vezi că nu trece mult, și or să-și bage și ei mințile-n cap. Se petrec evenimente prea importante, le vor simți și ei ; dacă integrarea logică a faptelor în literatură întârzie, este de vină și cenzura. Nu știu cum e la Cluj ; dacă ai să te stabilești la București, vei înțelege. Ei au mari greutăți, de multe naturi, nu e de mirare că nu îndrăznesc să critice deschis, deși ar fi bine s-o poată face. I-am spus că am mai fost la București și cunoșteam în- tructiva neajunsurile unui tînăr care voia să rămînă sincer. I-am arătat chiar unul din podurile de pe Dîmbovița sub care dormisem multe nopți, spunîndu-i că eram destul de încercat.

— Nu cred că ai învățat destul din experiența asta, îmi spuse ea privind înainte, ca și cînd la orizont ar fi văzut niște monștri îngrozitori, pe care eu nici nu-i bănuiam.

I-am cerut voie s-o țin de braț, fiindcă ajunsesem pe un drum pietros, și ea păsea greu.

— Bine că ți-ai adus aminte, mi-a spus ea glumind. Mă gîndesc că poate ești prea timid.

O clipă m-am gîndit că în cuvintele ei puteam citi o chemare a inimii și, privind-o, mi s-a părut că pînă atunci n-o văzusem. Era frumoasă.

— Timiditatea nu e un păcat, am răspuns, continuînd s-o privesc cercetător.

O vedeam din profil. Fruntea avea o linie dreaptă. Cînd vorbea, buzele făceau mișcări mici, caracteristice oamenilor care cîntăresc cuvintele.

Au trecut mulți ani de atunci și m-am gândit de multe ori la tot ce mi-a spus Atena, în noaptea aceea cețoasă. Mai ales optimismul cu care vedea rezolvarea frământărilor spirituale ale unor tineri care, în căutarea unui drum spre oameni, dibuiau adevărul pe cărări primejdioase, ca și mine, m-a urmărit mereu ca un indemn. Sentimentul grav și cuminte cu care sta în fața vieții, dăruirea prietenească într-o convorbire întâmplătoare m-au făcut să-mi amintesc de ea de câte ori am încercat să compun în gând profilul moral al unei femei de care să-mi leg viața. Aveam s-o mai întâlnesc prin ani și eram bucuros să constatăm împreună că speranțele ei în tinerii avangardiști fuseseră întemeiate. Mulți dintre ei aveau să renunțe chiar foarte curînd la felul păsăresc de a se exprima în scris, devenind cu timpul exponenți de vază ai ideilor progresiste, fiind alături de poporul muncitor, în lupta lui grea pe drumul dreptății.

Știu că, ajuns acasă, i-am spus lui Miron că Atena e mai echilibrată decît noi toți la un loc.

—; Mă bucur că-ți place, a răspuns el, adăugînd cu oarecare întîrziere : e o fată bună. O tovarășă serioasă.

— Cum adică ?

— E militantă- Nu ți-a spus nimic ? De altfel, eu fac o greșeală că-ți spun.

M-am întors cu fața la perete. Miron a stins lumina. Aș fi voit să adorm, dar tonul cu care Miron spusese că făcuse o greșeală mă dusea.

Sufletul tînr e plin de mîndrie. El simte că viața are lipsă de căldura lui. Vrea să se dăruie. E o sete de pace, de frumusețe și bine. Dimensiunile vieții le pipăie cu setea lui de iubire, de încredere în semenii. Vrea să fie cu ei, umăr la umăr, și într-o zi își dă seama că oamenii, chiar cei mai apropiați, au o parte ascunsă. Așa se naște sentimentul de îndoială și uneori de frică. Simți că nici un sprijin nu este destul de solid. Acesta e momentul cel mai greu al tineretii. Ți se pune întrebarea simplă : oamenii îți sînt prieteni, sau dușmani ?

Putea fi oare un gînd bun, un sentiment frumos, o îndrăzneală, pe care eu să nu le înțeleg, cu care să nu vreau să mă contopesc ?

Azi nu e greu să înțeleg că era la mijloc o disciplină severă și gravă care-i împiedica, disciplină cu alte limite etice decît ale prieteniei, singura după care mă orientam în acei timp. Dar acești tineri membri ai partidului muncitoresc pășeau dintr-o lume sentimentală în altă lume, a voinței și a stăpînirii de sine. Prietenia, tineretea, cu setea ei de confidență, trebuiau să tacă.

CREDEAM ÎN EXPERIENȚ

— ȐTreceau cele din urmă zile de expoziție, totuși cînd nu ne mai așteptam la nimic nou, o întîmplare mică avea să pună virf nemulțumirii lui Miron, mai cu seamă ; eu îmi încheiasem socotelile.

S-a deschis ușa încet și a intrat un domn cărunt, nici înalt, nici scund, cu o încruntare de zile grele la rădăcina frunții.

— Uite-l pe Stere, a spus Miron, îl cunoști ?

Nu-l cunoșteam, dar citisem un volum din romanul lui biografic.

— Bine că mai vin și oameni la expoziție, a adăugat Miron, apăsînd pe cuvîntul oameni.

Stere intră, trece pe lîngă mesele ticsite de cărți, privind copertele colorate, ajunge apoi într-un colț, se oprește o clipă și, scoțîndu-și pălăria, o atîrnă în virful unui *riaz*, uitîndu-se mai departe la cărți.

Foarte indignat, Miron ia pălăria și o întoarce cu scă- firia într-o mare scrumieră de alături.

Stere nu vede, n-aude, la mereu cărți, le răsfoiește, iar le așază, și noi așteptăm.

— Miroane, o să se supere !

— Îți sparg capul, dacă faci o mișcare, se răsti el. Ai să vezi ce-i fac dacă zice ceva.

Stere citea puțin, apoi punea cărțile cu mare grijă la loc, cu răbdare și timpul trecea... în cele din urmă a ajuns lîngă scrumieră și, fără nici o mirare, și-a luat pălăria, ca și cînd el ar fi pus-o acolo. A scuturat-o încet de scrum și a plecat, trecînd pe lîngă noi, fără să ne privească.

— Să știi că s-a isprăvit cu Stere, declară Miron, cu tristețe, aprinzîndu-și nervos o țigară, e senil.

Așa e într-o expoziție, intră oameni de toate soiurile, uneori din întîmplare. Privesc puțin sau de loc și uneori, la plecare, te roagă să le spui cît e ceasul. E greu să știi cine și cum simte. La concerte, la teatru, se bate în palme și poți ghici emoția ascultătorilor, te poți orienta. Pictorul și sculptorul trebuie să ghicească interesul vizitatorilor din mișcări. Puțini sînt aceia care țin să-și facă cunoscute impresiile, fiindcă e greu să vorbești despre artă, iar cei care știu sînt zgîrciți la vorbă. Criticii, artiștii încercați, dacă trec pragul expoziției unui tînar, îl felicită. Tu te-ai stră-

19 — Drum spre oameni val. 11 — c. 224 duit luni și ani să-ți potrivești în culoare și formă sufletul. Vrei să afle oamenii că trăiești și tu printre ei și vrei să faci ceva frumos. Nu știi cît ai reușit și cît nu. Ai vrea să ți se spună unde greșești, și ei tac, te întreabă cît e ceasul

sau își atîrnă pălăria în sculptura ta. Ah, viață nesimțitoare...

Rareori se întîmpla să ne aflăm toți trei în expoziție. Se întîmpla totuși. Întîi ajungeam eu, schimbam cîteva cuvinte cu patronul librăriei, apoi aruncam o privire asupra lucrărilor. Păreau din ce în ce mai mici, mai lipsite de înțeles : simple naturi moarte. De departe, în închipuire, le vedeam frumoase. Văzute aici, în librăria cu mese lungi, pe >care cărțile părea niște păsări colorate, *ritmurile* negre aveau o răceală.

Venea Miron, pășind apăsut, vrînd parcă a spune că simțea pămîntul sub picioare. Nu-și lua pălăria din cap. Patronul librăriei îl întîmpina :

— Bine-ai venit, coane Miron ! Vii rar. Nu te interesează expoziția !

Mie îmi spunea maestre. Lui Miron îi spunea coane ! Lui W. îi spunea domnule ! Știa să pună degetul pe punctul sensibil al fiecăruia. Miron crescuse la Vălenii-de- Munte, regiune cu producători de țuică al căror vocabular era pitoresc și tradițional. W. era student, la medicină, fiu de mic negustor. Titlul de „domn” avea o rezonanță distinsă. Titlul de „maestre”, cu care mă încondeia pe mine, era un semn de ospitalitate.

— Maestrul Vlasiu, sculptor din Transilvania, din Cluj !

Acestea erau cuvintele cu care mă prezenta unor vizitatori. Modul de a fi al acestui librar nu era întîmplător. Avea o străveche etică negustorească, moștenită din generații, care nu da greș. Tată, bunic, străbunic, se pare că toți fuseseră negustori. Dacă acest librar de a patra generație, ajuns pe calul istoriei mare burghez, snob și sionist, ar fi vrut, nu l-ar fi fost greu să fie om de valoare. Ca librar, el înțelesese un lucru extraordinar: cartea era o taină ! Ar fi putut găsi o prăvălie într-un loc cu mare circulație, totuși el se aciuase într-un loc dosit după Calea Victoriei. Adică nici departe de freamătul vieții, dar nici în front. Iar cartea pe care o vindea el venea și ea de departe, din țări străine, nu primea decît puține tipărituri indigene. Pe rafturile lui străluceau noutățile literare și științifice occidentale. Înainte de a-și anunța telefonic marfa literară, se informa asupra conținutului. Capul lui era un fișier imens cu titluri de autori și opere. Nu era scriitor și savant în București pe care să nu-l cunoască. El știa mai înainte cui ce-i trebuie. Comenzile lui erau precise. Expozițiile nu-l interesau. Nu înțelegea nici pictura, nici sculptura. El era un literat. Avea însă modurile lui de a arunca punți spre cititori. În loc să plătească reclame la gazetă, pe care să nu le citească nimeni, găsea mai potrivit să facă loc unor expozanți, chiar debutanți, pentru ca ziarele să suscite curiozitatea vizitatorilor. În felul acesta, el își organiza

o reclamă care nu numai că nu-l costa nimic, dar îi aducea și un venit mai mare decât chiria pe care o plătea el pentru prăvălie.

Era un capitalist rafinat.

„Maestre, coane, domnule ! Să trăiți!” Aceste cuvinte simple el le transforma în monezi sunătoare. Fiecare compliment știa că este aducător de bani. Iată de ce Miron răspundea la salut fără să-și scoată pălăria.

— Lasă, coane Miron, nu fi supărat. Succesul e cochet. Nu știi când îți cade-n brațe.

— Sabotaj ! spunea Miron. Sabotajul tăcerii. Parcă s-au înțeles să nu treacă nici unul pe la expoziție.

— Care nici unul ?

— Ei, bulibașii !

Se referea la cițiva consacrați, pomeniți în cartea poș-tală.

— Sint invidioși, coane Miron. Nu-i nimic, sințeți tineri.

— Da ! se lega Miron cu desperare de cuvîntul din urmă. Sintem singurii care îndrăznim să fim tineri. îi doare !

Mai erau puține zile pînă la închidere și era limpede că expoziția n-a avut succes. Tristețea era ascunsă. Cînd ne întilneam, vorbeam despre fapte diverse și chiar rîdeam.

— Ion e mohorît că pleacă la Năsăud, glumea W.

— în groapa proștilor, adăuga Miron, s-a zis !

— Te las pe tine în București, între pompieri și cabotini.

— Mai și rîde ! E inconștient !

— *Ca un lavabou, în infernul lui Dante...* Rîdeam.

Era un fel de a ne face curaj.

Pornisem la drum cu un steag simplu : desen, pictură, sculptură, aceste armuri ale spiritului. Cine sințeți voi și ce vreți ?

Oameni, simpli oameni. Căutăm oameni. îi iubim.

Ați apucat pe un drum greșit.

Nu cunoaștem drumul. îl căutăm. Credem în experiență. De ce nu mergeți pe drumurile cunoscute ? Nu credem în ele ! Căutăm un drum mai drept.

Au trecut de atunci foarte mulți ani. Altă expoziție n-am mai făcut împreună. Poate ei au crezut că platoșa cuvintelor era mai potrivită să înfrunte cu ea nepăsarea. N-au mai desenat, n-au mai pictat. Au schimbat drumul, și amîndoi au ajuns în lumea poeziei și a literelor.

E destul de ciudat că sarcina evocării acestui trecut mi-a revenit mie. Poate odată cîndva, cu talentul lor și poate cu mai vie amintire, ei vor izbui să găsească alte adîncimi și înțelesuri, cu ecouri întîme proprii fiecăruia, pe care nici prietenia, nici altă calitate nu le-

ar putea scoate la iveală fără să le întunece cit de cit
suflul lăuntric, semnificația și frumusețea.

Înainte de a pleca la Cluj, tatăl lui W. mi-a cumpărat o lucrare : mod deschis de-a arăta prietenie unui oaspe trecător prin București

Miron m-a condus până la stația de tramvai și ne-am
despărțit liniștit, ca și când o doua zi urma să ne vedem
iar. Lucrările nevădute le-am lăsat în comision. Ce rost
ar fi avut să le duc cu mine ? La Năsăud aveam să fac
altele. Nu *ritmuri*, altfel de sculpturi !

La Geoagiu mi s-a părut că *ritmul* era însăși esența
vieții. Mă înșelasem. Tot privindu-mi lucrările timp de
două luni, am înțeles că *ritmul* era doar un mod, un fel
al ei de a vorbi. Unde nu este ritm nu este viață. Totuși
viața e altceva. Ce altceva ? „Este o iubire mare, o căl-
dură care se împreună și se desparte în fel și chip...”

Țin minte încă această, cea dintâi definiție pe care am
dat-o vieții, mi s-a părut grozavă.

București — 194

2CARTEA A CINCEA

OMUL PRINTE ARBOR ÎN FRUMUSEȚEA VIEȚII

În același compartiment se urcaseră un băiat și-o
fată, să tot fi avut douăzeci de ani. După îmbrăcăminte
erau țărani din jurul Buoureștiului. Poate el vînduse
ceva marfă, praz sau altceva, și-i cumpărase fetei o
broșă strălucitoare, pe care ea și-o prinsese în dreptul
inimii și, din cînd în cînd, o privea. Cînd își lăsa ochii în
jos, avea ceva din frumusețea plină a picturilor lui
Leonardo. Cînd își ridica pleoapele, ochii aveau o
strălucire din care porneau scînteii luminoase înspre
tinărul din fața ei. El a scos din buzunar o sticlă ou
bere, a desfăcut-o și i-a dat să bea. A întins mîna cu
oarecare încetineală, s-a aplecat puțin înainte, privind-
o învăluitor. Ea a luat sticla surîzînd, apoi și-a înmuiat

buzele, le-a șters ușor cu vârful limbii, iar a suris și, cu același gest cald, i-a dat sticla să bea și el. În felul acesta beutura era ca un sărut.

În fața mea era o băbuță ou o desagă, asupra căreia s-a aplecat și a scos o jumătate de franzelă, din care, ru-pînd cu mîna cîte o bucățică, minca încet, privind în sine, cu o bucurie în care obrazul ei se învăluia ca într-o lumină. „Fericiri simple, bucurii ale vieții, peste tot se simte fiorul vostru, și eu sînt trist. Am căutat înălțimile tale, viață, și m-am înstrăinat de înțelesuri simple. În gesturi mici te ascunzi, în nuanțe. O broșă, o sticlă de bere, o pine albă... Aceste bunuri ale zilei, minunate și simple... Cauți o fericire deasupra tuturor, pe care poate n-ai s-o ajungi, și în vremea asta pierzi gustul albei pini și înțelesul simplu al dragostei de viață...”

De obicei astfel de gînduri anunțau stările mele de îndoială. Ge-am făcut, de ce așa și nu altfel, la ce era bună străduința mea, ce și cum trebuia să fac în viitor; să fie mai bine ? întrebări care, în loc să devină mai limpezi, se încetșau, atrăgîndu-mă în chinuitoare speculații logice și ilogice.

Ajunsesem la concluzia că *ritmul* era doar un învelș al naturii, unul din obrazele ei, alături de formă, de linie, elemente despre care se vorbea curent. Dacă cineva cu mai adîncă înțelegere mi-ar fi spus : „Forma, linia, ritmul sînt numai mijloace de a stăpîni materia, ai ajuns să le cunoști în parte pe fiecare, dar încă nu știi să le echilibrezi, să le îmbini în vederea exprimării unui conținut”, ar fi fost spre binele meu.

Crezusem că în București aveam să găsesc oameni care să mă ajute să înțeleg mai adînc legile artei, și mă simțeam chiar mai întunecat. Trebuia să fac ordine în spirit și nu știam de unde să încep.

Privind înapoi tinerii de lingă fereastră, mă întrebam : „Dacă aș vrea să-i sculptez, oare aș putea ? Să fac o sculptură în care să se simtă dragostea lor mare, nespusa căldură și duioșie cu care se privesc, frumusețea chipurilor, cu luminozitatea și tinerețea lor.” Cum se puteau pune toate astea la un loc și la ce bun ? Cui îi trebuia o astfel de sculptură ?

Întrebarea mergea spre valoarea socială a artei. Nu știam s-o încadrez cultural. Îmi treceau prin minte fel de fel de idei, dar nu le puteam aduna în principii simple. Crezusem că scopul artei era acela de a reda viața frumos. Fără îndoială, frumosul nu putea lipsi. Greu era de știut însă unde începe și unde sfîrșește semnificația frumuseții. Trebuia stabilită limita între frumos și urît, dar asta nu era cu puțință decît cunoscînd limita între bine și rău. Încercam să spun că arta era deasupra tuturor noțiunilor, că artistul trebuie să lucreze cum cîntă pasărea. Aceasta jera de ; altfel judecata comună în acel timp, dar nu mă mulțumea.

Se făcuse întuneric în vagon și cineva a aprins lumina. Am tresărit și parcă m-am mirat că nu eram singur.

În locul bătrânicii sta acum o fată cu o basma galbenă, iar lângă fereastră, în locul îndrăgostiților, erau doi soldați. Trenul mi se păru un lac miraculos în care viața își arăta obrazy ei felurite vertiginos ca și mersul trenului. Ne apropiam de Sinaia. Aș fi voit să adorm, să mă trezesc dimineața la Cluj strigat de Nora, să scap de gin-duri care se țineau de mine ca un stol de păsări flămînde.

Viața petrecută la București, cu toate întâmplările ei, cu oamenii, cu gândurile și cu felul lor de a fi, se depărta de mine ca un vis cețos, încercam să mă gîndesc la viitor, și-l vedeam la fel de cețos. Lîmpede și simplu nu părea decît satul. O lume între cîteva dealuri, cu bolta cerului deasupra, cu soarele care răsărea din pădurea Oancei și apunea după coasta Dateșului. Dimineața, cînd ieșeau din casă, ochiul întâlnea aceleași lucruri în așezarea lor neschimbată. Chiar norii și vînturile erau la fel. Cînd se schimbau puțin, știai că se schimbă și vremea. Furtunile veneau dinspre rugii popii ; se întuneca cerul în partea aceea, deasupra râpii, cîrliuă cioarele și se foiau spre cuiburi. Ziua bună o ghiceam în lumina asfințitului, care-și întorcea ochii aurii peste Lechința. Chiar pe oameni îi puteai simți de departe ce inimă aveau. Cînd păseau mocnit, era bine să-i iai în pace. Călcau îndesat, privind înainte, cînd se duceau la lucru. Spre tîrg păseau repede, să poată ajunge sub seară înapoi. Era în toate astea o știută ordine, din care eu păissem într-o lume cu prea multe lucruri neînțelese. Vînturile băteau din toate părțile și toate-mi păreau reci.

Mă urmărea mereu gîndul că în oraș viața nu e sinceră. „Totul e făcut de pe o zi pe alta, nimic nu e durabil”, îmi tot spuneam, fără a-mi da seama că tocmai în schimbările acestea, în puterea orașului de a se improspăta mereu, dînd vieții forme tot altele, în problemele de tot felul care își ciocneau fruntea se ascund bogăția și frumusețea vieții orășenești. Eram prins și eu în ea, mă atrăgea cu putere, dar setea de liniște și hibernare mă atrăgea spre o viață simplă, nediferențiată de problemele mari, pe care orașul mă constrîngea să le înțeleg, să-mi dau obolul meu. He, he, tinere din Lechința, drumurile înapoi se strîm-tează, se deschid înainte, dar nu singure... „Năsăudul, îmi ziceam, ca să-mi împac sufletul, e și el un fel de oraș, sînt școli acolo. Năsăudul nu e închis ca un sat. Nu e un oraș mare, totuși e un oraș. Am să lucrez cum n-am lucrat niciodată, n-am să mă pierd. Voi fi eu cu gîndurile mele, n-o să mă incurce nimeni cu teoria refulării. Poate, lu- crînd, am să mă vindec și de amintirea Norei, să mă limpezesc puțin. Într-un oraș mare luni pe nesimțite de co- lo-colo ! Trebuie să știu ce vreau”...

Cu astfel de gînduri ceasurile treceau, dar, pe măsură ce mă apropiam de Cluj, amintirea Norei mă tulbura. Mi se părea că sînt un osîndit, care se întorcea la locul păcatului, peste voință, împins de un farmec căruia nu mai încercam să mă împotrivesc.

Deschideam fereastra din cînd în cînd, să respir. Mi se părea că cineva îmi strîngea inima în pumni.

LIBERI SÎNT LIBERALII

La Cluj era frig, parcă ajunsesem în altă țară. Nu-mi venea să mai ies din casă și nici să mai plec la Năsăud, dar Nora mă îndemna să nu mai întirziu. Zicea că-mi pierd postul și se întreba cu ce aveam să trăiesc. Auzi vorbă, aveam să trăiesc ca și altădată ! Mi se păreau ciudate graba și grija ei. Mi se părea chiar că se bucură. Poate se gîin- dea că acolo, nemaiîntîlnind-o pe Simona, puteam fi numai al ei, cine știe la ce se gîindea ea, destul că eu credeam ce e mai rău : că nu mă iubește.

M-am întîlnit cu Andrei, căruia i-am mărturisit impasul în care ajunsesem. El mi-a spus :

— Pentru femei, dragostea e o lege pe care ele o urmează cu ochii închiși. Procesele morale le-au inventat bărbații. Poate la Năsăud ai să poți lucra și ai să uiți. Trece printr-o criză, e numai un aspect, ai să vezi...

Totuși aș mai fi stat la Cluj, dar n-aveam cum. Promisem un aconto din salariu, se cuvenea să mă prezint fără întîrziere la post. Stam la hotel, cheltuindu-mi puținii bani pe care-i aveam. Mă întîlneau prietenii și mă întrebau despre București, despre expoziție : dacă am avut succes, dacă am vîndut, și le spuneam adevărul, dar cam cu strîngere de inimă. Mă consolau cu toții în fel și chip. Unora le părea rău că mă duc la Năsăud, alții ziceau că e bine. Nu mai știam ce să cred.

— Nu asculta ce spun ei, mă îndemna Nora. Trebuie să te duci. Eu am să te iubesc și am să viu la tine, am să-ți fiu credincioasă și o să ne scriem mereu.

Trebuia să mă mulțumesc cu atît.

La Năsăud am ajuns într-o seară. Am luat o cameră la hotel, m-am culcat și nu m-am trezit pînă a doua zi pe la zece. Cînd m-am sculat, m-am uitat pe fereastră. Casele și dealurile dimprejur erau îngropate în zăpadă. Orașul părea un cîmîțir peste care cineva a întins un giulgiu alb.

Plin de încredere, am pornit spre școală, să mă prezint directorului.

Mergeam pe strada
largă, înzăpezită.
Ciocîrlani cenușii și

sticleți culegeau boabe
prin balegile
înzăpezite. Nu era
departe școala. Nimic
nu părea departe.
Ningea ușor și
orizontul se pierdea.
Peisajul abia se putea
bănuî. Mă gîin- deam că
domnul Seni poate
vorbise cu directorul
școlii și el îmi
pregătise un atelier, în
care eram dornic să
mă așez. O să mi se
dea și un pat, o masă...
Un pat și o masă
adevărată și un scaun.
Celelalte aveam să mi
le rînduiesc cu încetul
iar bancă de cioplit mi

se va împrumuta una
din atelierul de
îsculptură. Lemn și
piatră aveam să
gălesc, de bună
seamă..

Aveam să-i scriu Moșului o scrisoare : „Dragă Moșule, m-am așezat. Sînt maestru de sculptură și cîștig trei mii de lei pe lună... (în fiecare lună, cîte trei mii de lei, face treizeci și șase de mii pe an. Ce-am să știu face cu atîția bani ? Am să fac niște sculpturi mari eît casa. Da, da, așteaptă tu, Bucureștiule !) Dragă Moșule și dragă Bună, mă simt bine de tot aici în Năsăud, iar la vară mă insor cu o profesoară... (Am s-o duc la Ogra pe Nora, poate că o să facem nunta chiar acolo. Naș o să fie învățătorul.) Și, dragă Moșule și Bună, vă trimit și dumneavoastră o mie de lei, că am pus la o parte niște bani. Cînd vii, vă mai aduc o mie. Aveți grijă să nu-mi strice copiii sculpturile din șopron, că am mare lipsă de ele. Să-i spuneți lui Nelu să le acopere eu ceva. Cînd vii, îi aduc și lui o pălărie...” Aș putea să-i duc și o pereche de bocanci, niciodată nu i-am dus nimic, nici lui, nici lui Moșu. S-ar bucura tare, s-ar mira...

Ah, ce bine era să faci astfel de planuri ! Trecusem de liceu și a trebuit să mă întorc. Directorul școlii era un om cam mărunțel, cu un cap lunguiet, ca o sticlă și nu-mi amintesc bine, era din natură sașiu, sau mi s-a părut mie. I-am spus :

— Sînt numit maestru de sculptură la școala dumneavoastră.

I-am arătat adresa. A luat-o, aruncîndu-și ochii pe ea cu neîncredere, întorcînd-o și pe dos, ca și cînd acolo s-ar fi așteptat să fie scris altceva.

— Bine, a zis el, accentuînd silabele, hai după masă, să-ți dau atelierul în primire.

M-am întors la hotel și m-am culcat iar. Se strînsese în mine o oboseală : aș fi tot dormit. Cînd m-am sculat, m-am simțit odihnit și cîntam. Parcă eram la Ogra, într-una din diminețile bune. E drept că directorul nu părea a fi bucuros că făcuse cunoștință cu mine, dar îmi ziceam că mă voi împrieteni eu cu el. Aveam să-i fac un portret. Directorul ăsta era însă cam șiret. Cînd m-am dus la el mai tîrziu, zicea că ar fi fost mai bine să amînăm preluarea atelierului pentru a doua zi, că maestrul vechi era bolnav și... Nu-și găsea cuvintele.

„Atunci nu e greu de
înțeles, mi-am spus :
de bună seamă, unul
din ei i-a dat un telefon
domnului director
Porcaru, dîndu-i ordin
să-l numească la
Năsăud pe vechiul
maestru imediat !

”Poate că pe obrazul meu se putea citi cît de rău mă
simțeam. Directorul, ca să mă consoleze, începu să-mi
spună că el auzise de mine, iar domnul Seni îi trimisese
chiar vorbă că sînt un bun sculptor, că el s-ar fi
bucurat să rămîn, deși pînă la urmă... Pînă la urmă
zicea că n-am

pierdut mare lucru, că Năsăudul era mai rău ca un sat. Dacă totuși voiam cu orice preț să-mi recapăt postul, zicea el că nu-mi va fi greu, cu ajutorul domnului Seni...

— Da ? Îmi găsesc eu glasul, am să plec la București chiar acum !

Am dat mîna cu directorul și am plecat, pășind semeț, de parcă Bucureștiul era la doi pași.

Mergînd spre hotel, mă întrebam de ce oare politicienii aceștia de care te izbeai la tot pasul își ziceau liberali. Cine era liber ?

Mergeam cu mîinile în buzunar pe strada înzăpezită și, căutînd răspuns, mă ușuram de supărarea cu care mă des- părțisem de directorul școlii, pe care îl lăsam în urmă cu atelier cu tot. Numai ochii vii ai elevilor veneau după mine ca niște puncte negre, întrebătoare.

„— Cine e liber, domnule ?”

„— Vreți să vă spun ? Uite cum vine asta. Vă spun, pentru că și eu am fost elev la Meserii. Într-un fel, noi sîntem din aceeași plămădă. Sîntem copii de țărani, copiii poporului aștia necăjiți, care de mii de ani se zbate să ajungă la o viață liberă. Pentru libertate au murit Horia, Cloșca, Crișan ; pentru libertate s-au răscolat Iancu de la Tebea, Tudor Vladimirescu și alții ; au luptat cu toții, din- du-și viața pentru ca poporul să fie liber de orice asuprire, să fim noi stăpînii noștri. Și-acum sîntem ? Da ! S-a întîm- plat și minunea asta. Sîntem o țară liberă. Țara e liberă, condusă de un partid liberal, dar poporul geme...”

„— Cum vine asta, domnule ?”

„— Trebuie să vă spun : liberi sînt liberalii ! Ei fac ce le trece prin cap. Mai cu seamă fură ! Pentru asta li se mai zice și «hoți de liberali» ! Cunoașteți și voi zicala asta. Așadar, ei sînt liberi să fure, iar poporul să asude... V-am spus, pentru că m-ați întrebato. Îmi pare rău că a trebuit să începem școala cu o astfel de lecție. Aș fi vrut să vă învăț cum se ascute o daltă, să știți alege lemnul bun de cioplit, să desenați o floare. Poate că domnul revizor Seni la asta s-a gîndit cînd m-a trimis în orașul lui de naștere... E un om cîștit domnul Seni, vrea să facă binele acolo unde poate. Între atîția ticăloși care fac răul cu bună- știință, e odihnitor să întîlnești un om care vrea să facă binele. Oamenii adevărați, să știți, nici nu au alt semn după care să-i poți cunoaște. Au în priviri o flăcără ce strălucește mai viu decît toate decorațiile. Rar întîlnești ci-te unul, dar

atunci începe să-ți placă viața și întrevezi libertatea...
Acuma v-am spus tot. Nu vă mai uitați la mine, îmi
pare rău că n-am să vă mai văd."

MĂ ELIBEREZ...

Ajuns la hrtel, unde era destul de frig și urît, m-a apucat <o tristeță vecină cu nebunia, o disperare de copil ajuns într-o peșteră. Mergînd spre Năsăud, ridicasem toate punțile în urmă. Să mă fi întors la București, la Miron ? Să fiu o povară pentru mama lui ? Să mă fi dus la Ogra, la Moșu, să-i spun că nu mai știu încotro să apuc, să mă țină el ? Cu neputință. Atunci ? „întoarce-te la Nora, îmi spunea un glas ascuns, ea o să fie fericită...” Îmi vijiiu urechile și am deschis fereastra. Am adunat un ecolog de zăpadă, l-am îndesat bine, apoi mi l-am pus pe frunte, apăsînd încet. Mi se prelingeau picături de apă pe obraz ca niște lacrimi reci. „Nu mai este nici o scăpare, îmi ziceam, drumul se înfundă. Trebuie să aștept norocul. Poate la noapte o să mi se arate dracul în somn, să-mi șoptească un sfat, să mă ajute el să ies din impas...”

«Lăsa-te în voia soartei. La urma urmei, ți-e totuna. Ai putea chiar să mori. Ieși din hotel și pornești înainte, te tot duci și ieși din oraș, te duci înainte prin nămeți, te afunzi în păduri ; zăpada o să fie tot mai mare, vîntul o să sufle turbat, o să te învăluie nămeți, nici n-ai să simți. O să auzi lupi urlînd și tu ai să rizi, n-o să te temi. De ce să te temi, dacă ești gata să mori ? O să-ți fie cald și somn, n-ai să simți că îngheți. Te lași în nămeți ca în pat, nici lupii nu te-or mai găsi. Și o să ningă, o să ningă pînă la primăvară, să crească zăpada de nouă coți ca în povești...»²⁰

20 — Drum spre oameni voi. II — c. 224Închisesem fereastra și, întins pe pat, mă lăsam în voia gîndurilor, visîndu-mi o moarte poetică. Se înnoptase de mult, fără să-mi dau seama. Murisem acolo sub nămeți, și-acum gîndul meu se întorcea la Nora, care, bineînțeles, n-avea să afle de moartea mea decît tîrziu, cîndva în primăvară, și va plînge...

Nu mai scrisesem poezii din iarna trecută. Schimbasesm, fără să simt, jocul cuvintelor cu al

formelor, dar acum n-aș fi putut sculpta. Ciocan, daltă, luit, acum aceste unelte mi se păreau aspre, greoaie. Sculptura mi se părea de neînțeles. Obiecte reci, grele, pe care trebuie să le impachetezi în lăzi, să le vinzi, să le lași amanet... !

„N-ar fi trebuit să mă apuc de meseria asta, avea dreptate Bunica, eu am «scrisoare frumoasă», aș putea fi no- tară...” Un suris trist îmi trecu peste obraz. Am aprins lumina și, cu meticulozitatea imui notarăș ajuns la birou, am început să scriu poezii...

Ninge peste lume, ningă, Să
mă-ngroape neaua mai curînd.
Voi muri cu amintirea Ei în
gînd, Noptile cu lună să mă
plîngă.

Pe mormîntul meu proaspăt
săpat Lacrimi calde vor topi
zăpezi. Pe colină brazii vor fi
verzi...

O să tacă gîndul, liniștit,
Vinturi calde vor sufla mereu,
O să-mi fie somnul tot mai
greu...

...Și pe urmă ? Că somnul va fi tot mai greu, fără în-
doială. Că Nora avea să plîngă, asta era firesc, dar pe
urmă? Simțeam că lipsește ceva, încă o strofă, două,
dar îmi lipsea ideea.

„Dacă vrei să mori, mori, și pace, nu mai scrie
poezii. Tu vrei să trăiești, dar nu poți, nu-ți găsești
locul.”

Am sărit la altă idee, ceva mai aproape de starea
mea : ...Focuri mai aspre caut, Mă bate vîntul
singurătății. Apele negre ale nedreptății Le cînt
pe buze de flaut.

HHH^HHHI^HHHHHH

Afund în viață pășesc, Neguri
sure mă impresioară. Pasărea
morții prin aer zboară, Drumul
spre oameni nu-l găesc.

Ca melcul înaintez, încet, Întîlnesc
pe drum numai năluci. Pentru cine
s-au scris zece porunci ? Bietul
Moise, și el era poet...

Potriveam versurile cu oarecare ușurință, dar nu
găseam tonul intim în care isă mă recunosc. Mă

gindeam totuși că meseria poetului ar putea fi mai ușoară decât a sculptorului. Altfel numai, că nu era nici ea o meserie...

„E drept, nu-ți trebuie daltă, nici ciocan, nici lemn, nici piatră, nici lăzi, pe care să nu le poți scoate la gară, nici atelier. Țiți porți atelierul în buzunar, ești acasă la tine chiar într-un hotel...”

Mă întrebam ce-ar fi zis Miron dacă i-aș fi citit una dintre aceste poezii. El scria poeme în care imaginile se desfășurau muzical.

Am recitat poeziile ca și când ar fi fost Miron de față. Mi s-a părut că-l aud spunînd :

— Sînt prozaice, n-au imagini, Ioane. Nu e poezia de tine.

— Vreau să exprim idei, i-am spus în gînd lui Miron.

— Ideile, lasă-le pe seama filozofilor, poezia e cîntec.

Mi-am aprins o țigară și am pus iar mîna pe creion, cu oarecare semetie, cu încredere în talentul meu, cîsP și cînd aș fi vrut să-i dovedesc lui Miron că poezia nu e certată cu ideile.

Roata lui Horia acolo-i, la muzeu,
La Alba-Iulia rugineste. Ponorul
asudă și geme din greu, După viață
mai bună tinjește...

An de an se schimbă stăpîinii,
Alții mai răi vin la rînd ! Asudă
din greu poporul, Cu amintirea
lui Horia în gînd.

Albastre riuri doinesc
pustiu, Lupi flămînzii urîă pe
creste... Închisă-i dreptatea
în sicriu, Libertatea e doar
în proveste.

Zăpada se aș'ternea pe muchia ferestrei, cîntau cocoșii și-mi aduceau aminte de Ogra mea. Ogra din vacanțele de demult, cînd îl citeam pe Coșbuc la lumina lămpii. He, he ! Cîte mii de ani au trecut de-atunci ! ?

Începusem să scriu un poem, pe care nu-l voi transcrie fiind prea lung, și parcă mă miram că pot scrie fără oprire. Veneau cuvintele și se așezau dintr-o dată. „Acum mă eliberez, îmi spuneam. Scrie, scrie...”

Trecuse de mult miezul nopții, mă usturau ochii de fum și am deschis fereastra. Respiram adînc și-mi era sete. Îmi era cerul gurii uscat, aș fi beut niște lapte rece, și n-aveam. Țineam mîna să cadă fulgi pe ea și-i lingeam. Parcă aveam în mine un deșert uscat. „Poate

așa e când te eliberezi", mi-am spus, apoi am închis fereastra, m-am lăsat pe pat și am adormit, dar prin somn mi se părea că scriu. Tot căutam o hîrtie curată, și toate erau scrise : *vă facem cunoscut că în locul de maestru a fost numit un liberal, drept care...*

M-am trezit destul de dimineață, m-am smuls din somn, să scap de coșmar. Paginile scrise se împrăstiaseră pe jos și, stînd pe marginea patului, ridicam cîte iuna și le citeam. Le-am adunat apoi și le-am închis laolaltă cu alte lucruri în geamantan, am coborît la portar, căruia i-am spus pățania mea de profesor, rugîndu-l să mă ierte că nu-i puteam plăti. Am vrut să-i las legitimația pînă aveam să-i trimit banii, dar n-a primit-o. S-o fi gîndit omul că nu era vorba de o sumă prea mare sau, cine știe, așa, din bunătațe, destul că m-a lăsat să plec, spunîndu-mi să mă grăbesc, să nu scap trenul. Bucuros și mirat, i-am mulțumit.

N-aveam bani nici pentru bilete, dar asta nu mă îngrijora. Mă gîndeam că în toamnă plecasem din Ogra cu clasa a doua, crezînd că mi se deschide lumea întreagă cu toate bucuriile ei. Acum nici Năsăudul nu mă primea. Cînd a venit trenul, l-am luat la o parte pe conductor și i-am spus și lui ce-am pățit, rugîndu-l să mă ia în grijă pînă la Cluj. I-am oferit mînușile mele de piele, marca „nappa”, cumpărate din bani ciștițați la Tîrgu-Mureș, și el s-a învoit. Erau frumoase mînușile. Zicea să stau în clasa întâi, că în a treia era cam frig. Minunat ! Mi s-a părut că oamenii, toți oamenii erau nespuse de buni și m-a apucat o bucurie din senin, o iertare.

Mă uitam pe fereastră, îmi treceau locurile pe dinaintea ochilor, se legănau și parcă mă îmbiau să le iau cu mine, să le duc unde m-oi duce și eu. Mă duceam la Cluj, dar nu cu stringere de inimă, cu fericire mare, copilărească. Ce dacă n-aveam bani ? ! „La dracu, Teo spune că nu banii hotărîsc acțiunile omului... Voi fi stăpîn pe viața mea, și de foame n-oi muri ! Am să lucrez. Știu ce am de făcut : o sculptură simplă ca bună ziua, și nimic mai mult, care să-mi placă și mie, și altora.”

DESTIN ȘI VOINȚĂ

În Cluj am închiriat o cameră lată de doi metri și lungă de trei. Timpularul din curte mi-a împrumutat o

teighea, pe care puteam să și dorm. Gazda mi-a dat o lampă cu petrol, și dinspre partea asta m-am simțit mulțumit. Prietenul Paul mi-a cumpărat o sculptură, dându-mi în schimb un avans de patru sute de lei, cu care mi-am putut plăti camera pe o lună. Acolo am început să lucrez. Când a venit Nora și a văzut pereții igrasioși, s-a uitat la mine și ochii i s-au umplut de lacrimi.

— N-avea nici o grijă, i-am spus, n-am să mor. Uite fintina din curte, o vezi ? Am să fac dușuri reci și nici guturai n-o să am. Și pe urmă am să cioplesc. Parcă la Căile Ferate lucrăm în căldură ? Lucram afară, în ger și fum. Montam și demontam vagoane, fără nici o tragere de inimă. Aici fac ce vreau, și pe urmă sintem în același oraș, te pot vedea oricând.

Își ștergea lacrimile, zimbînd.

— Tu cinți, tu descinți ! Când ai plecat, vedeai Năsăudul în culori frumoase, îți făureai niște planuri cu care ai speriat lumea de pe-iaici.

În aceeași zi l-am întîlnit pe Andrei. Când m-a văzut, a făcut ochii mari :

— Am demisionat, i-am spus eu semeț.

— Da ? Să știi că ai curaj !

Andrei spuse vorbele astea rar și parcă voia să le dea un înțeles mai adînc decît puteau ele cuprinde.

— Și dacă ți-aș mărturisî că m-au dat ei afară, atunci ce-ai spune ?

— Atunci aș spune că ai noroc.

Da. Fugea norocul după mine ca bota după cîne...

Mergeam în sus spre strada Hașdeu, cu Andrei, ascuțindu-l ce frumos vorbea :

— Întîmplarea ta cu Năsăudul, auzi, Ion, te va convinge încă o dată că este destin, însă pentru a crede în el trebuie să ne izbim de ceea ce nu e destin...

Era un fel de a filozofia obscur, nu prea știam ce să înțeleg din vorbele lui, totuși îl ascultam, simțind că el voia să mă încurajeze. Credea că eram predestinat să fiu sculptor și că viața la Năsăud m-ar fi putut moleși, înde-partîndu-mă de ceea ce numea el destin.

— Era zăpadă mare, călcam apăsător, dar piciorul îmi lu-Totuși, dacă rămîneau la Năsăud, eram om în rînd. Înțelegi, Andrei, ce vreau să spun ? Tu știi cum trăiesc eu, cum am trăit și anul ăsta. Un timp e mai în rînd decît mine. În mersul vieții, el este o treaptă. Tîmplarul, ciubotarul, profesorul, brutarul se caută unii pe alții. Dacă tu l-ai putea auzi pe Moșu cînd spune : „Așază-te și tu, să fii om în rînd !" Asta înseamnă că viața omului trebuie să se supună unei legi simple : să ai o meserie recunoscută, să-ți ciștiți

pînea, să nu trăiești la întîmplare. Destin, ne- destin, să ai ce-ți trebuie, cîștigat de tine prin muncă. Așa înseamnă să fii în rînd cu oamenii. Cu gîndul ăsta am plecat la Năsăud. Îmi cădea de pe umeri grija zilei de mine. Acum iată-mă ca și mai înainte. Am lucrat toată vara ca orice lucrător, poate mai mult decît toți, am făcut două expoziții, una la Cluj, alta la București. N-am dormit nopțile, am avut griji de tot felul. Acum e miez de iarnă, și eu n-am nimic. Sînt pe dinafară, și tu spui că am avut noroc. Noroc e ăsta ?

— Este, cu o condiție : să fim de acord că destinul tău este să fii sculptor. E și acesta un mod de a fi în rînd. Poate nu chiar în înțelesul Bunicului tău, tristețe pe care ți-o știu, însă în înțelesul mai larg, și sculptura este o meserie, tu știi...

În fața Institutului de psihiatrie ne-am despărțit. El a apucat la dreapta, spre casă, eu mă duceam în sus, spre locuința Norei. Sta undeva la marginea orașului. Îți pier-deai răsufarea pînă ajungeai acolo.

Mergeam, și pașii îmi lunecau deasupra zăpezii. „Nu, nu trebuie să-mi lunece pașii, trebuie să-l așez bine, să se țină, să calc drept! (Andrei vorbește frumos, e inteligent, a citit multe cărți, își găsește cuvintele fără multă bătaie de cap.)” „Fiecare își simte destinul, nu e greu. Greu e să-l urmezi, să nu te abăți dacă simți că e bun, să te ții, uite-așa ! Pășești drept, apăsător, să nu-ți lunece pasul. Totul e să vrei, să vrei tare ! Nu e destul să crezi. Credința e numai începutul. Voință mare trebuie să ai ca să-ți urmezi destinul. E mult mai greu ca drumul ăsta prin zăpadă... întîlnirile cu Andrei îmi aduc gînduri ciudate, în care eu mă încurc uneori. E greu să gîndești. Să simți e mai ușor. Pentru asta îl iubesc, el mă ajută să gîndesc. Toți prietenii mei gîndesc bine. Simțirea e înșelătoare. Ce-ți place azi, mine nu-ți mai place. Așa sînt eu, uneori îmi sînt dragi toate lucrurile și toate ființele, ca Bunicii, alte dați mi-e silă și de mine, și de viață. Dacă aș gîndi bine, aș putea să-mi stăpînesc voința. Se zice mereu că viața și-o face omul, singur. «Ai puțin talent, dar poate ție ți-a fost dat să ajungi plugar în Lechința. Lechința a rămas în urmă, ai ajuns la oraș, cum-necum, se zice că ești sculptor. S-ar părea că ai schimbat drumul, și nu ți se potrivește întocmai... Trebuie să vrei, să-ți întărești voința, îmi șopti o voce gravă, ou răbdare, așa cum slefuiești piatra, lemnul. Nu te grăbi, nu lua un loc lla întîmplare. Îți plac orizonturile largi, mișcările libere, fă-ți loc, nu te lăsa»....

Parcă Bacu vorbea. Vorbea ca întotdeauna, de undeva dintr-un adinc, dintr-un străfund îndepărtat al sufletului

AM ÎNCEPUT SĂ LUCREZ

De fiecare dată ajungeam la înțelesul că nu-mi rămânea decît sculptura. Din păcate, sculptura nu era o carieră, începeam să înțeleg vorbele maestrului meu. Dacă erai actor, dansator sau muzician, era ceva mai ușor, dar nu mult. Găseai un loc la un teatru și, de bine, de rău, primeai un tain lunar. Pentru pictori și sculptori greutatea venea de acolo că trebuia să stai mereu cu mina întinsă în fața cumpărătorilor, care-ți cîntăreau talentul în monedă cîît mai măruntă.

Statul avea un Minister al Educației, pe lîngă care, o direcțiune a artelor plastice avea sarcina să organizeze o expoziție anuală, unde, dacă trimiteai lucrări, puteai căpăta, după multe încercări, un certificat de *expozant la salonul oficial*, cu care puteai răbda de foame mai departe.

Drumuri lăturalnice ar fi fost ele, dar nu eram făcut pentru ele. Bătrînele partide politice așteptau tinerii cu ușile deschise și, dacă știai să-ți apleci frumos spinarea, ușor puteai ajunge la titlul de *băiat bun*, și din clipa aceea îți cădeau și ție cîteva firimituri din coliva națională a conducătorilor. Nu mă ademeneau. Ceea ce s-a și văzut. Orașul avea antene nebaneuite, cu care te pipăia chiar noaptea prin somn, nu te puteai ascunde, iar eu vorbeam în gura mare, ca un țaran la tîrg.

Scrisesem negru pe alb, în *Herald*, că urăsc cameleonii, am sculptat *Vișelul de aur*; și toate astea în plină lumină a zilei, sub ochii unor oameni pe care numai războiul, cu ciudașeniile lui, îi ridicase în fruntea societății. Acel război, numit *de întregire națională*, de pe urma căruia eu și alții rămăsesem copii nimănui, să batem drumurile țării și să nu fim acasă nicăieri.

Erau case unde se spunea despre mine că eram un țaran necioplit. Că eram țaran, asta fără doar și poate. Nici prea cioplit nu eram. Eu ciopleam lemnul și piatra, n-aveam vreme să mă cioplesc pe mine. Eram și eu cum putea fi un copil de țaran care se ținea la oraș din truda lui. Totuși, astfel de vorbe mă dureau, simțînd în ele toată îngustimea morală a societății, de care voiam să mă apropii, dîndu-i lucrări frumoase. Că nu izbuteam să răspund gustului acestei societăți, asta se vedea ușor. Cît greșeam eu și cît nu, era greu de

știut atunci, destul că, pină una-alta, trebuia să plătesc cu lipsuri și foame.

Jurcan primise o catedră de profesor de desen la gimnaziul din Șimleul Silvaniei, scăpînd astfel și el de casa nebulilor. Plecase cu gîndul că poate acolo va putea lucra mai liniștit. Cine putea ști ce liniște era acolo ? Nu-mi scrisese și nu-i scriam nici eu. Poate ne îndoiam unul de altul. Îmi era totuși dor de el. Prietenia lui n-o puteam înlocui cu alta.

M-am dus într-o zi la Atelierele Căilor Ferate și am stat pe acolo vreun ceas, trecînd dintr-un atelier în altul. Am înfîlînit cîțiva dintre prietenii de demult : păreau îm- bătrîniți înainte de vreme.

— Nu-i bine, zicea Cliga. Amețim cu mîna pe strung. Feștania ei de meserie ! Dacă n-o faci cu inimă hună, e prea grea.

Așa era, sufletul omului își cere drepturile după un cod al dreptății absolute. Zadarnic îmi spuneam eu că trebuie să fiu mulțumit, sufletul meu lăcrima.

Uneori plecam din atelier și mă depărtam de oraș. Mă lăsam cuprins de reverie gîndindu-mă că într-o zi, pe care o vedeam foarte aproape, voi avea un atelier frumos, cu un geam sus, cu o curte în care blocuri de piatră colțuroasă să aștepte pline de taină, iar allături o cameră fără praf, cu o bibliotecă în care să am albume de artă și un aparat de radio, să pot asculta cîntece din toată lumea.

Uitam cu totul camera pe care-o locuiam, dar, cînd mă întorceam acasă, mă izbea mirosul de igrasie și stringeam buzele. Fiecare gură de aer mi se părea otrăvită.

Înainte mea a stat acolo o moașă. Pe ușă era o barză pictată naiv, cu un copil în cioc. Am luat-o și am acoperit cu ea un geam spart. Era un fel de tablou care, în lipsa de decor a camerei mele, avea o viață ciudată. Cînd eram mai vesel, închipuirea mea se rotea în jurul copilului.

Într-o zi a venit moașă și l-a luat. Ca să nu intre frigul, am pus un carton în geam, și camera mi is-a părut mai pustie ca înainte.

La Cluj era iarnă afurisită. Înghețau geamurile. Uneori, noaptea, ieșeam gol în curte și mă frecam pe trup cu zăpadă, pină mă încălzeam. Cînd lucram, țineam lampa în mîna stîngă și lucram cu dreapta. Cîteodată, vreun prieten îmi aducea o sticlă de vin. Atunci camera mi se părea atît de caldă, încît puteam lucra chiar în cămașă, simțindu-mă bine de tot. Mai rău era cu mîncarea. Noroc că prietenul Paul l-a convins pe fratele lui isă-mi pozeze. În schimb, luam masa la ei.

A trecut așa vreo lună, și mi-am dat silința să-i fac un portret asemănător, să-i placă, însă nu i-a plăcut. Chipurile, el se credea mai frumos, calitate ce nu prea se vedea în sculptură. Deci n-a vrut să-mi dea bani pentru a o turna, și atunci am stricat-o, cu părere de rău, că în felul acesta se putea zice că le-am prădat mîncarea. Paul mă îndemna să nu-mi bat capul, că pînă la urmă eu îmi făcusem datoria.

Dormeam îmbrăcat, acoperit cu paltonul și tușeam toată noaptea. Într-o dimineată a venit Nora la mine pe neașteptate și, cînd m-a văzut așa, a început să plîngă, să mă dojenască :

— Tu îți prăpădești viața, îți îmbolnăvești plămîinii, vrei să mori aicea, să degeri de frig ? O să-ți coacă urechile și o să trebuie să te duci la spital, să nu mai poți lucra niciodată ! Tu nu ascuți de nimeni, faci numai de capul tău, ești mîndru și încăpățînat!

Se așezase pe marginea scîndurii pe care dormeam și mă plîngea de parcă aș fi murit. Lucrul gîngăș era că ea vedea o singură ieșire din impas, și anume să mă mut la ea. Asta-mi venea cam peste mină, dar în cele din urmă am primit. Mai greu a fost mai apoi, decît înainte. Însemna că mă ținea o femeie ! Îmi intrase gîndul ăsta în cap și trăiam cu el. Era ca un cui care-mi sfredelea creierul.

Ea sta undeva pe deal, deasupra Grădinii botanice, și urcam vreme de-un ceas pînă acolo. Îmi degeraseră degetele la picioare, iar ea mă ungea cu alifie, înfășurîndu-mi-le cu vată, gîngășindu-mă ca pe un copil. Era bună, dar eu mă simțeam rău de tot. Nu demult mă gîndisem să mă despart de ea, iar acum stam împreună într-o casă, pentru care ea plătea chirie din meditații. Cum m-aș fi putut simți bine ? Preda limba franceză la copiii unui avocat, care avea și un cîne lup. Cînele a sărit într-o zi și i-a rupt paltonul. Nora îl ținea în mină, îl întorcea pe o parte și pe cealaltă, vorbind printre lacrimi :

— Acum nu mai am palton, și ce frumos era ! Cîne-mi cumpără altul ? Că tata-i rău și nu-mi trimite alți bani. Bată-i Dumnezeu de domni și pe cîinii lor !

Îmi era milă de ea și am început s-o iubesc iar, dar cu altă iubire. Mă vedeam de acum trăind cu ea toată viața, să fim soț și soție. Poate și ea se gîndea. Din păcate, după două săptămîni am început să mă simt atît de rău, încît nu mă prindea somnul. Într-o dimineată i-am spus că n-am să mai dorm acolo.

— Cum vrei tu. Ești îndărătnic. Eu am vrut să te simți bine. Ce nu-ți place ?

Ce să-i fi spus ? Nici eu nu știam bine. Să zic că-mi era rușine, era și asta. Ea zicea că sint mîndru. E drept că nu-mi plăcea cu ce ochi se uita gazda la mine. Apoi chiar prietenii, cînd le-am spus, aveau un zîmbet ciudat, în care, dacă se putea ghici îngăduința lor, se vedea și mila. Știam că nu mă disprețuiau, dar asta nu era de ajuns ca să pot dormi liniștit.

— De ce nu stai barem pînă trece frigul ? Să știi, dacă te muți, eu nu mai viu la tine, mi-a spus Nora.

— Nu-i nimic, am să vin eu ! O să ne simțim mai bine.

— Minți ! Zici numai așa, dar nu mă iubești. Dacă m-ai iubi, nu ți-ar păsa de lumea cealaltă.

Mi-am luat lucrurile și am plecat. Mă simțeam mai bine la atelier și am început să lucrez cu rivnă sălbatică, lăsînd să treacă zilele una după alta fără să mă duc la Nora. Într-un tîrziu a venit ea, ca din întîmplare, și se făcea că despărțirea asta nici n-a luat-o în seamă. Cînd a văzut însă că eu eram cu totul schimbat și că mă simțeam bine, a izbucnit în plîns, și iar m-a îndușosat. Astfel, iubirea noastră nu putea avea un sfîrșit, deși de la o vreme îl dorea și ea, și eu. Ne iubeam împotriva voinței noastre. Gîndul îmi spunea nu, sufletul îmi spunea da, și uite-asa trăiam între două lumi. Una din trăiri, calde și bune, în care duioșia și tandrețea mă făceau să uit grijile și neplăcerile vieții, alta, rece și aspră, cu bucurii neînțelese de nimeni !

CUVINTE NEGRE...

„Trebuie să mă încordez, îmi spuneam mereu. Nu e bine să te lași la voia întîmplării. Dacă visezi prea mult, te duci la fund. Ajungi să dormi pe sub poduri, și te gîn- dești la moarte. Am făcut un pas în viață, trebuie să-l fac și pe-al doilea. Iubirea ? Trebuie să mă gîndesc la vorbele lui Valeriu. El zicea că femeile sînt niște sălbăticiuni. Nu știu ce sînt, încă nu știu, dar vîd că ele mă fac să-mi pierd capul.”

Venea Leon pe la mine și mă spovedeam lui, dar el rîdea de mine, spunînd că sînt un papă-lapte.

— Știi, Ivan, dragostea, dacă se învechește, nu te mai vindecă de ea. Femeile toate sînt la fel, schimbă-le.

— Spui prostii. Cum sînt toate la fel ? Nu-ți dai seama ce îngrozitor lucru spui.

— Ai să vezi. Ajungi tu la vorbele mele. Ești sentimental, nu vrei să accepți lucrurile cum sînt. Ai să ajungi la balamuț, Ivan !

Eu judecam altfel. Ziceam că femeile sînt slabe, că sînt copleșite de simțuri. Trebuiau apărate, dar cum ? Turcii au făcut harem cu paznici, tiranii din evul mediu au inventat centurile de castitate, și nu le-a folosit lă nimic. Așadar, îmi rămînea o singură cale deschisă : resemnarea. Să iubești resemnat, cum vine asta ? Nu era în firea mea. Trebuia să mă zbat, să mă las sfîșiat de porniri contrarii, să mă îndoiesc și să sper.

Alături de mine, în camera în care locuisem în studenție, cu Stoian și cu Lanu, locuia acum o studentă. Cînd pleca la cursuri, trecea pe lîngă fereastra mea, și eu o salutam. Ea îmi răspundea cu un zîmbet rece, mereu același. Părea cufundată într-un gînd al ei, ascuns, care-o înfrumuseța. Uneori, obrazul său avea o paloare transparentă, iar împrejurul ochilor cearcăne vineții, adînci.

Am aflat de la portăreasă, care venea din cînd în cînd să-mi curețe atelierul, că era îndrăgostită de un profesor, care o înșela.

— Așa sînt bărbații, niște porci! a adăugat ea, în timp ce aduna așchiile cu fărașul.

Felul ei de a rosti cuvîntul „porci” m-a înfiorat. Mi s-a părut că o supapă nevăzută s-a deschis atunci, și disprețul tuturor femeilor din lume a țîșnit brusc, ca un izvor turbure.

Cînd Leon sau Miron rosteau cuvîntul „curvă”, tonul era cam același. Două cuvinte ca toate celelalte, dar îngrozitoare la auz dacă sînt rostite într-un anumit fel. Două cuvinte ca două cărți negre, în care vremea a scris toate nemulțumirile, toate urile, toate trădările îndrăgostiților. Nici nu-ți venea să crezi că din iubire puteau naște astfel de cuvinte.

Într-o zi, studenta s-a oprit la fereastra mea și m-a întrebat din senin :

— Ești supărat pe mine ? De la o vreme te faci că nu mă vezi.

Era nespus de palidă, dar nu era frumoasă. Era tulburătoare prin liniștea palorii sale.

— Nu sînt supărat, dar nu-mi place cum zîmbești. Știu că ești geloasă, și eu sînt gelos, dar trebuie oare să zîm-bim fals ?

— Mă faci să rîd. Să știi că de mult doresc să stăm de vorbă împreună. Rozalia mi-a spus că ești un om bun. Cred că un artist nici nu poate fi altfel. Probabil că îți vorbește și dimitale despre mine.

S-a oprit puțin, s-a uitat la ceas, apoi a spus că mai poate întârzia și, dacă nu m-aș supăra, ar intra puțin la mine.

— Stau cu paltonul, e destul de frig aici. Cum poți trăi fără foc ?

— Am un foc mare în suflet.

I-am făcut loc să șadă, dar ea a rămas în picioare.

— Zici că ești gelos ? Bărbații nu recunosc niciodată. Oare de ce ?

— Din mindrie, am răspuns. Gelozia e boala celor umiliți în dragoste.

— Ai dreptate. Am și eu o poveste, cred că o știi. Mi se pare că o știe toată lumea. Ce sînt eu de vină că iubesc un om care nu mă iubește ? Spune-mi, ce să fac ? Cred că iam să înnebunesc. Cînd mă uit în oglindă, nu mă mai recunosc. Știi ce frumoasă am fost, îți amintești, nu ?

— Nu știu cine mi l-a scos în drum pe omul ăsta. Mi-am pierdut mințile, nu mai știu ce fac. Dă-mi un sfat.

— Stăpînește-te.

— Vezi, dac-ai fi gelos, n-ai vorbi așa. Ai înțelege că tocmai asta nu poți cînd ești gelos. Îți pierzi voința. De altfel, voi, bărbații, sînteți și în gelozie ca și în iubire. Vreau să spun că vă opriți la mijloc. Nu, altceva vreau să spun : că nu știți ce e iubirea !

— Ce să fie ? O fugă de singurătate.

— Da, ai spus foarte bine. Vă trebuie o maimuță pe care s-o chinuți. E îngrozitor ce ușuratici sînteți ! Dac-aș avea putere, v-aș pune în lanț pe toți și v-aș biciui pînă la sînge.

— Ești aprigă. Așa vorbești și cu iubitul dumitale ?

— Dar cum ? În cîte feluri poate vorbi o femeie ? Eu nu sînt actriță și nu mă joc de-a iubirea.

— Poate că el vrea să se joace...

— Tocmai. El se joacă, și eu înnebunesc.

— Nu cunosc decît puțin povestea dumitale. Nu știu ce să-ți spun.

— Am crezut că mă iubește, dar e un porc ! Și-a bătut joc de mine. Acum îmi întoarce spatele.

— Și ce-ai de gînd să faci ?

— Asta mă întreb și eu. Îmi vine să mă omor.

— E ușor de zis. Și eu am vrut, mai demult, însă cînd ești gata să mori, totul îți devine indiferent, chiar moartea, și-atunci trăiești.

— Nu pot fi indiferentă.

— Înseamnă că nu ești hotărîtă să mori.

— Sofisme ! Nu știi nimic ! Cînd aștepti dragostea ami de zile și te păstrezi pentru unul, nu te

poți învăța cu gîndul să fii a altuia. Pentru că nu mai poți, înțelege-mă ! Iubirea, fără credință absolută, e o mîndrie !

— Eu iubesc o fată care nu este la întâia dragoste și se pare că nici la a treia nu s-a oprit.

— Pentru asta ești gelos. Nici nu se poate altfel, ea nu-ți mai poate da încrederea, fiindcă nu o mai are. A dat-o întîiei iubiri. Acum poate iubi pe oricine. Eu nu mă pot obișnui cu gîndul ăsta.

Fermitatea ei mă îngheța. Rostea cuvintele cu o ușoară mișcare a buzelor, și uneori pleoapele se apropiau ca și cînd ar fi privit un punct fix. Neclintita ei voință de a nu renunța la înția ei dragoste o înfrumuseța.

— Ești foarte tare. Mă întreb dacă ai plîns vreodată...

— Plîng destul, dar nu în fața lui. Poate mai vorbim, acum trebuie să plec. Ce lucrezi aici ?

— Încerc să fac ceva.

— Încerci ? Nu trebuie să fii foarte hotărît, cînd începi o operă de artă ?

— Uneori e de ajuns să ai un sentiment. Dacă e puternic, atrage și voința în joc. E ca în iubire. Nu vrei să iubești de la început. Te legi pe nesimțite...

— Ai dreptate, nu-ți dai seama că ți se întinde o cursă, din care voința nu te mai poate scăpa.

Cuvintele din urmă aveau un accent de tristețe rece.

— Ești prea inteligentă. Mă mir că te-ai lăsat atrasă în iubire de un om despre care zici că e un porc.

— El e mult mai inteligent ca mine. A știut să-mi adoarmă conștiința : Cred că-l cunoști. În orice caz, ne-ai văzut împreună. Nu e un bărbat frumos, dar știe să fie teribil de simpatic. Și nici nu e vorba de simpatie. Altfel : știe să pară sincer și simplu. Răspunde încredere în jurul lui. Nu mai stau. Mi-a făcut bine spovedania asta.

Să fi tot avut douăzeci și șase de ani, adică tot atît ca și mine, însă tonul și stăpînirea de sine erau ale unei femei coapte. În două cuvinte, ea îmi explicase de ce eram eu gelos : pentru că Nora nu mai avea puterea de a-mi întreține credința, fiindcă a mai iubit o dată. Pînă una-alta, putea fi și asta o explicație.

Aveam să mă mai gîndesc de multe ori la tot ce-mi spusese vecina mea îndrăgostită. Mărturisirea ei venea tocmai la timp, să nu cred că numai eu eram nefericit în dragoste.

„L'APRÈS MIDI D'UN FAUNE”

înainte de a fi vorbit cu ea, mă întorsesem' tocmai de la un matineu muzical. A venit Sandi la mine și m-a luat mai mult pe sus.

— Vino, zicea el, că se cîntă *L'après midi d'un faune* al lui Debussy, despre care ți-am vorbit. O să-ți placă foarte mult.

Sandi ghicise : nu numai că mi-a plăcut, m-a copleșit și, întors acasă, mi se părea că tot universul cîntă, că muzica este esența ultimă a lumii.

Țîmplarul îmi dăduse o scorbură de nuc, pe care el n-o mai putea folosi. O scorbură urîță cu un nod buburos, negru ca un ogor nelucrat. În partea de sus, lemnul avea o parte mai alburie, o ciocnire de culori cu un ecou cald, ca în muzica pe care o ascultasem. Încleștarea instinctului, dureroasă, din care faunul lui Debussy se zbate, să se smulgă, mă gîndeam că s-ar fi putut prinde în scorbura neagră.

Am tras cîteva linii cu
un creion, numai că în
scorbura mea de nuc
nu încăpea faunul cu
întreaga lui anatomie,
în partea de jos
întrevedeam rînjetul,
crisparea tragică, deci
se putea schița o
mască. Atît însă nu era
destul. Partea albă a
lemnului mi-a sugerat

niște mâni. Mi s-a părut
că sentimentul
copleșitor cu care mă
întorsesem de la
concert cade pe lemn.
începusem să fredonez
fragmente din melo-
diile auzite, lovind
apăsător cu ciocanul. Se
părea că e vară, că se
face cald, și am
deschis fereastra.
Lumina cădea acum pe
dungile lemnului
negru, poleindu-l cu
argint

.Venise deci momentul să mă folosesc de munca din
vara trecută. *Ritmurile* abstracte trebuiau țesute acum
în forme sensibile. Era un moment nou în meseria mea
și destul de greu. Greutatea venea de acolo că de astă
dată porneam la lucru de la un conținut bine definit.
Pentru că forma să exprime cât mai plastic ideea mea,
trebuia să pot face legătura între materia lemnoasă și

figura faunului. Acest fel de a gândi problema sculpturii nu era încă destul de clar în mintea mea, dar cu timpul aveam să înțeleg că materia în care lucrează sculptorul are o semnificație asemănătoare cu aceea a limbii unui popor, pentru

un poet. Fără această înțelegere, formele nu au putere de expresie, nu emoționează.

Multă vreme s-a crezut că sculptura nu era genul potrivit pentru exprimarea stărilor sufletești, dar Rodin, prin opera lui adinc umană, atât de zbuciumată, a înlăturat pentru totdeauna această prejudecată estetică. Sculptorii români, Paciurea și Brâncuși, au făcut și ei unele lucrări pătrunse de spiritul înnoitor al înaintașului lor din Franța. Legătura între ei era aceea că materia era înțeleasă ca o matcă stilistică hotărâtoare. Drumul meu spre această înțelegere avea să mi se deschidă, totuși, nu privind opera lor, care mă fascina fără să-i fi putut găsi cheia interioară, taina, ci în fața naturii, în grădina cu meri din Geoagiu, privind arborii atât de expresivi.

În timp ce lucram, gîndul meu da tîrcoale acestor probleme, cînd a trecut studenta. Mi-a întrerupt meditația, rostind și ea cîteva cuvinte îngrozitoare. Cuvinte negre. Se vede că îndrăgostiții nu se puteau lipsi de ele, le foloseau ca pe niște arme, unii împotriva altora, ceea ce însemna că între bărbat și femeie se dă o luptă neiertătoare. Dar pentru ce ? Nu puteam răspunde și mi-am întors gîndul la sculptură.

Cioplind, mi se ridicau în conștiință stările sufletești trăite în grădina Cu meri a Geoagiului, dar lemnul era dur în jurul nodului, fibrele se țeseau în adîncime, păreau de fier, și-am rupt o daltă. Îmi venea *a mă dau bătut. Încinsesem fereastra, dar așa îmi era prea cald. Am redeschis-o.

Lumina cădea acum mai viu pe lemn, iar cele cîteva forme dezgolite păreau sălbatice. Mi s-a părut că plînge lemnul. Era bine început, dar îmi era foame. Aș fi min- cat ceva, aș fi beut o sticlă de vin și n-aveam nici țigări. M-am dus alături, la portăreasă, și am rugat-o să-mi dea ceva de mâncare.

Avea niște friptură rece și mi-a făcut și un ceai.

I-am mulțumit, spunîndu-i:

— Am să-ți fac o casă cu verandă și-ți voi cumpăra o vacă cu lapte, Rozalia, cînd voi fi bogat, te rog să-mi cumperi și niște țigări.

— Așa zicea și domnul Stoian. Acum nici nu mai dă pe-aici. Vă știu eu pe voi...

21 — Drum spre oameni vol. II — c. 224

Mi-a adus și țigări. Acuma nu-mi mai lipsea nimic, dar se însera. Am aprins lampa și am atârnat-o în dreptul ferestrei. Formele prindeau relief mai puternic. Crăpătura din nod rînea satanic, parcă gîlgiau în ea cuvintele urii din dragoste.

Mi-am ascuțit dălțile, lucrînd cu mare așezare lăuntrică, neluînd seama că orele treceau. Se-auzeau din cînd în cînd pașii Rozaliei, care se ducea să deschidă poarta, apoi s-a făcut o liniște în care loviturile de ciocan păreau stranii.

Lumina lămpii pîlpii ușor, mișcînd umbrele ciopliturilor mărunte. În dreapta sus, scorbura mai avea coaja pe ea. Am dat-o ușor la o parte, cu grijă, ca pe un bandaj lipit de rană. O ușoară undulare pe trupul lemnului, sus, amintea suferința lui trecută, și am lăsat-o cum am găsit-o. Am ridicat lemnul în lumină, privindu-l, ca pe un mort înviat. Era viu, dar ciopliturile îi dădeau un aer decorativ, de lucru făcut. Trebuiau înlăturate urmele dălților, mă simțeam însă obosit.

„Ehe ! Ți-e somn, omulețule, ți-e somn, rînea faunul din lemn, te dai bătut, omulețule !”

Mîmile creșteau ca niște spice de grîu în lumină. Albul lemnului întregea sensul liric al acestei creșteri.

Fumam, înghițînd fumul ca un soldat care-a cîștigat o bătălie, dar liniștit nu eram. Lipsea ceva ca lucrul să fie întreg și nu știam ce. Am luat lampa în mînă și o purtam în jurul lemnului. Îmi tremura mîna. Lumina lămpii părea un amurg, sub al cărui foc faunul înălța spre cer țipele și rugi aprinse.

Mă întrebam cum putea fi intitulată această lucrare, dar nu găseam cuvîntul de care s-o pot lega. Era o fră-mîntare acolo, dar era și-o liniște. Mi s-a părut chiar că era prea multă liniște. Ceva nu era bine aici. Risul faunului pierduse din demonismul pe care-l avea în crăpătura încă necioplită.

L-am culcat iar pe teighea, l-am prins puternic în scoabe și am început să lucrez mai departe.

Eram obosit, nu mai gîndeam. Mi se mișcau mîmile de la sine, ca și cînd lemnul se cioplea singur, dintr-o voință a lui, pe care muzica o pusese în mișcare. Îmi vijiau urechile, iar picioarele îmi erau țepene de frig. Numai mîmile îmi erau calde. Atunci am auzit niște bătăi în poartă, bătăi neobișnuite, cu piciorul, cu pumnii. Mă gîndeam că Roza- lia o fi adormit și nu mai auzea soneria. Am lăsat lemnul și am plecat să deschid. Pînă la poartă era un coridor lung, pe care l-am străbătut repede, apoi am deschis liniștit. Era

studenta, vecina mea, în brațele unui tânăr. A deschis ochii, m-a privit o clipă și i-a închis iar. Luase otravă. Era un medic cu ea și tânărul profesor de care era îndrăgostită. Au dus-o în casă, iar eu am intrat în atelier.

Mă gîndeam la ea și ciopleam înainte. Îmi sârise somnul și nici frig nu-mi mai era. Parcă-mi era frică, și nu știam de ce. Mă gîndeam că voința care te împinge spre moarte nu e bună. „Oare cînd ești mai curajos ? Cînd vrei să mori, sau cînd vrei să trăiești ?”

Faunul parcă-mi asculta gîndurile. Mi s-a părut că-l aud hohotînd, în timp ce minile lui albe, ca niște spice în lumină, invocau milă pentru studenta îndrăgostită.

INTERPRETARE

Sandi iubea cu tot sufletul, cu exaltarea și cu naivitatea lui o femeie măritată, o brună cu ochi calzi, cu mî-nuțe moi, albe, cu gura ca o floare de foc. Era soția unuia dintre magnații de la club, mamă a doi copii sau trei, nu mai știu. Într-o zi au venit împreună la atelier și Sandi m-a rugat să-i iac un portret. Doamna avea o blană de astrahan, pe care și-a dezbrăcat-o încet, de parcă era vie. Prin rochia subțire i se simțea trupul ademenitor. Erau în ea o liniște și o bunăstare care mă întăritau. Sandi îmi spusese că-l chinuie, că nu-i înțelegea dragostea, că-i era mai de preț liniștea conjugală decît fericirea lui.

Am început să lucrez și, cum se întîmplă de obicei, ochii sculptorului se înfîlțese cu ai modelului. Privirea ei părea liniștită, dar întrebătoare. Mă învăluia cercetător, ca și cînd ea era sculptorul. Poate voia să știe ce credeam despre frumusețea ei...

— Ești foarte frumoasă, doamnă, mi-e milă de Sandi. Iubita mea nu e frumoasă de loc, și totuși sufăr pentru ea prea mult.

Și-a ridicat sprîncenele <și, surîzînd cu mirare, mi-a spus :

— Voi, artiștii, cereți prea mult unei femei.

M-am oprit o clipă din lucru și am privit-o în ochi de aproape, voiam să văd cîta tristețe adevărată ascundeau vorbele ei. Ea a simțit scrutarea mea și, lăsîndu-și genele în jos, a mai adăugat:

— Facem și noi ce putem.

— Știi, șe amestecă Sandi, el caută o iubire absolută-

— E firesc, a răspuns ea, toți bărbații caută.
„Toți bărbații...” Ea știa bine acest lucru, totuși voia să rămână pentru Sandi o simplă ademenire. În clipa aceea mi s-a părut urită, mult mai urită decât Nora.

Sandi mă rugase s-o fac așa cum era, cum o vedea el, cu obraji rotunzi, cu gura voluptuoasă, cu toată viața aceea din care porneau poftele simple ale femeii. Asta însemna că trebuie să lucrez multe ședințe, dar voiam să-l mulțumesc. Cit dinspre partea mea, îmi ziceam că nu strică să fac un studiu de natură, văzută cu ochi simpli, așa cum o vedea toată lumea.

A venit doamna la atelier de mai multe ori, totdeauna însoțită de Sandi, oare ardea ca un chibrit în jurul ei. Ea era liniștită, grăsuță și parfumată. Lucram fără tragere de inimă, din meserie.

— Seamănă, zicea Sandi, dar n-are viață. Aș vrea s-o sculpez eu.

— Cînt-o într-o sonată, i-am spus.

— Toate cîntecele mele sînt pentru ea, a răspuns el, dar imaginea, înțelegi tu ? Vreau să am imaginea ei !

Pentru Sandi trebuia să fac totul. Doream să-l mulțumesc.

Am continuat să lucrez, însă, cu fiecare întîlnire, doamna îmi părea tot mai urită. Venea în fiecare zi îmbrăcată în altă rochie și se mișca prin atelier, răspinzind în aer par-fumuri care mă îmbătau. Sandi se topea privind-o, îmi era foarte milă de el. Nu mai puteam lucra. Nu puteam, fiindcă arta nu se face din milă. Se face din sentimente puternice de admirație sau de repulsie. Dacă totuși lucrezi fără sentiment, din meserie, cum ziceam eu, atunci se nasc acele lucrări reci, intitulate *studiu*. Sandi voia o operă de artă, în care să se ghidească admirația lui pentru iubită. Eu însă n-o admiram. Mai mult, ajunsesem să-mi fie silă de ea. Că era frumoasă ? Era, dar felul ei de a fi îmi repugna. Ce trebuia să fac ?

Îmi spusese de multe ori că sculptorul nu trebuie să se mulțumească a reproduce mecanic imagini din natură, că aveau dreptul să leg de aceste imagini gândurile și sentimentele mele, iar acum ezitam să mă exprim cu sinceritate, dorind să fac un portret pe gustul lui Sandi. Îndrăgostit fiind, el era rob de frumusețea ei fizică, eu căutam însă frumusețea morală, portretul intim, la care nu ajungi decît interpretînd formele, dîndu-le sensuri expresive în direcția unui conținut intuit.

Minam adus aminte că, lucrînd în atelierul din subsolul clinicii portretul unui medic neamț, mă lăsasem influențat de el și făcusem un portret

asemănător, ca un mulaj, apoi mi-a părut rău. Nici nu-l pusesem în expoziție. Acum eram pe cale 'să mai fac unul, să mai am o lucrare pe care să-mi fie rușine s-o expun... „La dracu ! Nu vreau să mint!” (îl uitasem pe Sandi.)

În clipa aceea mi s-a părut că înviez. Am început să modelez cu violență, să dau formelor expresie conformă cu sentimentele și gândurile mele.

Sandi citea liniștit, doamna fuma țigară după țigară. Nu știu cât a trecut, vreun ceas, nu mai mult, și m-am oprit. Am privit lucrarea. Era hidoasă.

Am luat caietul de note, în care de mult nu mai scriesem nimic. Caiete în care pașii mei sînt însemnați ca în- tr-un răboj zgîrțiat cu unghia. Am scris astfel : *Frumosul și urîtul îl recunoaștem prin ura și prin iubirea noastră.*

Am scris aceste rînduri cu un sentiment de ușurare, ca și cînd pentru ele, și nu pentru portret în sine, mă trudisem atîtea ședințe.

Nu știam să-mi organizez bine concluziile, de aceea toate însemnările mele despre artă, din vremea aceea, rar treceau de cîteva rînduri.

Mi-am aprins o țigară și am

spus : — E gata portretul.

Amîndoi s-au apropiat cumva mirați, s-au uitat o clipă, apoi Sandi s-a întors spre mine : obrazul lui devenise o mască palidă, rece...

— E o bătrînă vrăjitoare. Nu înțeleg.

Am răspuns :

— Nu este bătrînă, e numai vrăjitoare.

— Ai vrut să mă jignești ? a întrebat doamna, cu un ton ușor afectat.

— Nu. V-am privit o clipă cu ochii mei. Îl rog pe Sandi să mă ierte. Acum voi încerca să prind imaginea pe care mi-o cere el.

Am pus degetul și am lăsat mult peste ochi pleoapele, arcuind puțin sprincenele, ștergînd dunga dintre ele, apoi am șters dungile din colțul buzelor, îngroșînd mult buza de sus. Am înclinat capul puțin spre stînga, iar gîtul l-am împins înapoi.

— Acum e duioasă și tandră.

— Extraordinar ! a exclamat Sandi, mirat.

— Îmi pare bine că mă apropii de imaginea întrevăzută de tine, dar e numai o teză.

— Nu înțeleg ce vrei să spui.

— Eu înțeleg, vorbi doamna. Vrea să spună că în realitate eu semăn cu o vrăjitoare.

— Nu în realitate, în relațiile cu Sandi.

— Vezi, Sandi, eu ți-am spus... (Nu știu ce-i spusese.) Să plecăm, e rău cu mine prietenul tău. Și-a pus paltonul și a plecat, dându-mi mîna mai mult de formă. Sandi m-a privit, clipind repede din gene, vădit intrigat, și a ieșit în urma ei, fără să-mi dea mîna
S-ar fi putut crede că pleca supărat. Avea de ce, nu m-am mirat că multă vreme n-a mai venit la mine. A venit o lună mai tîrziu și m-a rugat să-i arăt portretul, dar eu îl aruncasem în ladă.
— Ai fost foarte rău, mi-a spus el, dar mult bine mi-ai făcut. Era o mică burgheză. Am scăpat de ea.
— Cum mică, era mare burgheză !
— Vreau să spun că avea un suflet mic...
Cuvintele... Fără ele nu se poate.

Oare eu cu ce cuvînt
aveam să mă despart
de Nora

Într-adevăr, aruncasem portretul în ladă, furios ca și când el ar fi fost de vină. Vina însă era a mea, îmi făgăduisem, nu demult, să fac o sculptură simplă, pe care s-o înțeleagă toată lumea, și nu mă puteam ține de cuvânt. Asta însemna că voința nu mă asculta, și lunecam spre forme exagerat romantice, cum se poate vedea și din cugetarea ! însemnată în caiet.

Mă plimbam prin atelier, căutând un punct de sprijin, Voiam să nu mă las pradă îndoielilor. „O sculptură simplă... Hm ! Cum putea fi aceea ? Simplă ca bună ziua ! Ușor de zis...”

Îmi venea să plec, m-aș fi dus undeva, să scap de întrebări. „Trebuie să încep o temă cu un conținut puternic, să nu mă las furat de jocul formelor și al materiei, îmi spuneam. *Emnescu, Moise...*” Parcă mă temeam să-i încep din nou. Mi-am adus aminte că Moșu mă întrebaseră de ce nu l-am făcut pe Mihai Viteazul. Parcă nu mă atrăgea. Și deodată mi-a venit Horia în gând. Citisem despre răscoala țărănească o cărtuție. Mă întrebam ce conținut se lega de figura lui Horia. „Revolta, mi-am spus. Trebuie să ardă o flacără în chipul lui...”

Am luat lut și am început să lucrez. Aveam o fotografie cam ștearsă, dar se vedeau trăsăturile. Obraz lunguieț, frunte înaltă, ochi care privesc în sine așezați la mijlocul craniului, nas și bărbie ascuțite, buze strînse, volutar, ca amărăciune, părul înodat... Ce putea fi mai simplu ?

Lucram cu vădită înclinare de a nu lăsa nimic necontrolat. Căutam proporțiile cu răbdare, dar asta mergea încet. „Nu-i nimic, îmi spuneam, nu trebuie să-l fac repede. Trebuie să lucrez stăpinit, cum a fost el, cu buzele strînse.”

Îmi treceau prin minte viața lui, drumurile făcute pe jos pînă la Viena, cu jalbele iobagilor.
Drumuri zadarnice... Îmi treceau prin minte versuri populare, auzite în sat :
Cît o fost Horia-împărat, Domnii nu s-or descultat,
Nici în pat nu s-or culcat. Ca lupii fugeau lătrînd,
Asudînd și spumegînd. Horia sta și porunceă
Și cinia cu fluiera...
De-ar fi împărățit un an, N-ar mai fi murit șuhan.
Hore, Hore, cum te-ai dus, Grofi
Iar în lanț ne-au pus...

„Poporul îl vedea împărat. Avusesse o măreție. Și cînta i cu fluiera... De aceea l-au numit Horia. Pe el îl chema Ursu Ni cola...”

Mă gîndeam la el și lucram. Aș fi voit să am și o fotografie din profil. De unde s-o fi luat ? Trebuia să ghicesc

profilul cu mijloacele logicii plastice, să-l deduc din trăsăturile care se vedeau, dar era greu. Trebuia să caut la bibliotecă, și am acoperit lucrarea. Era și târziu.

Am găsit a doua zi la Biblioteca Universității o reproducere după un profil sculptat și am continuat să lucrez. Am lucrat zece zile, fără oprire, și am făcut un portret asemănător. Așadar, m-am ascultat. Am lucrat stăpinit și am făcut o sculptură pe care o putea înțelege oricine.

I-am chemat pe timplarul din curte și pe tinichigiu, să-l vadă.

— Un țaran sălbatic, spune tinichigiu.

Cam asta era și părerea timplarului, apreciere care nu mi-a plăcut. Însemna că pusesem accent prea intens pe expresie. Am început să înmoi trăsăturile, să-l îmblinzesc. Două zile mai târziu, i-am chemat din nou. A venit și Leon, iar el a spus niște vorbe care aveau să mă chinuie nespus. Zicea că seamănă cu un erou din Trei *mușchetari*.

M-am făcut că nu bag de seamă, mai ales că timplarul și tinichigiu ziceau că acum era bine.

Totuși nu era. Nu era de loc bine. Horia nu trebuia să semene cu un mușchetar ! Am controlat proporțiile cu meticulozitate inginerească, am făcut corecturi încă o zi, două, totuși aerul de mușchetar stăruia. Unde putea fi greșeala ? Priveam lucrarea cu scrutare dureroasă, însă nu puteam ajunge la nici un înțeles. „Trebuie să fac altul, mi-am spus. Trebuie, dar dacă nu înțeleg în ce constă greșeala, am să fac altul la fel.”

Înainte de a mă culca, luminam portretul din toate părțile, îl priveam de aproape, de la distanță, doar doar mi se va deschide mintea. Adormeam și mă trezeam cu el în gând. L-au văzut și alți prieteni și spuneau că e frumos. „Frumos cum ? Ca figură, ca un mușchetar ? Ce fel de frumusețe văd ei ? Horia trebuia să fie revoltat.” Asta era frumusețea pe care voisem să i-o dau.

Coroiu spunea că e prea romantic. Pas de te descurcă. Am început să citesc din nou cartea vieții lui Horia, simțind că acolo se află adevărul pe care nu-l puteam exprima.

Aveam să aflu un lucru pe care-l știam, dar îl uitasem : că Horia pentru revolta lui fusese tras pe roată. Deci în orizontul conținutului se cuprindeau și înfrângerea, drama, martirajul. Era, ca să mă exprim curent, o temă cu conflict, ca și tema *Eminescu*. Am început alt portret, cu ciudă, cu necaz, fără să mai privesc documentele. Mi se părea că-l știu pe dinafară. În două zile am încheiat altă lucrare, foarte deosebită de cealaltă. Am început iar o lungă confruntare, să înțeleg ce le deosebea. Când venea cineva, le acopeream. Nu voiam să se știe cît de nehotărît puteam să fiu. Treceau zilele, și concluziile la care ajungeam se încălceau tot mai mult. Mi se părea că și cel făcut pe urmă, deși mai viu, mai focos, avea încă aerul acela de bravadă mușchetărească. În cele din urmă mi-am spus că pletele erau de vină. Le-am dat jos, dar fără ele Horia părea un călugăr papistas, l-am pus iar pe plete și l-am acoperit. Trebuia să las timpul să treacă, să-i uit pe amîndoi, și i-am lăsat o săptămînă sub cirpele ude.

Îleseam pe stradă și mi se părea că în fiecare om îl vedeam pe Horia mușchetar. Într-o seară, la un pahar de vin, l-am întrebat pe Leon ce înțelegea el prin mușchetar, și mi-a povestit romanul lui Alexandre Dumas. Am rămas cu înțelesul că mușchetarii erau niște aventurieri romantici, ceea ce știam mai dinainte.

Întors acasă, am descoperit lucrările și, cu cea dintîi privire, am făcut o constatare. Anume că în cea dintîi variantă era mai senzual, mai cald. Asta însemna că pusesem prea mare accent pe forma exterioară. Expresia se desprindea de la suprafață, prea fizionomie, naturalist. În cel făcut mai pe urmă, formele erau mai unghiulare, obrazul părea mai osos, aproape uscat. Comparat cu fotografia, era mai puțin asemănător, totuși prin expresie era mai apropiat. Erău bune observațiile astea și am tras o concluzie pe care am scris-o în caiet. *Forma prea senzuală duce spre stil naturalist. Personalitatea lui Floria nu poate fi*

Acum înțeleg bine, viața te învață ea ce n-ai știut, totul e să nu-ți ceară un preț pe care să nu-l poți plăti. Eu eram bogat : îmi era caldă inima, ardea în mine un foc mare. Setea de viață mă făcea să uit loviturile, mi se vedeau rănila pe nesimțite. Primejdia era că voiam să știu totul prea repede, și săream treptele, trebuind mai apoi să iau totul de la cap.

— Ivan, tu minți ! Nici tu nu crezi. Ești un catâr cu gusă ! Te joacă Nora pe degete ca pe-un sfîrîiac.

— Nu-î drept, sărea Nora, el îi stăpînul meu. De ce-l necăjești ? Totdeauna te găsesc aici. Vreau să stau numai cu el. Du-te acasă !

Felul acesta de sinceritate tinea de arta ei de a se face simpatcă. Leon însă nu se da bătut.

— Mergem să bem ceva, zicea el, vino și tu, Nora.

— Nu mai vin, că mă compromiteți. Io mi-s fată cu-minte, și voi vă îmbătați. Duceți-vă singuri. Să știți că nu mai viu cînd ești tu aici.

Pleca și rămîneau singuri.

— N-ai să scapi de ea niciodată, Ivan.

— Nici nu vreau, mă laudam eu.

— Vrei, dar nu poți. Ești slab, Ivan, trebuie să te întărești cu o stacană de vin. Am bani, vino să bem. Eu sint artist cu leafă, nu ca tine. Cînt pentru bani...

Izbucnea într-un ris monstruos, apoi continua să fredoneze. Glasul lui avea atîta forță, încît te cuprîndea o stare tulbură.

Plecam prin cîrciumi și, dacă ne înfrunta cineva, Leon răbufnea ca un uragan, înspăimîntînd lumea. Spărgea pahare, arunca scaune și nu-l puteam potoli nicicum. O dată, l-am prins de piept și am răcnit la el. Atunci m-a apucat de subsuori și m-a ridicat cu capul în grindă, hohotînd sinistru :

— Ivan ! Sparg plafonul cu tine ! Nu știu cu cine ești prieten.

M-a lăsat jos și, sărutîndu-mă, a început să plîngă, zi-cînd că el știe de ce plînge.

Iubise o fată din Iași, care l-a lăsat pentru altul. Acum încerca să uite. Beția îi răscolea însă amintirile.

Iubește pe alta, îl îndemnam eu, asta-i filozofia ta, de ce nu te ascuți ? – Nu mai este alta ! Sînt numai altele ! Ivan, îți spun eu, nu poți iubi de două ori. Tu simți, Ivan, pentru asta n-o lași pe Nora. Te ții și tu de-un fir de ață. O să se rupă într-o zi. Te duci, dracului și tu, ca și mine !

Înțelegeam că Leon era mult mai chinuit decît eram eu. Cînd începea să bea, întîi se întuneca. Tăcea, înghițînd pahar după pahar, apoi începea jșă cînte. Spre ziuă plîngea. Scara asta credeam că e comună tuturor bețivilor, și nu greșeam. Nu știam însă că toți bețivii aveau o tristețe în suflet, o durere adîncă, pe care conștiința lor nu era în stare s-o vindece altfel. Leon mai avea totuși speranțe. Se gîndea la o femeie care să-l iubească cu ochii închiși.

Ciudat este că viața avea să-l pună față în față cu această femeie : femeia care moare, pentru a sădi în celălalt sentimentul iubirii.

Primăvara era în toi, în parc cîntau lăutarii, iar restaurantul gema de studenți. Mă duceam și eu cu Leon. Noaptea petrecute împreună cu el erau pentru mine ca niște plecări pe alte tărîmuri. Cînd mă întorceam, tîrziu după miezul nopții, acasă, scriam. Începusem al treilea roman, intitulat *Bestia*, roman de dragoste, cu trădări și sinucideri. Scriam și poezii, iar caietul cu note nu mai avea pagini.

Erau zile cînd îmi vijîia capul ca un motor, nu mă puteam liniști cu nimic. Uitaseam insuccesul de la București și eram gata să-mi fac alte iluzii. Numai trădarea Norei n-o puteam uita. Mă gîndeam la o femeie cum era vecina mea. Mă urmăreau cuvintele ei, aș fi dat orice s-o mai aud vorbind, dar ea plecase din Cluj. Au venit părinții ei și au dus-o acasă. Acum locuiam eu în camera ei, în care mai erau cărți și lucrșoare pe care nu le luase. Rămăsese și o fotografie, după care făcusem multe desene.

Într-una din aceste zile, cînd m-am întors, fotografia nu mai era pe perete. Venise tatăl ei, un învățător bătrîn, de undeva dintr-un ș?t de munte, a adunat toate lucrurile ei, luînd și fotografia. Am pus pe locul acela unul din desenele făcute de mine.

Învățătorul i-a spus Rozaliei că fata lui era bolnavă, că rămăsese cu arsuri la stomac și abia în toamna viitoare se va întoarce la Cluj, să-și ia teza de licență.

Mi-o imaginam stînd în grădină cu o carte pe genunchi, mai palidă ca în trecut, gîndindu-mă că e foarte greu să mori, chiar mai greu decît să trăiești...

Veneau prietenii la mine, dar nu îndrăzneam să-i cîtesc decît lui Leon, căruia îi plăceau romanele psihologice, gen Dositoevski. Cam așa ceva trebuia să

fie și romanul meu. Uneori mă apuca ziua scriind, totuși romanul înainta greu.

Ziua sculptam și desenam, iar la Nora mă duceam foarte rar. Venea ea uneori pe la mine și se țînguia :

— Tu nu mă mai iubești de loc, iubitul, și eu stau și te tot aștept, și tu nu mai vii niciodată. Mă lași să te aștept prea mult ! Să știi că mi-s cuminte, nu mă mai gîn-desc la rele. Poți să vii, că mă găsești totdeauna acasă.

Erau zile cînd îmi era dor de ea și porneam, dar nu ajungeam. Mă întâlneam cu vreun prieten și o uitam, apoi, cînd ajungeam acasă, îmi aduceam aminte. O vedeam aș- teptîndu-mă și simțeam un vînt rece peste inimă. Îmi era milă de ea, fără să-mi dau seama că acesta era cuvîntul cu care aveam să ucid iubirea mea și a ei. Mila, platoșă jezuită a neputinței noastre...

Răul era că, fără să bag de seamă, mila mea se schimba într-un sentiment de dispreț pentru toate femeile. Criza mea sentimentală lua astfel o formă primejdioasă de tot, îndreptîndu-mă spre conflicte și mai mari.

Aveam și prietenii conflicte, poate mai mari ca ale mele, dar nu se vedeau din afară. Așa cum nu puteau ei simți truda mea sufletească, n-o puteam simți nici eu pe a lor. Dintre toți, Andrei părea cel mai liniștit, dar avea și el umbrele lui sufletești. Era, fără îndoială, prea intelectual, pentru a se lăsa atras în meandrele temperamentului, însă aost fel de a fi putea ascunde un soi de tristeți chiar mult mai adînci. Mai agitat era Paul. Se îndrăgostise de Tamara, pricinuindu-i nemărturisite păreri de rău poetului Alecu, care o iubise și el cîndva, punîndu-i la picioare impetuoasa lui tinerețe, iar acum o plîngea în taină. Pentru Tamara, neliniștită și originală cum era, dragostea era doar o punte de trecere în lumea visului, lume pe care Alecu o alimentase din belșug ou fantezia lui poetică, dar Paul era cerebral și practic. Conflictele erau scrise astfel de la început în dragostea lor.

Venea Tamara prin atelier și vorbea mult, neîntrerupt, cu explozii de entuziasm, fără șir. Spunea că nu-l iubește pe Paul, că el nu știe iubi, că în dragoste trebuie să fii inspirat, să te înalți și să cazi, să nu-ți fie frică, pentru că să poți iubi mai mult, cum face ea cu prietenul ei nedespărțit, Caniș !

Se făcuse cald și puteam lucra cu ferestrele deschise. Dimineața, când mă trezeam, pe acoperișul de tinichea din fața camerei pisicile jucau comedia dragostei fără greșeli, ca într-o sală de teatru. Alături pe creanga salcîmului, încă umedă de amintirea iernii, vrăbiuțele jucau și ele aceeași comedie, cu alt ritm, dar cu replici și răspunsuri asemănătoare. În felul acesta, diminețile mele aveau o poezie rurală, care mă ajuta să mă simt la Ogra. M-aș fi simțit cu totul la largul meu, dar la cițiva metri de fereastra mea se afla atelierul de tinichigerie al unui mic patron bețiv, care neluînd în seamă poezia rurală, răcnea la ucenicii lui, pomenind numele tuturor sfinților catolici. Cam în același timp, deasupra atelierului, servitoarea proprietăreii începea bătutul covoarelor. Era momentul sportiv, ca să zic așa, al dimineților mele.

Îleșeam în curte, dezbrăcat pînă la briu, și mă spălam încet, freeindu-mă cu ștergarul pînă mă încălzeam bine. Luam apoi o mătură și adunam gozurile de pe jos.

Într-una din astfel de dimineți, cînd ajunsesem la fărâș, mă pomenesc în ușă cu un coleg de la academie. Nu ne mai văzusem de cițiva ani, timp în care și el, ca și mine, se schimbase la față.— Eu mi-s, strigă el, Ganza ! Am venit să te văd, Iuane ! Să-mi iau pălăria gios, ori să nu mi-o iau, că aici îi ca și afară ! Fain atelier ai, n-am ce zice. Cum l-ai putut găsi ?

Avea o pălărie neagră, ștearsă de ploii, cu marginile răsfripte în jos, sub care chipul lui palid se ascundea ca ceva ce nu mai avea rost să fie văzut.

Nu și-a dat pălăria jos.

— Aici nici n-ai unde șădea ! Lasă, că nici nu vreau.

Am vinit să te văd ! Tu vrei să mă vezi ?

— Vreau, cum să nu ?

— Noa, atunci să ne vedem, dragul meu, că multă vreme o trecut de cînd nu ne-am văzut. Uită-te la mine, că și io ,mă uit la tine. Mă uit și nu-mi vine să cred... Ie, zo : te-ai făcut artist !

Se uita pe pereți, la desene și la sculpturi.

— Estea toate tu le-ai făcut ? Faine-s dragul meu, ias", că-i bine ! Lași-mă să duhănesc o țigară ?

Și-a scos dintr-un fund de buzunar o cutiută de tînichea și, răsucindu-și o țigară, se tot uita pe pereți. Nu puteai ști ce gânduri anume îi treceau prin cap.

Voia să se depărteze, să vadă mai bine lucrările, și n-avea cum, fiindcă se izbea de teighea.

— Iuane, dragul meu, fain copil ești, de ce nu te muți într-un castel, unde să se vadă mai bine chipurile estea frumoase ? Zo nu glumesc ! Io am un văr cu trei camere, tu di ce n-ai un văr, să stai la el fără nici o

grijă ? Să vii numai să vezi că și io piftoresc... Cai verzi, ca și tine ! adăugă el rîzînd.

Vorbea o limbă țărănească, sugubeață cum îi era și făptura. Cînd eram la academie, îi spunea Genucu, nume cu rezonanță familiară, pe care, tot glumînd, el avea să-l schimbe cu acela de Ganza, care venea de la Gîscă, numele lui de familie. Desenele lui aveau o căldură, o emoție și un simț al naturii, neașteptate la un elev. Profesorii îl lăudau. Într-o vacanță a fost trimis cu colonia școlară, la Baia-Mare, unde s-a întîlnit cu studenți din București, și nu s-a mai întors la Cluj. A plecat la București, dar nici acolo n-a stat mult. A plecat la Iași, unde avea să studieze cu Șt. Dumitrescu și cu Tonitza, maeștri foarte respectați și mari pictori.

Am vorbit despre toate astea, pe scurt. S-a mai uitat el pe la lucrări, apoi a plecat, spunîndu-mi să mă duc și eu la el, la vărul lui minunat, care avea acasă toate beuturile imaginat și neimaginat, pe care era silit să le bea el singur pe toate, fiindcă vărul lui minunat era copil de popă și se uita la beuturi ca la dracu...

Nu mai știu dacă m-am dus a doua zi sau mai tîrziu, destul că, apropiindu-mă de ușa casei, l-am auzit cîntînd. Sta jos, turcește, în fața unei tăvi cu multe păhărele pline cu drojdie aromată. Pe jos era un covor, iar pe pereți tablouri multe.

— Noa, bine c-ai venit, Iuane ! strigă el. Dragul meu ! De azi-dimineață mă chinuiesc cu păhărele și nu le poci da de cap ! Cînd se golește unul, se umple altu ! Cînd se golește altu, se umple unu ! Hai, dragul meu, și scapă-mă de chinul ăsta. Șăzi aicea gîos, că chiar te-am așteptat să vii. Credeam că nu vii ! Da' tu ai venit, mișelule !

Mi-am luat un scaun, însă el s-a răstît la mine :

— Noa ! Să nu te vîd ca domnii ! A la turca, bre ! Pe covor, că se bea mai ușor !

Îi străluceau ochii, iar paloarea obrazilor avea ceva de hirtie incoloră. Cînd rîdea, se vedea că era știrb. Cășca tare gura, izbucnînd într-un rîs grotesc, ca și cînd ar fi speriat pe cineva.

— Noa, Iuane, uite, am făcut dreptate : ție trei pahare, și mie patru, că io-s gazdă și beau și pentru vărul meu, care-i copil cuminte. Zice el că un inspector la beuturi nu trebuie să fie și beutor. Bine zice, ține-i, Doamne, obiceiu în veci ! Ia un pahar, îl ridică încet și strigă pe alt ton : Noa ! Servus, Iuane. Țucu-ți ochii tăi, că făin copil ești ! Fictor de pe Mureș, ca și mine. Să trăim ! A trimis repede beutura pe gît, apoi s-a aplecat spre mine : Hai să te țuc, să fim per tu ! Bine-i ?

Place-ți aici ? Credeam că nu vii, dar tu ai venit, mișelule !

Repetă foarte des anumite cuvinte și fraze, ca un actor care uită rolul. Mai ales cuvântul mișel îl rostea cu diferite intonații, nu puteai ști dacă se folosește de el să te alinte, ori să te hulească. Mișel înseamnă ticălos sau cam așa ceva. Popa din Lechința, când eram mic, mă blagoslovea adeseori cu acest cuvânt.

Gîscă era copil de
învățător, crescuse
adică în tagma
nădrăgarilor, chiar
liceul și l-a făcut la
Blaj, era de mirare că
n-avea nimic din ifosul
cultural al blăjenilor,
car

e22 — Drum spre oameni voi. 11 — c. 224 spuneau : *peie* în loc de cheie. Se născuse la Grîndeni, mai jos de Ogra mea, pe Mureș, nu departe de Turda, deci eram pămînteni, ne scăldasem în aceeași apă. Era și el orfan, îl crescuse un unchi, preot în Ciuci, alt sat pe Mureș, unde se mai ducea din cînd în cînd, cum mă duceam și eu la Ogra, „să se spele de mizga orașului”, cum zicea el.

Am început să bem, golînd, unul după altul, cîte trei pahare și m-am încălzit și eu, povestindu-ne pe sărite întâmplările și păyaniile. Plecase la București îndrăgostit, cum n-a mai fost, zicea el.

— Așa eram de îndrăgostit, luane dragă, că nu mai știam unde mi-i capju, nici picioarele. M-am dus la București, și dus am fost !...

Dragostea asta i-a pus capul, pentru că :

— Era mișea ! (De la mișel.) Se întîlnea ou unul și cu altul, așa că am văzut io că nu mere... Hai să bem, luane ! 'Tu-i trăjnită ei de viață ! Am gătat cu școala,

fașem pif, tură, că sîntem piftori ! Servus ! Hai să te tuc ! Minca- te-ar mama, că drag îmi ești. Bea, mișelule, nu te giuca cu paharele, că io beau cu patru, să nu mă păcălești ! Vă știu io pe voi, scrititorii... (adică sculptorii).

Nu-l păcăleam. Începusem să mă dedau cu beutura, nu trebuia să fiu mult îndemnat. Umpleam paharele și le goleam, fără să le numărăm.

— • Să bem, că mai avem ! Uite-aici, luane ! striga el, ridicîndu-se și deschizînd un scrin ghiuit cu tot felul de beuturi. Pe toate să le bem, pînă la fund, că aduce văru altele ! Fain copil de popă, n-am ce zice ! Să trăiască ! Zi și tu să trăiască !

— Să trăiască vărul, strigam amîndoi.

Punea mina pe chitară și intona arii stîlcite din opere, cu voce răgușită, întrerupîndu-se din cînd în cînd, să mai bea un pahar. Ușor ai fi putut crede că era vesel, dar nu era.

Într-un târziu a venit vărul lui, un vlăjgan de doi metri, cu un cap de copil blajin, care, văzîndu-ne, a început să ridă.

— Hai, vere Romi, că m-am săturat să tot beau cu paharul tău ! Ie și tu, dragul meu, bea ca dintr-al tău, că nu-i păcat ! Ridică un pahar și strigă în gura mare : Tră.

BBBBiiiiBBi^ iască inspectorul financiar ! Trăiască ! Și noi să trăim în vecii vecilor ! Să tot bem, să nu se gate șohan ! (adică niciodată).

A gustat și Romi puțin, apoi l-a pus jos, zicînd :

— Beți, dragii mei, numai să nu vă îmbătați.

— El îi ficior de popă, țuca-l mama pe el ! Ui' ce fain îi ! Și-i amator de piftură ! Auzi, luane ! Ori n-auzi ? La ce te gîndești ? La Ogra ? Acolo-ți stă mintea ? Las', că ne ducem noi. Mai bem un pahar, dragul meu, bea, că-ți dau cu dragă inimă.

Dar Romi trebuia să doarmă, că venea de la birou ostenit de cifre.

— Hai să-l părăsim, zicea Gîscă. Hai dincoace : în af' telier !

Abia atunci am văzut că alături mai era o cameră, pe care vărul lui, inimos, i-o dăduse să-și facă atelier.

Aici era o dezordine, de nu mai știai cum să te întorci. Era plin de rame, de cartoane și hîrtii pictate, împrăstiate peste tctrt, într-o neorînduială cumplită. A început să-mi arate picturile una cite una. O frumusețe nouă venea spre tine, din albastruri calde, din imagini întrevăzute ca printr-o ceață surie, galbenă uneori, care da aerului o vibrație fosforescentă, o vrajă. Nimic

nu amintea aici că ar fi fost la vreo școală, și încă elevul lui Resu ! Avea pictura lui o căldură poetică, o gravitate caldă, care te învăluia pe nesimțite, molipsindu-te de tristețe și nostalgie.

Știu că, plecând de la el, nu mai simțeam trotuarul sub picioare, neștiind dacă eram beat de beutură, sau de culori irizate.

Încă în aceeași zi m-am văzut cu Andrei și cu Coroiu, cărora le-am spus că Clujul are un nou pictor, cu fantezie și cu umor rural, foarte expresiv.

Aveau să-l cunoască și ei în aceeași săptămână, apoi și ceilalți prieteni, și, după căldura cu care vorbeau despre el, după ce l-au cunoscut, am înțeles că Ganza îi cucerise. Aveam iar un pictor între noi, care știa să guste și o poezie, să asculte cu interes o discuție despre o carte citită și să se emoționeze ascultând chitara vibrantă a lui Andrei. Ne întâlneam foarte des și nu băgăm de seamă că alții ne ocoleau.

ÎNCHIS PE NEDREPT

Baciu era deținut la Curtea Martială. Sta acolo, în așteptarea judecății, care se amina mereu. Nu se grăbeau să-l judece.

Nora cunoscuse, printr-o întâmplare, pe soția căpitanului însărcinat cu paza lui Baciu, și acesta s-a arătat dispus să-mi înlesnească o întrevvedere. În schimb, eu trebuia să-i fac soției sale un portret.

Ceea ce e ciudat este că, în timp ce mă duceam spre închisoare, parcă mă duceam la o întâlnire, dinainte pusă la cale, să scriem piesa noastră de teatru, începută șase ani mai înainte. I-am spus sentineli cine sint.

— Da, să trăiți ! Domnul căpitan a ordonat să vă deschid.

Se părea că eram cineva. Baioneta și pușca lui nu mai făceau două parale. „A naibii și meseria asta de sculptor, mi-am zis : deschide orice ușă, ca iarba fiarelor...”

Baciu era într-o cameră cu gratii la fereastră. Gratiile îi se așteau pe ochi, peste trup și te strângeau. Cît am stat cu el de vorbă, nu m-a părăsit starea asta. Eram stînjinit, ca și cînd din pricina lor nu-i puteam vorbi cu destulă dezlegare de inimă. În schimb, el părea liniștit. M-a strîns în brațe, apoi m-a întrebat :

— Ge-i cu tine, mă ?

— Nu-i nimiceam vrut să te văd.

— Să mă vezi ? Tot sentimental ai rămas ? Sint tot cum mă știi. N-am putut veni să-ți văd expoziția. Cred

că tu nici n-ai auzit de greva noastră. Nu m-aş mira, din norii fanteziei tale... Spune drept, nu-i aşa că n-ai ştiut ? Tonul ăsta, deşi îl cunoşteam, nu-mi plăcea. Te silea să-l înfrunţi, ca omul care e pornit să se bată.

— Ia spune, ce mai faceţi voi, intelectualii ?

— Vegetăm şi noi, ca şi tine, am răspuns ocolind întrebarea.

— Asta-i felul tău de a vorbi, nu ştii ce s-alegi. Eu nu vegetez. Gîndesc.

Dac-ar fi spus că sparge pietre, n-ar fi apăsător pe cuvînt atît de tare.

— Faci şi tu ce poţi, nu te mai lăuda. Ce gîndeşti ?

— Mă gîndesc la probleme mari, ce ştii tu ?

— Multe nu ştiu. Aş vrea să înţeleg, de ce eşti aici ?

— De ce să fiu ? Se tem de muncitori, asta e ! Dar am să scap. M-au închis abuziv ! Dacă mai întîrzie procesul, fug de-aici !

Instinctiv, m-am uitat la gratii, dar el a băgat de seamă şi a zîmbit cu înţeles.

— L-am încercat ! Nu le mai trebuie decît o smîcitură, dar mai aştept. Trebuie să mă achite la proces, fiindcă, n-au dovezi împotriva mea. M-au bătut, porcii, mi-au pus ouă fierbinţi subsoorii, mi-au aprins aşchii sub unghii. Le-am spus că-s proşti, că se poartă ca nişte brute. Io nu-s hoţ, să-mi ascund faptele. Mai voiau să le şi povestesc ! Greva au făcut-o muncitorii, şi eu cu ei laolaltă. Să-i aresteze pe toţi, dacă le dă mîna !

« — Am fost la ateliere, acum vreo lună. Am vorbit cu cîţiva tovarăşi. Ei mi-au spus că eşti aici.

— Ce-i pe-acolo ?

— Cum ştii. Te-aşteptă să se schimbe ceva ?

— O să se schimbe, n-avea grijă. Capitalismul e în declin. Porcu'ăla de Hitler mai ţine discursuri ?

— Ce ştiu eu ce face Hitler ? N-am radio.

— O să-i iasă pe nas războiul, nu va izbuti să împiedice mişcarea proletară.

Vorbea ou multă convingere, cu linişte, încît nu-ţi venea să crezi că se află într-o cameră cu gratii la ferestre.

Mi-a pus şi alte întrebări, voia să ştie ce lucrez eu.

— Multe, de toate, i-am spus. Aim făcut un portret al lui Horia, care seamănă cu tine.

— Frumos subiect pentru un sculptor: îmi pare rău că nu ţi-am văzut expoziţia. Mai scrii ?

— Mai scriu, dar tu ?

— Aş scrie, dar nu mă lasă, nu vor să-mi dea hîrtie. Se tem de cuvîntul scris, ca de foc. Dar ia ascultă :

cum ai intrat aici ? Nu cumva te-au trimis să mă iscodești ?

— Îi fac nevastei căpitanului un portret ! Pare om de înțeles, să nu-ți fie teamă.

— Om de înțeles ! Un laș ! A venit într-o zi și a început să mă ia ou binele. Se vedea cât de colo maimuța.

„Vezi-ți de treabă, domnule căpitan, i-am spus, du-te mai bine la frizer, dumneata n-ai conștiință ! Ești slugă lustruită ! Mai bine bate-mă, e mult mai cinstit.” Mă mir că, cu toate astea, ți-a dat voie. Spune drept, ce angajament ți-ai luat ?

— Nu fi măgar. Nora o cunoaște pe soția lui. I-am spus că mi-e dor de tine, că sintem vechi prieteni. Atita tot.

— Nu te supăra. Îmi pare bine că ai venit. Când am să ies, ne vom vedea mai mult. Am scris o piesă, o s-o citim atunci. Tu ce scrii ? Proză, ori poezii ?

— Mă Baciule, lasă astea. Spune-mi, cum te-au prins ?

— Mare lucru că m-au prins ! La proces am să le-o spun că-s niște monștri. Ce cred ei ? Cu baioneta nu se poate conduce un popor. Munca nu se plătește cu închisoare și cu mizerie, trebuie respectată și retribuită omenește ! Despre aSta-i vorba. O să-i facem să priceapă, berbecii.

Vorbea cumpănit. De sub sprincenele stufoase, ochii lui verzi te fixau, voind să-ți pietruiască în minte înțelesurile. Musculatura buzei de sus, bombată ca o margine de gutuie, umerii obrajilor, ca două muchii de piatră, îi dădeau înfățișarea unui om de luptă. Stam pe patul de fier, iar el îmi ținea mina în minile lui. Mă simțeam ca un frate mai mic, căruia i se citește un testament.

Deodată se deschise ușa și intră căpitanul, zimbînd :

— Ei, Baciule, te bucuri că a venit prietenul tău ?

— Ai făcut și dumneata o faptă bună și-o trimbiți înainte de vreme. Cît sînt între gratii, vii să mă întrebîi dacă mă bucur ?

Spunea toate astea cu surîsul lui, în care scriba era accentuată de dispreț.

— Dacă mai stați, schimbă vorba ofițerul, vorbiți mai încet.

— Ar putea fi un om, dar e ticăloșit de educația cazonă. Nu știe mai mult decît că trebuie să mă păzească. Spune-mi mai bine ceva despre tine. Ești îndrăgostit ?

întrebarea venea cu totul neașteptate și i-am răspuns cu îndoială.

Îmi venea greu să trec dintr-o dată la lucrurile din viața mea, care, privită de-acolo din închisoare, mi se părea mărunță.

— Da, o iubesc pe Nora, uite, ea mi-a dat să-ți aduc două mere. Era să le uit.

Le-am scos din buzunar și i le-am dat.

Baciu a deschis palma largă și le-a luat, privindu-le lung, apoi a spus :

— Femeile. Ele simt căldura vieții... A urmat o clipă de tăcere, apoi a schimbat vorba. Tu ai aflat cine a mai fost arestat ?

I-am spus numele celor de care auzisem.

— Peăștia îi știam și eu. Despre alții n-ai auzit ?

Nu auzisem.

Affind că am fost cu o expoziție la București, m-a întrebat despre Miron, și i-am spus că atât el, cât și alți intelectuali tineri pe care-i cunoscusem cu acel prilej aveau mare simpatie pentru mișcarea muncitorească, iar unii activau în Partidul comunist.

— Intelectualii, luă el vorba, sînt foarte necesari în mișcare. Mă bucur cînd aud că cercul simpatizanților crește. O să crească tot mai mult. Aruncă ochii spre ușă, apoi continuă, vorbind ceva mai încet : Du-te și caută-l pe Gliga. Spune-i să nu vie la proces. Mă vor achita, că n-au încotro. M-au ținut închis pe nedrept.

Aveau vorbele lui ceva pentru totdeauna. Îți venea să zici că închisoarea făcea parte din el, din destinul lui. Cînd l-am întrebat dacă are lipsă de ceva, mi-a răspuns ca un stăpîn cu hambarele pline :

— Am tot ce-mi trebuie, n-avea grijă.

Calmul și stăpînirea de sine pe care și le păstra în dosul grațiilor mă mirau. Baciu, cu care pe vremuri voiam să scriem *Narcis* și nu-i veneau ideile, se schimbaseră. Acum nu numai că avea idei, dar era gata să infrunte stăpînirea pentru apărarea lor. Mă urmărea figura lui și, ajuns acasă, am modelat o mască, pe care am intitulat-o *Omul din închisoare*.

O priveam și mi se părea că are același conținut pe care îl avea și bustul lui Horia. Durerea și revolta, sentimente pe care încercasem cîndva să le exprim în figura lui Eminescu, păreau de astă dată mai bine legate, dar mulțumit nu eram.

În caietele mele de atunci sînt niște pagini care amintesc aceste zile.

Am început iar să lucrez și nu mai am timp să gîndesc. Mă las furat de lucru și ajung la forme și

expresii necontrolate. Am făcut un bust al lui Horia, care nu mă lasă să dorm. Poate e mai bine, dar cum pot să știu ? Mă îndoiesc.

Citesc Istoria esteticii universale în texte alese, de Tudor Vianu, o carte din care înțeleg cât de greu este să explici arta. Am sentimentul că am ajuns la marginea unei lumi în care lumina luminează mai tare, adevărul e mai curat, iar binele mai frumos.

Nelu, îmi scrie că nu se mai poate înțelege cu Moșu. Zice că vrea să vie la oraș, să-i găsesc un loc. El vrea să vină aici, iar eu aș vrea să mă duc acolo. Zice că au plecat și Ion și Petrea lui Miluc, Niculiță Răzeșul și Gheorghe al lui Si- mion... Toți prietenii noștri din copilărie. Îi împinge mizeria afară din sat. Drumurile, gările gem de țărani. Pleacă dintr-un loc în altul, caută de lucru, și nicăieri nu-i loc pentru ei. Foamea, ca o seceră, se mișcă și ea în urma lor.

Ce să-i scriu ? Să-i spun că rabd foame ca să-l speriu, sau cum să fac ? Ori să-l las să încerce ?

Am fost la Baci, iar acum îl văd mereu printre grații, întorc și pe dos, și pe față cuvintele lui. Poate că ani viitori vor aduce schimbări în viața noastră. Mă încordez să văd viitorul. Poate va fi mai bun decât prezentul.

Învăț să cunosc oamenii după prietenii mei. Nu seamănă nici unul cu altul. Oare ce ne leagă ? Ce este acel ceva pe care-l simt cînd le strîng mina, cînd vorbim ? Cuvintele sînt mereu aceleași, dar fluidul lor e tot mai proaspăt. Dacă n-ar fi ei, n-aș simți viața. Eu înțeleg lucrurile numai de aproape, ca primul oameni.

Gliga și Radu au fost la mine. Se mirau că n-am scaune.

— Am scaun la cap, le-am spus, glumind.

Le-am povestit despre Baci, și ei s-au mirat c-am putut ajunge la el. Mi s-a părut că mă ascultă cu neîncredere. Au cu toții o liniște în felul lor de a fi, o stăpînire de sine pentru care îi invidiez. Dacă rămîneau la atelier, eram și eu ca ei. Sînt calmi fiindcă sînt mulți laolaltă. Eu m-am însingurat. Mă văd scriind pe tejghea... Pe jos, pe lîngă pereți, lucrările întoarse spre mine mă privesc fiecare altfel. E o liniște mare împrejur, un pustiu.

Ar trebui să mă culc și nu mi-e somn. În fereastră, în- tr-o hîrtie, am puțină brînză și pine. Umblă furnicile pe hîrtia albă.

E o mare tăcere. Mă simt singur. Ce-ar fi dacă nu s-ar face ziua niciodată ?

UN OM DISTRUS

Într-una din acele zile de primăvară a venit la mine Matei. Nu-l uitasem, dar nu mă așteptam să mai vină. Mă mutasem, credeam că mu mă va mai găsi. Parcă nu-i venea să creadă. Se putea citi pe obrazul lui că se aștepta să mă vadă într-un atelier luminos, încăpător.

În lumina lămpii, obrazul lui părea vinețiu. Între buze avea un muc de țigară stinsă.

— Ce-i cu tine, Matei ? De ce n-ai venit mai de mult ?

Căuta un loc să se așeze, dar peste tot era plin de așchii și mărunțișuri. Și-a făcut loc dîndu-le la o parte.

— Te-ai gîndit la mine ? mă întrebă el, mutînd mucul de țigară dintr-o parte a gurii în alta.

— M-am gîndit, cum să nu ! De ce n-ai venit ?

— Nu știu, a răspuns el cu mișcare din cap, ca și cînd întrebarea nu i-ar fi plăcut, apoi adăugă : Nici acum nu știu de ce-am venit. Nu vreau să mai văd pe nimeni. Sînt distrus. Nu vezi ?

Arăta mult mai rău și părea bătrîn.

— Bine, Matei, eu nu înțeleg. Tu nu lucrezi ?

— Întrebi și tu. Am vrut să mă omor, uite !

Mi-a întins mîna, pe care se vedea urma roșie a unei cicatrice.

A deschis gura, vrînd să mai spună ceva, apoi a oftat scurt. Pe urmă a aruncat mucul de țigară într-un colț.

— Ascultă, Matei, nu-mi pot da seama ce se petrece cu tine, nu te silesc să-mi spui, dar vreau să te înțeleg.

— Pot să-ți spun... Cînd te-am întîlnit, mă duceam, mi se pare, s-o înmormîntez pe mama. M-am întors zdrobot, nu mai știam ce fac, și într-o noapte, înspre ziua... A întors capul și a scuipat jos. Cînd m-am întors, am găsit-o închisă în casă cu imul. Tu ce-ai fi făcut ?

Își însoți întrebarea eu un rînjet sec. (Vorbea de soția lui.)

— Nu știu, am răspuns în doi peri. Cred, totuși, că nu trebuie să te lași pradă amărăciunii. Te despați de ea, sau, dacă nu poți, o iubești așa cum e.

— Da, așa am făcut și eu, dar să știi că nu e bine așa. Ar fi trebuit să mă omor atunci. Avea o fetiță de la alt bărbat și a vîndut-o. O copilă fragedă de zece ani. Auzi ? Eu m-am lovit de multe praguri, nu știu cum ai

trăit tu, dar asta n-am putut s-o irabd, într-o zi am găsit-o pe copilă plângând. Soția nu era acasă și copila mi-a spus tot. O dusesse de mină la o adresă știută. Nici eu n-am fost un sifint, făcut-am păcate cu duiumul. Ce să-ți mai spun ? înțelegi tu ! Cînd a venit soția acasă, am întreat-o liniștit de ce făcuse una ca asta.

— Pentru că n-aveam ce minca, mi-a răspuns.

O duceam greu, e drept. Nu găseam nimic de lucru, începusem să fac timplărie și ciștiigam ceva : cînd da, cînd nu. Cu alte cuvinte, eu eram de vină. Am ieșit trîntind ușa, blestemînd ceasul cînd mi-am legat viața de ea. M-am dus și m-am îmbătat. Cînd m-am întors, ea era moartă. Ce să-ți mai spun ? Am vrut să mor și eu. Ar fi fost bine, dar oamenii nu m-au lăsat. Nu te lasă nici să mori, nici să trăiești !

M-am așezat lîngă el și-l mîngîiam. A izbucnit în plîns.

„Dacă plînge, îmi spuneam, nu e totul pierdut. Sufletul lui mai are căldură, trebuie ajutat, dar cum ? Cum poate fi întors omul de pe marginea prăpastiei ?”

— Ascultă, Matei, acumă toate astea au trecut. Tu trebuie să lucrezi, și eu îți găsesc de lucru. Să știi că-ți găsesc ! Bani n-am, că ți-aș da, îți dau un costum de haine, uite-1. E cam vechi, dar e bun.

I-am dat și două schimburi pe care le aveam curate și niște sandale. I-am adus un lighean cu apă, s-a spălat, s-a ras și s-a îmbrăcat. Era ceva mai mic decît mine, îi erau cam largi hainele, dar de bine, de rău era îmbrăcat.

— Și ce lucru îmi găsești ? întrebă el, cu un zîmbet amar în colțul gurii.

îmi veni în minte că un doctor, care era și sculptor amator, îmi ceruse să-i reproduc în lemn o lucrare. Pentru Matei ar fi fost o jucărie.

— Am să vin mine la tine și-ți spun atunci, lasă-mi adresa.

Mi-a lăsat-o, apoi s-a dus, cam neîncrezător. Îmi venea să cred că hainele le-a primit mai mult să nu mă supere.

Era înspre seară. M-am apucat să scriu, dar cuvintele nu mă ajutau. M-am dus la Leon și i-am povestit tot. Leon m-a ascultat, aruncînd colaci de fum, și la sfîrșit mi-a spus :

— Tu vrei să-l ajuți, dar ăstuia nimeni nu-i mai poate reda încrederea în viață.

A doua zi m-am dus la acel doctor și i-am spus că eram gata să-i cioplesc lucrarea, însă trebuie să-mi dea toți banii înainte, iar el mi i-a dat bucuros. Trei mii de lei, sumă mare și nu prea, dar eu eram fericit. Am luat

lucrarea subsuoară și am pornit spre Matei. L-am găsit fără greutate. Sta în cel mai urît loc, nu departe de tâmplarul la care lucrasem un an în urmă, într-una din cocioabele acelea afumate. Dormea.

— Ți-am adus de lucru ! am strigat din prag. Uite, trei mii de lei ! Trebuie să reproduci ghipsul ăsta în lemn.

S-a ridicat în cot și număra banii meticolos, privind hîrțile pe rînd, voind parcă să-i simtă, să vadă că erau chiar bani, nu altceva. După ce i-a numărat, a ridicat ochii spre mine și a început să ridă.

În clipa aceea a intrat o fetiță cu obraji rotunzi, cu ochii mici, negri, desculță, cu o rochiță roșie care curgea pe ea în fișii.

— Ea e, mi-o arată el. Anușca, de ce nu dai bună ziua ?

— Bună ziua, a spus ea monoton, fără să mă privească.

— Anușca, îți cumpăr pantofi și rochie. Mă îmbrac și mergem. S-a uitat apoi la mine și mi-a spus : Te-aș săruta, bobocule, și mi-e rușine. Eu sînt o secătură.

— Vino și lucrează la mine la atelier. Mai rămîn încă vreo lună în Cluj. Pe urmă...

— Mă duc la un tâmplar. Am mai lucrat acolo. Nu stă departe de aici.

De mult nu mai făcusem un bine cuiva și am plecat, mulțumit. Îmi părea totuși rău că nu l-am putut convinge să lucreze în atelierul meu. L-aș fi convins că de la temele decorative, pe care le cioplea el cu atîta măiestrie, n-ar fi fost greu să treacă la forme plastice.

Mă întorceam în jurul acestui gînd, înceroînd să scrutez legile artei, să înțeleg de unde pornea impulsul ei mare : dinăuntru, sau din afară ? Era de ajuns oare să vrei ? Pornind pe panta asta, am ajuns iarăși să mă întreb ce e talentul.

Aveam multe definiții în caietele mele de note, încercam să mi le amintesc, și nici una nu semăna cu alta. În cele din urmă mi-am spus că talentul e o punte spre viață, o lumină care te leagă de oameni cînd toate celelalte s-au întunecat.

O definiție făcută să i se potrivească lui Matei, aceeași care mi se potrivea și mie, dar se vede că loviturile pe care le primise el îi uscaseră cu totul sufletul. Aveam să înțeleg curînd. O săptămînă mai tîrziu, m-am dus la el și l-am găsit într-o stare prea tristă. Sta întins pe pat, cu ochii închiși, palid ca un om mort, iar pe jos erau multe sticle goale. Fetița lui mi-a spus că, de cînd îi dădusem banii, bea într-una, fără să

mănince. L[^]am strigat, dar se părea că nu mă aude. I-am pus mîna pe frunte, și era rece. O clipă mi-am spus că poate murise într-adevăr, totuși era viu. Trebuia să înțeleg însă că Leon avusese dreptate : Matei era un om pierdut.

Jos lîngă perete am văzut sculptura prin care credeam că s-ar fi putut sădi în el încrederea în viață. Erau sculptați doi tineri îmbrățișați. Mi s-a părut că atunci îi văzusem înțîia oară. M-am aplecat și, ridicînd-o, am pus-o pe scaun și o priveam. Era compusă cu îndrăzneală și chiar cu oarecare fantezie, cu un echilibru statuar în triumfi. Formele aveau un ritm boltit, astfel că sentimentul de intimitate te atrăgea în adînc. Pe muchia unor forme curbe, lumina făcea un virtej pe loc, ca un mic soare oprit asupra tinerilor îmbrățișați. Mi se părea greu de reproduș : greu pentru mine, pentru Matei însă, pentru dalta lui, ar fi fost o jucărie, dar...

Am întors capul spre el și am văzut că el se trezise. Mă privea ca pe un străin, de departe. A ridicat greu mîna înspre lucrare și mi-a spus :

— Ia scîrnăvia aceea, du-o de-aici !

Au trecut mulți ani de atunci, dar nu pot uita nici tonul, nici privirea lui. Am luat sculptura și, fără să găsesc un cuvînt potrivit, am ieșit în stradă și mșrgeam în neștire. Cuvîntul „scîrnăvie” parcă umpluse strada de mirosuri urite, care mă împrejmuiau, și pășeam mai repede, căutînd parcă un luminiș să respir, să-mi adun gîndurile, să înțeleg. Trebuia să înțeleg că tonul și privirea cu care Matei mă alungase erau ale morții, iar sculptura pe care o duceam în brațe era imaginea vieții calde pe care el n-o mai înțelegea.

Nu l-am mai văzut de atunci. Am aflat un an mai tîrziu că s-a sinucis.

Cînd i-am spus lui Leon, el m-a întrebat :

— Și crezi că s-a pierdut un geniu ?

— De ce nu ?

— Pentru că un geniu învinge, declară el grav.

Asta era credința lui, dar se înșela. Credința asta mai dăinuie și azi, din păcate, și multora le este fatală, cum avea să-i fie și lui Leon, care, fără să-și dea seama, se apropia de un sfîrșit asemănător cu al lui Matei.

Ceea ce nu înțelegea nici el, nici eu este că

artistul, chiar genial,
este om ca toți
oamenii, dar mult mai
expus, fiindcă e mai
sensibil, iar loviturile
pe care le primește îl
dor mai tare, și uneori
îi sînt fatale

.ARTA POPULARĂ

În Cluj era un muzeu etnografic și erau adunate acolo multe cusături și icoane pictate pe sticlă de mînă iscusită a țărănilor, la care unii se uitau chiorș. Pe mine mă atrăgeau, amintindu-mi satul. Frumusețea lor simplă îmi da o liniște pe care n-o găseam în altă parte. Era și un plug străvechi, făcut dintr-un trunchi de corn ca o rădăcină întoarsă, care semăna cu sculpturile mele. De mult ce se plugărise cu el, se lustraise ca un dinte de fildes.

Mă întrebam mereu dacă eu aș fi în stare să fac astfel de icoane, și într-o bună zi am încercat. Mi-am cumpărat niște pasteluri, și în curînd pereții mei igrasioși s-au schimbat la față.

Nu mi-am dat seama atunci, dar munca din acele zile, cu timpul, avea să mă ajute .să găsesc moduri de expresie mai puțin himerice. Mă uitam la desene și înțelegeam că munca de acum nu semăna cu ce făcusem mai înainte. Era un drum nou, dar altfel început. Formele erau mai rigide, vorbeau .mai puțin pentru ochi, și mai mult pentru gînd.

Mi se părea că fug, printr-un coridor lung și întunecat, pe urma unei raze mici de lumină care se tot îndepărta. Am lăsat pastelurile și am început să modelez. Am lucrat vreo lună, sculptînd vreo zece reliefuri mici, dar din păcate înaintam greșit, în sensul că mă încapăținam să învăț și ceea ce nu se putea : să redau expresia de sinceritate pe care o aveau icoanele țărănești. Și bineînțeles că n-am reușit.

Prieteni veneau pe la mine și rîdeau, zicînd că biserica o să mă excomunicе pentru blasfemie.

— Mă ! strigam la ei, voi nu vă dați seama ce învățătură mare este aici !

— Ești caraghios, răspundea Coroiu. Ce ai tu cu icoanele, ce învățătură poți găsi în niște mîzgălituri primitive ?

— Învăț să mă exprim mai direct, mai simplu.

— Simplu, da ! Dar prea decorativ !

Coroiu izbutea să mă încurce, atacînd problemele pe neașteptate, ca și acum.

— Și ce ai tu împotriva decorativismului ?

^■HBBBBHHHHH

— Nu am nimic. Dar tu trebuie să înțelegi că frumosul decorativ e numai ipentru ochi. Tu vrei să faci o artă cu conținut adînc.

— Păi, tocmai asta se poate învăța de la iconari. Ei pun accent pe conținut, nu pe formă.

— Da, dar conținutul icoanelor e exterior, nu te încă-păina.

Îl chinuiam mereu și pe Andrei, punându-i unele întrebări. El avea fel de fel de dicționare, istorii și enciclopedii, unde găsea definiții scurte pe care le dezvoltă apoi, vorbind uneori atât de frumos, încât pierdeam firul, lăsîndu-mă vrăjit, de plăcerea de a-l asculta. Vorbea liniștit, alegîndu-și cuvintele potrivite fără caznă. Coroiu era mai impulsiv, nu-și da timp să dezvolte o idee ou destule argumente, astfel că trebuia să se întoarcă mereu și s-o ia de la început.

L-am chemat pe Andrei să vadă și el icoanele, dormic să aflu ce crede.

— Te întorci înapoi cu sute de ani. Nu înțeleg.

Astea au fost primele lui vorbe.

— Caut un mod mai simplu de expresie. M-am săturat de *ritmuri*. Încerc să spun deschis ceea ce simt ca om...

Continua să le privească, fără să spună nimic. Într-un târziu, l-am văzut că rîde.

— Cum, și tu rîzi ? Ce v-a apucat pe toți ?

— Au umor, ceea ce nu trebuie să te supere, a spus el. Mă întreb, de unde vine ?... Da ! Cred că înțeleg : se simte un dezacord între real și ireal.

— Cum adică ? Vorbește mai simplu !

— Uite cum. Aici l-ai făcut pe *Isus umblînd pe mare*, idee biblică, pe care tu, fiindcă n-o crezi, te-ai văzut constrâns să împingi ideea spre genul satiric, singurul în stare să impace estetic conflictul...

Asta însemna pentru Andrei să se exprime simplu. Era simplu, dar nu de toate zilele. Totuși, de astă dată l-am înțeles și am stabilit că, așa stînd lucrurile, biserica pe bună dreptate m-ar excomunica.

— Dacă am trăi pe timpul lui Goya, spunea Andrei, ți s-ar scoate pe rînd ochii și ți s-ar pune în virful degetelor mari de la picioare, iar cu lucrările s-ar face o procesiune la care ar trebui să ia parte toți pictorii, purtînd în spate o pensulă în formă de cruce, să ia aminte că a rîde de minunile lui Isus Cristos este un păcat de moarte...

Astfel de viziuni cinice îl obsedau pe Andrei. El, care în viața de toate zilele se purta cu o finețe desăvîrșită, în spirit se lăsa pradă unor atrocități, pe care le și desena fără greutate. Scotea stiloul și, între două replici, îi vira sub nas o caricatură.

— Bineînțeles, umorul tău, continuă el să vorbească, nu e caustic la nivelul caricaturii. În rîsul tău, sigur înconștient, apare umorul țărănesc, de snoavă. Spiritul nostru ne atrage uneori în astfel de farse.

Mă simteam pus la zid, fără putință de apărare.

— Ce să fac cu ele, să le distrug ? l-am întrebat.

— Doamne, ferește ! Cîndva istoria va scrie o pagină despre ele : se va ilustra cu ele islăbirea spiritului religios

Am început să rîdem. Nu se putea altfel.

Curajul meu de atunci putea să pară copilăresc și greșit, totuși scriitorii și poeții făcuseră de mult acest pas înapoi, spre învățătura poporului, deschizînd literaturii porțile de aur ale prospețimii poetice. Alecsandri, Eminescu, Creangă, într-un moment de mare cumpănă a limbii românești, pe care unii voiau s-o orienteze spre forme artificiale, au îndrăznit să se exprime în limba doinelor, a basmelor și a proverbelor, înlăturînd încălțitele forme de împrumut. Dacă fapta lor ar fi fost clară în conștiința mea, aș fi găsit un punct de sprijin al muncii mele de atunci, așa însă trebuia să înaintez încet, dibuind cu mare ocol. Greutatea venea din aceea că în arta noastră populară, atât de bogată în genuri și forme, sculptura n-a mers mai departe de ornamente. Singurul gen în care apare figura umană era al icoanelor. Religia, cu înguste ei canoane, i-a împiedicat pe țărani să dea formă figurii umane în materie. Poate asta era primul pas pe care trebuia să-l fac. De aici pornise și Brâncuși. Unele lucrări ale sale cioplite în unghiuri continuau estetica populară, căreia el îi dăduse valențe monumentale de altă valoare, impresionante pentru

ochi, dar fără viață sensibilă. Eu voiam să învăț cum se putea exprima un conținut, să știu ce să fac în fața unei teme cum era *Horia*.

Andrei și Coroiu erau și ei de părere că experiența putea fi interesantă, dar, spuneau ei, că forma unghiulară ar fi fost mai proprie lemnului. Astfel de observații țineau de problema tehnică, a materialului. Se mai ridica și problema ritmului care, împletit geometric, era mai rigid. Eu învățasem în natură să simt ritmul unduios, dinamic. Putea *ritmul* să fie și simetric, și asimetric ?

Ajunsesem la încrucișarea unor mari întrebări și stam între ele nehotărît. Ritmul simetric părea mai ușor de stă-pînit, însă te ducea la expresii reci. Ritmul asimetric, învoit, părea mai cald, mai viu.

Puneam o icoană alături de o pasăre sculptată în lemn. De o parte ritm simetric, de altă parte ritm asimetric. Care erau mai vii ? Îmi era greu să răspund. În icoane, deși erau oameni, expresia era rece. Păsărea era mai vie, cu toate că imaginea .nu era reală.

Pînă la urmă am ajuns să mă întreb dacă nu cumva ritmul geometric era o simplă invenție a intelectului. Dacă simțeam nevoia să mă întorc iar la Geoagiu, ca și cînd natura n-ar fi fost peste tot.

Am ieșit în pădurea de lîngă Cluj și priveam stejarii cu alți ochi. Mi se părea că vedeam pentru întîia dată un stejar. Creșteau masiv în trunchiuri drepte, apoi porneau crengile împrejur, cu o asimetrie echilibrată geometric. Așadar, la Geoagiu privisem natura numai cu un ochi și cu nasul, cum ar fi spus Coroiu.

Mi s-a părut că înțelegeam de ce formele sculptate de mine erau prea moi. Le lipsea echilibrul arhitectonic. Erau prea mișcate, materia se destrăma ca o masă nefixată în tipar. Așadar, nu era rău ce învățasem la Geoagiu, dar nu era destul. Descoperisem încă un aspect al naturii, miezul ei arhitectonic.

Acum drumul meu avea să se lărgească. Aș fi vrut să am în față toate lucrările pe care le făcusem, să le pot judeca, să știu ce-am făcut și ce in-am făcut. Se părea că sarcina asta îmi revenea mie întreagă.

353

Prietenii mă înnebuneau cu argumente și teorii.

Drum spre oameni, voi. 11 — c. 224

Poate trebuia să vorbesc mai puțin și să lucrez mai mult ? Mă gindeam să plec la Ogra, să stau acolo pînă în toamnă, să nu mai am grija zilei de mine, să pot lucra fără griji. Era un gînd bun, însă n-aveam să mi-l împlinesc curînd.

CEA MAI FRUMOASĂ EXPOZIȚIE

A venit într-o zi Dinu Ilea de la Timișoara și mi-a adus o veste, Zicea că profesorii Academiei de Arte Frumoase hotărîseră să facă o expoziție retrospectivă cu lucrările tuturor absolvenților. Era o hotărîre prematură, fiindcă abia trecuseră zece ani de la înființarea academiei, și absolvenții, diți erau, încă nu ajunseseră să se simtă la largul lor ca artiști. Cei mai mulți ajunseseră profesori de desen și caligrafie. La ce te puteai aștepta ?

— N-am lucrări academice, i-am spus. Mă fac de ris în Banat, dacă aduc tot ce am aici !

— Nu-i nimic, răspuse Dinu, să vadă și bănațenii *Calul năzdravăn*. Sînt și acolo niște primari și niște prefecți mai burtoși decît ăștia din Cluj. Eu zic să vii. Avem o sală foarte bună.

Felul lui de a mă încuraja nu era cel mai potrivit, și i-am spus că nu mă duc. După ce-a plecat, însă, am stat și m-am gîndit mai bine. „Adică de ce să nu mă duc ? Mi-e frică ?” Nu, frică nu-mi era, dar icoanele erau neînramate. Aș fi putut să-mi fac eu ramele, eram timplar, totuși parcă ceva mă ținea în loc.

A venit atunci Nora la mine și, cînd a auzit de expoziția de la Timișoara, s-a luminat la față.

— Știi, spunea ea, din Timișoara pînă în satul meu nu-i departe, o să mergem și la Belgrad, să vezi lucrările lui Mestrovici. Te găzduiesc eu. Avem o căsuță la vie și o să stăm acolo.

Toate acestea mă ademeneau și, încă de a doua zi, am început să fac rame pentru tablouri. Se mișcau rindeaua și ferăstrăul în mina mea, ca și cînd ieri aș fi plecat din

Atelierul C.F.R. într-o săptămînă, totul a fost gata. Le-am pus sticlă, apoi le-am atîrnat pe pereți în trei rînduri.

Atelierul părea mai larg, mai luminos. Sculpturile erau pe jos, cam înghesuite, dar în neorînduiala lor aveau o frumusețe care te îndemna să te apleci spre ele.

Cînd a venit Leon și a văzut schimbarea, mi-a spus :
— Ivan, asta e cea mai frumoasă expoziție pe care ai făcut-o. Am să-ți aduc niște cumpărători.

Sandi, uitîndu-se la icoane, se tot ștergea la ochi.

— Este o impresie de mistic, dar nu e același lucru. E foarte modern și decorativ. Prefer totuși lemnele. Voi aduce vizitatori, dacă-mi dai voie.

N-aveam de ce mă împotrivi și astfel au început să vină grupuri de intelectuali, unii care mă cunoșteau, alții necunoscuți, așa că atelierul era plin de dimineată pînă seara, spre mirarea locatarilor din casă, care, în timpul iernii, văzîndu-mă că mă spălam la fîntînă, nu o dată crezuseră că eram ordonanța ofiterului de la etaj. Acum trebuia să înțeleagă că greșiseră. Se simțeau atrași și ei. Proprietarul mi-a cumpărat chiar o lucrare (Sfînta, cioplită la Ogra), în contul chiriei pe care i-o datoram. S-au vîndut și alte lucrări, acelea în lemn, pe care nici n-aveam de gînd să le duc la Timișoara.

În cîteva zile am primit atîția bani, încît, după ce-am plătit toate datoriile, uitasem cu totul sărăcia prin care trecusem. Se bucurau mai ales portăreasa și tîmplarul, care se lăuda în gura mare că el m-a ajutat numai din prietenie, că mai demult fusesem tîmplar, ca și el. I-am plătit și lui datoriile cu virf și indesat și, pe deasupra, am făcut un chef împreună, la care au luat parte tinichigiul și Rozalia, căreia îi întăream credința că odată am să-i fac multfăgăduita casă. Ea credea și nu credea, dar tîmplarul întărea făgăduințele mele, zicînd și el că odată voi avea atîția bani, încît va fi un moft pentru mine să zidesc o casă cu idouă-trei camere. Portăreasa se îmbujora de plăcere, totuși zicea că nu e vrednică de așa ceva.

— Ba da, întăream eu, am să-ți fac o casă pe care o să scriem sus *Vila Rozalia*. Ai să te împaci cu bărbatul și o să trăiești ca doi porumbei.

Tinichigiul ridea, sorbind vinul cu zgomot.

— Așa meserie înțeleg și eu, zicea el. Ai cîștigat cu o singură lucrare cît rau cîștig eu într-o lună. Mai bine mă făceam sculptor.

— Ce crezi, răspundea tîmplarul, că sculptura se face cu foarfeca ?

— Tu să-ți ștergi cleiul de pe degete, îl repezi tinichigiul, vădit usturat.

— Apoi, și domnul Ione! a fost tîmplar ! Din tîmplar poți ajunge sculptor, dar din tinichigiu nici croitor nu poți ajunge.

Foarte smerită, Rozalia zicea că pentru a ajunge sculptor nu hotărăște dacă ai fost tîmplar sau tinichigiu. Trebuie să fii născut cu talent.

— Păi, ce e și talentul ? sări tinichigiul. Eu cred că am talent, dar dacă fac burlane de cînd mă știu, mi s-a dat mîna cu ele. Dacă făceam și eu bazaconii de astea timp de treizeci de ani, de cînd fac burlane, le făceam și mai birzoiete. Am făcut eu într-o zi o cruce pentru o biserică : zburau razele din ea ca din praștie.

— Aia-i nimica, sări tîmplarul, tu nu înțelegi că aici nu e numai meșteșug, e simțirea omului, sufletul ! Nu-i așa, domnule Ionel ? Trebuie talent!

Ca să-l înțeleg mai bine, Balog începu să vorbească românește, dar tinichigiul nu aștepta să răspund eu. Trînti o înjurătură, trase din țigară, apoi, scuipînd, vorbi cu scribă :

— Eu avut și talent ! Cu carul ! Toți oamenii iese în talent, dar nu iese noroc ! Dacă născut copil sărac, nu putut umblăm școală ! Cînd făcut cruce ăla de care spunem, corporație vrut trimite la expoziție. Dracu pe el !

Trase încă un fum din țigară, mai scuipă o dată și tăcu. El avea mai mult de spus, dar nu găsea cuvintele românești.

— Vorbește ungurește, Kașai baci ! Te înțeleg.

Îl incurcase Balog cu talentul, se vede că între ei erau unele vechi neînțelegeri. Balog era tîmplar de lux, făcea mobile fine pentru un magazin foarte căutat. Kașai, cum zicea el, făcea burlane și rareori cite o cruce. Bani cîștiga însă destui. Ținea ucenici și avea mereu comenzi. Avea un atelier destul de mare, dar întunecos, pe fereastra căruia ieșeau mereu nori de fum și înjurături. Balog lucra în atelierul firmei, salarizat modest, totuși purta un halat alb, pe care i-l spăla nevasta în fiecare săptămînă. Era și ceva mai tînăr decît Kașai, care avea tîmple cărunte.

Între ore, tinichigiul ieșea în curte și citea ziarul.

— Ia vezi, că-l ții întors, îl înțepa tîmplarul.

Tinichigiul, fără să ridice ochii, răspundea printre dinți :

— Șterge-ți cleiul de pe degete.

Nu erau pricini mari între ei, mai mult niște hîrjoneli prietenești.

Kașai începu să vorbească ungurește, trebuia sa-l pună odată la punct pe tîmplarul ăsta încrezut.

— Ascultă aici, mă ! Tu zici că trebuie să te naști cu talentul. Cum să te naști cu talentul ? Cînd ne naștem, toți sintem cu mucii la nas. Talentu-i o meserie care se învață ca toate meseriile !

Balog zîmbi superior, întrerupîndu-l tocmai cînd Kașai ridicase o mină în aer, să rostească alt gînd.

— Asta s-o crezi tu cu breasla burlănarilor !
Kaşai se înroşi tare, răsturnă paharul pe gît şi,
negăsind un răspuns pentru Balog, se întoarse spre
mine :

— Domnule Ionel, şi dumneata ai fost tîmplar, dar
nu toţi tîmplarii sînt proşti. Spune-mi dumneata dacă
meseria nu e şi ea un talent...

Trebuia să-i dau dreptate.

— Este, Kaşai baci !

— Auzi, mă frunte goală?! Dacă nu eram copil
sărac, ajungeam sculptor mai mare decît Ştrobi !
(Celebru sculptor maghiar.)

Balog începu să ridă îngăduitor, iar Rozalia a intrat şi
ea în vorbă :

— Ei, dar şi domnul Ionel e sărac ! El trăieşte mai
rău ca tine. Tu cîştigi destul, dar bei banii !

— Cîştig fiindcă lucrez pînă vîd stele verzi!

— Te lauzi ! Lucrează ucenicii, şi tu stai în crîsmă.

— Ce-ţi pasă ţie unde stau ? Beau banii mei !

— Nu schimbaţi vorba, striga Balog, noi vorbim
despre talent.

A urmat o lungă discuţie. Rozalia, fiind adventistă,
era înclinată să creadă că talentul era de esenţă
divină, însă tinichigiul, deşi era catolic, era certat cu
divinitatea. Rozalia cunoştea din doască în doască
Noul Testament şi încercă să aducă în sprijinul
punctului ei de vedere pilda cu talanţii, ceea ce l-a
scos cu totul din sărite pe Kaşai.

— Lasă-mă cu *Biblia* ta, nu mă ameţi de cap, că ştiu
io ce ştiu !

— Ai să te duci în iad, beţivule !

— Mă duc cu plăcere, zicea el. Crezi că-i mai rău
de- cît aici ? Acolo barem scap de Balog şi de tine. Să
nu te mai vîd cu *Biblia* în mînă şi cu gîndul la slănină...

Rozalia, simţind încotro băteau vorbele
tinichigiului, s-a înroşit pînă în virful urechilor,
spunîndu-i să-i fie ruşine, apoi a plecat.

— Talentul e un vis, ceva ca o amintire, mă
burlăna- rule, îl luă Balog iar în primire pe Kaşai.

— D-aia n-aU ce minca artiştii ! Stau seara şi
visează cai verzi, iar ziua mîncă răbdări prăjite. Nu-mi
bat io capul cu ei, că nici ei nu-şi bat capul cu mine.
Nu te supăra, domnule Ionel, dumneata eşti vecinul
nostru. Bine că ai găsit clienţi pentru marfă. Mai
toarnă-mi un pahar de vin !

Nu-i pot uita. Cînd scriu îi vîd bine. Tîmplarul avea
ochi negri, calzi şi un obraz lunguiet. Cînd vorbea, faţa
i se deschidea într-un suris care te îndemna să-1

ascuți. Umbla cu pași molatici, ca un filozof împăcat cu sine. Avea și un copil, despre care spunea că e frumos ca un porumbel. Tinichigiul era gras, cu sprincene aspre, răs- frînte peste ochi, gata oricînd să se războiască pentru nimicuri cu oricine. Atras în lupta meschină a concurenței, își pierduse treptat bunul-simț și respectul pentru familie, dar mai ales pentru cei doi ucenici, Peter și Gyuri, copii săraci, cărora le era dat să-și înceapă drumul vieții sub cele mai năstrușnice și vulgare sudălmii și blesteme pe care le-am auzit cîndva.

Nu știu dacă mai trăiesc acești copii. Poate ei ar fi în stare să-i facă un portret mult mai expresiv acestui patron. care nu era nici mai bun, nici mai rău decît alții.

II VEDEAM PE AVRAM IANCU

Într-o după-masă au venit Baciul cu Scorobete, cu Gliga și cu Radu. Erau toți îmbrăcați curat, ca în zi de duminică.

Între timp se ținuse procesul lui Baciul și fusese condamnat la un an și jumătate închisoare, pe care o făcuse în prevenție.

Erau Leon și Nora la mine.

— Uite, aici lucrează ceferistul nostru ! strigă Gliga încă din curte.

Baciul parcă ezită să intre. Am ieșit în întîmpinarea lor și ne-am sărutat.

— Tare ești pupăcios, zise Baciul, strîngînd mîna Norei și a lui Leon.

Au început apoi să privească lucrările, dar Leon le-a pus repede cite-un pahar în mînă, le-a umplut cu vin, apoi, ridicînd paharul, a început să cînte, improvizînd un toast de bun sosot.

— Dumneata cînti mai bine decît Ujeicu, a spus Gliga.

Ujeicu era un băș mai în vîrstă, cu care Leon își disputa întîietatea talentului, astfel că Gliga pusese degetul, din întîmplare, pe coarda inimii lui Leon, cea mai sensibilă.

— Auzi, Ivan ! Să iei aminte, vorbi el solemn, acesta e glasul poporului, galeria ! Ți-am ispus eu că, dac-ar fi numai parter și loji, n-aș mai cînta. îl prînsese în brațe pe Gliga și-l sărută. Ivan, ou Gliga asta prevăd că vom face niște chefuri năprasnice.

Prevedere care avea să se și întîmple.

Baciu vorbea încet cu Nora, mai la o parte. Radu privea fiecare lucrare pe rînd, foarte de aproape, ca și cînd n-ar fi avut lumină destulă.

Scorobete m-a întrebat ce făcusem cu lucrările pe care le văzuse în toamnă. Avea un fel de a pune întrebări, ridicînd sprîncenele în sus, ca și cînd ar fi auzit răspunsul mai dinainte.

— Uite la Radu cum le studiază. Mă Radule, să-ți dau niște ochelari ? îl întreabă Scorobete, rîzînd.

Radu se întoarce spre noi și, văzînd că ridem, s-a înroșit.

— Mă Ionel, spuse el apropiindu-se de noi, pe toate tu le-ai făcut ? Și cu voapse, și cu dalta ? N-aș fi crezut.

Se simțea o bucurie în cuvintele lui, o sfilă de frate mai mic care se bucură fără să știe de ce. Ajungea că le făcusem eu.

Nu puteam vorbi din pricina lui Leon, care începuse iar să cînte.

— Ascultă, Leon, aici nu-i Operă, mai bine să-l rugăm pe Radu, să cînte el niște doine.

— Să cînte, strigă el, ridicînd paharul, dîndu-i și lui Radu unul.

Radu își lăsă ochii în jos, privind lung buza paharului.

— Cîntă, Radule, nu te lăsa intimidat de basul ăsta. Cînt-o pe a lui lancu, l-am rugat eu.

— Cîntă, mă ! se răsti Gliga. Ce, ești fată mare ? Ori ți-ai pierdut glasul ?!

Radu gustă puțin vin, privi iar în jos, apoi, cînd își ridică ochii, începu deodată simplu, fără să-și dreață vocea : Pe dealul
Feleacului Merg carăle lancului... Nu merg cum
merg carăle, Strălucesc ca soarele. Boli-s eu
coarne de ceară, Om ca lancu nu-i în țaxă...

Pe lancu nu-l sculptasem niciodată. Cum de nu mă gîndisem ? Ascultîndu-l pe Gliga cum cînta, mi se părea că-l văd. Asta însemna că, chiar dacă țărani n-au sculptat oameni, i-au văzut totuși în spațiu... Poate viziunea plastică a țărănilor putea fi urmărită în cîntece, în basme... Boli-s cu coarne de spume, Om ca lancu nu-i în lume. La bîrbu cu pistoale mari, înfruntă pe ghinerari...

N-avea rezonanță camera mea, ^era prea mică, poate pentru aceea Radu cînta în surdină, reținînd vocea. Era însă atîta caldă simțire în eintecul lui, încît Leon, care știa cîte ceva despre meseria cîntecului, îl ascultase fără să clipească.

— Cînt-o și pe-a lui Horia, mă Radule, strigă Gliga, dacă n-ai iuitat-o.

— Cum s-o uit ? răspunse Radu, mirîndu-se de astfel de întrebare.

Totuși nu mai voi să cînte.

— Dacăș fi știut că aveți vin, îmi aduceam flautul, spuse Scorobete.

Ar fi vrut să cînte, să-l audă Leon.

— Stai, că-ți dau un fluier, i-am spus.

Aveam mai multe, dar erau cam uscate.

— Moaie-l în vin, strigă Leon.

L-au muiat în vin, și Scorobete a cîntat el ce-a cîntat și deodată s-a oprit.

— Astea-s ciobănești, știe oricine. Aduc mine flautul, zicea el, dar Leon îl îndemna să cînte din fluier.

Din cînd în cînd Gliga chiuia. Radu a început și el să cînte cu vocea. Pe scurt, s-a făcut o veselie mare, dar se isprăvise vinul.

— Am să aduc o vadră de eotnar, a strigat Leon.

Ivan ! Auzi ? Nu pleacă nimeni de aici ! Răspunzi cu capul !

Dar nici nu voia să plece cineva. Scorobete găsisse glasul fluierului și continua să cînte ca la sezătoare.

Atunci a intrat Sandi cu o fată înaltă, pe care n-o cunoșteam.

— Ce-i aici, întrebă el, audțiie muzicală ? Are ureche bună, mai spuse el, arătîndu-l pe Radu.

— Are două, strigă Gliga, și cu amîndouă aude !

Știm și noi ceva, mă artiștilor ! Ce, credeți că numai cu ciocanul știm să trăim ?

Vinul îl încălzise pe Gliga și deschidea gura glumelor, cum îi era obiceiul, dar Baciul îl puse la punct, zicînd :

— Taoi, mă, iar te lauzi ! Altă dată nu te mai luăm cu noi.

A venit repede Leon cu cotnarul și am beut pînă tîrziu.

Radu a cîntat toate doinele pe care le știa, a cîntat apoi și Leon tot niște doine, zicea el, ca să uite roilul Filozofului.

Sandi, într-un tîrziu, m-a luat la o parte și mi-a spus în șoaptă :

— Știi, Marga este fiica celui mai bogat om din Cluj. Proprietarul unei fabrici de ghete. E o fată cultă. îi dau lecții de pian. Vrea să cumpere de la tine ceva

M-am apropiat de fată și am întrebat-o cum se simte.

— Minunat! a răspuns ea.

— Nu e de ajuns, strigă Leon, trebuie să respectați, stimată domnișoară, și vinul! Cine nu respectă vinul nu e sincer.

I-a umplut un pahar, pe care l-au beut împreună.

Baeiu bea puțin și vorbea mai mult cu Nora.

— Nora e o fată bună, zicea el. Am să fac din ea o activistă. Auzi, Vlas, să nu te superi. Ți-o fur !

Repetă amenințarea ca pe cea mai frumoasă formă de a face complimente unei femei.

— Nu trebuie s-o furi. Vine ea singură. Tot caută ea un om cu inima mare.

— Vrea să se scape de mine, mizerabilul, sări Nora, aprinsă la față, dar eu fac ce vreau ! Și pentru ca să știi (eu trebuia să știu), pe el (pe Baeiu) l-am iubit înaintea ta. De altfel, ți-am spus mai demult.

— Ivan ! strigă Leon, e cazul să spargi un pahar. Bravo, Nora, să învețe minte giscanul ! Dacă te măriți ou Baeiu, primesc să fiu naș !

Cavaleri de onoare aveau să fie Gliga și Scorobete.

— Și eu cu cine rămân ? am întrebat.

— Cu sfinții, hohoti Leon.

N-am spart un pahar și nici nu era cazul. Am ris, continuând să bem și să glumim.

Cînd am ieșit din atelier, se făcuse noapte. În jurul lunii, cițiva nori mici primeau o lumină în dungă : păreau niște căsuțe albe la marginea unui sat. Mi s-a părut că Ogra se ridicase de pe pămînt, s-o pot vedea și să mă vadă și ea pe mine, mulțumit.

DISCUȚIE CU UN FILOZOF

Ceea ce mi se părea cu totul nou în expoziția aceea și mă bucura peste măsură era că vizitatorii nu puteau intra și pleca fără să aflu ce impresie făceau lucrările asupra lor. Le puteam pune întrebări, iar ei răspundeau fiecare în felul lor, dîndu-mi astfel prilejul mult dorit de a ști ce simte unul, ce simte altul și, fiindcă veneau mulți, se încingeau discuții, încît era de ajuns să ascult, dar bineînțeles că vorbeam și eu, chiar ou destulă îndrăzneală, sim- țindu-mă ca la mine acasă.

Profesorul Papilian, care nu văzuse expoziția din toamnă, spunea că acum nu se mai simțea în lucrările mele nici o influență, că eram personal (foarte personal) și că *Faunul* în lemn era o capodoperă, drept care a și cumpărat lucrarea.

În schimb, un alt profesor, de curînd întors de la Paris, unde își tinuse teza de doctorat, susținea că viziunea mea era asemănătoare cu a lui Brâncuși. Poate el voise să mă măgulească, și așa fi putut fi, pe drept cuvînt, fiindcă pe Brâncuși îl cunoștea o lume, în timp ce eu abia încercam marea cu degetul, cum se zice. Tinerețea însă nu vrea să știe, ea vrea să măsoare lumea cu aripile ei, nu e de mirare că l-am contrazis de la început, spunîndu-i că numai într-un fel se pot face paralele între doi artiști : pornind de la forma sau de la conținutul operei, care împreună dau ceea ce se numește stil.

Filozoful a făcut ochii mari.

— Te ascult, spuse el, poate să nu am dreptate, eu nu sînt estetician, dar mă interesează problemele artei.

— Eu însă, țin să vă spun, nu sînt nici estetician, nici filozof, vreau să fiu sculptor, atîta tot. Nu zic că n-am citit cîte ceva, prea puțin, dar încep să știu să deosebesc o sculptură de altă sculptură. O sculptură, ca orice lucru din materie, are un fel al ei de a sta în spațiu, o așezare, formă, proporții, ritm, culoare și tărie. Aceasta e fereastra prin care ochiul ne ajută să privim și să înțelegem frumosul plastic.

Leon, care era de față, a pus mîna pe sticlă și, umplîndu-mi paharul, părea că mă îndeamnă să mai spun. Încercasem să vorbesc despre ritm ca unitate de măsură a spațiului plastic, care-l ajută pe sculptor să dea operei monumentalitate și viață intensă, dar nu putusem încheia fraze destul de limpezi și, temîndu-mă să vorbesc fără înțeles, m-am oprit. Atunci am început să vorbesc prin exemple, bucuros că profesorul avea răbdare să mă asculte, și chiar Leon asculta smerit.

— Să luăm exemplu un stejar și un plop care, măsurăți cu metrul, au aceeași înălțime, dar plopul pare mult mai înalt decît stejarul...

— Da, sigur, mă întrerupse profesorul, proporțiile sînt relative.

— Nu sînt de loc relative, vreau să spun doar că ritmul modifică vizual (nu structural) proporțiile unei forme în spațiu, îi dă cuprins și întindere virtuală. Înțeles ca element de construcție, ritmul te ajută să situezi o temă în spațiu plastic propriu, să-i dai monumentalitatea și sensul dorit. De exemplu, sculptura egipteană trăiește în spațiul orizontal, al așteptării, al viitorului, în timp ce pictura bizantină trăiește vertical, înspre cer. Aici am vrut să ajung...

— Minunat ai întors-o, Ivan, dar tot nu te înțeleg. Vreau să înțeleg și eu, porunci Leon.

— Problema ritmului e destul de gingașă, artiștii îl simt fără să și-l explice, încheie profesorul, vrînd să ne dea dreptate la amindoi. Pentru dumneata a devenit însă o cheie care te ajută să te orientezi ; mărturisesc că-mi plac lucrările, îmi suride să cumpăr una.

— Așa înțeleg și eu, adăugă Leon, zîmbind cu subînțeles, iată un filozof cu idei practice, de care artiștii duc mare lipsă. Devenind apoi deodată grav, se adresează profesorului : Domnule profesor, eu nu mă pricep la filozofie, deși cînt rolul Filozofului din *Boema*, cînd mă îmbăt, însă, mi se pun fel de fel de întrebări, mai ales una mă chinuie : este Dumnezeu, ori nu este ?

— Nu se poate dovedi, e o chestiune de credință, a răspuns scurt filozoful.

L-am simțit pe Leon că înghite în sec. Ar fi vrut să mai spună ceva, dar profesorul a început să se miște de la o lucrare la alta, zicînd :

— Ce greu e cînd vrei să alegi ! Toate-mi plac. Unele suferă mai mult, altele mai puțin...

— Pentru că în unele este mai multă simțire, iar în altele mai puțină. *Faunul* pe care îl privești este în cum-pănă. Este cum-păna vieții mele de acum. Nu mă pot ridica deasupra conflictelor.

— Toate lucrările dumitale au conflict.

— încă un argument că asemănarea cu Brâncuși e neîntemeiată. Sculptura lui Brâncuși este senină.

Fără îndoială, Brâncuși se exprimă în forme pure, este un *apolonic*. În lucrările dumi'tale spiritul e încătușat, se zbate tragic, ești un *dionisiac*. În portret, mi se pare, vrei să exprimi personalitatea... Ca să încheie discuția, a adăugat : Să știi că avem afinități de gîndire ; acum știu de ce-mi plac lucrările dumitale.

Profesorul a scos portmoneul și mi-a dat două mii de lei, alegîndu-și una din lucrările în lemn.

— Bravo, a strigat Leon, așa-mi plac mie filozofii. Păcat că nici acum n-am aflat dacă este sau nu este Dumnezeu. Să bem aldămaș...

Ajunsesem să mă pot exprima și în cuvinte ; dacă mă aprindeam, puteam vorbi, dar cînd încercam să adun ceva în caietul meu, parcă mi se oprea mintea în loc. În cele din urmă am înțeles că scrisul e o meserie cu care trebuie să te dedai pe îndelete. Învățasem să gîndesc mai mult stînd de vorbă cu mine însumi sau cu alții. Mai ales cu Teo, care avea multă răbdare. Îmi da el și cărți, însă toate erau pline de cuvinte pe care nu

le înțelegeam. Mi le notam pe-o hîr- tie și-l întrebam despre înțelesul lor; totuși îmi era frică să le întrebuițez, parcă-mi ardeau limba. Numai cînd vorbeam cu Leon le dam drumul fără sfială.

După ce-a plecat profesorul, mi-a spus :

— Ivan, vezi, tu zici că-mi ești prieten, dar eu mă îndoiesc. Cum poți fi tu prieten cu un prost ca mine ?

— Prietenia nu pune condiții, i-am răspuns.

— Nu-i adevărat. Prietenia pune cele mai mari condiții. Mă simt rău, Ivan. Aș fi vrut să iau și eu parte la discuție, și tu m-ai lăsat să stau ca vițelul la poarta nouă. Asta nu e prietenie. Tu vorbești cu mine numai despre femei. Ce sînt eu, berbec ?

— Ești un mare cîntăreț !

— Minți ! Tu știi că un artist nu e mare, dacă n-are gîndire profundă. Te întreb : cum pot eu cînta rolul unui filozof, dacă nu știi filozofie ?

— Poate că a știut compozitorul, ale cărui note tu le citești.

— Nu e destul, tu crezi că un cîntăreț e patefon ? Ivan, nu spune prostii, fii prietenul meu, ajută-mă să gîndesc ca tine. Tu poți sîta de vorbă cu un filozof care a dat examen la Sonbona, aslta e grozav, Ivan ! Așa trebuie să fie un artist. Să știe ce falce, să nu-l poată da cu tîlla nici profanii, nici filozofii. Ivan, lasă-mă să te sîrut, sînt miîndnu că te cunosc.

Sărutarea lui era semn că se îmbătase. Cînd era treaz, nu mă săruta niciodată. Ochii îi străluceau de lacrimi.

Asta însemna că, nu peste mult, începea să mă blesteme. Trebuia să-l liniștesc, dar, oricîtă bunăvoință aveam, nu eram în stare să-l fac să înțeleagă anumite lucruri.

— Uite, Leon, filozofii privesc lumea cum privești tu un rol, înțelegi, ca pe o lucrare pe care ei trebuie s-o explice.

— Așa, Ivan, înțeleg, zi mai departe !

— Dar asta nu e ușor, fiindcă lumea nu e pusă pe note, e prea mare, nu i se vede decît o margine, cît o unghie. Din puținul ăsta trebuie ghicit întregul, cum ai ghici oceanul într-o picătură de apă.

— Se poate una ca asta, Ivan ? Iartă-mă că te întrerup.

— Unii spun că se poate, alții zic că nu se poate.

— Dar tu ce crezi, Ivan ?

— Eu zic că se poate.

— Cum, Ivan ?

— înnozi un gînd de altul, cauți firul logic al fenomenelor.

— Ivan, fără cuvinte pășărești, că mă prinde amețeala.
 — Un fir al (faptelor ! Așa înțelegi ?
 — înțeleg, Ivan, lasă-mă să te sărut. Sint fericit, auzi, Ivan, sint fericit cînd te aud vorbind. Ziceai că unii se duc pe firul logic al fenomenelor. Și unde ajung, Tvan ?
 — Ajung la înțelesul că lumea este în sine, că se face singură. Cam așa.
 — E cu puțință, Ivan ? Ceilalți ce cred ?
 — Că e făcută de cineva.
 — De Dumnezeu...
 — Dumnezeu este înțeles de filozofi în mai multe feluri. Unii spun că este rațiune. Unii spun că este în afară de lume, alții că este în ea, materie și mișcare, atîta tot.
 — Bine, Ivan, mă intrerupse Leon, supărat, asta e tot ? Atunci nu merită să ne mai batem capul cu filozofia. Îți spun eu : lumea a făcu't-o Dumnezeu. Înăuntru ori în afară, rațional sau altfel, îți spun eu că singură nu s-a putut face.
 — în felul acesta el punea punct și, ca de obicei, cînd putea să se lege de o convingere care nu se bătea cap în cap cu ortodoxia lui, era mulțumit. Așa și acum. A umplut paharele cu vin și a început să cînte aria Filozofului, apoi oprindu-se neașteptat a spus :
 — Filozoful ăsta al meu era cam pesimist. N-am să-l pot cînta bine. Ce crezi tu, Ivan ?
 — Felul lui Leon de a înțelege lumea era cu totul laic. Pornind de la ideea că fiecare lucru este făcut de cineva, trebuia să-i găsească își lumii un naș.

OMUL PRINTRE ARBORI

în tot timpul acela s-a beut mult vin în atelier. Veneau prieteni, iar eu le dam un pahar. Teigheaua o scosesem afară, să fie loc. Scaune erau puține, stam mai mult în picioare. Sculpturile erau pe jos și, din cînd în cînd, Leon lăsa pe ele cite-o picătură de vin care se prelingea încet, îmbogățindu-le patina.
 Beam și ne lăsam atrași în discuții pe care le încurcam și le descurcam după voia inimii. Unii au scris articole pe care mi le-au adus să le citesc, alții au scris poeme și poezii. Fiecare în felul lui de a înțelege, cu însuflețirea și cu dragostea de care era în stare.
 Iată un astfel de poem scris de Tamara :

OMUL PRINTRE ARBORI

*in purpura amurgurilor de vară, sculptorul reînvie
sufletele arborilor. Ademenit de chemarea lor, se
aundă în pădure, adine, tot mai adînc. Dorul străbun
al hunei plăsmuiește în fibre visul desăvîșirii. Crengi
înnodate, rădăcini fluierătoare visează slobozirea în
avînturi.*

*Cine ar pătrunde prin pasimțetea vegetală pînă la
cî- tecul sevei ? Noi ne-am mulțumi cu sugestii
statice, igno- rînd forța cauzelor, de dragul unei viziuni
desprinse de la suprafață. El aude clocotul chinuit al
formelor care zămislesc în sevă. În rana crepăturii, El
vede zimbetul faunului, lubric reflex al materiei
voluptuoase.*

*Cu un gest din sevă izvorît, El articulează estetic rit-
mul creșterii. Din zbaterea chinuită a sevelor,
desprinde legea mișcării dintru început; seva se
desăvîrșește prin sevă, voința lemnului n-a suferit nici
un viol.*

*Faunul sculptat în nuc este eternul Său simbol.
Minile fluide, abia schițate, n-au încetat să fie ondulați
de trunchi, iar surîsul animalic s-a copt sute de ani, din
ploi și fulgere, sub scoarță. A crea înseamnă pentru El
înglobarea în ritmul cauzelor, înțelegerea adîncilor fețe
ale naturii și conducerea lor spre întîlnire cu viața
noastră în continuă devenire.*

Poemul scris de Tamara l-am prins cu o pioneza
alături de acela scris de Coroiu, în pauza dintre două
cursuri, cu creionul. Cînd alți prieteni au adus alte
pagini scrise, citeva tablouri au coborît din perete, să
le facă loc, și astfel poezia își da mina cu plastica,
pentru a lărgi spațiul mic al unei camere în care ochii
cameleonilor nu mai puteau iscodi.

În felul acesta, *Herald* continua să existe fără tipar,
scrijelat în materie cu mina, ca în preistorie.

Èram puțini, dar noi ne credeam aleși. Credeam
într-un viitor mai bun și încercam să-i ghicim profilul o
clină mai devreme.

Poemul scris de Coroiu, în care cuvintele „mișcare”,
„revoluție” erau scrise cu litere mari, l-am păstrat ca și
pe celelalte, cu credința că va veni un moment în care
semnificația lor va putea fi înțeleasă pe deplin.

*Forma, întregire a liniei,
Linia, întregire a formei. În
frumos, concentrarea
simultană a particularului cu
universalul*

*În univers, supremul efort, țință și
mijloc, MIȘCAREA.
„Ritmul”, legătura de la „tot” la „parte”.
Aceasta nu este o disertație, este un
poem : Pentru TORSURILE lui Vlasiu,
Pentru MINILE lui Vlasiu. Pentru
optimismul omului închis, reprezentat
într-o MASCĂ. Pentru o VIOARĂ,
pentru o PASĂRE, Pentru BUSTUL LUI
HORIA, Simbolul grav al REVOLUȚIEI.*

Deși se spune că ceea ce trebuie să facem este cuprins în noi, oamenii se apropie unii de alții, se caută și, înfră- tindu-și gândurile, merg împreună. Prietenia este legea mare a înfrățirii oamenilor, ceea ce eu înțelegeam încă de atunci : Coroiu, Tamara și toți ceilalți prieteni simțeau și ei că fără prietenie viața ar fi fost prea goală. Unii au murit între timp. Alții au urcat culmile îndrăznețe ale vieții, ocupînd locuri și răspunzînd după virtutea lor. Unii au greșit, și viața i-a dat la o parte.

Încercările, suișurile și căderile lor m-au bucurat și m-au durut, ca și cînd ar fi fost ale mele. În ceasul amintirii, ori încotro deschid ochii, ori încotro întind mîna, îi simt. Dar povestea fiecăruia o voi spune la timp. Drumul este la început...

FRUMOASĂ MESERIE!

Se făcuse vară de-a binelea. Peretele atelierului dinspre soare se usca. Printre icoane apăruse un fel de lînă alb- cenușie. Din plafon se dezlipeau bucățele de tencuială și cădeau. Venea Rozalia cu un fîraș, cu o găleată, cu mătura, spăla pe jos, ștergea fereastra. În curte, tinichigiul cu ucenicii băteau cu ciocanele. Pe

Hi începusem să fac o ladă. O ladă mare cu despărțituri, în care să încapă toate lucrările. Să le trimit la Timișoara. Nu cunoșteam orașul. Mă gindeam că mă voi întâlni acolo cu alți colegi. Avea să vină și Giscă, care între timp plecase la București, și Jurcan din Șimleu. Să ne întâlnim cu toții, să ne confruntăm munca în fața măestrilor noștri.

Așezam icoanele una lângă alta, încercînd să le văd cu ochii maestrului meu. îl auzeam spunînd : „Tot nu te-ai lăsat de fantasmagorii ?”

— Poate la Timișoara oamenii sînt mai evlavioși ca la Cluj, zicea tinichigiul, ai să le vinzi pe toate. Dacă primești numai o mie de lei pe fiecare, și tot faci treizeci de mii. Cu burlanele nu fac suma asta nici în zece luni. Mai bine mă făceam artist !

Proprietarul se plimba prin curte, cu mîinile la spate : ar fi stat de vorbă ou mine.

— N-am știut, zicea el, că am un chiriaș atît de talentat. Dacă te mai întorci în Cluj, îți dau o cameră la etaj, o cameră uscată.

Nu știam dacă mă mai întorc. De fiecare plecare legam gînduri mari. Îmi spuneam : „Dacă la Timișoara cîștig bani, plec la Belgrad, stau acolo cu Nora o lună, apoi plec mai departe... Roma, Paris !” Nu știam bine cam pe unde erau așezate orașele astea, mi se părea că le văd în zare, lumi-

în cîteva zile, lada mea a fost gata. Am pictat o adresă roșie pe ea, apoi, înainte de a o duce la gară, împreună cu Leon, cu Balog, cu Kașai, am botezat-o cu vin : să-i fie drumul cu noroc !

Am încărcat lada într-o trăsură și am dus-o la gară.

— Ce-aveți aici ? m-a întrebat magazionerul.

— Treizeci de picturi, i-am spus.

— Sînteți pictor ? mai întrebă el, muiradu-și creionul în gură.

— Pictor sînt !

— Frumoasă meserie, domnule !

Era un elogiu care mi se da pe nevăzute de un om simplu, unul dintre cei mulți care pe vremea aceea nu prea intrau prin expoziții ca acum... Oamenilor simpli ca magazionerul, ca Rozalia, a căror viață se petrecea atunci la periferia vieții, astăzi li s-au deschis porțile muzeelor, unde se găsesc pe ei ogîndiți în opere, după care învață să se cunoască și să simtă că nu mai sînt simpli roboți, ci oameni în înțelesul cald al cuvîntului. Nu poți să nu te gîndești la toate astea...

întorcându-mă pe drum, simţeam o bucurie copilărească şi mă lăsam în vraja ei. Nici o îndoială nu-mi brăzda sufletul. „Au trecut iarna şi Năşăudul, îmi spuneam, toate au trecut. Am vîndut cinci sculpturi. O să fie bine, tot mai bine.”

Am ajuns în piaţă. Piaţa aceea, pe care altădată o ocoleam, acum mi se părea că-şi deschide pentru mine toate porţile. Îmi cădea pe obraz şi pe mîni lumina soarelui, îmi venea să mă ridic, să plutesc deasupra oraşului, să-l văd mai bine, înainte de a porni la drum, să nu-l uit niciodată. „Clujul, îmi spuneam, e oraşul meu, o Lechinţa mai mare, în care m-am născut a doua oară. Am suferit, am îndurat lipsuri, dar aici nu sînt străin. Aici am simţit prietenia, arta, iubirea. Cum să-l uit ?”

Trecînd pe lângă statuia lui Matei Corvinul, cum privea departe peste acoperişuri, semeţ, cu lauri pe 'frunte, mi s-a părut că tot Clujul se ridica mai sus, că fără statuie te-ai simţi în oraş ca într-o groapă. „Fără îndoială, îmi spuneam, asta e puterea sculpturii, să dea spaţiului alte dimensiuni. Sculptura înfruntă spaţiul, îi dă conţinut uman, îl supune, îl apropie de euritmia vieţii noastre. Chiar magazinierul din gară ştie că arta e un lucru mare. Un om care simte frumosul începe să fie om cu adevărat. Magazinierul e un om. Ah, oamenii... Trebuie să fac o sculptură din care să-i pot privi veacuri de-a rîndul, peste depărtări, cum îl priveşte Matia”...

Mă opriam în faţa unei librării şi priveam prin sticla de cristal ca prin oglinda unui rîu fermecat. Cărţile păreau straturi de flori ; titlurile, scrise mereu cu altfel de litere şi cu alte înţelesuri, te îndemnau să le pătrunzi cu un singur gînd. Aveam să-mi cumpăr multe cărţi, citisem prea puţine. „La toamnă, da, la toamnă o să fie cald în atelier, vor veni prietenii, vom vorbi”...

Alţi trecători se opreau şi ei, priveau tăcuţi o clipă, apoi plecau şi, cum stam acolo între două lumi, lumea frumoasă a cărţilor şi lumea cea de toate zilele a fiinţelor, mă întrebam care este cea mai adevărată. „A cărţilor, fiindcă e nemuritoare”, îmi spuneam, dar atunci s-a oprit în faţa vitrinei o fată cu o bluză albită de vaporeasă, încît, privită în contra luminii, sîinii ei se văzură ca nişte fructe în frunzarul unui pom. Nu ştiu, o fi simţit privirea mea, fiindcă s-a întors spre mine, m-a privit o clipă şi mi s-a părut că zîmbeşte. Cineva din adînc mă îndemna să-i spun că frumuseţea simţitoare, vie e mai frumoasă decît toate frumuseţile, ea însă a

plecat. Am întors capul după ea, privind-o cum se pierde în mulțime. „Nu-i nimic, mi-am zis, am s-o cunosc cândva, poate la toamnă, și-i voi spune atunci. Acum sînt prea aprins, poate nu m-ar înțelege.”

Priveam mai departe luciul vitrinei, în care imaginea ei rămăsese ca într-un ochi adînc de lăfintină. „Da, fată din vitrină, sînt două frumuseți, eu știu : una trecătoare, a trupului, și una spirituală, legate cum este ziua și noaptea, iar tu îmi amintești acest adevăr simplu, să nu-l uit. Aș fi vrut să-ți spun că cele mai frumoase zile din viața omului sînt acelea în care se simte alături de oameni, cu tot ce este în el bun și frumos, iar oamenii îl cred. Poate ar fi trebuit să te opresc să-ți spun, dar acum n-aș putea, deși nu-mi lipsește curajul și știu că m-ai crede. Cînd m-ai privit, lumina albastră a ochilor tăi m-a atras înăuntru spre suflet, dar eu trebuie să plec. Te-aș duce și pe tine ca să nu uit frumusețea adevărată. Dacă mă întorc, te voi căuta și am să-ți povestesc pe unde am umblat”....

Dacă mă întorc : era o întrebare pe care de obicei nu mi-o puneam. În clipa aceea aș fi vrut să mă întorc la Cluj, nu în sat, ca altădată, mereu în sat, din care trebuia să plec iar, să tot plec.

Făcusem la Cluj trei expoziții și simțeam că-mi cîștigasem dreptul unei cetățenii de orașean. Nu mai eram drumet rătăcit între sat și oraș. Aveam o meserie frumoasă, aveam prieteni cu care puteam întoarce lumea pe față și pe dos, s-o facem și s-o desfacem în visele noastre ca pe o jucărie, să-i cunoaștem tainele și înțelesul.

DESPĂRȚIRE CU CINTEC

Ajuns la atelier, unde Leon mă aștepta contmuind să bea cu timplarul și cu tinichigiul, m-am așezat pe un butuc, cu sentimentul unei depline liniști.

— Ivan, sticla asta am păstrat-o pentru tine, altfel tinichigiul ar fi sorbit-o. Are o sete de parcă bea cu burlanul, m-a dat gata și pe mine.

Îmi umpluse paharul, dar stam cu el în mînă, mirat că ajunseseam să-l văd pe Leon într-o stare de modestie.

— Ivan, acum ce-ai de gînd să faci, bei ori nu bei, că eu nu mai pot aștepta. De cînd cu expoziția asta, s-a aprins în mine o sete care mă sperie, și mă tem. Dacă tu pleci, am să rămîn numai cu burlanaru. N-ar fi de mirare să ajung ucenic la el, să fac burlane și cruci !

Am început să rid, dar el nu glumea. A început să blesteme ziua când a intrat la Operă, unde zicea el că, pentru a cînta o arie de trei minute, trebuia să meargă la repetiții opt luni, și pe urmă alte opt să aștepte o nouă distribuție pentru altă arie de trei minute.

— Am să fac astmă, Ivan, de atîta muzică, am să asurzesc ascultîndu-i pe gușați în rolurile mari. Du-mă cu tine, Ivan ! Numai tu crezi în talentul meu... Spune-mi, Ivan, spune-mi ce crezi tu, merită să trăiesc ?

— Leon, tu știi, dacă aș avea bani, aș face o Operă cu o boltă ca a Vaticanului, să cînti *Faust* și *Boris Godunov*. Ți-aș face o statuie în fața Operei, din granit negru...

— Da, Ivan, o statuie neagră, ca inima mea. Ivan, știu că am să mor, simt ! Nici nu trebuie să mai trăiesc. Am să mor de astmă și de surzenie, nici nu-mi pare rău. Ivan, dacă-mi ești prieten, trebuie să faci un jurămint !

Mă pune să jur că mă voi întoarce la Cluj, și, cu cea mai sinceră dorință de a-l revedea, am jurat.

Apoi a venit Nora cu o trăsură și, cu inima împăcată, am plecat toți trei la gară. Cînd i-am dat cheia Rozaliei, mulțumindu-i pentru găzduire, ea a strigat din urmă :

— Complimente lui Stoian !

În felul ăsta mi-am adus aminte că Stoian era la Timișoara profesor de desen și poate aveam să stau la el. Așadar, puteam pleca fără nici o grijă. Eram îmbrăcat frumos, aveam și bani, trimiseseam o ladă cu munca mea, era vară și era cald. Nora era alături de mine, trandafirie și fericită că vom călători împreună. Nu chiar într-o călătorie de nuntă, dar poate s-o fi gîndit și ea, ca și mine, că n-aduce anul ce aduce ceasul.

Era înspre amiază, moment în care soarele parcă se oprise în fața Clujului, să-l lumineze pînă în zare, ca și cînd ar fi vrut să-mi spună că trebuia să-l văd bine înainte de a pleca.

Acum Clujul e un oraș plin de viață, dar pe atunci părea un oraș patriarhal, care-și prețuia liniștea mai mult decît orice. Frumos mi se părea numai cîteva zile pe an, cînd ninge sau cînd veneau vremuri tari. Atunci, dacă te aflai în piața aceea pătrată, cu biserica gotică și cu statuia ecvestră a lui Matia, ți se părea că te afli pe scena unui teatru fantastic din evul mediu. Ninsorea, cu albul ei roz-albăstrui, învăluia treptat orizonturile, albind casele cu acoperiș de tinichea

ruginită, în care rămăneau negre doar fereștruciile din acoperiș, ca niște ochi sălbatici deschiși spre călăreț. Laurii lui Matia și coama calului deveneau albe, iar soclul statuii dispărea. Nu trebuia să ai fantezie prea mare, să-ți se pară că semețul călăreț se întorcea chiar atunci din văzduh, să-și joace rolul în acest teatru deschis, avînd decor o biserică, ale cărei contraforturi parcă se mișcau și ele, al cărei turn creștea înalt ca un vîrf de munte pierdut în zăpezi. Și în atmosfera asta de tainică feerie, se auzea bătaia ceasului, gravă, solemnă, încît te așteptai ca zidurile bisericii să se dea la o parte și, la un semn al lui Matia, să păsească în ritm mașinal niște armate ale dreptății...

Cînd veneau ploi mari, spectacolul era chiar mult mai impresionant și mereu altfel, fiindcă norii schimbau decorul și lumina de la o clipă la alta.

O dată a căzut piatră (de bună seamă, clujenii nu vor fi uitat acea zi de pomină), într-o primăvară, la *maialul brașovenilor*; după cit mi-aduc aminte. A venit o furtună din spatele pădurii, parcă ar fi așteptat dosită după stejari.

Norii s-au înălțat acoperind cerul și s-a făcut un întuneric prin care se auzea un vuiet prelung. Cu un zăngănit uriaș, vuietul s-a revărsat apoi peste oraș. Din turnul bisericii s-au auzit trei bătăi ca un semnal scurt. Vîntul se răsucii apoi brusc și îngropă deodată piața cu un strat de gheață, parcă cineva ar fi scuturat un pom uriaș, încercat cu mere sticloase. O clipă mi s-a părut că văd biserica prăbușin- du-se, iar în jurul lui Matia sîrind scînteii. Furtuna se răsucea pe loc, trîiîndu-și dosul de ziduri, ca și cînd din greșeală ar fi nimerit în piața aceea mică, în care un călăreț cu nas acvilin îndrăznea să-i înfrunte tăria...

Era frumos Clujul și toamna, la Ziua morților, cînd parcă era un înțeles mai dinainte făcut cu sfîntul Ilie, să nu vie o ploaie prea mare, ci mai mult să bureze, așa cum le place morților; și mai ales rudelor care trebuiau să le aprindă luminări pe morminte.

Bineînțeles, și această sărbătoare era patronată tot de Craiul Matia, dar în aceste zile părea cu totul schimbat la față. Părea mai posac și asculta cu oarecare ipocrizie dangătul clopotelor, care în ziua aceea își făceau de cap. Cînd ieșai din casă, încă din zorii zilei, piața avea un freamăt mut. Femei îmbrăcate în negru ieșeau ca din pămînt, cite două, cite trei, cu șaluri negre, cu basmale negre, cu rochii negre, cu pantofi negri, avînd în mini crizanteme albe.

În piața Clujului se intră pe nouă străzi, prin care în zile obișnuite trec, cînd și cînd, cite o pereche, două.

La Ziua morților însă nu era chip să umbli în sens contrar. Chiar dacă nu aveau un mort al tău, trebuia să te lași dus de cortegiul îndoliat înspre piață și, tot așa, să intri înghesuit pe poarta înaltă a bisericii și să asculți orga. De acolo, porneai tot fără voia ta, împins de multime, înspre cimitir, unde ajungeai mai mult mort decât viu, pomenindu-te într-o mare de luminări aprinse.

Chiar nejelind pe nimeni, te pomeneai așa, tamenisam, cu lacrimi în ochi. Ajuns în cimitir, nu mai puteai face calea întoarsă și trebuia să găsești o spărtură prin gard, să te poți întoarce...

Totuși și asta era una din zilele în care Clujul mi se părea frumos. Poate fiindcă mă înduioșam, nu știu, de fapt era o zi tristă, singurul aspect care mă amuza ca sculptor era nemaipomenita asemănare pe care o avea Matia cu el însuși, mai ales nasul lui cel lung se părea că-i domină întreg obrazul și, cum se scurgea apa pe el, parcă se lungea și mai mult, gata-gata să pice în capul generalilor de la picioarele lui, dintre care unul (nu știu la ce s-o fi gândit sculptorul când l-a pus într-o astfel de atitudine) stă cu capul în sus, ținând în mină o căciulă.

Nu stă în felul meu să iau în deridere o operă de artă și n-aș face-o pentru nimic în lume, totuși nu-mi puteam stăpîni un zîmbet și un regret cînd mă gîndeam ce renghiuri neașteptate îi poate juca natura unui sculptor...

Toate astea-mi treceau vag prin minte, dar nespun de repede, în timp ce mergeam cu trăsura prin Piața Unirii. Nici n-aș fi putut să mă opresc prea mult asupra lor, fiindcă Leon, ca și cînd liniștea Clujului de la ora aceea l-ar fi indignat, a început deodată să cînte, dar în toată legea, ca pe scenă, și nu un cîntec oarecare, ci aria Paltonului din *Boema* : nici mai mult, nici mai puțin.

N-aș putea spune că era ceva cu totul neobișnuit să cînte cineva pe stradă, dar nu ziua în amiaza mare, într-o trăsură trasă de un cal în galop.

— Spune-i să tacă, șopti Nora, trăgîndu-mă de mîncă. Ne facem de ris, se uită oamenii.

Puteau să se uite, Leon nu-i vedea și nici mie nu-mi venea să-l întrerup. Cînta cu o intonație atît de patetică, cu o tristețe care parcă voia să învie zidurile reci ale orașului.

A cîntat aria întreagă, apoi i-a spus birjarului să oprească. A coborît, fără să spună un cuvînt. Crezusem că a văzut pe cineva, dar el mergea liniștit. Atunci l-am

strigat. S-a întors și, ridicînd mîna, a repetat sfîrșitul
cînte- cului:

Noi ne spunem adio,
Bunul meu prieten,
Adio, adio...

E nebun, spuse Nora, lăsându-și încet mina pe mina mea, ca și când ar fi vrut să mă facă să înțeleg că, în sfârșit, eram numai noi...Cine sînteți voi ?
 Sîntem tineri
 La ce vă gîndiți ?
 La nimic.
 Sînteți fericiți ?
 De ce să nu fim ?
 în zare se vedeau vile Clujului, cu pomi și creste verzi, scăldate în lumină. Dincolo de ele era viitorul. în spatele nostru era trecutul, de care ne depărtam, ca și când n-ar fi fost.

București — 1943CUPRINS
Cartea a treia C A S A
 N E B U N I L O R

Ai girijă cum umbli !	7
Inconștient, ori nebun ?	10
Sîntem liberi.....	16
Îndoieli	21
Pe pămînt e mai urît.....	25
Cuvintele	30
Trebuie să fii sincer	31
Între două lumi	35
Matei	39
Cîntecul	42
Vernisaj	43
Cenacul literar	52
Un colecționar priceput	58
Cuvinte cu, alt înțeles	61
Nu banii hotărăsc acțiunile noastre	65
Prietenie, poezie, muzică	68
Chef la „azil”.....	74
Năluca iubirii	87
Profesorii	91
Primul-ministru	102
Imaginea viitorului	106
Alți profesori	108
Pical Procopie Petruș	110
Bucuria de a trăi	115
Cumpăna dreptății	120
Mina omului	126
Val de greve	128
Înmormîntare poetică	133
Sensul castității	137
Aveam noroc	142
Eram prea tînăr	149
Povești fără degete	153

Pe două cărări	158
Noapți albe	162

Cartea a patra
RITMURI

Filozofie primitivă	171
Singur nu se poate trăi	176
Crengi desăvârșite	182
„Un lung prilej pentru durere”	185
O să murim odată	192
Toate se leagă (laolaltă)	196
Oameni năcăjiți	201
La loc-i bamă arta ?	204
Pustiul „trecutului”	208
Întîmplările lui Valeriu	212
Trecut de care fug	217
Zile cu ploaie	221
O isă fac iar o expoziție	224
Ziceam că se întîmplă	228
Dovezi umile... ..	232
Nepotrivire	237
„Angelus”	241
Legătura între două culturi	244
Trei întrebări	247
Om în rînd	253
Decepții și iluzii	256
Țăran meeliberat	261
O neliniște mare	265
Nu poți face tot ce-ți trece prin cap . . .	273
Ia, neamule, ritmuri !	279
Altă etică	283
Credem în experiență	288
OMUL PRINTRE ARBORI	
Frumusețea vieții	297
Liberi sint liberalii	300
Mă eliberez.....	305
Destin și voință	309
Am început să lucrez	312
Cuvinte negre... ..	316
„L'apres midi d'un faune”	320
Interpretare	323
Tristeți, onfiole	330
Încă unul ea noi	335
Închis pe nedrept	340
Un om distrus	345
Arta populară	350
Cea mai frumoasă expoziție	354
Îl vedeam pe Avram Iancu	359
Discuție cu un filozof	362
Omul printre arbori	367

Frumoasă meserie !	369
Despărțire cu cîntec	373
<i>Apărut 1970. Formăt 540X840/16. Coli ed. 20,59 Coli tipar 24. A. nr. 18.885/1969. C.Z pentru mari și mici 859-51</i>	
' 224 la întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918” ■ Grigore Alexandrescu nr. 89—	

București Republica
Socialistă România

EDITURA EMINESCU

VOL. I, II, III, LEI 32